

Bir Tasfiye ve Örtülü Sürgün Metodu Olarak

Balkanlar'dan Türkiye'ye Göçler [1923-2004]

H. Yıldırım
Ağanoğlu

*Bir Tasfiye ve
Örtülü Sürgün
Metodu Olarak*

**Balkanlar'dan
Türkiye'ye
Göçler
(1923-2004)**

H. Yıldırım Ağanoğlu

**Bir Tasfiye ve Örtülü Sürgün Metodu
Olarak Balkanlar'dan Türkiye'ye Göçler
(1923-2004)**

H. Yıldırım Ağanoğlu

Kızılay Kültür Sanat Yayınları: 8

Araştırma İnceleme Dizisi: 1

Editör

Hamdi Akyol

Redaksiyon ve Tashih

Rumeysa Nur Şahsi

Son Okuma

Fatma Sena Yasan

Dizi Grafik Tasarım

Nezvat Onaran

Kapak Tasarım

Zeyd Karaaslan

Üretim Koordinasyonu

Selma Topkara

ISBN 978-605-73204-1-4

Ocak 2023, İstanbul, birinci basım

© Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2023

**Kızılay Kültür Sanat Yayınları
Türkiye Kızılay Derneğinin tescilli markasıdır.**

Yayınevi Sertifikası No.: 15368

Sütlüce Mah. İmrakor Cad. No.: 28

34445 Beyoğlu/İstanbul/Türkiye

Telefon: (+90 212) 263 1868

Web: www.kizilaykultursanat.com.tr/yayinevi/

e-posta: kks@kizilay.com.tr

Baskı

Mega Basım Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Matbaa Sertifikası No.: 44452

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No.: 3

Baha İş Merkezi A Blok K.: 3

Haramidere/Avclar/İstanbul

Telefon: (+90 212) 412 1700

Eserin 5846 sayılı Fikir ve Sanat

Eserleri Kanunu hükümleri çerçevesinde yayımlanması, Türkçe ve diğer bütün dillerde yurt içinde ve dışında maddi ve manevi haklarının temsili hak sahipleriyle anlaşmalı olarak münhasıran Kızılay Kültür Sanat Yayınlarına aittir.

Eserin dijital versiyonu ücretsiz açık erişimle Kızılay Kültür Sanat Yayınlar web sayfasından (www.kizilaymagaza.org.tr/kategori/yayinlar-1) okunabilir, herhangi ilave bir izne gerek olmaksızın her türlü dijital platforma serbestçe indirilebilir, bir değişiklik yapılmaksızın indirildiği hâliyle bütün dijital platformlarda konumlandırılabilir, paylaşılabılır. Haklı alıntı sınırları içinde kalmak ve kaynak göstermek kaydıyla eserden alıntı yapılabilir.

Dijital versiyonu ücretsiz olan bu kitabın basılı hâli Kızılay Kültür Sanat'ın Yayınlar web sayfasından, internet üzerinden faal kitabevi ve mağazalar ile kitapverlerinden satın alınabilir.

Kızılay Kültür Sanat, neşrettiği eserleri müellifine sadık kalarak yayımlar. Görüşlerini gerek gördüğünde ön söz, dipnot vb. aracılığıyla eserde okurlara aktarır. Kızılay Kültür Sanat Yayınları tarafından görüş belirtilmeyen hususlara Yayınevinin yahut kurucusu Kızılay'ın katıldığı varsayılmaz.

Kütüphane Bilgi Kartı

Library Cataloging-in-Publication Data

Ağanoğlu, H. Yıldırım.

Bir tasfiye ve örtülü sürgün metodu olarak Balkanlardan Türkiye'ye göçler (1923-2004) / H. Yıldırım Ağanoğlu ; editör Hamdi Akyol. İstanbul : Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2023. 398 sayfa : fotoğraflar, çizim, tablo, plan ; 13,5x21 cm.

Kaynakça var.

ISBN 978-605-73204-1-4

1. Turks -- Balkan Peninsula -- History. 2.

Muslims -- Balkan Peninsula -- History. 3.

Balkan Peninsula -- Emigration and immigration -- History. 4. Turkey -- Emigration and immigration -- History.

I. Ağanoğlu, H. Yıldırım, 1968-

DR27.T8 .A33 2023

*Bir Tasfiye ve
Örtülü Sürgün
Metodu Olarak*

**Balkanlar'dan
Türkiye'ye
Göçler
(1923-2004)**

H. Yıldırım Ağanoğlu

H. Yıldırım Ağanoğlu

Araştırmacı-yazar, arşiv uzmanı. 1968 yılında İstanbul'un Fatih ilçesinde doğdu. Babası Yugoslavya'nın Priepolye (Priepolje), annesi ise Üsküp şehrinde doğmuş ve Türkiye'ye göç etmişlerdir.

İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 1989'da mezun oldu. 1999'da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C. Tarihi Anabilim Dalında “*Türkiye’de Göç ve Göçmen Meselesi, Balkan Harbi Sonrası Örneği (1912-1914)*” adlı teziyle yüksek lisansını bitirdi.

1988’de T.C. Başbakanlık, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığında memuriyet vazifesine başladı. Kurumda 2004-2010 yılları arasında, Rumeli Araştırmaları Grup Başkanı olarak görev yaptı. Hâlen T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında araştırmacı kadrosunda görev yapmaktadır. Başbakanlık Devlet Arşivleri’nde, *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri, Gökkuşbuğ Altında Birlikte Yaşamak*, adlı kitapları hazırlayan uzman heyetin içinde yer aldı. Makedonya ve Türkiye arasında imzalanan Arşivler Anlaşması İş Birliği Anlaşması çerçevesinde, *Osmanlı Yönetiminde Makedonya* adlı eseri yayına hazırlayan uzmanların Grup Başkanlığını yürüttü.

Rumeli Dernek ve vakıflarının katılımıyla 2002’de Türklerin Rumeli’ye Çıkışı’nın 650.

Yılı Uluslararası Sempozyumunu düzenledi. 2008’de İstanbul Büyükşehir Belediyesi himayesinde, *Köprüler Kurduk Balkanlara Sempozyumu*’nun Tertip Heyeti başkanlığını yaptı. Balkanlar ve göç ile ilgili tebliğleriyle ulusal ve uluslararası birçok panel ve sempozyuma katıldı. Yurt içi ve yurt dışında çok sayıda konferans verdi, sergiler düzenledi. Kosova, Batı Trakya, Hırvatistan, Yücel Teşkilatı, Göç, Üsküp, Struga, Priepolye, Ohri Halveti Hayati Asitanesi, Adakale, Benim Vatanım vb. konulu birçok kitabı yayımlandı. *Benim Vatanım* adlı kitabı, araştırma inceleme dalında ESKADER tarafından 2019 yılının en iyi kitabı ödülüne layık görüldü.

TRT’de 2005’de yayınlanan 14 bölümlük “*Balkanlar ve Göç*” adlı belgeselin danışmanlığını yaptı. Tek Rumeli TV’de 2010’da “*İstanbul’dan Rumeli’ye*” adlı, 20 bölümlük tarih-kültür programının yapımcılığını ve sunuculuğunu üstlendi. Balkanlar ile ilgili birçok açık oturumun moderatörlüğünü yaptı. 2012 Mart ayından Aralık sonuna kadar 40 hafta boyunca Tek Rumeli TV’de Balkan savaşlarının 100. yıl dönümü vesilesiyle “*Balkan Savaşı’ndan Balkan Barışı’na*” adlı programı hazırlayıp sunmuş, konusunda uzman konukları misafir etmiştir.

Türkiye Yazarlar Birliği ile Türk Arşivciler Derneğine de üyedir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

İçindekiler

Kısaltmalar	7
Ön Söz	11
1) Osmanlı'dan Devralınan ve Bitmeyen Zorunlu Göç Süreci.....	17
A) Cumhuriyet'in İskân Politikası ve Balkan Kökenli İdarecileri	28
a) Balkan Kökenli Cumhurbaşkanı ve Başbakanlar	29
b) Cumhuriyet'in İskân Politikası	32
B) İskân Kanunları	40
a) 1934 Yılında Çıkarılan 2510 Sayılı İskân Kanunu	41
b) İskân Örnekleri	49
C) Cumhuriyet Dönemi Göç Bilançosu	53
2) Yunanistan'dan Zorunlu Mübadele ve Diğer Göçler	59
A) Mübadele Hazırlıkları	59
a) Mübadele Öncesi Durum	59
b) Lozan Barış Görüşmeleri ve Mübadele Meselesi	66
c) Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin Kuruluşu	69
d) İskân Alanlarının Tespiti ve Ön Hazırlıklar	72
B) Mübadillerin Türkiye'ye Nakilleri ve İskânları	76
a) Türkiye'ye Getirilişleri	78
b) Geçici Beslenme ve Barınma Sorunları	88
c) İskân ve Karşılaşılan Sorunlar	89
d) Anadolu Rumları'nın Türkiye'den Ayrılışı ve Yunanistan'da Yaşadıkları	98
C) Mübadillerin İctimai Durumları	105
a) Mübadil/Muhacir Psikolojisi	109
b) Mübadele Cemiyeti	126
D) 1923 Mübadelesinin Değerlendirmesi	128
E) Yunanistan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen Diğer Göçler	135
3) Bir Etnik Temizlik Örneği: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler	143
A) Krallık Dönemi Göçleri (1923-1939)	145
B) Sosyalist Dönemde Gerçekleşen Göçler (1950-1968)	153
C) Türklerin Asimilasyonu Kapsamında İsimlerinin Değiştirilmesi ve 1989 Göçleri	172
a) Türklerin İsimlerini Değiştirme Operasyonu ve Göçün Ayak Sesleri	172
b) 89 Zorunlu Göçü	176
4) Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler	191
A) Giriş: Sırbistan'da Türk Hâkimiyeti	191
B) Yugoslavya'nın Kuruluşu ve Kısa Tarihçesi	194
C) Yugoslavya'dan Türkiye'ye İlk Göçler (1923-1938)	197
D) Türkiye-Yugoslavya Göç Anlaşması (1938)	210
E) 1952-1967 Göçleri ve 1953 Göç Anlaşması	212
a) Göçün Sebepleri	214

b) Yücel Teşkilatı Mahkemesi'nin Göçe Etkisi	219
c) Göç Edenlerin Türkiye'deki Durumları	224
d) Göç Edenlerin Kimlikleri	229
e) Göç Sürecinde Yaşananlar	233
F) 1992 Sonrası Bosna-Hersek, Kosova ve K. Makedonya'dan Göçler	240
G) 1999 Kosova Savaşı'nda, Kızılay'ın Üsküpe Yardım Konvoyu	242
a) Boyana Mülteci Kampında Nohut Yenmiyor	243
b) Kosovalı Mülteci Teyze, Abdest İçin İbrik İstedti	245
H) Yugoslavya'dan Göçün Sonuçları	247
5) Romanya'dan Türkiye'ye Göçler	257
A) 1923-1933 Arasındaki Göçler	257
B) 1933-1938 Göçleri ve 1936 Göç Mukavelesi	261
C) II. Dünya Savaşı Sonrasındaki Göçler	270
a) Adakalelilerin Türkiye'ye Göç Süreci	270
b) Dobruca'dan Türkiye'ye Göçler	273
6) Arnavutluk'tan Göçler	275
A) İttihat-Terakki'nin Arnavut Muhacir Siyaseti	275
B) Cumhuriyet Dönemi'nde Arnavut Göçleri	276
Netice	293
Belgeler	307
EK 1: TBMM'de Cumhuriyetin İlk 11 Yılında Ülkemize Gelen Muhacirler Konulu Soru Önergesine Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Cevabı	307
EK 2: 5543 Numaralı ve 19.9.2006 Tarihli İskân Kanunu	321
EK 3: 1924 Mübadili Necip Oğlu Tevfik [Kırca]ya Ait Tasfiye Talepnamesi	343
Fotoğraflar	356
Kaynakça	375
Dizin	387

Kısaltmalar

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
ATASE	Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
AÜ	Ankara Üniversitesi
BCA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BOA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
BOA, DH.EUM.EMN.	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Kalemi
BOA, HR.İM.	Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DİAD	T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşiv Daire Başkanlığı
Gös. Yer.	Gösterilen yer
km	Kilometre
Md.	Madde
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SFC	Sosyalist Federatif Cumhuriyeti
SHS	Sırp Hırvat Sloven Krallığı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
vb.	Ve bunun gibi

*Göç yollarında mallarını, sağlıklarını,
hayatlarını kaybeden veya geldikleri yeni
vatanlarında Balkan şehirlerinin hasretiyle can
veren tüm göçmenlerin aziz hatıralarına ve
Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılına...*

Ön Söz

Kitabımıza neden *Bir Tasfiye ve Örtülü Sürgün Metodu Olarak Balkanlar'dan Türkiye'ye Göçler* diye bir ad verdik? Bu soruyu cevaplayarak ön sözüme başlamak isterim. Göç, ulus devletlerin teşekkülünde çoğunluğun “öteki” saydığı azınlıktan kurtulmada en önemli araç olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi ve 1912-13 Balkan Savaşı Osmanlı/Türk Devleti'nin, Balkanlar'da tasfiyesinin son darbeleriydi. Devlet tasfiye edilirken Türk ve diğer Müslüman unsurların tasfiyesine de devam edilmekteydi. Önce Osmanlı ve devamı olan Türkiye Cumhuriyeti devletinin Meriç sınırlarına çekilmek zorunda kalmasıyla artık hedef, geride kalan Müslüman nüfusun sürülmesi oldu. İşte bu süreç, Cumhuriyet Dönemi Balkan zorunlu göçleridir.

Cumhuriyet tarihimizdeki en büyük göç hareketlerinden biri olan ve 1924'te başlayan Türk-Yunan Mübadelesi insanların tercihlerine bırakılmayan zorunlu bir göçtü. Ne Milletler Cemiyeti ne de Türkiye ve Yunanistan bu insanlara gitmek isteyip istemediklerine dair bir şey sormadı.

Yugoslavya'da Türklerle birlikte tüm Müslümanlara karşı yürütülen baskı, zulüm ve katliamlar neticesi 1923'den 1992'ye kadar gerçekleşen tüm göçler de aslında bir zorunlu göçtür. İnsanların kendini göçe mecbur hissetmesi veya göç etmek zorunda bırakılması modern tabirlerle *mobbing* yahut *psikolojik harp taktikleri* kullanılması neticesinde yüz binlerce insan göç etmiştir. Yugoslavya'dan Türkiye'ye yaşanan göçlerde Türkiye Cumhuriyeti bu insanların göçünü, herhangi bir iskân yardımı vermeyeceği/vere-

meyeceği için “*serbest göç*” olarak tanımlandı. Ancak kanaatimiz ve aile tecrübemize dayanarak söylüyorum ki terminolojik sınıflaması nasıl adlandırılırsa adlandırılın bu da bir zorunlu göçtür. Dedem, babaannem ve 3 yaşındaki babam 1933'te o zamanki adıyla Yugoslavya Krallığı'na bağlı Sancak bölgesinin Priyepolye şehrinin İstanbul'a göç etmiştir. 18 yaşındaki annem, dedem ve anneannem ise 1955'te Yugoslavya Sosyalist Federasyonu'nun Üsküp şehrinin İstanbul'a göç etmiştir. Dinlediğim aile hatıralarından göçe nasıl karar verildiğini ve olayın arka planında ne acılar ve hatta nasıl katliamlar yaşandığını biliyorum. Ailemden hiç kimse güle oynaya keyiften veya sadece ekonomik sebeplerle iş bulmak için gelmedi Türkiye'ye.

Gelelim daha yakın bir tarih olan 1989'a... Bulgaristan'da Türk'lere karşı 1984'te başlayan asimilasyon ve etnik temizlik politikalarının son merhalesi 1989 Zorunlu Göçü, sosyalist rejimin de sonunu getirmişti. İşte bu zorunlu göçün üzerinden de tam 33 yıl geçti. 1989'da sosyalist rejimin yıkılması sonrası Bulgaristan'dan ekonomik, siyasi veya parçalanmış ailelerin bir araya gelmesi vb. gibi nedenlerle her iki yöne de yeni göçler yaşanmaya ise hâlen devam ediyor. Bununla birlikte 1984-1989 arası Türklere karşı uygulanan politikaları ayrı bir kategoride değerlendirerek bu göçlerin Türklerin önemli bir kısmı için *deportasyon*, diğer kısmı için ise *asimilasyon* baskısından kaçış olduğu şüphesizdir. 1989 göçü, Türklerden arındırılmış bir Bulgaristan oluşturma siyaseti çerçevesinde yakın tarihimizin şahitlik ettiği en kaba etnik temizlik politikalarına dayanan zorunlu bir göçtür.

Bu izahtan sonra meseleyi yalnızca “göç” kavramıyla ifade etmek konuya hak ettiği önemi vermemek neticesini de doğuracaktır. Modern dönemde Türkiye'ye doğru gerçekleşen bütün nüfus hareketleri “*muhaceret*” ve “*göç*” kavramlarıyla ifade edildi. Bu kavramın kullanımı yanlış olmasa da eksiktir. Çünkü ülkemize gelenlerin neler çektiklerini, hangi nedenle geldiğini maalesef tam olarak açıklamaz. Türk tarih yazımında genellikle Türkiye merkezli bir tutum takınılmış ve dışarıdan gelenlerin geliş

nedenleri ve şartlarını da açıklayan bir isimlendirme çabasına girişilmemiştir. Biz de 2001’de yazdığımız *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihî Göç* adlı kitabımıza isim verirken bunun farkına varamadık. Göç kelimesinin, yaşananları aktarmada tek başına yetersiz olduğunu ve bunun nasıl eksik bir algı meydana getirdiğine yeterince dikkat edemedik. Sonraki yıllarda eser, 9 baskı yaptı. Ancak eserin artık klasik bir müracaat kaynağı hâline gelmesi ve birçok yerde kaynak gösterilmesi adını değiştirmemize engel teşkil etti. Biz de bu yüzden elinizde bulunan kitabımızda *Bir Tasfiye ve Örtülü Sürgün Metodu Olarak Balkanlar’dan Türkiye’ye Göçler* ismini kullanmaya karar verdik.

Cumhuriyetimizin yüzüncü yılında denk gelen bir tarihte bitirebildiğimiz kitabımızı altı ana başlıkta kaleme aldık. Birinci başlığa *Osmanlı’dan Devralınan ve Bitmeyen Zorunlu Göç Süreci* adını verdik ve Osmanlı Devleti döneminden beri süregelen göç tarihini özetleyerek bir giriş yaptıktan sonra Balkan kökenli başbakan ve cumhurbaşkanı gibi idarecilerimizi kısaca tanıtarak Cumhuriyet’in kurulmasındaki Rumeli mayasına işaret etmek gayesini güttük. Cumhuriyet hükûmetlerinin iskân politikası ve iskân kanunlarına kısaca değinmeye çalıştık. Cumhuriyet Dönemi Balkan zorunlu göçlerinin bilançosu bir diğer alt başlığımız oldu.

Bundan sonra İkinci başlığımız *Yunanistan’dan Zorunlu Mübadele ve Diğer Göçler*; Üçüncü başlığımız *Bir Etnik Temizlik Örneği: Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler*, Dördüncü başlığımız *Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçler (1923-2003)*, Beşinci başlığımız *Romanya’dan Türkiye’ye Göçler* ve Altıncı başlığımız *Arnavutluk’tan Göçler* ismini taşımaktadır. Eserimizin sonunda vardığımız neticeyi ayrı bir başlıkta geniş olarak vermeye gayret ettik. Ancak Yugoslavya’dan bağımsızlığını kazanan Makedonya, Bosna Hersek ve Kosova Cumhuriyetleri özgürlük tarihlerinden sonra Türkiye’ye yönelik az miktarda göç verdiği ve bu konudaki çalışma sayısı kısıtlı olduğundan ayrı başlık açılıp incelenemediğinden, bu ülkelerle ilgili Yugoslavya başlığında kısa bilgiler verilmiştir.

Göç araştırmacıları açısından faydalı olduğunu düşündüğümüz ancak normal okuyucuyu direkt olarak ilgilendirmeyebilecek bazı dokümanter bilgileri *Ek 1*, *Ek 2* ve *Ek 3* olarak eserimizin sonuna aldık. Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerinde yararlandığımız belgelerin; önemli gördüğümüz bazıların ise eserin içinde konunun geçtiği yerde verirken görsel değerini düşünerek birtakım arşiv belgelerinin fotoğraflarını yine bu kısımda paylaştık.

Ayrıca *Fotoğraflar* kısmında bulabildiğimiz ve ulaşabildiğimiz tüm göç fotoğraflarını verdik. Şüphesiz fotoğraf okuma, günümüz dünyasında artık ayrı bir daldır ve bu konunun uzmanları da bu fotoğraflardan oldukça istifade edeceklerdir düşüncesindeyiz.

Kaynakça kısmında yararlandığımız kitap, makale, tez ve internet kaynaklarını gösterdik. Eserden daha kolay yararlanmayı sağlayacak *Dizin* kısmında taviz vermeden en geniş manasıyla yer almasına gayret ettik.

Şüphesiz yararlandığımız kaynaklardan çok daha fazlası kütüphanelerde yeni araştırmacıları bekliyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık tarihinde Balkanlar'dan devam eden göç tarihi bir ciltlik bu kitapta ancak özet hâliyle yer alabilmiştir. Aslında her ülke tek tek incelense bile ciltler dolusu kitaplar yazılabilir. Bu sebeple çalışmanın sınırlı kapsamı sebebiyle göç, mübadele, iskân politikası vb. konulu birçok değerli kitap, makale ve tezden yararlanmamız mümkün olamadı. Bu noktada bu kıymetli akademisyen ve araştırmacıları beni affetmelerini istirham ediyorum. Zaman ve kitabın kapsamı bu mecburiyeti gerektirdi. Çalışmada elimizden geldiği kadar dikkat etmeye çalıştıysak da yine de hatalarımız olmuşsa bağışlamanızı temenni ederim.

Ülkemizin en eski ve nadide müesseselerinden Kızılay, tüm dünyadaki mağdur ve mazlum insanlara koşan, gurur kaynağımız olan bir yardım teşkilatıdır. Aynı zamanda Osmanlı'dan günümüze kadar gerçekleşen tüm göç, mübadele ve sığınma hadiselerinde göçmenlere, mültecilere daima yardım götüren ulvi bir

müessesemizdir. Sadece Türkiye’de değil yurt dışında yaşanan göç hadiselerinde de aynı insani yardımlar yine bu güzel teşkilatımızca ulaştırılmıştır. 1999’da Kosova Savaşı esnasında ülkede çoğunluğu oluşturan Müslüman Arnavutlar ile azınlık Türklerin Sırp zulmünden kurtulmak için dağları, tepeleri aşarak Makedonya’ya sığınan çoluk, çocuk, ihtiyar, engelli binlerce insana Boyana Kampı’nda ilk sıcak yemeği dağıtan Kızılay olmuştur. Bunu nereden mi biliyorum? Çünkü Türkiye’den kalkan ve iki tır dolusu yardımı tertipleyen Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, 15 tırlık Kızılay kafilesini de o topraklara götürmüştü. Rehberlik yaparak kafileyi Makedonya’ya ulaştırma şerefi de Rumeli Derneği Başkan Yardımcısı Bilgin Vural ile bendenize nasip olmuştu. Kampa gelir gelmez mutfak teşkilatını birkaç saat içinde kuran Kızılay yetkilileri, üç dört gündür çadırlarda kalan bu mültecilere ilk sıcak yemeği pişirip dağıtmıştı.

Misyonunu merkeze koyarak sadece maddi değil, ruhi ihtiyaçlar için de “erzak” niyetiyle yayıncılık faaliyetine başlayan Kızılay Kültür ve Sanat Yayınları, Cumhuriyetimizin yüzüncü yılında Balkanlar’dan zorunlu göçleri konu alan bir kitap kaleme almamız teklifiyle geldiklerinde biz de seve seve kabul ettik. Kendilerine çok teşekkür ederim.

Eserimizi Cumhuriyetimizin 100. yılına ithaf ederken; göç yollarında hayatlarını, mallarını, sağlıklarını kaybeden ve geldikleri yeni vatanlarında Balkan şehirlerinin hasretiyle can veren tüm göçmenlerin aziz hatıraları önünde saygıyla eğiliyorum. Ruhları şad olsun...

H. Yıldırım Ağanoğlu
Başakşehir/İstanbul
Ağustos 2022

1

Osmanlı'dan Devralınan ve Bitmeyen Zorunlu Göç Süreci

HER ne kadar kitabımızda Cumhuriyet Dönemi'nde Balkanlar'dan Türkiye'ye göçleri inceleysek de bu meselenin, Osmanlı Devleti'nin duraklama devrinden itibaren başlayan geriye çekilmeyle beraber yaşanan bir göç gerçeği olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Aslında tek başına Balkanlar'dan göç denildiğinde, maalesef insan algısı olaydaki trajediyi, yaşanan faciaları tek başına algılayamamaktadır. Bu sebeple “Balkanlar'da ...” kelimesinden sonra katliam ve göç, ölüm ve sürgün, baskılar ve göç gibi üçüncü bir kelime algıyı kuvvetlendirmekte yaşananlar hakkında bize biraz fikir verebilmektedir. Çünkü Balkanlar'dan göçün tarihi maalesef kanlı katliamlarla, köyleri kasabaları yakılıp yıkılan ve hatta tamamen yok edilen, ailesinden çoğunu kaybetmiş insanlarla dolu sayfalar içermektedir.

Bir aile 47 yılda nasıl üç zorunlu göç yaşar? Aslında somut bu misali anlatınca bu kısma neden “*Osmanlı'dan Devralınan ve Bitmeyen Zorunlu Göç Süreci*” adını verdiğimiz daha iyi anlaşılacaktır. 1916 Drama doğumlu emekli Kurmay Albay Sami Küçük anlatıyor:

Babamın büyükbabaları Bulgaristan'ın Samakof kasabasıındandı. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde göçe zorlanınca her şeyi bırakıp yaya olarak Drama'ya kaçmış ve Muzga köyüne iskân edilmişler. 1912 Balkan Savaşı'nda Bulgarlar Drama'yı bombalayınca annesi, anneannesi ve iki küçük dayısı bu sefer Kavala'ya kaçmışlar. Son olarak 1924 yılının bir Mart sabahında mübadele vurgunu yemiş bu aile. Drama İstasyonu'nda başlayan bu vurgun Silivri ilçesinde son bulmuş... Büyüklelerimiz Drama İstasyonu'nda bir daha göre-

meyecekleri kente son kez bakmıştı. Marşandız hareket eder etmez vagondaki gençler hep bir ağızdan *Ey gaziler yol göründü yine garip serime* diye türkü söyledi... Ailemin 93 Harbi'nde ve Balkan Harbi'ndeki göçlerde bütün birikimleri elden çıktığı için mübadele yolculuğunda Türkiye'ye ancak birer yatak yorgan ve bir iki mutfak eşyasıyla gelebildik. Tabii bir de annemin çeyiz sandığı.¹

Osmanlı döneminde Balkanlar'dan elde kalan Rumeli topraklarına veya Anadolu'ya doğru yaşanan insan hareketlerini sadece “göç” kavramıyla açıklamak doğru olmaz. Tehcir yahut sürgün kelimesi bile yetersiz kalmaktadır. Çünkü tehcirde bile asıl gaye yok etmek değildir. Tehdit olarak görülen unsurun ülke içinde başka bir yere zorunlu olarak iskân ettirilmesidir. Oysa Balkanlar'da isyanlar, bağımsızlık mücadeleleri, 93 Harbi, 1912-13 Balkan Savaşları vb. olaylarda yaşanan bundan çok daha fazlasıdır. Kısaca Türklerin ve Müslümanların toptan yok edilmesi, ülkeden atılması ve bu insanlardan kurtulmak istenmesidir. Yani katliam, sürgün yoluyla etnik arındırmadır. Bu olaya 1948'de kabul edilen BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. Maddesinde yer alan; “Bu sözleşme bakımından ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur:

- a) Gruba mensup olanların öldürülmesi
- b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel yahut zihinsel zarar verilmesi
- c) Grubun bütünüyle veya kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracığı hesaplanarak yaşam şartlarının kasten değiştirilmesi
- d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla önlemlerin alınması
- e) Gruba mensup çocukların zorla başka bir gruba nakledilmesi

1 İskender Özsoy, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, s. 108-114.

şeklinde tanımlanan maddelere baktığımızda Balkanlar'da Türklerin başına gelenlerin bir soykırım olduğu ortaya çıkmaktadır.²

Osmanlı Devleti, Orhan Bey zamanında 1346'da Gelibolu'daki Çimbi Kalesi'nin alınıp Rumeli'ye adım atılmasından sonra XVII. yüzyıla kadar sürekli fetihlerle büyümüştü. Bu büyüme esnasında Anadolu'daki Türk nüfusun önemli bir kısmı da Balkanlar'a yerleştiriliyordu. Fakat bu durum ilk defa 1689'da Üsküp gibi Türk ve Müslüman nüfusun yoğunlukta bulunduğu bir şehrin yakılıp halkının göçmen durumuna düşmesiyle durdu ve Balkanlar'dan Anadolu'ya doğru bir göç süreci başlamış oldu. Üç yüz yıldır yaşanan göçün en önemli sebepleri arasında; Türk ve Müslüman unsurlara karşı uygulanan akla hayale gelmeyecek kıyımlar, dinî baskılar, zulümler ve bölge Hristiyanlarının, göç edecek muhacirlerin mal, mülk, çiftlik, tarla, hayvan kısaca her şeylerine sahip olma isteği sayılabilir.

Özellikle 1800'lü yıllara kadar yavaş ama sürekli bir şekilde seyreten göç akımı, Mora'daki 1821 Yunan Ayaklanması'yla sistematik bir etnik soykırıma dönüştü. Bu ayaklanma neticesinde 25 bin kadar Müslüman³ kıyımdan geçirilmiş ve bu daha sonraki mezalim için bir metot teşkil etmişti. Mezalim ve göç 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde zirveye çıktı. Yarım milyondan fazla Müslüman bu savaş neticesinde Rus ve Bulgarlar tarafından katledildi. 1 milyon 250 bin kadar insan yerinden yurdundan olup göç etmek zorunda kaldı.

Devlet, bu göçmenleri belli bir siyaset dâhilinde Makedonya, Batı Trakya, Edirne ile Batı Anadolu'ya yerleştirdi. Böylece özellikle buradaki Türk oranı, savaşlar öncesindeki göre ezici bir

2 Metin Edirneli, *Balkanlar ve...*, TRT yayınları, Ankara 2016, s. 18-19.

3 Osmanlı'da millet sistemi geçerli olduğundan ve millet kelimesi din manasına geldiğinden dolayı bu isimlendirmeyi yaptık. Yani Müslüman milleti, Ortodoks milleti, Katolik milleti, Musevi milleti diye sınıflandırmalar yapıldı. Müslüman milleti veya Müslüman dendiğinde yaşadıkları coğrafi bölgelere göre kavramın içine Türkler, Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Kürtler vb. hepsi girmektedir

Girit Adası'nda zulüm ve işkenceyle öldürülen mazlumnun yetim kalmış çocukları (Resimli Kitap Cilt: 7)

çoğunluk gösterdi. Devletin göçmenlere muhtelif yardımlarda bulunarak belirli muafiyetler tanınması sayesinde kuvvet bulan bu insanlar, daha sonraki savaşlarda devletin asker ihtiyacını karşılamada önemli bir kaynak oluşturdu.

Balkan Harbi'nden sonra yaşananlar da aşağı yukarı aynıdır. 1911'de Osmanlı'nın Rumeli'deki Müslüman nüfusu 2 milyon 325 bin idi. Savaş neticesinde ise yaklaşık 600 bin kişi katledilmiş veya soğuk, hastalık ve açlıktan göç yollarında can vermişti. Balkan Harbi'nden I. Dünya Savaşı'nın başına dek 300-400 bin kadar muhacir Anadolu'ya göç ederek iskân edilmişti.

Bu arada Balkan Savaşları'ndan sonra başa geçen İttihat ve Terakki önderlerinin içinde bulunduğu Osmanlı hükûmetleri, Türk ve Müslüman unsuru belli bölgelerde iskân siyasetini sürdürdü. Özellikle gelen muhacirlerin üçte ikisi Edirne ve Aydın vilayetlerine iskân edildi. Kalan miktar ise Hüdavendigâr, Karesi, Sivas, Ankara, Adana, Konya, Biga, Canik gibi Anadolu'nun muhtelif vilayet ve sancaklarına iskân edildiler. Trakya'daki Rum ve Bulgar nüfusun bir kısmı ise stratejik sebeplerle göç etmek zorunda

birakıldı. 1914'te Yunanistan'ın ele geçirdiği yerlerdeki Türkleri göç ettirmesi üzerine Babıâli buna tarihte ilk defa anında aynı yoğunlukla karşılık vererek Trakya ve Batı Anadolu Rumlarını herhangi bir öldürme olayı meydana gelmeden el altından ür-kütterek göç ettirdi. Tabi bu durum Anadolu ve Trakya'yı ken-di hinterlandında gören Yunanların Rumluk ideallerine uygun düşmedi. Sonuçta Yunanlar geri adım attı. Yunanistan'ın Balkan Savaşı'nda ele geçirdiği Makedonya kısmındaki Türklerle Trakya ve Batı Anadolu'daki Rum nüfusun mübadelesi anlaşması yapıldı. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bu değişim tam uygulanamadı. Ancak bu olay 1924 mübadelesinin bir nevi provasıydı.

Gerek boşalan gayrimüslim köylerine gerek yeni kurulan muha-cir köylerine ve diğer yerleşik Müslümanlar yanına iskân edilen bu Türk ve Müslüman nüfus, Anadolu'nun Türk nüfus oranını daha da artırdı ve İstiklal Harbi'ne giden süreçte millî bir Türk devletinin temellerinin atılmasına katkıda bulundu. Velhasıl Anadolu'nun savaşlarla yüzyıllardır azalan Türk nüfusun takvi-ye olması ekonomik ve askerî alanlarda gereken insan gücü po-tansiyelini de beraberinde getirmiş oldu. Yeni oluşan millî Türk devletinin mimarları, Avrupa'nın 1897'den 1923'e kadar süren kesintisiz saldırılarına karşı koyan gücü bu topluluklardan sağla-dı. Sonuçta göç, modern Türkiye'nin ortaya çıkmasına sebep olan en önemli vesilelerden oldu.

Balkan Harbi öncesinde Devlet, karşılaştığı muhacir problemlerini idari teşkilatında bulunan Dâhiliye Nezareti'ne bağlı Mu-hacirin İdaresi'yle yürütmekteydi. Bu idarenin tam manasıyla ihtiyacı karşılayamaması üzerine 1913 sonlarında teşkilat yapısı değiştirilip yeni ilave müdüriyetler ve imkânlarla Aşâir ve Muha-cirin Müdüriyet-i Umumiyesi kuruldu. Buna göre her vilayette bir iskân memuru veya müdür ve memurları bulunacaktı. Ayrıca vilayetler, bünyelerinde İskân-ı Muhacirin Komisyonu kurmakla mükellefti. Kısacası merkez ve taşra teşkilatıyla idari birimlerdeki en yüksek mülki amirler olan valiler, kaymakamlar dâhil dokto-rundan mühendisine yüksek dereceli her memur, muhacirlerin

iskân meselesinde fahri olarak görev aldı. Ayrıca 13 Mayıs 1913'te padişah iradesiyle çıkarılan İskân-ı Muhacirin Talimatnamesi'yle devlet, muhacir işlerini daha düzenli bir hâlde yürütme gayesinde oldu. Yine bu komisyonlar önce geçici iskân ettikleri muhacirleri daimî iskân yerlerine sevk edip arazi, ev, hayvan, tohumluk zahire gibi gerekli şeyleri bu muhacirlere zimmetleyerek verdi. İmkân dâhilinde devlet kadrolarında bulunan boşluklar nispetinde muhacirler çeşitli memuriyetlere yerleştirildi veya vasıfsız muhacirlere birtakım beceri ve meslekler kazandırılmaya çalışıldı.

Devlet, her şeylerini kaybederek gelen muhacir kitlesini iki yıl mali vergilerden, altı yıl da askerlikten muaf tuttu. Ayrıca daha sonra çıkartılan Muhacirine Arazi ve Emlak Tevziine dair Talimatname ile muhacirlere arazi ve emlakın nasıl dağıtılacağı belirlendi. Keza gayrimüslimlerden kalan bağ, zeytinlik, portakallık, limonluk gibi çoğunlukla özel bilgi gerektiren tarım sektöründe dağıtılacak bu arazilerde nasıl ve ne şartlarda tarım yapılacağını devlet bu talimatname maddelerinde belirledi. Gayrimüslim nüfusun gitmesiyle iktisadi alanlarda beliren boşluk bu şekilde kapatılmaya çalışıldı.

Ancak hedefte varılan noktalar farklı olmuş ve bu nizamnamelerde devletin istediği başarıya ulaşamadığı ve birçok muhacirin kalıcı iskân meselesinde birtakım zorluklar çektiği anlaşılmaktadır. Devletin kadastro meselesini tam olarak halledememesi sebebiyle muhacirlere verilen memleketteki boş topraklara daima füzuli müdahaleler ve yerleşik halkın birtakım talepleri yüzünden iskân işinde gereken hedefe varılamadı. Nispeten devlete ait çiftliklere iskân edilen muhacirler bu sıkıntıları yaşamıyordu.

İskân mahallerinde yerleşik halk ile muhacirler arasında görülen huzursuzluklar da devletçe halledilmeye çalışılıyordu. Özellikle gayrimüslim nüfusun bulunduğu topraklarda yapılan iskân, onların birtakım şikâyetlerine sebep olmaktaydı. Mahallî memurların yanlış iskân politikalarıyla zaman zaman yaptıkları hatalar dışında genelde gayrimüslimlerin, muhacirlerle ilişkilerindeki şikâyetleri abartarak vermeleri devletin gözünden kaçmıyordu. Yine de

Çorlu'dan yalın ayak göç eden bir muhacir kadını.
9 Kasım 1912. (Elveda Doğduğum Toprak, Fotoğraflarla Anadolu'nun
150 Yıllık Göç Tarihi)

gayrimüslim tebaanın hukukuna bir zarar gelmiş ise devlet bu yanlış düzeltmeye gayret sarf etmekteydi.

Muhacirlere devlet tarafından yapılan yardımlar ve verilen muafiyetlerin kısınılması, yerleşik Müslüman nüfusun haklı haksız birtakım şikâyetlerine sebep olmaktaydı. Bu süreçte muhacirlere yerleşik halk tarafından birtakım zararlar verilmekteydi. Aynı durum muhacirlerin, bulundukları yerin örf ve âdetlerine gösterecekleri uyum süreci geçinceye kadar birtakım sorunların kaynağını teşkil etmelerinde de görülmekteydi.

Bu dönemde devletin gerek maddi yetersizlik gerekse yapısındaki bozulmalar ve mahallî memurların beceriksizlikleri, iskân konusunda karşılaşılan problemlerin ana sebeplerindendir. Rumeli'den göç meselesinde Türkiye devleti bir hayli kararsız ve çelişik bir durum yaşamaktaydı. Göçü kabul etse bu, Rumeli'deki Türk ve Müslüman varlığının sona ermesi demektir. Kabul etmese mezalimle karşılaşan Rumeli Müslümanları yok olacaktı. Sonuçta askerî ve ekonomik açıdan güçsüz Osmanlı Devleti dindaş ve ırkdaşlarını yerinde sabitleyemedi ve böylece Rumeli büyük oranda boşalmış oldu. Osmanlı Devleti kaybettiği topraklarda (*Batı Trakya Türk Devleti'nin kuruluşundaki silahlı direniş örgütlenmesi gibi istisnalar dışında*) yeraltı direniş örgütü örgütleyemediğinden, ayrıca Gayrimüslimlerin tepkilerinin katliama varacağını hesaplayamayan Müslüman halkın da kendilerini koruyacak tedbirleri almaması neticesinde bölge Müslümanları büyük katliamlarla karşı karşıya kaldılar.

İttihat ve Terakki'nin gayrimüslim unsurları göç ettirme ve mübadele siyasetinin, Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türk-Yunan mübadelesiyle devam ettiğini ve millî devlete uzanan yolda İttihat Terakki'den Türkiye Cumhuriyeti'ne, bu konudaki ana siyasetin değişmediği görüşünü taşımaktayız. İmparatorluk bakiyesi çok uluslu devlet modelinden, ulus devlet modeline bir geçiş süreci yaşandı. Bununla birlikte savaşlar neticesinde azalan Türk nüfusu eski imparatorluk hinterlandından gelen Arnavut, Boşnak, Pomak gibi Rumeli kavimleri ve Çerkez, Çeçen, Abaza

İstanbul meydanlarında muhacirler
(*Resimli Kitap*, Cilt 8)

gibi Kafkasya orijinli kavimlerin milli potamız içinde kabul edilip Türkleştirildiklerini görmekteyiz. Zaten Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmek isteyenler konsolosluk ve büyükelçiliklerimizden gelebilmek amacıyla gerekli vesikaları tamamlayıp vatandaş olabilmeleri için Türk olduğunu belirtmek zorundaydı. 2510 Sayılı Vatandaşlık Kanunu'na göre Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin Türk veya Türk kültürüne bağlı olmaları şartı getirilmektedir.⁴

Bu örneğin dışında bazı yıllarda Boşnaklar, doldurdıkları tâbiyet belgelerinde “Boşnak” olduklarını beyan edip Türkiye'ye kabul ediliyorlardı. Devlet, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sadece bunları bir yere toplu olarak iskân etmeyip dağıtarak yerleştirme siyaseti takip etmiştir. Devlet bu unsurlara “*Mecburi iskân*” statü-

4 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talibi Göç, İstanbul 2012*, 407-411. Ancak göç kitabımızın bu sayfalarında kanunu sehven 2501 olarak yazmışız. Bu vesileyle bu yanlış buraya düzelttik, buradaki metne doğru olan 2510 sayılı kanun olarak yazdık.

sünü uyguluyordu. Mesela incelediğimiz 4 Mayıs 1935 tarihli bir arşiv belgesinde, Yugoslav tebaasında iken Prepol (Priyepolye) şehrinden ülkemize gelen üç nüfuslu bir ailenin tâbiyet belgesinde şu bilgilerin kayıtlı olduğu dikkat çekmektedir: *Konuştugu Dil: Boşnakça, Irkı: Boşnak, İskân Şekli: Mecburi İskân-Yozgat*.⁵

1934'te çıkarılan İskân Kanunuyla devlet gerek yurt dışından gelecek muhacirleri ve gerekse yurt içindeki aşiret ve diğer unsurların yerleştirilmesi işlerini ayrıntılarıyla düzenliyordu. Bu kanun özellikle Rumeli'den gelenleri ırk ve kültürüne göre tasnif ederek Türkiye'deki belli iskân mıntıkalarına yerleştirmeyi amaçlıyordu. Dönemin yöneticileri bu kanunun geniş kapsamlı hükümlerine bir anlamda, Osmanlı yönetiminin içte ve dışta kesin tasfiyesini sağlayacak gözüyle bakmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin tarihî mirası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birçok meselede olduğu gibi göç meselesini de Osmanlı'dan devralmak zorunda kalmıştı. Hatta bunu nüfus yoğunluğunu artırmada bir politik yöntem olarak teşvik dahi etti. Balkanlar'da terk edilmek zorunda kalınan yerlerde oldukça büyük sayıdaki Türk'ün ülke vatandaşlığına tekrar girmesi için her türlü gayret gösterildi.

Balkanlar, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok özel bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nin esasında bir Balkan devleti olduğu ve Söğüt Domaniç'te kurulduktan sonra Balkanlar'da büyüdüğü şüphesiz bir gerçektir. Balkanlar, tarihî belge ve kitaplarda aynı zamanda *Rumeli* adıyla anılır. Tüm Osmanlı dönemi boyunca Balkanlar ve Anadolu, modern Türklerin kimliğini, kişiliğini ve siyasal yaşamını biçimlendirmiştir. Balkanlar'ın esasen 1878'de ve nihai darbe olarak 1912-13'te kaybedilmesi, Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırmış ve Türklere Avrupa'ya uzanan sadece tek bir coğrafi köprü, Yunanistan ve Bulgaristan'a sınırı olan Doğu Trakya kalmıştır. Ayrıca Balkanlar'da 1908'deki Jön Türk ihtilali-

5 BCA, 30-18-1-2-57-69-17. Bakanlar Kurulu'nun 28.08.1935 tarihli kararı.

nin başladığı Selanik ve Manastır'da büyük ölçüde, pek çoğu yerel eşrafın çocukları Balkan kökenli liderler tarafından idare edildiğini söylemek gerekir. 1991-1992'de Yugoslavya'nın dağılmasının ardından, Osmanlı'nın Balkanlar'daki siyasal ve kültürel mirasının bir parçası olarak görülebilecek, bağımsız Bosna-Hersek ve Makedonya'nın kurulması, Kosova ve Arnavutluk üzerindeki yeni odaklaşma Türkiye'nin, NATO'nun gölgesinde bile olsa, bu bölgenin siyasetinde önemli rol oynamasına imkân tanımıştır.

Halklarıyla ilişkileri sürdürdüğünden Türkiye Cumhuriyeti, sınırları dışında kalan ülkelerin meseleleriyle yakından ilgilidir. 1856-1995 yılları arasında Balkanlar, Kafkasya ve Kırım'dan gelen yaklaşık dokuz milyon göçmen Türkiye'ye iskân edilmiştir. Neticede, Türkiye'nin bugünkü nüfusunun yaklaşık %40-50'sinin kökleri Balkanlar ve Kafkasya'daki eski Osmanlı topraklarına dayanmaktadır. Göçmenlerin çoğu ve onların torunları, kökenlerinin bulunduğu ülkelerdeki akrabalarıyla ilişkilerini sürdürmüş veya en azından, atalarının topraklarına ait hatıralarını canlı tutmuşlardır. 1923'ten sonra yeni Cumhuriyet, geçmişe özlem duymayan bir ulus yaratıp laik bir Türk siyasal kimliği oluşturmayı hedefledi. Böylece ortak ırka, bölgesel veya diğer bölücü ilişkilere dayalı örgütleri yasakladı. 1950'lerden sonra, göçmen aileler sadece kendi tarihî hatıralarını korumakla kalmayıp fırsat bulduklarında hükûmetin daha öncekileri yasakladığı etnik bölgesel türden dernekler kurdular. SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla eski kimlik ve anılar yeniden canlandığından Türkiye'de, "*Kırım Türkleri*", "*Kafkasyalılar*", "*Balkan Türkleri*" "*Bosna-Sancak*" vb. gibi isimler taşıyan yeni dernek ve teşkilatların kurulmasına imkân tanındı.⁶

Balkanlar'da, Osmanlıcı ve İslamcı ortak bilincin birleştirdiği ancak birbirinden farklı Müslüman etnik gruplar arasındaki kültürel ve dilsel engeller; Yunan, Sırp ve Bulgarlar tarafından uygulanan

6 Kemal H. Karpat, "Türkler Osmanlı Atalarını Hatırlıyorlar", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, Derleyen: Kemal H. Karpat, Çev: Sönmez Taner, İstanbul 2004, s. 11-12.

etnik-dinî milliyetçilik neticesi ortadan kalktı. Bunun sonucunda 1877-1878, 1912-1913 ve 1914-1918 savaşlarında olduğu gibi ırk veya dil ilişkisine bakılmaksızın, yüz binlerce Müslüman öldürülüp köklerinden söküldü. Böylece farklı ırk ve dil gruplarına mensup Balkan Müslümanları, İslam geleneklerini kendi “millî” kültür ve kimliklerinin bir parçası olarak özümsemeye başladıklarında, Balkanlar’da “Müslüman” ve “Türk” kavramları, bugün olduğu gibi, eş anlamlı kullanılır oldu.⁷

A) Cumhuriyet’in İskân Politikası ve Balkan Kökenli İdarecileri

Balkan ülkelerinde Türk ve Müslüman unsurlara karşı tatbik edilen etnik temizlik ve onun tabii bir süreci olan zorunlu göç kavramı aslında sürgün olarak da ifade edilebilir. Çünkü tarih boyunca yaşanan sürgünler, etnik arındırma politikalarının doğal bir uzantısıdır. Bu sürgünler dolayısıyla nüfusun değiştirilmesi Balkanlar’da çok sık rastlanan bir toplum mühendisliği uygulamasıdır. Osmanlı’nın Balkanlar’da tasfiyesi diye niteleyebileceğimiz göçler uzun yıllar bitmemiş ve Cumhuriyet Dönemi’nde de günümüze kadar devam etmiştir.

Osmanlı döneminde bağımsız olmuş Balkan ülkelerinden yaşanan zorunlu göçler Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir. Tüm ülkeler etnik açıdan türdeş bir ulus yaratmanın önünde en büyük engel olarak Türkleri ve Müslümanları gördüğünden tüm saldırılarını bu gruba yöneltmiştir. 1923-24’te Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda Sancak Müslümanlarına karşı yapılan katliam ve saldırılar bunun en çarpıcı örneklerindendir. Bulgaristan’da hem 1934 faşist askerî darbesinde hem de komünist partinin iktidarda olduğu 1950-51 ile 1989’da hedef hep, yüz binlercesi sınır dışı edilen Türkler olmuştur. Yine Yugoslavya SFC’de Rankoviç eliyle hayata geçirilen uygulamalarda 1952-67 göçlerinde, Yunanistan’da 1967’den sonra Batı Trakya’da olduğu

7 Kemal Karpat, a.g.m, s. 31-32

üzere hedefe yine Türkler oturtulmuştur. Evet bu sayılan tarihlerde Balkan Savaşı'nda olduğu gibi büyük katliam ve saldırılar olmamıştır. Ama her an bir saldırıya maruz kalma korkusu hep hissettirilmiştir. “500 yıl siz bizi yönettiniz, şimdi sıra bizde.” gibi imalı söz ve davranışlarla Türklerin ülkeden bir şekilde gönderilecekleri duygusu hep canlı tutulmuştur. Aslında günümüzde de değişen çok bir şey yoktur. AB üyesi Balkan ülkeleri olan Yunanistan, Bulgaristan'da Türklerin yaşadıkları bölgeler ekonomik açıdan en geri bırakılıp kamu işine alınmada zorluklar vb. ülkeden çekip gitmeleri için ne gerekiyorsa yapılmaktadır. Doğal olarak duygu ve düşünce bu olunca insan hareketlerini tanımlayan göçten çok *sürgün* yani *zorunlu göç* olmaktadır.⁸

a) **Balkan Kökenli Cumhurbaşkanı ve Başbakanlar**

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunda çok yoğun bir Balkan damarı vardır. Cumhuriyet'i kuran ve ilk cumhurbaşkanı seçilen Gazi Mustafa Kemal'in, Selanik doğumlu yani Balkan kökenli olduğunu bilmeyen yoktur. Ancak aşağıda görüleceği gibi Cumhuriyet'in birçok başbakan ve cumhurbaşkanı ya Rumeli doğumlu ya da kökenlidir.

Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey 1841'de Selanik'te doğmuş ve 23 Mayıs 1886'da vefat etmiştir.⁹ Ali Rıza Bey'in baba tarafı aile kökeni ise günümüzde K. Makedonya sınırları içinde bulunan Kocacık köyündendir.¹⁰ Kocacık, Debre yakınlarındaki Merkez Jupa'ya bağlı bir köydür. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım 1857 Selanik doğumlu olup babası Sofuzâde Feyzullah Ağa, annesi Ayşe Hanım'dır. Feyzullah Ağa'nın babası ise Selanikli Nakibzâdelerden İbrahim Ağa'dır.¹¹ Tarihler 1870'i gösterirken 31

8 Metin Edirneli, *Balkanlar ve...*, TRT yayınları, Ankara 2016, s.35-36.

9 Mehmet Ali Öz, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Soy Kütüğü*, 2. Baskı, Sivas 2014, s. 37.

10 M. Ali Öz, *a.g.e.*, s. 72, 76.

11 M. Ali Öz, *a.g.e.*, s. 91

yaşındaki Rüşumat Memuru Ali Rıza Efendi'yle (Şeyh Ahmed Efendi'nin Torunu ve Şeyh İbrahim Efendi oğlu Ali Rıza) Nakibzâdeler ailesinden Hacı Feyzulah Ağa'nın kızı 13-14 yaşındaki Zübeyde Hanım ile evlenmiştir.¹² Sonrasında doğan oğulları Mustafa'nın yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olacağını herhâlde tahmin dahi edemezlerdi.

İlk başbakan ve aynı zamanda 2. cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1884 İzmir doğumlu olsa da annesi Cevriye Hanım aslen Razgrad (*günümüzde Bulgaristan*) doğumludur. Babası Reşit Bey Bitlis'te yaşayan Kürüm soyundandı. İsmet İnönü'nün anne tarafından dedesi Müderris Hasan Efendi ailesiyle 1870'de Razgrad'dan İstanbul'a göç etti.¹³ İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanım 1897'de İstanbul'da doğdu. Babası Süleyman Zühtü Bey, annesi Ayşe Saadet Hanım, Bulgaristan'ın Zıştovi kasabasından 93 *Harbi* diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra İstanbul'a göç etti.¹⁴

Türkiye'nin üçüncü Başbakanı Fethi Okyar 1880'de Pirlepe'de (*günümüzde Kuzey Makedonya*) doğdu. Babası Osmanlı Hariciye Nezâreti memuru İsmâil Hakkı Bey'dir. Sekiz yaşına kadar Pirlepe'de kaldı. İlköğrenimini Manastır'da yaptı. Rüşdiye ve Manastır Askerî İdâdisi'ndeki tahsilini de bitirdikten sonra 1898'de İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'ye girdi. Manastır'dan İstanbul'a gelen, içlerinde Mustafa Kemal'in de bulunduğu on yedi öğrenci arasında yer aldı. Mustafa Kemal'le Manastır'da askerî idadi esnasında başlayan dostlukları ileri yıllarda da artarak devam etmiş ve İttihat ve Terakki Fırkası Genel Sekreteri ve 1924'te Cumhuriyet'in üçüncü başbakanlığına kadar yükselmiştir.¹⁵

Cumhuriyet'in 4. başbakanı ve sonrasında 3. cumhurbaşkanı olan Celal Bayar 1893'te Gemlik'in Umurbey köyünde doğdu. Aile-

12 M. Ali Öz, s. 131.

13 <https://www.ismetinonu.org.tr/cocuklugu>. Erişim tarihi: 26.7.2022.

14 <https://www.ismetinonu.org.tr/mevhibe-inonu>. Erişim tarihi: 26.7.2022.

15 Muammer Göçmen, "Ali Fethi Okyar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul 2007, s. 342.

si Doksanüç Harbi'nde Plevne'den Gemlik'e gelip yerleşmiştir. Babası ilmiyeden Abdullah Efendi, annesi Emine Hanım'dır.¹⁶ 1907'de İttihat ve Terakki'nin Bursa'daki kolu *Küme*'ye katıldı. 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisine Saruhan Sancağı milletvekili olarak katıldı. Milli Mücadele'nin başlamasıyla Anadolu'ya geçerek bu hareketteki yerini aldı. Birinci Büyük Millet Meclisinde milletvekili olarak görev alan Mahmut Celal Bey, 1921'de İktisat Bakanı oldu. Lozan Barış Konferansı'na danışman göreviyle katıldı. 1923 seçimlerinden sonra II. Büyük Millet Meclisine İzmir milletvekili olarak girdi. Mart 1924'te Mübadele, İmar ve İskân Bakanı, 1932-1937 arası İktisat Bakanı oldu. 1937-1939 yılları arasında başbakanlık yaptı. Çok partili siyasi yaşamın başlamasıyla 1946'da Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'la birlikte Demokrat Parti'yi kurdu ve başkanlığına getirildi. Partisinin 1950 seçimlerini kazanmasından sonra 22 Mayıs 1950'de üçüncü cumhurbaşkanı seçildi.¹⁷

Türkiye'nin 7. cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ailesi de Rumeli göçmenidir. Evren, 1917'de Manisa Alaşehir'de doğdu. (*Nüfus kayıtlarında bu tarih 1 Ocak 1918 olarak geçer*). Babası Fatih Medresesi'nden mezun olup çeşitli memuriyetlerde bulunan Preşova (*Günümüzde Sırbistan*) doğumlu Hayrullah Bey, annesi Ziştovi (*Günümüzde Bulgaristan*) doğumlu Naciye Hanım'dır. Rumeli kökenli ailenin baba tarafı Preşovalı, anne tarafı Ziştovilidir.¹⁸

Cumhuriyetimizin 12. başbakanı ve sonrasında 9. cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Balkan ülkelerini sık sık ziyaret etmiştir. Demirel'in büyük-büyük anne ve babaları, 1900'lerde sonradan Yugoslavya olarak adlandırılacak topraklardan Anadolu'ya göç etmiştir.¹⁹

16 Davut Dursun, "Celal Bayar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992, s. 216.

17 www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/celal_bayar Erişim Tarihi 27.7.2022.

18 Ercan Karakoç, "Ahmet Kenan Evren", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt Ek:1, Ankara 2020, s. 427.

19 Kemal H. Karpat, a.g.m, s. 13.

Başbakan Mesut Yılmaz Rizelidir ancak anne tarafının da Boşnak kökenli olduğu gazeteci-yazar Hulusi Turgut tarafından yaptığımız bir sohbette ifade edilmiştir. Annesinin ailesi Isparta'nın Barla kasabasına yerleşmiştir.

b) Cumhuriyet'in İskân Politikası

Cumhuriyet Dönemi'nde izlenen göçmen alma politikası Osmanlı döneminden bir o kadar ayrı, farklı ve kendi içinde tutarlıdır. Açıkça bu ümmet yapısından kurtulma, dinin sadece bir unsurunu oluşturduğu, kültürün ortaklığına dayanan millet yapısına kavuşma politikasıdır. Osmanlı döneminde Müslüman olmak doğrudan ve bağımsız tek ölçüt olarak kabul edilirken Cumhuriyet Dönemi göçlerinde sadece dolaylı ve bağımlı bir ölçüt olarak dikkate alındı. Somut olarak ifade etmek gerekirse dindaştan soydaşa, İslam ümmetinden Türk milletine dönüşüm yaşandı. 1934'ten sonra 2510 sayılı Göçmen Kanunu'nun 3. maddesindeki "*Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan (Türk bilinci taşıyan)*" ölçütü göçmen kabulünün temel kaidesidir. Balkanlar ve diğer bölgelerden aslen Türk olanların yanı sıra Türk kültürüne bağlı Arnavut, Boşnak, Pomak, Torbeş, Goran vb. unsurlar göçmen olarak kabul edildi.²⁰

Sırpların tedhiş hareketleri ve Boşnakları Sırplaştırma politikaları üzerine Türkiye'nin konuyu tahkik ettirmesini Boşnakların kabulüne dair bir örnek olarak verebiliriz. Belgrad Sefareti'nin özellikle Boşnak çocukların okullarda Sırplaştırma tehlikesini bildirmesi üzerine²¹ T.C. Dâhiliye Nezareti 1928'de Boşnak muhacirleri kabul edebileceğini Belgrad Sefareti'ne iletilmek üzere T.C. Hariciye Nezareti'ne 29 Ocak 1927'de bildirmişti:

20 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar/2007, Sayı: 41, Ankara 2007, s. 132.

21 Fahriye Emgili, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, İstanbul 2012, s. 349-350.

...Sırbistan'daki Müslümanların muhtaç bulunmamak ve hükûmetten hiçbir şey talep etmemek şartıyla şimdiden adamlar göndererek veya bildikleriyle muhabere ederek —sevahil menatığı müstesna olmak üzere— memleketimizin hangi mıntıkasında iskân arzu ettiklerini şebhenderler veya sefaret vasıtasıyla bildirmeleri ve nevi iştigalleriyle miktarlarının tesbitinden sonra gelecek sene zarfında memleketimize kabulleri tensib kılınmış olduğundan...²²

Yugoslavya'da Çubriloviç'in 1937'de hazırlayıp 3 Kasım 1944'te Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne sunduğu *Yugoslavya'da Azınlıklar Sorunu* adlı raporunda azınlıklardan kurtulmanın en kalıcı çözümünün göç ettirilmeleri olduğunu savunuyordu.²³ Ancak bu tür etnik arındırma ve göçe zorlama politikaları o yıllarda tüm Balkanlar'da görülmekteydi. Bulgaristan'da 1934'te iktidardaki Köseivanov, Arnavutluk'ta Zog, Yunanistan'da Metaksas, Romanya'da Kral 2. Karol ve Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde ağırlığı olan bazı çevrelerin gündeminde olduğu ve tartışıldığı o yıllarda göç, millet kurma ve kalıcı barışı sağlama sürecinde demografik sonuçları bakımından kalıcı çözüm gibi algılandı. Günümüz insan hakları bağlamında kabul edilemez insanlık suçu şeklinde tanımlanan bu göç politikaları o dönemin ulus kurucuları için, gelecekte muhtemel kendi kaderini tayin taleplerine ve hatta savaşımlara yol açabilecek muhtemel etnik sorunlara kalıcı çözüm sağlamanın en az kayıplı yolu olarak görüldü.²⁴

Türkiye Cumhuriyeti bir ulus devlet olarak kuruldu. Ulus devletin nüfus yapısının alabildiğince homojenleştirilmesi için, azınlıkların göçleri ve bunların yerine Balkanlar'dan Türk ve diğer farklı etnik kökenlerden gelen göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti'nde uyum gösterebilmeleri için; bir toplum mühendisliği gibi görülebilecek 1934 İskân Kanunu vb. çeşitli yasalar ve uygulama-

22 BCA, 272-0-0-12-51-11-28. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).

23 Nurcan Özgür-Baklacioğlu, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*, İstanbul 2010, s. 200.

24 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 204-205.

malar gerçekleştirildi. İlginç olan “*Türk soyundan olan ve Türk Kültürüne bağlı olanların*” Türkiye’ye göç ve yerleştirilmesini kolay kılan anlayışın AB uyum sürecinde hazırlanmış 2006 tarihli İskân Kanunu’nda da değişmemesidir.²⁵ Bu kanunun tamamına kitabımızın sonundaki Ek 2 başlığında ulaşılabilir.

Osmanlı Devleti’nin tarihi mirası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birçok meselede olduğu gibi, göç meselesini de Osmanlı’dan devralmak zorunda kalmıştı. Hatta bunu nüfus yoğunluğunu artırmada bir politik yöntem olarak teşvik dahi etti. Balkanlar’da terk edilmek zorunda kalan yerlerdeki çok sayıdaki Türk’ün, ülke vatandaşlığına tekrar girmesi için her türlü gayret gösterildi.²⁶ Hatta bu durum bir İngiliz elçilik raporunda şöyle geçmektedir.

Osmanlılık reddedildiğinden ve Hilafet yıkıldığından beri, Türkiye’nin siyaseti Türk olmak ve Türk kazanmaktır.²⁷

XX. yüzyılın başlarındaki hâkim anlayış, nüfus artışının devletlere hem iktisadi hem de siyasi ve askerî güç kazandıracağı yönündeydi. Türkiye Cumhuriyeti’nin de bu anlayışta olması gayet normaldi. Çünkü Anadolu’nun nüfusu, Balkan Savaşı’yla başlayıp Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele’yle sonuçlanan on yıllık bir dönemde 18 milyondan 13 milyona düştü ve %30’a yakın bir nüfus kaybı yaşandı. Ayrıca 1920’li yılların başında genel sağlık önlemlerinin yetersizliğine karşılık sıtma, verem, tifo vb. bulaşıcı hastalıklar sonucu yüksek ölüm oranları dikkat çekmekteydi. Yani genç Türkiye Cumhuriyeti’nin topraklarının genişliği dikkate alındığında az ve aynı zamanda sağlık sorunlarıyla yüklü

25 Ahmet İçduygu, “Türkiye’de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak”, *Türkiye’ye Uluslararası Göç, Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*, İstanbul 2010, s. 26-27.

26 Bu konu bir İngiliz arşiv belgesinde geçmektedir. Nakleden Bkz: Erdoğan Karakuş, *İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-1939*, Ankara 1999, s. 35

27 E. Karakuş, *a.g.e.*, s. 48.

bir nüfus devralmıştı.²⁸ Dolayısıyla *eksik nüfus* meselesini çözmesi ve yukarıda geçtiği gibi “*Türk kazanmak*” mecburiyetindeydi. Bu konuda Atatürk, Ankara hükûmeti’nin Balkanlar’a ilişik demografik beklenti ve niyetlerini şöyle dile getirmekteydi:

Memleketin nüfusu şayan-ı teessüf bir derecededir. Zannederim ki bütün Anadolu halkı sekiz milyonu geçmez... Şimdi biz bunu telafi etmek istiyoruz... hudud-ı milliye haricinde kalan aynı ırk ve harstan [kültürden] olan anasırı [unsurları] da getirmek ve onları da müreffeh bir hâlde yaşatarak nüfusumuzu tezyid [artırmak] etmek lazımdır... bence Makedonya’dan ve Garbi Trakya’dan kâmilten [tamamen] Türkleri buraya nakletmek lazımdır.²⁹

Yine 1935 CHP programı uyarınca nüfusu artırma prensibini uygularken yurt dışından gelecek Türklere her türlü yardım ve kolaylığın gösterilmesi öngörülür. Bu, Balkanlar’dan kaynaklanan nüfus hareketlerine verilen önemin bir göstergesiydi. Yaşar Nabi Nayır’a göre göç, memleketi taze bir kan aşısı idi. Rumeli’nin Türk köylüleri medeni seviye itibarıyla Orta ve Şarkî Anadolu köylülerimizden daha üstündür. Bunların Anadolu köylerine iskânı memlekette canlı bir hareket uyandıracak ve umumi köy seviyesinin kalkınmasına neden olacaktı.³⁰

Devletin temellerinin atıldığı ve bütçe imkânlarının oldukça sınırlı olduğu Cumhuriyet’in ilk on yılında devlet mübadele göçmenlerinin göç ve iskânı için tüm imkânlarını seferber etti. Dolayısıyla Balkanlar’dan gelecek diğer göçmenler bu dönemde ancak *serbest göçmen* olma yani diğer bir ifadeyle iskân hakkı talep etme me şartı koşuldu ve bu şartı kabul edenlere ülkeye yerleşme izni

28 Önder Duman, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, *Bilgi*, Bahar 2008, Sayı 45, s. 24.

29 Anı İnan, *Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara 1982, s. 54.

30 Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği” *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz. Kemali Saybaşıllı-Gencer Özcan, İstanbul 1997, s. 209-210

Bir göçmen ailesi
(*Yol Kültürü*, Sayı: 4)

verildi.³¹ Ancak gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu fakir olmalarına rağmen sırf ülkeye giriş yapabilmek için iskân yardımı istemeyeceğine dair senet vermekte, ancak bir müddet sonra muhtaç duruma düşmekteydi. Nitekim devlet bu yüzden söz konusu muhacirlerin yardıma muhtaç olanlarına 1 Temmuz 1926'dan sonra arazi yardımı yapmaya çalıştı.³² Atatürk döneminin ikinci safhasında yani 1934-38 göçlerinde ise Balkanlar'dan gelen göçmenler *iskânlı göçmen* olarak yurda kabul edildi ve mübadeleden dolayı tecrübe kazanan devlet, bu göçmenleri nispeten daha planlı bir şekilde yerleştirdi. Bu göçmenlere arazi, tohumluk, çift hayvanı ve barınacakları ev yardımları yapıldı.³³

Ülkenin güvenliği ve asker ihtiyacı dolaylı olarak nüfusun artı-

31 Önder Duman, "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskânı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, Bahar 2009, s. 475.

32 Ö. Duman, "...Balkan Göçmenlerinin...", s. 476.

33 Ö. Duman, "...Balkan Göçmenlerinin...", s. 483-487.

rılmasıyla yakından ilgiliydi. Birinci Dünya Savaşı bitmiş ancak Avrupa'da sular durulmamıştı. Sömürgecilik rüzgârları Avrupa'da etkisini sürdürüyordu. Rodos ve On iki Adalar İtalya'nın elindeydi. Yayılmacı bir politika izleyen Mussolini liderliğindeki İtalya'nın gözü Anadolu'da idi. Türkiye nüfusunun gösterildiğinden daha az nüfus taşıdığı iddiası Avrupa'da seslendirilmekteydi. Mussolini 1926'da Türkiye nüfusunun 6 milyon olduğunu iddia etmekteydi ki bu Türkiye Cumhuriyeti için bir tehdit demektir.³⁴

1933 sonlarından itibaren kitlesel olarak Bulgaristan ve Romanya'dan gelecek göçmenlerin yerleştirilmesinde nüfus yoğunluğu ve güvenlik hususu aynı derecede önem taşımaktaydı. Dönemin gazetelerinde Bulgaristan'ın Trakya topraklarında gözü olduğu ve bu yüzden gelen muhacirlerin Trakya'ya yerleştirilmesine yönelik yazılar görülmekteydi. Mesela 5 Ocak 1933 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde

...Gelen muhacirler önce Trakya'ya yerleştirilmeli, Avrupa'da koca bir duvar dikilmelidir. Toprağı eken, yurdu güzelleştiren, günü gelince onun için kanını döken adamdır, yurttaştır. Boş topraklar hiçbir işe yaramaz ve bir gün gelir başkalarının eline geçer. Edirne'de, Kırklareli'nde Bulgarların gözü vardır... İstanbul'da bile gözleri vardır... Bu yüksek değerli topraklarımızı sınıksız tutmalıyız. Bu sınıksız tutuşu ise Türk kolları ve göğüsleri yapabilir...

denmekteydi. Nitekim 1934-35 yıllarında Balkanlar'dan gelen 81 bin göçmenin 67 bini yani %82'si Trakya'nın Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerine, kalan 14 bin göçmen ise Doğu Anadolu bölgesine yerleştirildi.³⁵

Türkiye'nin 1927-1935 yılları arasında 2,5 milyon kadar artmış olan nüfusunun yaklaşık %25'ini muhacirler oluşturunuyordu. Bu muhacirler 618.506 kişiydi ve bunların %65'i Yunanistan, %17'si

34 Ö. Duman, "...Romanya'dan Türk...", s. 25.

35 *Cumhuriyet* gazetesinden aktaran: Ö. Duman, "...Balkan Göçmenlerinin...", s. 479-480.

Bulgaristan ve kalanı da Romanya'dan Anadolu'ya gelenlerdi. Fahriye Emgili'nin tespitlerine göre sadece 1923'te Türkiye'ye 14.432 Boşnak muhacir gelmiştir.³⁶

1923'ten günümüze özellikle Türk soyu ve Türk kültüründen gelen Arnavut, Boşnak, Çerkez, Pomak unsurlar ile Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan Türkleri, *sığınmacı* kavramından çok *muhacir/göçmen* kavramı altında gruplandırılarak yerel yerleşim ve vatandaşlık haklarını aldılar. Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı nüfus yapısını göçler sayesinde daha da çeşitlendirip farklı kültürlerin değişik renkleriyle zenginleştirdi. Ağırlıkla komşu ülkelerden gerçekleşen göçler uzun süreli aralarla devam edip önceki yıllarda göç edenler yeni gelenler için âdeta ev sahibi rolünü üstlendi. Rumeli göçmenleri kendilerinden önce gelen büyük göçmen grupları içinde önemli bir destek ve güvenlik ağı buldular.

Rumeli'de kaybedilen topraklardan Anadolu'ya akın eden insanlar Cumhuriyet Dönemi'nde de vazgeçilmez ana vatan olarak Türkiye'yi görüyorlardı. Bunda özellikle I. Dünya Savaşı sonunda yaşanan karanlık günlerden sonra, saldırgan ve işgalci Yunanlara karşı verilen İstiklal Harbi'nin başarıyla bitmesinin büyük rolü vardır.

Anadolu'nun gerek yakın ve gerek uzak tarihinde komşu ülkelerden Anadolu'ya göçlerde ortak özellik, paylaşılan bir kültürdür. Ortak kültürel kökenin var oluşu diğer göç alan ülkelerde olduğu gibi yerli kültürün norm ve değerlerini sarsıcı, tehdit edici bir yapının ortaya çıkışını engelledi. Bu nedenle Türkiye diğer göç alan dünya devletleriyle mukayese edildiğinde, göçmen nüfusun uyum sorunlarıyla en az uğraşan ülkelerden biri oldu.³⁷

Balkan ülkeleri, Türkleri göçe zorlarken; Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ve hatta 1950'li yıllarda DP iktidara geldiğinde,

36 F. Emgili, *a.g.e.*, s. 374.

37 Belkis Kümbetoğlu, "Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit; Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar", *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz: Kemali Saybaşıllı-Gencer Özcan, İstanbul 1997, s. 229-230.

ülke hâlâ tarım yapacak çiftçiler yanında nitelikli insan gücüne çok ihtiyaç duyduğundan göçü memnuniyetle kabul ediyordu. Ancak daha sonraki yıllarda Balkanlar'da Türk nüfusu arttıkça Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlı sayıda göçmen kabul etmesini “*kahvenin köpüğünü*” veya “*anaparanın faizini*” almaya benzetenler olmuştur. Bulgaristan Türklerinin önde gelen mücadele adamı Osman Kılıç'ın, kurt politikacı İhsan Sabri Çağlayangil'den aktardığı bir hatıradadır

Biz göç kapısını açmaya çalışıyoruz. Ancak maksadımız Türklerin tamamının Bulgaristan'dan almak değil. Bulgaristan Türklerinin sadece faizini almak; anaparayı, sermayeyi orada muhafaza etmek isteriz. Nüfus artışı yüksek olduğu için artan kısmın faizini alacağız, ama esas sermayeyi yani Türk varlığını orada muhafaza edeceğiz.

şeklinde ifade etmiştir.³⁸

Cumhuriyet Dönemi'ndeki en önemli göç hadisesi olan 1924 mübadelesinde, göçmen meseleleriyle 13 Ekim 1923'te kurulan *Mübadele ve İmar İskân Vekâleti* ilgilenmiştir. 11 Aralık 1924'te Vekâletin lağvedilmesinden sonra kurum müdüriyet-i umumiyyeye dönüştürülerek Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmıştır. 1929'da bu müdürlük de kaldırılıp yerine *Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi* kurulmuş ve 1934'e kadar nüfus ve muhacir işleri bu müdürlük tarafından yürütülmüştü.

Türkiye Cumhuriyeti'nin sonraki yıllarında göçmen işleriyle Toprak İskân Genel Müdürlüğü ilgilenmekteydi. Bu müdürlük önceleri Sıhhiye Vekâleti, daha sonra Tarım Bakanlığı ve İmar ve İskân Bakanlığına bağlı olarak görev yapmıştır. 2013'e kadar göçmenlerle ilgili bir yoğunluk söz konusu olduğunda sorumluluk bir devlet bakanlığı üzerine verilmekteydi. Ancak Suriye, Afganistan vb. ülkelere yoğun göç hareketlerinin yaşanması yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesini gerektirmiştir. İçişleri Bakanlığı bünyesinde 4 Nisan 2013'te Göç İdaresi Başkanlığı kuruldu.

38 Metin Edirneli, *Balkanlar ve...*, TRT yayınları, Ankara 2016, s. 39.

Başkanlığın vazifeleri kendi sitesinde şöyle tanımlanmaktadır:

Göç alanına ilişkin, mevzuatın ve idari kapasitenin geliştirilmesi konularında çalışmalar yürütmek ve Cumhurbaşkanınca belirlenen politika ve stratejilerin uygulanmasını izlemek ve koordine etmek; göçle ilgili iş ve işlemleri yürütmek; 19.9.2006 tarihli ve 5543 sayılı İskân Kanunu'nda Bakanlığa verilen görevleri yürütmek; insan ticareti mağdurlarının korunmasına ilişkin iş ve işlemleri yürütmek; uyum süreçlerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmek; geçici korumaya ilişkin iş ve işlemleri yürütmek; düzensiz göçle mücadele edilebilmesi amacıyla kolluk birimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak, tedbirler geliştirmek.³⁹

B) İskân Kanunları

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra iskân siyaseti kapsamına giren ilk yasal düzenleme 13 Mart 1340 (1924) tarihinde çıkarılan 441 Sayılı “*Mübadeleye Tabi olmayan kişilerin terk ettiği hükûmetin yetkisinde bulunan sahihsiz toprakların savaş mağdurlarına kayıpları ölçüsünde dağıtılmasını*” öngören yasadır. 28 Kasım 1925 tarih ve 675 sayılı “*Mahall-i İskânlarını Bila-mezuniyet Tebdil Eyleyen Muhacir ve Mültecilerle Aşâir Hakkında Kanun*” adıyla çıkmıştır. Bu yasada özetle “Gerek kendi arzuları gerek zorunluluk veya bir anlaşma gereği Türkiye'ye kabul edilen mübadil, gayrimübadil, muhacir, aşiretler ve mülteciler hükûmetin gösterdiği yerde 5 sene süreyle oturmaya mecburdu. Hiçbir şekilde iskân yerlerini terk edemezler; geçici olarak ayrılımları, iskân yerini terk etmek şeklinde olamaz. Terk edenler tekrar yerlerine iade olunur.” denilmektedir.⁴⁰

39 <https://www.goc.gov.tr/baskanligin-gorevleri> . Erişim Tarihi 22.8.2022.

40 Fikret Babuş, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, İstanbul 2006, s.146-147.

a) 1934 Yılında Çıkarılan 2510 Sayılı İskân Kanunu

Cumhuriyet kurulduktan sonra ülke dışında yaşayan Türklerin getirilerek Anadolu'da yerleştirilmeleri için Haziran 1934'te 2510 Sayılı Aşâir ve Göçmen Kanunu çıkarıldı. Bu kanun çerçevesinde Türkiye'ye kabul edilecek göçmenlerin miktarları, bunların yerleştirileceği mahaller ile iskân mahallerinin sağlık, tarım ve ekonomik durumuna göre önceden belirlenmesi ve her sene belirlenecek oranda ilkbahardan önce göçmenlerin nakil ve iskânlarının gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı.

1934'ten sonra 2510 sayılı Göçmen Kanunu'nun 3. maddesindeki "*Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan (Türk bilinci taşıyan)*" ölçütü göçmen kabulünün temel kaidesidir. Balkanlar ve diğer bölgelerden etnik bilincin eşlik etmesi şartıyla aslen Türk olanların yanı sıra Arnavut, Boşnak, Pomak, Torbeş, Goran vb. unsurlar asimile olmaktan kurtarılmalari için ülkemize göçmen olarak kabul edildi.⁴¹

İskân Kanunu'nun en önemli icracılarından biri Trakya Umumi Müfettişliği'dir. Müfettişlik, bölgenin tarım odaklı kalkınma planlamasını gerçekleştirmek için, Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin bölgeye yayılarak iskân edilmesini sağlarken ayrıca yerli veya göçmen tüm bölge halkına fennî yöntemlerle tarım ve hayvancılık imkânlarını sunmaya çalışmıştır.⁴² İskân programı 1934 İskân Kanunu'nun belirlediği çerçevede sürdürülmüş, gelenlere barınacak ev ve bir aileyi rahat bir biçimde geçindirecek arazi ile hemen üretime başlanabilmesi için hayvan, pulluk ve tohum verilmiştir. Fennî tarım ve hayvancılık için de bölgenin çeşitli yerlerinde çok sayıda fidanlık ve aygır depoları

41 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından ...", s. 132.

42 Zeynep Eres, *Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihîsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s. 183-184.

Yaşlı bir karı koca göçmen trenden indiğinde
(*Yol kültürü*, Sayı: 4)

oluşturulmuş, özellikle kanatlı hayvancılık ve tavşancılık için küçük kasabalarda dahi örnek çiftlikler kurulmuştur.

1934 tarihli İskân Kanunu hazırlanmasına yönelik taslak çalışmalarıyla Dâhiliye Vekâleti Nüfus Umum Müdürlüğü'nün nüfus kesafetiyle ilgili araştırmaları bu dönemde göçmen yerleştirecek iskân bölgelerine dair önemli ipuçları vermektedir. Toprak kısmı 762.736 km² olan Türkiye'de km²'ye 20 nüfus düştüğü ifadesinden sonra bu sayının yetersiz kaldığı dile getirilmekteydi. Dolaşısıyla muhacir iskân planı için Trakya'nın tamamı, Akdeniz'in ova ve yayla bölgeleri, İç Anadolu'nun sulama imkânları bulunan yerleri ile Doğu'da ziraat ve hayvancılığa uygun bölgeler öncelikli olarak değerlendirilmeliydi. Bundan hükûmetin atıl durumdaki toprakları üretime açmak ve ekonomiye katkı sağlamayı hedef olarak belirlediği anlaşılmaktadır.⁴³

2510 Sayılı İskân Kanunu hazırlık çalışmaları devletin iskân siyasetinin tüm özelliklerini yansıtmaktadır. Bu durum öncelikli olarak hükûmet layihasında şöyle ifade edilmektedir:

Yayımla döneminde Osmanlılar, Türk'ün egemenlik ve gelişme gücünü göstermişlerdir. Orhan Gazi'nin koyduğu esaslar ve Fatih'in çıkardığı yasalarla imparatorluk topraklarında asli unsur olarak Türklüğün egemen kılınmasına ve çevrenin Türkleştirilmesine hizmet edilmiştir. Halifelüğün Osmanlılara geçmesi ve İslamlığın sosyal kimlik hâline gelmesi, fethedilmiş ülkelerin Türkleşmesine engeldi... Osmanlıların muhacir sorunlarıyla resmî olarak ilgilenmeleri Kırım Savaşı'ndan sonra başladı... fakat hiçbir zaman bunların Türk milliyetine ve kültürüne geçmesine önem vermediler... Balkan ve Genel Savaş'tan sonra esaslı bir iskân siyaseti izlenemedi ve sorunlar günübirlik önlemlerle çözülmeye çalışıldı. Lozan Barışı'ndan sonra Mübadele ve İmar-İskân Vekâleti, daha sonra da İskân Genel Müdürlüğü oluşturulmuş ve bu insanlara yaşam koşulları sağlanmıştır... bu dokuz yıllık çalışmasından sonra doğal olarak ulusal bünyemizi korumaya ve çağdaş uygarlığa uyum sağlamak için etkin bir nüfus kütüğü dü-

zenlemeye, Türk nüfusunu nicelik ve nitelik olarak güçlendirecek bir siyaset izlemeye sıra gelmiştir...

Millî kültürümüze özümşenmesi istenen nüfus kitleleriyle yetki gücüne sahip olan nüfus unsurlarının yerleşim düzeni sağlanırken maddi koşullar ve millî bünyemizin korunması gereği göz önünde tutulmuştur. Bu amaçla ülkenin Bakanlar Kurulu kararıyla 1, 2, 3 ve 4 numaralı iskân bölgelerine ayrılması uygun görülmüştür. 1 numaralı bölgelere Türk nüfusun yoğunlaştırılması, 2 numaralı bölgelere Türk kültürüne geçmesi istenen nüfusun nakil ve iskân edilmesi, 3 numaralı bölgelere dışarıdan gelen mali gücü yüksek Türk muhacirlerin yerleştirilmesi, 4 numaralı bölgelerde yerleşimin yasak olması düşünülmüştür.⁴⁴

İskân Kanunu Geçici Komisyonu'nun 27 Mayıs 1934 tarihli tutanağında, Osmanlı'nın iskân siyasetine eleştiri ve devletin Türkleştirme siyasetine dair önemli ipuçları vardır:

...1877-78 Savaşı'ndan sonra Bulgaristan, Romanya ve daha birçok yerlerden kopup gelenlerin, hiçbir düşünceye bağlı olmaksızın gelişigüzel yerleştirilmelerinin Türk kültürü açısından ne kadar acıklı olduğu Kurtuluş Savaşı'ndan sonra iyice anlaşılmıştır. Türkmenlerin ve Yörüklerin yerleştirilmeleri sorunu Osmanlıları hiç ilgilendirmemiştir. İskân ve Aşâir idaresi... muhacir yerleştirme işini yalnızca nüfus çoğaltma işi olarak görmüştür. Ümmetçilik düşüncesi, Türk varlığında toplanacak kültürlü ve ülkülü yurttaşları değil, farklı dil, ırk ve inançtan insanları istemiş ve Türkle hep aykırı gözle bakmıştır. Dinde bir dilde farklı olanlar Balkan ve Cihan Savaşlarında kendilerine her şeyini veren Türklere çok kötülükler yapmışlardır. Oysa bunlar en güzel yerlere yerleştirilmiş, eşi bulunmaz topraklar dağıtılmış ve kendilerinin yabancılık çekmemeleri için Türkler ellerinden gelen fedakârlığı göstermişlerdir.

Müslüman olan göçmenler aynı inançtan oldukları hâlde hiçbir zaman Türk kültürüne girmemişler ve 20. yüzyılda ne istediğini bile ifade edemeyecek illellikteki lehçelerini konuşmayı sürdürmüşlerdir. Osmanlılar muhacirleri sistemli bir şekilde yerleştirip Türk varlığına

katamamış ve rastgele yerleşen bu muhacirleri düzene sokmak için çıkarılan kanun ve nizamnameler yetersiz kalmıştır. Fakat şu anda... yeni bir yasaya gereksinim vardır... Osmanlı'nın Türk'e veremediği bu olanakları sağlamak Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli amacı olmalıdır.⁴⁵

Hükûmet layihesindeki dört türlü iskân bölgesi, İskân Komisyonu'nda daha sonra 2 ve 3. bölgelerin arasında bir fark olmadığından birleştirilmiş ve bölge sayısı 3'e düşürülmüştür.⁴⁶ Hükûmetin önerisindeki 8. madde daha iyi anlaşılması için bölümlere ayrılmış ve mesela Türkçe dışındaki dillerin ve âdet, oyun vb. kültürel öğelerin kademeli olarak yasaklanmasına yönelik bazı değişiklikler yapılmıştı. Buna göre:

Türkçeden başka dil konuşanların ya da başka kültürlerden olanların bulunduğu kazaya ve kazanın bağlı bulunduğu il'e onların dilden veya kültürden memur atanmayacaktır. Türkçenin dışındaki dilin konuşulması 5-10-20 yıl gibi basamaklı sürelerde önce genel yerlerde sonra bir çatı altındaki ortak yerlerde, en sonunda evde ve her yerde yasaklanacaktır. Kıyafet, âdet, oyun, türkü vb. başkalıklar da zamanla giderilecektir.⁴⁷

Hazırlık safhaları uzun bir zaman alan İskân Kanunu'nun meclis görüşmeleri bir hafta sürdü ve 14 Haziran 1934'te görüşmeler tamamlandı. Görüşme tutanaklarında milletvekillerinin itirazları, beğenileri ve belirttikleri fikirleri bir dönemi aydınlatmada bizlere önemli bulgular vermektedir. Ancak Kütahya milletvekili Naşit Hakkı Bey'in konuşmasındaki bir vurgusu çok önemlidir:

...Yerleştirme Kanunu devrimimizin en seçkin kanunlarından biri olacaktır. Geniş kapsamlı hükümleri Osmanlı yönetiminin içte ve dışta kesin tasfiyesini sağlayacaktır...⁴⁸

45 F. Babuş, *a.g.e.*, s. 194-195.

46 F. Babuş, *a.g.e.*, s. 198.

47 F. Babuş, *a.g.e.*, s. 201.

48 F. Babuş, *a.g.e.*, s. 218.

İskân Kanunu muhacirlerin yerleştirilmesini maksat edinmekle birlikte nüfus noktasından bakıldığında aynı zamanda imparatorluğun tasfiyesi gibi de görüldü.

Kanunun görüşmelerinde Samsun Milletvekili Ruşeni Bey ise Türkleştirme meselesine dair ilginç konuşmasında yabancı unsurları Türklükte eritmeyi, midede erimeye benzeterek şöyle demektedir:

...Müslüman olup başka dil konuşan Türkler imparatorluk içinde ayrı milletler, kümeler oluşturup ayrı duygular, âdetler ve elbiseleleriyle birbirlerinden ayrılmışlardır. Asırlardır Türk'ü kardeş tanıyan ve Türkleşmeye pek uygun olan kimseler ne yazık ki imparatorluğun yanlış siyaseti yüzünden ayrılmışlardır... Ben genel savaştan önce Rusya'da bulundum. Rusya'da o zaman istibdat vardı, mahkemede poliste her yerde Rusluğu tartıp ona göre hak verirlerdi. Eğer genel savaştan sonra ihtilal olmasaydı bugün Rusya'nın %80'i Ruslaşmış olacaktı... Oysa bizde saltanatın yarattığı hastalık Türklerin kanına işlemiş ve yabancı Müslümanlar arasındaki Türkler o soylara karışmıştır. Filistin, Mısır, Suriye gibi yerlerde Araplaşmış Türkler yüz binlere ulaşmıştır. Her canlının, canlı şeyler yiyen bir midesi vardır ve canlı kalan, diğer bir canlıyı yiyerek yaşar. Millet in de bir midesi vardır, o da insan kümelerini yiyerek yaşar... Çok şükür ki Gazi Mustafa Kemal, Türk tarihini ve dilini milletimize verdiği gibi, kendilerini yabancı soydan sayanlara da Türk olduklarını öğretmiştir. Artık bundan sonra Türk vatandaşlarının dili bir, duygusu bir, kültürü ülküsü bir olacaktır...⁴⁹

İskân Kanunu'nun bu noktada hedefine ulaştığını söylemek mümkündür. Mesela Boşnakların dağıtılarak iskânlarıyla içinde bulundukları topluma uyum sağladıkları, kültürel uyum süreçlerinin çok zorlu olmadığı ve Türkiye'ye birçok açıdan önemli faydaları görüldü. Çünkü bu insanlar ırk bakımından Türk değilse bile içlerinde Türklük şuuru taşımaktaydı. Türklük şuuru taşıma ölçüsü Türkiye'nin Boşnak muhacirleri ve diğer unsurdan mu-

49 F. Babuş, *a.g.e.*, s. 221-222.

hacirlerin kabulünde bu sebeple esas kabul edildi. Bu dönemde gerçekleşen göçlerin başka bir özelliği de Türkiye Cumhuriyeti idarecilerinin göçü teşvik edici bir siyaset izlemeleridir. 1923-1938 yılları arasında göçlerin miktarındaki artış önemlidir. Muhacirlere belli bir süre için vergi ve askerlik muafiyetleri tanınması önceleri bir gelir kaybı gibi görünse de kendilerine yeter ve üretici duruma gelen muhacirlerin devletin potansiyel asker gücünü temin etmede çok önemli bir rolü vardır. Bunun yanında tarım, sanayi ve diğer alanlarda da büyük katkılarının olduğu gözden çıkarılamayacak bir gerçektir.⁵⁰

Göç, İltica, mübadele, iskân vb. işleri yürütmek üzere Dâhiliye Vekilliğine verilmiş vazife ve salâhiyetler 18.11.1935 tarihli ve 2849 sayılı Kanun'la Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'ne devrolunmuştu. 30.6.1939 tarih ve 3657 sayılı Kanun'la İskân Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 2848 sayılı Kanun'un üçüncü maddesine aşağıdaki hükümler eklenmişti:

Türkiye'de yerleşmek maksadıyla ve Hükûmetten iskân yardımı istememek şartıyla dışarıdan gelmek isteyen Türk soyundan olan kimseler Hariciye, Dâhiliye ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliklerince müştereken tesbit olunacak şekiller dâhilinde konsoloslarımızın verecekleri muhacir vizesiyle Türkiye'ye gelirler ve *serbest muhacir* olarak kabul olunurlar. Nitekim Yugoslavya muhacirlerinin çoğu bu serbest muhacir statüsündeydi.

Yine 2510 sayılı Kanun'da değişiklik yapan 24 Haziran 1947 tarih ve 5098 sayılı Kanun'da muhacirlerle ilgili yeni bir iskân programı hazırlanmıştır. Buna göre:

Türk soyundan olan ve Türkçe konuşan muhacirler alışıktırlar ı iş ve iklim koşullarına göre iskân edilecekler ve bunlardan yeni bir köy oluşturabileceklerdir. Ana dili Türkçe olmayanlar kendi dillerini konuşan köylerde iskân edilemeyecekler, diğer yerlerde de geniş bir topluluk oluşturamayacaklardır. Ayrıca bunlar Trakya ve

50 Fahriye Emgili, *a.g.e.*, s. 418.

Doğu sınırı boyunca da iskân edilmeyecektir... Yeniden kurulacak muhacir köyleri için ülke üç iskân kategorisine ayrılıyordu. Birinci kategori: Nüfus yoğunluğu düşük coğrafi ve kültürel olarak Türk kültür ve nüfusuna gereksinimi olan Doğu ve Güneydoğu illeri ile nüfus yoğunluğu düşük coğrafi ve siyasi önemi bulunan Trakya illeri. İkinci Kategori: Akdeniz kıyısı, Ege ve Marmara kıyısı illeri. Üçüncü Kategori: Merkez Anadolu ve Batı Anadolu.⁵¹

Bu kanunun uygulamaya konulmasıyla birlikte devletin öncelikli amacı nüfus sorununu çözmekti. Osmanlı'dan ayrılan topraklardan gelen muhacir ve mültecileri, coğrafi ve sosyal uyum durumları gözetilerek iskân edip karşılıklı birbirlerinin yeteneklerini bütünleyecek biçimde yerli nüfusla kaynaştırıp kaliteli bir nüfus sağlamak amaçlandı. Neticede iskân yasa ve uygulamalarıyla nüfusu artırmak, üretim ve hayat kalitesini sağlıklı bir şekilde yükseltmek en önemli hedeflerden birisiydi. Bu yasanın başka bir önemli hedefi millî kültürü benimsemiş bir ulus oluşturup devlete bağlamaktı.⁵²

b) İskân Örnekleri

Cumhuriyet hükümetleri, Balkanlar'dan gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun çiftçi olması hasebiyle bu kişileri mümkün olabildiğince bir an önce üretici olabilecekleri uygun köylere yerleştirmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Bunların bazıları mevcut köylere ilave yerleşimler şeklindeyken bir kısmı da yeni göçmen köylerinin kurulması şeklinde gerçekleşiyordu. Türkiye'de göçmenler için kurulmuş yüzlerce köyden bahsedebiliriz ancak kitabımızın kapsamı gereği buna dair birkaç örnek vermek istiyoruz.

İlk örneğimiz Lüleburgaz'ın yerli köyü Emiralı'ya muhacirlerin yerleştirilmesidir. Bu konuyu inceleyen Y. Mimar Zeynep Erez'in bizzat alan araştırması yaparak kaleme aldığı tezinde çok ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Lüleburgaz'ın kuzeydoğusunda yer alan Emi-

51 F. Babuş, *a.g.e.*, s. 282-284.

52 F. Babuş, *a.g.e.*, s. 299.

rali köyü, Lüleburgaz'a 17 km, Ahmetbey'e 3 km uzaklıktadır. 1935'te Lüleburgaz'ın Büyükkarıştıran nahiyesinin "Emranlı" adındaki mahallî, Ahmetbey köyünün gelişip nahiye olmasıyla bu nahiyeye bağlanarak "Emirali" adını almıştır. Emirali köyünde "gacal" olarak adlandırılan yerli Türkler yaşıyordu. Ancak köy esas itibarıyla Cumhuriyet Dönemi'nde gelişmiştir.

1935 nüfus sayımına göre 453 olan köy nüfusu, 1965'te 1.419'a ulaşmıştır. Bu artışın nedeni köye çok sayıda 1935 ve 1951 göçmeninin iskân edilmesindendir. 1980'de köy nüfusu 1.352 olmuştur. Kara yolu üzerinde kurulu köy, göçmenler için kara yolunun iki yanında ve derenin karşı tarafında köy merkezinden uzakta yapılan ızgara planlı mahallelerle farklı yönlerde doğru büyümüştür. Köyün büyük bir kısmını planlı mahalleler oluşturmaktaysa da bunlar birbirinden bağımsız gruplar biçiminde tasarlandığından, köyün bütüncül bir genel bir plan şeması yoktur. Köyün sınırları dağınık, şekilsiz bir görüntü oluşturur. Köyün meydanında cami ve okul bulunur. Emirali köyüne çok sayıda 1935 göçmeni iskân edildiğinden köyün muhtelif yerlerinde ev grupları inşa edilmiştir. Alan araştırmasında köy meydanından güneye doğru inen yolu dik kesen iki sokak üzerinde iki farklı tipte göçmen evi grubu tespit edilmiştir.⁵³

İkinci örneğimiz Kırklareli'nin güneybatısında göçmenler için yeni kurulmuş Arızbaba köyüdür. Bu köy, Trakya Umum Müfettişliği döneminde Hacı İsmail Ağa çiftlik arazisinin kamulaştırılmasıyla teşkil edilen küçük ölçekli bir yerleşmedir. Arızbaba, Romanya göçmenleri için 105 haneli bir köy olması kurulmuştur. 1938'de boş araziye gelen göçmenler, 1940-41 yıllarında inşaatlar tamamlanana kadar köy arazisinin yakınında kulübeler yaparak barınmaya çalışmıştır. İkinci etapta köyün batı tarafına 1951 Bulgaristan göçmenleri için bir sokak oluşturularak yerleşme büyütülmüştür.

53 Zeynep Eres, *a.g.e.*, s. 215.

Ergene Havzası'nın hafif engebeli arazisinde yer alan Arizbaba, Kırklareli-Edirne kara yolundan güneye inen bir yol üzerinde konumlanır. Yakın çevresi tarla tarımına elverişli, toprakları verimlidir. Ancak yerleşme ana kara yolu bağlantıları üzerinde bulunmadığından, zaman içinde fazla gelişmemiş ve genç nüfusunu önemli ölçüde yitirmiştir. Köyün ekonomik üretkenliğinin azalması beraberinde durağanlığı da getirmiş, buna bağlı olarak çevrede sık rastlanan gelişmelerden farklı Arizbaba mimari özelliklerini oldukça iyi bir biçimde korumuştur.⁵⁴

Üçüncü örneğimiz ise neredeyse yeniden teşkil edilen Tekirdağ'ın Muratlı köyüdür. Muratlı köyü Osmanlı zamanında küçük bir köy iken Cumhuriyet Dönemi'nin en büyük muhacir yerleştirilen yerlerinden biri olmuştur.

Bu küçük köy XIX. yüzyılın son çeyreğinde Rumeli demir yolunun yerleşmenin hemen kuzeyinden geçmesi ve burada bir istasyon yapılması sayesinde gelişmeye başlamıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Trakya'nın en büyük örnek köy uygulaması yapılmıştır. Bugünkü yerleşme büyüklüğünün yaklaşık %70'ini bu dönemde kurulan mahalleler oluşturur.

Muratlı, Cumhuriyet'in ilk döneminde 1925–1933 yılları arasında Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan 107 hane göçmen almış ve bunlar için 56 ev inşa edilmiştir. Trakya Umumi Müfettişliği döneminde ise Trakya'nın en büyük göçmen köyü olarak belirlenen yerleşmeye 1934–1939 yılları arasında Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'dan 656 hane iskânlı göçmen gelmiştir. Bu ailelere 653 ev inşa edilip 23.670 dekar arazi verilmiştir. Çorlu'ya bağlı nahiye merkezi Muratlı, hızla gelişerek 1941'de belediye, 1957'de ilçe merkezi olmuştur. Göçmen mahallesi ise demir yolunun kuzeyinde kurulmuştur. Göçmen mahalleleri Tekirdağ-Edirne kara yolunun iki tarafında yer alsa da büyük kısmı

54 Zeynep Eres, *a.g.e.*, s. 237.

yolun doğu tarafındadır. Dört mahalleden oluşan bu yerleşme bütünüyle ızgara planlı sokak dokusuna sahiptir.

Burada yapılan ve halk arasında *macır evleri* denen konutlar hakkında 1945'te şu bilgiler verilmektedir:

Bir plan dâhilinde aynı tipte olmak üzere yapılan yüzlerce ev, tek katlı olup iki oda ve bir holden ibarettir. Temelleri bir metre derinliğinde yerli taş ocağından çıkardıkları taşlarla inşa edilmiştir. Duvarları kerpiçtendir ve hepsi beyaz kireçle boyanmıştır. Evlerin damları meyilli olup iki katlı binalar gibi kiremitlerle örtülmüş bilhassa pencereleri kuzey rüzgârlarına ve lodosa karşı olarak yapılmıştır. Ahırlar evlerin yanında ve ayrı olarak yapılmıştır. Bu evlerin inşaat malzemesi ve inşaatı tamamıyla vekâlete ait olup inşaat ise müteahhit tarafından yaptırılır. Nahiye merkezinde 757 hane köylerde ise 1.196 muhacir evi mevcut olup toplam 1.953 muhacir evi vardır.⁵⁵

Bu dönemde Romanya ve Bulgaristan'dan gelecek göçmenlerin Köstence ve Varna limanlarına gönderilen vapurlarla bütün eşya ve hayvanlarıyla birlikte getirilip Kavak, Tuzla ve Marmara Ereğlisi iskelelerine çıkarıldığı bilinmektedir. Buralardaki tahaffuzhanelerde muhacirlerin sağlık kontrolleri yapıldıktan sonra iskân edilecekleri bölgelere gönderilmekteydi. Karadan göç edeceklerin sorumluluğu ise Bulgaristan'daki Filibe konsolosluğumuzdaydı ve bu göçmenlerin işlemleri Edirne'de yapılmaktaydı. 2510 ve 2848 sayılı Kanunlara göre toprak, tohumluk, çift hayvanı, ziraat aletleri; sanatkârlara dükkân ve sermaye verilmekte ve bir senelik iaşeleri temin edilmekte, bütçe imkânlarına göre evleri yapılmaktaydı. Bu evlerin bir kısmı mevcut köylere ilave, bir kısmı da yeniden köy kurmak suretiyle inşa ettirilmekteydi.

Mesela 1934-1939 yılları arasında Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan'dan Çanakkale merkez, ilçe ve köylerine 579 ailede 3.394 nüfusun iskânı yapıldı. Aynı yıllarda Çanakkale ve çevresinde

55 Zeynep Eres, *a.g.e.*, s. 240-241.

2.457 ev yapılarak göçmenlere teslim edildi. İkinci Dünya Savaşı'nın zor yıllarında göçler nispeten azalmakla birlikte devam etti. 1939-1950 yılları arasında Romanya, Sırbistan, Yunanistan ve özellikle Bulgaristan'dan Çanakkale'ye yönelik olarak 1805 aileden 7.258 nüfus iskân edildi. Sadece Çanakkale örneği düşünüldüğünde, 1877-1950 yılları arasında bu şehrimize yerleştirilen göçmenlerin yoğunluk sırasına göre Biga, Gelibolu, Çanakkale Merkez, Ezine, Lapseki, Ayvacık, Yenice, Bayramiç ve Çan ilçelerine 7.404 hanede 27.164 nüfus yerleştirildi.⁵⁶

c) Cumhuriyet Dönemi Göç Bilançosu

Kemal Karpat 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı, Kırım Savaşı, Şeyh Şamil'in Rusya'ya direnişinin 1859'da sona ermesi, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Tesalya ve Girit'in kaybı, 1912-13 Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı sonrasında gelen göçmenlerin sayısını 7 milyon olarak verir. Ayrıca II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya ve Bulgaristan'dan gelen 2 milyon ilave edildiğinde bu sayı 1856-1990 arasında 9 milyona ulaşır.⁵⁷ Ancak bunların ne kadarının Rumeli, ne kadarının Kırım, Kafkas kökenli olduğu eserde belirtilmemektedir.

Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya, 1934'te TBMM'de bir milletvekili tarafından kendisine muhacir ve mübadil sayısının açıklanmasına dair yazılı olarak sorulan soruya ülke ülke ayrıntılı sayılarıyla cevaplar vermiştir. Ülkemize göç edip iskân edilenlerin %99'u Balkanlar'dan gelmiştir. 11 sene içinde Balkanlar'dan göç ettirilen veya edenlerin sayısını şöyle ifade etmiştir:

1923-1933 arası 379.913 mübadil, 248.392 muhacir ülkemize göç etmiştir. 1933'den 1934'e kadar bir sene içinde ise gelen 21.294 mu-

56 Mithat Atabay, "1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 3, Mart 2005, s. 101-104.

57 Kemal Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul, 2010, s. 94-96.

hacir dâhil edildiğinde 11 senelik genel toplamda muhacir mübadil dâhil 649.599 kişi ülkemize iskân edilmiştir.⁵⁸

Bu yıllarda göç hareketleri çok yoğun yaşandığından, Şükrü Kaya'nın başında bulunduğu Dâhiliye Vekâleti yıllık raporları Başvekâlete göndermekteydi. İşte bunlardan elimizdeki bir örnek 27 Nisan 1935'te arz edilen ve sadece 1933 yılına ait bir rapordur. Tek sayfada ayrıntılı bir şekilde düzenlenen bu raporda Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve diğer memleketlerden ülkemize gelen göçmenlerin hane ve nüfus sayılarıyla Türkiye'nin hangi vilayetlerine iskân edildiklerini görmek mümkündür. Buna göre 1933'te gelen 6.191 hanede 26.002 kişiden sadece Balkan ülkelerine ait göçmenlere baktığımızda; 6.486 kişi Yunanistan, 3.273 kişi Romanya, 3.018 kişi Yugoslavya ve 1.784 kişi Bulgaristan'dan gelmiştir.⁵⁹

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1930'da yayınlanan bir istatistik yılığında aktarma yapan McCarthy, göçmen miktarını aşağıdaki tabloyla açıklamaktadır. Ancak bunların nereden geldiğine dair bir açıklama yoktur. Bununla birlikte büyük bir çoğunluğunun Rumeli'den olması gerektiğini düşünüyoruz.

58 Bkz. Kitabımızın sonundaki Ek: 1 Şükrü Kaya'nın TBMM'deki konuşma zabitleri.

59 BCA, 30-10-0-0-81-531-8. Bu raporda gelenlerin Türkiye'nin 29 vilayetine iskân edildiği görülmektedir. Ayrıca Bkz. Kitabımızın sonunda Belgeler kısmında fotoğrafını koyduğumuz bu rapor ayrıntılı olarak incelenebilir.

Tablo 1
İller bazında, Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılan göçler (1921-1927)⁶⁰

İl	Göçmen	İl	Göçmen
Adana	7.628	İzmir	30.095
Afyon	1.045	İstanbul	35.487
Aksaray	3.286	Kars	2.512
Amasya	3.673	Kastamonu	769
Ankara	1.779	Kayseri	6.703
Antalya	4.702	Kırklareli	27.254
Artvin	46	Kırşehir	193
Aydın	6.484	Kocaeli	20.740
Balıkesir	37.088	Konya	5.020
Bayazıt	2.856	Kütahya	1.855
Bilecik	4.126	Malatya	76
Bittlis	2.329	Manisa	13.829
Bolu	194	Mardin	0
Burdur	432	Maraş	1.132
Bursa	34.148	Mersin	3.330
Cebelibereket	2.718	Muğla	4.045
Çanakkale	10.856	Niğde	15.671
Çankırı	0	Ordu	1.123
Çorum	1.575	Rize	0
Denizli	2.459	Samsun	22.579
Diyarbakir	298	Siirt	0
Edirne	49.336	Sinop	1.189
Elaziz	1.452	Sivas	4.892
Erzincan	97	Ş. Karahisar	5.779
Erzurum	1.095	Tekirdağ	30.243
Eskişehir	2.441	Trabzon	404
Giresun	596	Tokat	8.209
Gümüşhane	596	Urfa	1
Gaziantep	811	Van	275
Hakkâri	145	Yozgat	32
İçel	1.000	Zonguldak	1.241
Isparta	1.096	Toplam	431.065

⁶⁰ Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar -Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu-*, İstanbul 1998, s. 195.

Cumhuriyet'in erken dönemlerinde yapılmış en büyük muhacir iskân bölgesi, Tekirdağ Muratlı'daki ızgara planlı göçmen mahalleleridir.

Stephen Ladas, Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun verilerine göre 388.146 Türk'ün mübadeleyle Türkiye'ye göç ettiğini açıklamaktadır. Ayrıca, 1921-1928 yılları arasında Türkiye'ye, başta Yunanistan olmak üzere Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Sovyetler Birliği'nden toplam 463.534 kişinin göçmen sıfatıyla geldiği görülmektedir. Ladas da 1928'de yayınlanan Devlet İstatistik Enstitüsü'nü kaynak göstermektedir.⁶¹

Yine bir başka eserde Uğur Mumcu, 1923-24 yılları arasında 380.243'ü mübadil, 247.295'i muhacir-mülteci, 1934-1937 yılları arasında da 144.073 göçmen-mülteci olmak üzere toplam 771.611 göçmenin yurda geldiğini kaydetmektedir.⁶²

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınladığı 1942-1945 dönemine ait bir yılda 1923'den 1945'e kadar Türkiye'ye gelen göçmen, mübadil ve mülteci sayısı 856.568 kişi ve devletin bunlara yaptığı harcamalar ise 43.029.000 TL olarak belirtilmektedir:

61 *Republique Turque, Office Central de statistique Annuaire statistique*, Angora 1928, s. 36'dan aktaran ve il il göçmen dağılımını kadın-erkek olarak ayırarak veren bir tablo için Bkz: M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara 1997, s. 322.

62 Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, 13. Basım, İstanbul 1995, s. 100-103'ten aktaran F. Babuş, *a.g.e.*, s. 271.

Tablo 2

Türkiye'ye gelen göçmenler ve yapılan harcamalar (1923-1945)

Yıllar	Nüfus	Yapılan Harcama TL
1923-36	745.388	25.888.000
1937	26.752	4.957.000
1938	29.678	2.866.000
1939	21.458	1.570.000
1940	11.216	1.635.000
1941	12.063	1.497.000
1942	4.261	1.165.000
1943	2.316	1.396.000
1944	681	1.400.000
1945	2.755	655.000
Toplam	856.568	43.029.000

Aynı yıllıkta, Türkiye'ye 1934-1945 arasında gelen göçmen ve mültecilerin ülkelere göre dağılımı şöyledir:⁶³

Tablo 3

Türkiye'ye gelen göçmenlerin ülkelere göre dağılımı (1934-1945)

Yıllar	Bulgaristan	Romanya	Yugoslavya	Diğer Memleketler	Toplam
1934-36	45.380	57.926	6.958	7.586	117.850
1937	13.490	13.110	65	87	26.752
1938	20.542	8.832	71	233	29.678
1939	17.777	3.375	154	152	21.458
1940	4.007	3.021	1.060	131	8.219
1941	3.803	712	512	7.031	12.058
1942	2.678	367	77	1.145	4.267
1943	1.145	75	5	1.091	2.316
1944	489	21	12	159	681
1945	631	5	-	2.119	2.755
	109.942	87.444	8.914	19.734	226.034

63 Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı*, Cilt 15, 1942-1945, Yayın No: 255 Ankara, s. 126. Not: Orijinal tablonun toplam hanesinde yapılan hatalar tarafımızca düzeltilmiştir.

Nurcan Özgür-Baklacioğlu ise Balkan Harbi sonrası ve Cumhuriyet Dönemi'nde Balkan ülkeleri itibarıyla göç tablosunu şöyle kaydetmiştir:⁶⁴

Tablo 4
Yıllara göre Balkan devletlerinden Türkiye'ye göçler

Yıllar	Yugoslavya	Romanya	Yunanistan	Bulgaristan
1912-13	440.000			
1923-39	115.427	117.095	384.000	198.668
1940-45	1.671	4.201	-	15.744
1946-60	152.003	55	23.808	154.112
1961-70	30.502	274	2.081	15.000
1971-80	1.797	136	-	116.104
1981-90	2.623	760	-	178.664
1993-97	-	-	-	77.000
Ara toplam	304.023	122.521	409.889	663.312
Genel toplam	1.939.745			

Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki göçlere bir giriş yaptıktan ve Cumhuriyet Dönemi göç bilançosunu izah ettikten sonra göçlerin Balkan ülkelerine göre dağılımını incelemeye çalışacağız. Sırasıyla Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya ve Arnavutluk'tan ülkemize yönelik göçlere ait bilgilere yer vereceğiz. Bunlardan ilki Yunanistan'dan gerçekleşen göçlerdir. Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli ve en yoğun nüfus hareketlerinin yaşandığı yıllar tabii ki Türkiye-Yunanistan arasındaki mübadele göçleridir. Bu dönemdeki göçler dünya tarihinde bile nadir görülen zorunlu nüfus değişimine örnek olmuştur.

64 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 409.

2

Yunanistan'dan Zorunlu Mübadele ve Diğer Göçler

Trakya ve Anadolu'yu işgal girişiminde bulunan Yunan ordusundaki bazı yerli Rumlar ile çetelerinin faaliyetleri, bir manada hiçbir suçu olmayan Anadolu'daki Rumların sonunu getirmişti. 1922'ye gelindiğinde Türkiye'den ayrılmak için limanlara yığılan Rumlar Yunan gemileriyle Yunanistan'a taşındı. Yunanistan önceleri Anadolu Rumlarının mübadelesine istekli olmasa da Milletler Cemiyeti'nin devreye girip Nansen'in rapor hazırlamasıyla iki ülke temsilcileri Lozan'da 30 Ocak 1923'de 19 maddelik bir mukaveleye imza attılar. Buna göre Türkler ile Rumların nüfus değişimi manasına gelen mübadele zorunlu oldu.

A) Mübadele Hazırlıkları

a) Mübadele Öncesi Durum

Yunanistan ile Türkiye arasındaki nüfusun değişimine en erken 1923'ün sonunda başlanabildi. Ancak bu tarihe kadar da önemli miktarda nüfus değişimi ve toplumsal hareketlenmeler gerçekleşti. Yunan Ordusu'nun Büyük Taarruz'la yenilmesinden sonra, 1922 yılının Eylül ayından itibaren Türkiye Rumlarının büyük bir kısmı ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. İlk düzenli Rum göçü 9 Eylül 1922'de İzmir'in geri alınmasıyla başladı. Bir Türk uçağının şehrin üzerinde attığı bildirilerde, Yunan askerleri ve Rumların en geç bir ay içinde şehri terk etmeleri istendi. 8 Ekim'e kadar olan bir aylık sürede 300 bin Rum göç etti. Mudanya Mütarekesi'nden sonra da Trakya ve İstanbul'dan 60 bin Rum göç etti.⁶⁵

65 Hakkı Akalın, *Ege'de Bahar, Gül mü Diken mi!* Ankara 2000, s. 91.

Birçok yerde ortaya çıkan idari boşluklar sebebiyle yerli iş birliği Rumların ve Yunan ordusunun işgal zamanında bölge halkına yaptıkları zulümler, Kurtuluş Savaşı bitiminde Batı Anadolu ve Marmara şehirlerinden ve daha sonra da Karadeniz ve Doğu Trakya'dan 1992'nin sonuna kadar 1 milyon civarında Rum'un ülkeyi terk etmesinin ana sebeplerinden birisidir. Bu konuya sadece Bursa misali verilecek olduğunda bile; Mudanya köyleri Akköy, Eşkel, Egerce, Zirafta, Yamak'a yapılan baskınlar, köylerin yakılması, gasp ve Türklerin öldürülmesi olayları dikkat çekicidir.⁶⁶

Türkiye'den ayrılarak Yunanistan'a giden bu insanlar, ayrıldıkları yörede büyük boşluklar oluştururken Yunanistan'da neden oldukları nüfus yığılması neticesinde, orada yaşayan Türklere yönelik baskının da önemli bir sebebi olmaktaydı. Ayrıca Rumların Türkiye'de bıraktıkları mallar, Türkiye'de yeni toplumsal hareketlenmelerin gerekçesini oluştuyordu.

Mübadele öncesinde Rumların Anadolu'dan ayrılmasıyla Yunanistan'da yaşayan Türklerin huzursuzlukları da artmıştı. Rum eşkıyaların ve yerli Yunanların bu ortamda çeşitli yerlerde Türklere karşı zulmettikleri görülmekteydi. Hollanda'nın Atina Sefareti Makine Memuru Ahmet Cevat imzasıyla TBMM hükûmeti Hariciye Vekâleti'ne gönderilen bir yazıda:

Makedonya'nın bilumum köy ve kasabalarında Müslümanların evlerine Rum muhacirleri iskân edilmiş olup kendilerine bırakılmış olan birer odalardan da Müslümanlar sokağa atılmıştır. Bilumum hayvanlar, zahireler ve hane eşyaları Rum muhacirleri tarafından yağma edilmektedir. Drama'nın Çeç nahiyesinde 50 kadar Türk parçalandıktan sonra ağaçlara asılmış, ertesi gün de üç kadın, dört erkek şehit edilmiştir. Yine Çeç nahiyesinden bin küsur kişi Drama Mapushanesi'ne getirilmiştir...⁶⁷

66 Fulya Düvenci Karakoç, "Bir Mübadele Kasabası'nın Zorunlu Göç Öncesi ve Sonrasındaki Durumu", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Abacı, Bursa 2008, s. 182-184.

67 BCA, 030-10-123-874-26'dan aktaran: Salih Özkan, *Milli Devlet Olma Sürecinde Mübadele ve Niğde'ye Yapılan İskân*, Konya 2010, s. 94.

Yunanistan'da yaşayan Türklere karşı saldırılar özellikle Türkiye'den Rumların gelmesiyle artmıştı. Selanik ile Manastır'ın kasaba ve köylerinde -daha çok Kayalar, Kozana, Karaferye gibi yerleşimlerde- saldırılar görülmüştü. Bu konuda bir canlı tanığın anlattıklarında:

"Kayalar'a bağlı İsmaili köyünü bastı Rumlar... Kurtulanlar bir dere yatağına sindik ağlaşıyoruz için için. Sesimiz çıksa yerimiz belli olacak... Ölülerini dereye yığılmışlar, döşek yığını gibi... cesetleri çürümemiş. Herkes kendi yakınına cesedinden tanımış. Canımızı kurtarmak için dağlara kaçtık. Annemler sekiz kardeşmiş, sadece bir kardeşi kurtulabilmiş."⁶⁸

Kayalar'ın Katransa (Katraniçe) köyünde 1924'de doğmuş ve 40 günlükken mübadeleyi yaşamış Nazike Borası'nın ailesinden dinlediği bir katliamı, acı içinde anlatır: "Hep acı şeylerdi anlattıkları. Kırk kişiyi toplamışlar Katransa'da. Onlar karşı gelmiş düşman askerlerine. O adamları kalın organlarla, zincirlerle bağlamışlar... Sonra bunların bir kısmını, orada bir kısmını derenin içinde vurmuşlar hepsini. Onlar hep ölmüş. Bir kişi kalmış sağ, nasıl kalmışsa. O adam hep yaşadıklarını anlatırmış. Suşehri'ne Gözköy'e gelmiş o adam."⁶⁹

Kayalar'ın Koçana köyünde 1919'da doğmuş Süleyman Zeren'in anlattıkları mübadillerin artık oralarda rahat edemeyeceğinin bir göstergesiydi:

12 sene biz Yunan'da kalmışız (1912-1924). Yunan askeri camide sopa atardı. Sapanın biri bin paraydı. Bütün gece bağırırlardı. Bizim eve cami yakındı. Cankurtaran yok mu, cankurtaran yok mu diye bağırırlardı. Ooo kanun onların, nizam onların, asker onların, hepsi onun, hepsi onun. Kime ne diyecen?⁷⁰

Kavala'nın Darova köyünde 1915'te doğan Osman Tekinbaş, mübadelenin hemen öncesinde *kara diken harmanı* veya çalı harmanı diye adlandırılan eziyeti şöyle anlatmaktadır:

68 Ali Ezger Özyürek, *Muhacirler Bitmeyen Gök*, İstanbul 2007, s. 30-31.

69 İhsan Tevfik, *İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele: 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014, s.175-176.

70 İhsan Tevfik, *a.g.e.*, s. 136-138.

Bu eziyet köye Rumlar geldikten sonra başlamış. Karakoldan Yunan jandarmalar gelir, silah arardı evlerde. Verirsen mesele yok, vermezsen arayıp bulurlarsa yandın. Jandarmalar hemen silah vermeyen kişilerin evinin avlusunda karaçalı/diken harmanı yapardı. Hadi yalın ayak dikenlerin üstüne. Bir gün sekiz on kişiyi dikenden geçirdiklerini hatırlarım. Sonradan bir kişi korkudan ölmüştü.⁷¹

Benzer şikâyetler Midilli Adası İslam ahalisinden de gelmiştir. Ayvalık Muhacirin Heyeti reisi imzalı bir başka belgede, Yunanların zulüm ve imha politikasının Midilli İslam ahalisini ciddi elim felaketlere ve müthiş uçurumlara sürüklediği ifade edilmekteydi. Civar köy halkının emvalini terk edip hayatlarını kurtarmak kaygısıyla kasabaya iltica eyledikleri, köylerine dönemedikleri, hanelerinin Rum muhacirler tarafından işgal edildiği görülmekteydi. Yine köylülerin bu hâlde bırakılmalarının helak olmalarıyla neticelenebileceğinden bir an evvel iskân mahallerine nakledilmele-ri için gerekli yardımın yapılması istenmişti.⁷² Anadolu'ya gelen mübadil Türklerin, Rumların oturduğu evleri birlikte kullandıkları bilinmektedir. Muhtemel sıkıntıların burada da yaşandığı kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla her iki tarafın rahat ve huzuru için mübadelenin bir an önce gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Atina'da toplanan Muhtelit Mübadele Komisyonu görüşmelerine devam ederken Türk Murahhas Heyeti Reisi Hamdi Bey'den alınan 5 Şubat 1924 tarihli şifreli telgrafta Batı Trakya'daki Türklerin zor durumu ve yaşadıkları zulümler ve göç isteklerine dair ayrıntılı bilgiler mevcuttur:

Garbi Trakya Türklerinin ilkbaharda umumi bir hicret seline tabi olacağı anlaşıyor. Yalnız Gümülcine'de 80 bin Rum mültecisi vardır. İskeçe ve Dedeoğaç livaları dâhil umum Garbi Trakya'da hâlen 200 bine yakın Rum mülteci vardır. Bunların hepsi Türklerin hane-

71 İskender Özsoy, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri...*, s. 87.

72 BCA, 030-10-0-123-873-4'den aktaran: Salih Özkan, *a.g.e.*, s. 94. Not: Eserde Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan ve Mübadil Türklerle karşı uygulanan mezalim konulu birçok arşiv belgesi kaynak gösterilmektedir. Biz sadece iki tanesini vermekle yetindik.

lerine yerleşmiştir. Müslümanların haneleri dolu, arazi ve çiftlikleri ellerinden alınmıştır. Müslümanların çiftliklerine el konulup Rum köyleri kuruluyor. Bir İslam köylüsünün elinde bir çift değil, tek bir hayvan dahi kalmamıştır. Bunlardan başka firari Çerkezler ve diğer hainlerin Türklere yaptıkları tahammül edilir bir hâlde değildir.⁷³

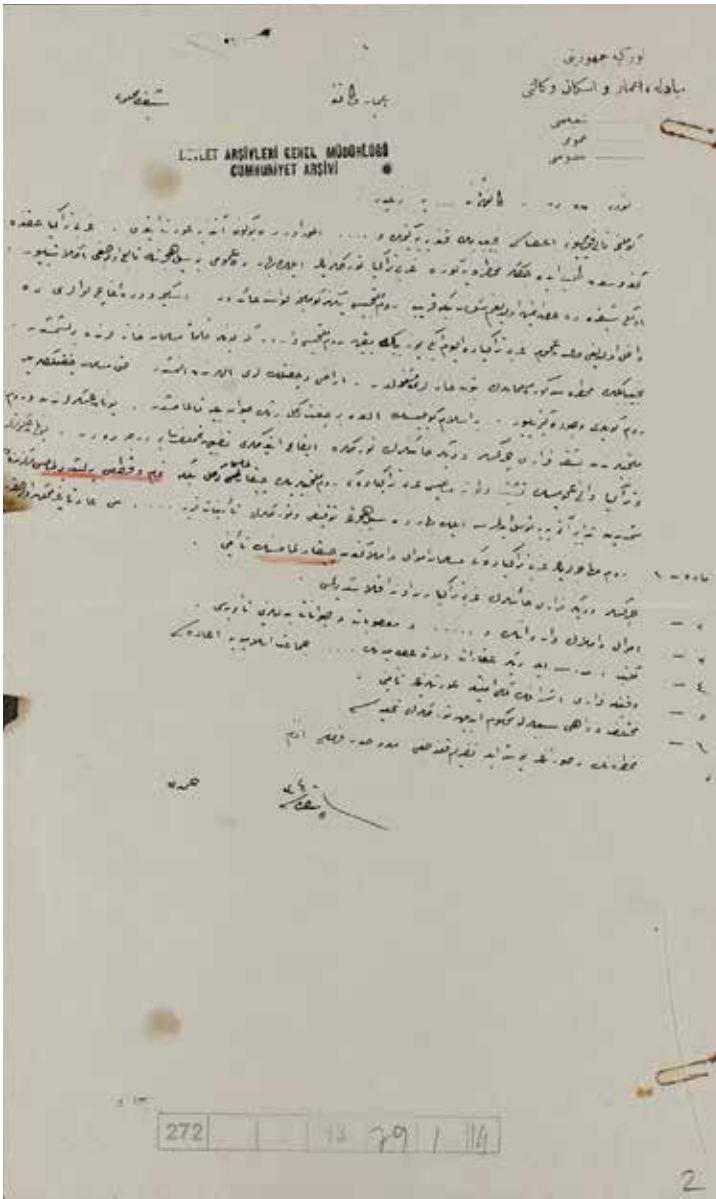
Dolayısıyla Hamdi Bey, bunları Ankara'ya aktarırken Batı Trakya Türklerinin hak ihlallerinin durdurularak acilen alınması gerekli tedbirleri de raporunun sonuna eklemiştir.

Dönemin kaynaklarında Türkiye'de yeni demografik görünümün ortaya çıkmasına sebep olan bu insanlara *felaketzedeler* (Türk-Yunan savaşında zarar görmüş insanlar), *harikzedeler* (evi, ocağı yanarak savaştan zarar görmüş kesim), *mülteciler* (Türkiye'ye sığınan Müslümanlar) ve şark muhacirleri (I. Dünya Savaşı'ndan beri yerleştireilememiş Kars, Erzurum muhacirleri) adı veriliyordu. Bu grubun toplam rakamını kesin olarak vermek mümkün değilse de 300 bin civarında olduklarını belirtebiliriz. Bu insanlar Rumların bölgeyi boşaltmasıyla birlikte bu bölgelere doğru akın etmeye başlamışlardı. Aralarında gerçekten ihtiyaç sahipleri bulunmasına rağmen terk edilen bu mallar öncelikle Yunanistan'dan gelecek Türk mübadillere ayrılmıştı. 30 Ocak 1923'te Lozan'da imzalanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Protokol ve Sözleşmesi gereğince Yunanistan'da bırakacakları ev ve diğer taşınmazlara karşılık, Rumların terk ettiği emval bu mübadillere dağıtılacaktı. Ancak otoritenin sağlanamadığı bir ortamda bu evler fuzuli olarak işgal edilmişti.

Bu dönemde terk edilmiş malları üçe ayırmamız mümkündür:

1. Rumların bölgeyi terk etmesinden bir iki gün sonra bölge halkının işgal ettiği mülk.
2. Maliye Vekâleti'nin Rumların *emval-i metrukesinin* sorumluluğunu üzerine almasından sonra, Lozan'da imzalanan protoko-

73 BCA, 272-0-0-13-79-1-14. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi, Umur-ı Tasarrufiye kısmında 6 Şubat 1340 tarihli şifre telgrafi.

le kadar olan zaman diliminde, bizzat hükûmetin sattığı veya kiraladıkları mülk.

3. Askeriye veya mülkiye tarafından el konulmuş mülk.⁷⁴

Rumların bir kısmı, bulundukları şehirlerden ayrılırken mallarını çok ucuz fiyata bölgelerinde bulunan fırsatçılara satmıştı. Maliye Vekâleti'nin konuyla ilgilenmesine karar verilince bir *Emval-i Metruke Komisyonu* oluşturuldu. Bu komisyon, Rumların geri dönüp dönmeyecekleri bile belli değilken bu mülk ve malların birçoğunu açık arttırma yoluyla satmıştı. Evlerin bir kısmı da subay ve mülki memurlara; arazi, bağ ve bahçeler ise yöre halkına kiraya verildi. Oysa hukuken bunlar daha eski sahiplerine aitti. Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati TBMM'de yaptığı bir açıklamada, Rumlardan 100 bin civarında ev kaldığını, ancak bunlardan 25 bin kadarının hükûmetin elinde olduğunu belirtmişti. Giden Rumların dörtte üçü kent kökenli olmasına rağmen Rumlardan önemli ölçüde tarla, bağ, bahçe kalmıştı. Ayrıca Rumların kent kökenli ve sanatkâr olmaları dolayısıyla bıraktıkları mağaza, atölye, fabrika vs. yağmalardan payını almıştı. Hükûmetin bir türlü sonuç getirmeyen tutarsız politikaları yüzünden şunun bunun işgalinde bulunan, terk edilmiş birçok mülkün önemli bir kısmı, bir süre sonra acınacak hâle geldi ve yıkıma uğradı. Bu şekilde içtimai meseleleri çözümlemede kullanılabilecek bir kaynak olan Rum emvali bilinçsizce verimsizleştirildi.⁷⁵

Bırakılan malların en ayrıntılı envanteri İzmir şehrine aitti. Haziran 1924'te kendisini ziyaret ederek söyleşi yapan bir gazeteciye Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, İzmir'de Rumlardan 10.678 ev, 2.173 dükkân ve mağaza, 79 fabrika, 2 hamam ve 1 hastane; Ermeni ve Musevilerden ise 1.600 ev, 2.821 mağaza ve dükkân, 89 fabrika, 2 hamam ve 1 hastane kaldığını belirtmişti.⁷⁶

74 Kemal Arı, *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul 1995, s. 8-9.

75 K. Arı, *a.g.e.*, s. 12-14.

76 Emin Akdağ, *Şabitlerin Dilinden Unutulan Büyük Göç 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi*, İstanbul 2005, s. 22.

Kavala Limanı İkinci Kordonunda Türk mübadiller eşyalarını yüklerken çekilen fotoğraf

b) Lozan Barış Görüşmeleri ve Mübadele Meselesi

Lozan görüşmelerinde Türkiye ile Batılı devletler arasındaki savaş durumu sona erdirilirken uluslaşma hareketlerinin önemli bir etabı olarak görülen nüfus meselesinin yeni anlayışlarla ve ortaya çıkan topoğrafyaya uygun olarak ele alınması bekleniyordu. Milletler Cemiyeti barış görüşmelerinden önce Norveçli Dr. Nansen'i nüfus akışı sonucu ortaya çıkan durumu yerinde incelemekle görevlendirdi. Nansen'in ilk raporunun tartışılmasından sonra, her iki tarafın görüşleri dikkate alınarak 1 Aralık 1922'de yeni bir rapor hazırlandı. Nansen bu raporda her iki ülke ekonomisinde çok önemli olan topraklarının işlenmesi için mübadelenin şubat ayına kadar gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtti. Çünkü bu aydan sonra tarım mevsimine yetişmek imkânsızdı.

Lozan Konferansı boyunca Yunan tezi mübadelenin isteğe bağlı olmasını; Türk tezi ise mübadelenin zorunlu olması ve İstanbul Rumlarının da mübadele kapsamına alınmasına dayanıyordu. Neticede 30 Ocak 1923 tarihli sözleşme ve ek protokollerle mübadele anlaşması⁷⁷ imzalanmış ve yasal yönden yürürlüğe girmişti. Buna

77 Anlaşma metinleri için bakınız İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, 1. Cilt, s.177-192.

göre İstanbul Rumları ve Batı Trakya Müslümanları haricinde, Türk topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923'ten itibaren zorunlu mübadelesine girişilecekti.

Şüphesiz Batı Trakya ve İstanbul'un mübadele dışı tutulmasının birçok sebebi vardır. Ancak bunların en önemlilerinden bir tanesi Batı Trakya'da çoğunluk olan Türkler bölgeyi terk ederlerse Yunanistan'ın en önemli tarım bölgesinde tarımın felç olacağı şüphesizdi. Keza İstanbul'dan Rumlar gönderilirse sanayi, ticaret, para hareketleri durabilirdi.⁷⁸ Bu arada o zamanki İstanbul ile günümüz İstanbul idari sınırları aynı değildi. İstanbul belediye sınırları Bostancı'da bitiyordu. Mesela, Tuzla o zamanlarda İstanbul'a değil Gebze'ye bağlı küçük bir köydü. Dolayısıyla Bostancı'dan Tuzla'ya kadar yerleşik olan tüm Rumlar, mübadeleye tabi tutuldu.⁷⁹

Mübadele anlaşmasından sonra kurulan *Muhtelit Mübadele Komisyonu*⁸⁰ her iki ülkede temsilcilikleri vasıtasıyla mübadele işinin düzenli yürütmesine nezaret edecek ve çıkacak anlaşmazlıkları gidecekti. Komisyona dünya savaşına katılmamış bağımsız ülkelerden bir başkan, iki üyeyle Yunanistan ve Türkiye'den bir üye katılacaktı. Lozan'da nüfus mübadelesi tartışılırken üzerinde görüş birliğine varılamayan en önemli konu ise mübadelenin gönüllü mü, zorunlu mu olacağıydı. Delegeler gönüllülük esasına dayanırken danışman Dr. Nansen'in mübadelenin zorunlu olmasında ısrarı üzerine zorunlu olmasına karar verildi.⁸¹

78 E. Akdağ, *a.g.e.*, s. 99.

79 Kaan Temizel, "Mübadele Öncesi Tuzla", *Selanik'ten Tuzla'ya Mübadele Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 2010, s. 41.

80 Mübadeleyle hukuki meseleler ve dava karar sonuçları için Bkz: Mehmet Esat Atuner, Mübadeleye dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza olunan Mukavelenameler, Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Bitaraf Azaların Hakem Kararları, İstanbul 1937; Muhtelit Mübadele Komisyonu İpotekli Alacaklar Umumi Cetvel, Senetli Alacaklar, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul 1932.

81 Mümtaz Peker, "Lozan Konferansı'nda Nüfus Tartışmaları», *Belleten* Cilt LXIX, Sayı 256, Ankara 2005, s. 1021.

Göçmenler taşınmaz mallarını yanlarında götürebilecek, bu mallardan herhangi bir gümrük vergisi alınmayacaktı. Cami, tekke, medrese, kilise, manastır, okul, hastane, dernek, birlik gibi tüzel kişiler ve başka kurumlar, personellerini kapsamak üzere kendi topluluklarının taşınır mallarını götürmeye serbest olacaklardı. Göçmenlerin bırakacağı taşınmaz mallar için komisyon, dört nüsha tanzim edeceği *tasfiye senedi* ile mübadillerin gideceği ülkede karşılık olarak mülk sahibi olmalarını sağlayacaktı.⁸²

Tasfiye talepnamesi belgesinden başka mübadil aileler yanlarında *Aile Kimlik Belgesi* bulundurmaktaydı. Ailenin hangi limandan vapura bineceği, aile reisi ve diğer üyelerin yaş durumu, yolculuğun ücretli olup olmayacağı gibi notların yer aldığı bu belgeyi düzenleyen karma komisyon mühürlerdi. Bir diğer belge göçmen ailede kimlere hangi aşılardan yapıldığını gösteren *Aşı Belgesi* idi. Yine mübadil aile Yunanistan'da iken müsadere edilen mallarına ait makbuz ve resmî tutanakları yanında bulundururdu.⁸³

Lozan Konferansı'nın mübadele görüşmelerinde, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 1914'te Anadolu'da yaşayan 1 milyon 600 bin Rum'dan 300 bininin I. Dünya Savaşı esnasında öldüğü veya ülkeyi terk etmiş olduğunu açıklamıştı. Ayrıca ölüm ve göç nedeniyle eksilenlere 1919-1922 yılları arasında 200 bin, 1922 Eylül ve Ekim aylarında 500- 600 bin, İstanbul'da 320 bin Doğu Trakya'da 320 bin Rum'un bulunduğunu, 120 bin Rum'un Anadolu'nun iç kesimlerine sürüldüğünü belirtiyordu. Ayrıca Batı Trakya'da 480 bin Müslüman'ın yaşadığını belirtiyordu. Bu arada iki ülke arasında önemli bir sorun olan savaş esirleri hakkında, Türklerin elinde 30 bin Yunan askerinin, Yunanların elinde ise 3 bin 800 sivil, 10 bin Türk askerinin tutsak olduğu belirtilmekteydi.⁸⁴

82 K. Arı, *a.g.e.*, s. 18-20.

83 E. Akdağ, *a.g.e.*, s. 23.

84 H. Akalın, *a.g.e.*, s. 92-93.

c) Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin Kuruluşu

Kurtuluş Savaşı yıllarında işgal edilen yörelerden iç bölgelere kaçan nüfusun buralarda yerleştirilmesi işiyle Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne bağlı Muhacirin Müdüriyeti ilgilenmişti. Kurulacak yeni bir müdüriyetle bu kuruluşun yetkileri artırılıp çözüme gidilmesi düşünülüyordu. Ancak savaşın geçtiği yerleri gezen TBMM mebusları ve özellikle Bulgaristan muhaciri Kütahya Mebusu Tunalı Hilmi, bu kadar zor bir meselenin ancak yetkileri çok artırılmış ve bürokrasiden kurtarılmış bir bakanlıkla çözümlenebileceğini savunuyorlardı. Tunalı Hilmi ve 132 arkadaşı tarafından verilen önerge kabul edilerek 13 Ekim 1923'te Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kuruldu. 15 Ekim 1923'te yapılan oylama neticesi İzmir Mebusu Mustafa Necati 165 oydan 158'ini alarak ilk Mübadele ve İmar-İskân vekili olarak seçildi.⁸⁵

Mustafa Necati vekâletteki ilk görevleri hakkında şunları söylemekteydi:

Vekâletin oturacak sandalyesi bile yoktu. Kanunumuzu biz ihzar ettik. Otuz talimatnameyi bir haftada hazırladık. Her biriniz gelir şaşardınız... 140.000 muhaciri kendi vapurlarımızla getirdik. Kendi vapurlarımızda batıracaksın diye muhalefet ettiler. Her ay başında rapor neşrettik. On beş günde bir Meclis-i Âlî'ye geldik..."⁸⁶

Mustafa Necati Bey'in 13.10.1923-6.3.1924 tarihleri arasında beş ay kadar süren ağır görevinde 140 bin kadar muhacir Türkiye'ye getirilmiştir ki bu tüm mübadillerin üçte birine tekabül eder. Daha sonra Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin 11.12.1924'te lağvedilmesine kadar geçen süre içinde Celal (*Bayar*), Refet (*Camitez*) ve Recep (*Peker*) Beyler sırasıyla halef oldular.⁸⁷ Lağvedilmesinden sonra vekâlet Müdüriyet-i Umumiye'ye dönüştürülüp

⁸⁵ K. Arı, *a.g.e.*, s. 22-28

⁸⁶ Mesut Çapa, "Cumhuriyetin İlk Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey" *Mustafa Necati Sempozyumu, 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Ankara 1991, s. 63.

⁸⁷ M. Çapa, *a.g.m.*, s. 69.

Dâhiliye Vekâleti'ne (İçişleri Bakanlığı) bağlandı. 1929'da bu müdürlük kaldırılıp yerine Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi kuruldu ve 1934'e kadar nüfus ve muhacir işleri bu müdürlük tarafından yürütüldü.⁸⁸

1) *Merkezdeki Teşkilatlanma ve Bütçe*

Çıkarılan yasa gereği Mübadele ve İskân Müdüriyeti ile İmar Müdüriyet-i Umumiyesi olarak iki genel müdürlüğe ayrıldı. Bunlardan *Mübadele ve İskân Müdüriyeti*'nin teşkilatı şu şekildeydi:

- 1-Sevkiyat ve Nakliyat Şubesi
- 2-Muhacirin Şubesi
- 3-İaşe Şubesi
- 4-İskân ve Emâkin Şubesi'nden

İmar Müdüriyet-i Umumiyesi'nin teşkilatı ise;

- 1-Muamelat Şubesi
- 2-İnşaat ve Tamirat Şubesi
- 3-Heyet-i Fenniye Şubesi'nden oluşmaktaydı.

Ayrıca Hukuk Müşavirliği, Heyet-i Teftişîye, Muhasebe Şubesi Müdüriyeti, İhsaiyyat ve Memurîn Şubesi Müdüriyeti, Evrak ve Muhaberat Şubesi Müdüriyeti, Hıfzıssıhha Müttehassıslığı gibi birimler de vekâlet bünyesinde yer almaktaydı. Taşradaki teşkilatlanma bu hiyerarşik biçimiyle gerçekleşmekteydi.

1923 yılı Vekâlet Bütçesi, 6.095.183 TL olarak belirlendi. Mustafa Necati Bey mübadele göçmenlerine öncelik veriyor, mübadele dışında kalan ama yerleştirilmeleri gereken diğer göçmenlerin bunlardan sonra iskân edilebileceğini savunuyordu.⁸⁹ 1924 bütçesinde mübadele imar ve iskân masrafı olarak 3.873.000 lira ayrıldı. Bu miktar hakkında fikir sahibi olabilmemiz için 1924'te kişi başına düşen gayrisafi millî hasılanın 95 lira, 1925'te reel gayrisafi millî hasılanın 14.717.300 lira olduğunu; bir ekmeğin 3 ve bir gazetenin

⁸⁸ F. Babuş, *a.g.e.*, s.187.

⁸⁹ K. Arı, *a.g.e.*, s. 31-32.

5 kuruş⁹⁰ olduğunu söylediğimizde bütçede ayrılan miktarın ne kadar büyük bir rakam olduğu ortaya çıkar.

Mübadele İmar ve İskân Vekâleti 1923-1930 yılları arasında kendine ayrılan ödenekten toplam 16.871.876 lira harcayarak mübadillerle birlikte muhacir, mülteci ve harikzede nüfusun iskânını gerçekleştirdi.⁹¹

11) Mübadele İmar ve İskân Kanunu

Vekâlet bürokratlarının ve özellikle Mustafa Necati'nin çabalarıyla 8 Kasım 1923'te çıkarılan Mübadele, İmar ve İskân Kanunu TBMM'de kabul edildi. 20 maddeden oluşan bu kanunun önemli maddeleri arasında şunlar zikredilebilir:

Vekâlet, ahali mübadelesine dayanarak ahalinin taşınma, beslenme, barınma ve yerleşmesini; göçmenlerden muhtaç olanlara iki ay boyunca yardıma devam edilmesini sağlayacaktı. Mübadele, onarım ve yerleştirme işlerinde Vekâlet, mülki ve askerî araç gereçlerden ve devlete ait diğer imkânlardan gerekli gördüğü oranda yararlanabilecekti. Vekâletin isteklerini mülki ve askerî erkân gerçekleştirmek zorundaydı. Aksi takdirde vekâletin isteğiyle bu görevlilerin işten el çektilmesi, mahkeme edilmesi ve en ağır cezaya çarptırılması kararlaştırıldı. Terk edilen taşınmaz malların tahliye edilmesi vekâletin sorumluluklarındandı. Alınan kararlar oldukça önemli olmasına rağmen, uygulamada çıkan aksaklıklarla tam manasıyla başa çıkılamıyordu.⁹²

Yalnız şunu belirtmemiz gerekir ki vekâlet sadece mübadillerin iskânıyla değil savaş döneminde evleri yanmış yıkılmış bir kitle olan harikzedeler, yurtları sınırların dışında kalmış mülteci ve muhacirlerin iskânıyla da uğraşmaktaydı. Mübadele İmar ve İs-

90 F. Babuş, *a.g.e.*, s. 138.

91 Salih Özkan, *Millî Devlet Olma Sürecinde Mübadele ve Niğde'ye Yapılan İskân*, Konya 2010, s. 116.

92 K. Arı, *a.g.e.*, s. 33-34.

kân Vekâleti, tüm çalışmalarının neticesinde 499.239 mübadil, 172.029 gayrimübadil, 14.312 harikzede, 35.936 mülteci, 18.430 yerli ahali ve 2.774 doğudan batıya nakledilenler olmak üzere toplam 742.720 kişiyi iskân etti.⁹³

«) İskân Alanlarının Tespiti ve Ön Hazırlıklar

Türkiye Cumhuriyeti mübadele meselesine hazırlıksız yakalandı. Şüphesiz bu kadar kısa zaman içinde, göçmenlerin kendi memleketlerinde ne tür işlerle uğraştıkları, ne tür iklime alışık oldukları, örf, âdet ve geleneklerinin tespit edilmesi oldukça zordu. Bunun yanında Türkiye'de boşalan yerlerdeki iklim şartları, arazinin yapısı, ne tür tarımla uğraşıldığı meselesinin kesin manada belirlenmesi çok uzun bir süreyi gerektirecekti. Bunlar fiilî duruma dayanarak hızlıca on alan altında belirlendi:

- *Birinci Alan : Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum
- *İkinci Alan : Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale
- *Üçüncü Alan : Balıkesir
- *Dördüncü Alan : İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon
- *Beşinci Alan : Bursa
- *Altıncı Alan : İstanbul, Çatalca, Zonguldak
- *Yedinci Alan : İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya
- *Sekizinci Alan : Antalya, Isparta, Burdur
- *Dokuzuncu Alan : Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir
- *Onuncu Alan : Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş⁹⁴

Göçmenlerin gelecekleri yerlerdeki mesleklerine göre, tütüncü, çiftçi, bağcı, zeytinci olarak kabaca gruplandırıldı. Bu gruplar ve yerleştirilecekleri yerler kabaca şöyle idi.

93 S. Özkan, *a.g.e.*, s. 114.

94 K. Arı, *a.g.e.*, s. 52.

Tablo 5
Mübadele öncesi düşünülen iskân planı⁹⁵

Gelecekleri Mahal	Tarım Grupları Dağılımı			İl Toplam	İskân Edilecekleri Yer
	Tütüncü	Çiftçi-Bağcı	Zeytinci		
Drama ve Kavala	30.000	-	-	30.000	Samsun ve havalisi
Serez	20.000	15.000	5.000	40.000	Adana ve havalisi
Kozana, Grebene, Naslıç, Kesriye	2.500	15.000	5.000	22.500	Malatya ve havalisi
Kayalar, Karaferye, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgili'nin Yunanistan bölgesi, Yenice-i vardar, Karacaabat	3.000	25.000	15.000	43.000	Amasya, Tokat ve Sivas
Zeytüncü, Drama, Kavala ve Selanik	4.000	20.000	40.000	64.000	Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve havalisine
Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekop	20.000	55.000	15.000	90.000	Çatalca, Tekirdağ, Karaman, Niğde ve havalisine
Preveze ve Yanya	-	15.000	40.000	55.000	Antalya, Silifke ve havalisine
Midilli, Girit ve diğer Adalar	-	30.000	20.000	50.000	Ayvalık, Edremit ve Mersin
Toplam	79.500	175.000	140.000	Genel Toplam: 394.500	

Bu iskân tasarısını belirleyen en önemli etken Rumlardan geriye kalan terk edilmiş mal, mülk ve arazilerdir. Oysa gerçekleşen iskân daha farklı bir boyutta olmuş ve planlanana tam olarak riayet edilememiştir. Füzuli işgaller bu plandan yeteri ölçüde yararlanılmasını engelleyen en önemli sebeptir. Örneğin 64 bin kişinin yerleştirileceği belirtilen Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve

95 K. Arı, *a.g.e.*, s. 53.

havalisine daha önceden gelen ve mübadeleye tabi bulunmayan muhacirlerden 40 bini yerleştirilmişti. Bu misale göre gelen mübadiller fiilî durumdan zarar göreceklerdi.

Mübadele Vekili Mustafa Necati Bey, mübadele başlamadan önce mıntıka müdürlükleri aracılığıyla iskân mahallerinden sürekli bilgi istiyor, gönderdiği genelgelerle aksaklıklara anında müdahalede bulunuyordu. Gönderilen genelgelerde, kaç hanenin müsait olduğu, kaçının fuzuli işgale uğradığı ve müdahaleyle kaçının boşaltılabileceği, hasarlı olanların tamirinin ne kadara mal olacağı, boş olanların korunması gibi konularla da ilgileniyordu.

İzmir bölgesinde tamiri gereken ağır hasarlı 1.000 civarında Rum evi vardı. Karadeniz bölgesinde 500'den fazla Rum köyü bulunmaktaydı. Ancak Rumlar gittikten sonra bunlardan sağlam kalan 5 köy hatta 5 hane bile bulunmadığını bizzat Mübadele Vekili Refet (Canıtez) belirtiyordu. Bu köyler gerek Rumların gerek yerli halkın tahribi ve Pontus çetelerinin takibi esnasındaki askerî harekâtlar neticesi harap olmuştu.⁹⁶ Ayrıca tahrip olan bu bölgede yeni köylerin inşası gündeme gelmişti. İzmir, Samsun, Antalya, Adana, Mersin ve Manisa'da 69 yeni köy kurulması için çalışmalar da yapılmıştı.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Mübadele Vekâletiyle yapmış olduğu itilafname gereğince Rum emval-i metrukesinden harap olan evlerin onarımı, mübadiller için misafirhaneler hazırlanması ve çeşitli ön hazırlıkların yapılması işini deruhte etmekteydi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu noktada poliklinik, hastane, aşhaneler açmış, kamyon, araba gibi nakil vasıtaları; çadır, battaniye, palto, gömlek, ayakkabı vs. giyim eşyaları gibi ihtiyaç maddelerini temin etmişti. Mübadele Vekâleti ayrıca elinde bulunan gıda maddelerini cemiyete vererek yemeklerin cemiyet eliyle açılacak aşhanelerde göçmenlere dağıtılması kararına varmıştı.

Mübadele dışı bırakılan Bozcaada'da firari Rumlar dolayısıyla or-

Balkan Harbi'nde yaralılar için Hilâl-i Ahmer
hemşirelerinin sargı bezi imalatı

taya çıkan nüfus problemini devlet yetkilileri çözmek için epey uğraşmıştı. Bozcaada 1912'de Rumlar'ın eline geçti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sevr Antlaşması'nın 84. maddesiyle Yunanistan'a bırakıldı. Bunu takip eden yıllarda memleketin diğer yerleri gibi tehlikeli ve endişeli günler yaşadı ve nihayet 20 Eylül 1923'te kurtarıldı. Yunan askerlerinin adayı boşaltmasından sonra ada Rumlarının büyük bir kısmı Yunanistan'a firar etti. Bu arada adanın en önemli geçim kaynağı olan ve Rumların terk ettiği üzüm bağları sahipsiz kalıp harap olmaya yüz tuttu. İşte bu sebeple adaya bağcılıktan anlayan 300 nüfus yerleştirilmesi tedbiri düşünüldü. Ancak burası antlaşmada mübadele dışı tutulan yerlerdendi. Mal sahibi olan Rumların geri dönmesi muhtemel olduğundan buraya emlak sahibi olup Türkiye'ye gelen Müslüman mübadillerin yerleştirilmesi uygun değildi. Bu sebeple bir mal sahibi olmayan muhacirler veya mübadeleye tabi olup hiçbir malı olmadığından Türkiye'de kendilerine bir mal verilemeyen bağcılıktan anlayan Girit Kandiy'e'den gelenlerin buraya yerleştirilmesinin uygun bir

Yunanistan'dan Türkiye'ye Mübadele neticesi deniz yoluyla gelen mübadiller. (*Elveda Doğduğum Toprak, Fotoğraflarla Anadolu'nun 150 Yıllık Göç Tarihi.*)

tedbir olacağı kararına varıldı. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti durumu bildiren bir yazıyı 29 Aralık 1923'de İstanbul Altıncı İskân ve İmar Mıntıkası Müdüriyetine gönderdi.⁹⁷

B) Mübadillerin Türkiye'ye Nakilleri ve İskânları

Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Üyesi Tefvîk Rüştü Aras'ın istek ve tavsiyesi üzerine mübadele resmen 10 Kasım 1923'te başladı. Göçmenler Türkiye'ye gelmeden önce komisyonlar tarafından düzenlenen belgelerle mallarının kayıtlarını yaptırmaları gerekiyordu. Bu belgeler dört nüsha olarak tanzim ediliyordu. Türkiye'de iskân edilecekleri zaman bu belgeler kendilerinden istenecekti. Ancak bu işlemin tam manasıyla yapılması yıllar süreceğinden, mübadil göçmenler kâğıtlarını komisyona bırakıp Türkiye'ye gönderiliyor ve işlemler arkasından sürdürülebiliyordu. Bu meselenin birtakım yolsuzluk ve haksızlıklara yol açma ihtimali çok yüksekti. Kısacası *takdir-i kıymet komisyonları* bölgeye hiç uğramadan, sadece göçmenin beyanını esas alarak *taşfiye taahhüt senedini* doldurmaktaydı. Hatta bazı mübadillerin fırsatçılık yaparak Türkiye'de büyük mal sahibi olmaları, bazı zenginlerin ise fakir hâle düşer

97 BCA, 272-0-0-11-16-70-16. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).

olmaları gibi garip durumlar yaşıyordu. Bazı durumlarda ise göçmenler belgesiz Türkiye'ye geliyordu. Çünkü Yunanistan'daki toplumsal huzursuzluklar neticesi Türk nüfusa yönelik artan baskı politikası yüzünden Türkler daha nakil zamanı gelmeden panik hâlinde limanlara yığılıyordu.⁹⁸

Bazı söz sahibi mübadil Türkler Yunanistan'da bıraktıkları malların karşılığını Türkiye'de alamadıkları ve haklarını savundukları için hükümet yetkilileriyle ters düştü. Kobakizade İsmail Hakkı Bey mübadillerin ve ailesinin haklarını savunurken zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yla ters düştüğünde: "*Kobakoğlu uğraşma seni mahvederim*" azarlamasına maruz kaldı. Ancak hakkını arama da geri durmadığı için Türkiye'de kendisine verilen mal varlığını ve şahsi servetini kaybetti. Samsun'daki tütün fabrikaları, araziler, konaklar; Darıca'da iki un fabrikası Samsun-Ankara arasında hak aramak için gidip gelmelerinde yitip gitti.⁹⁹

Elimizde çok fazla kaynak bulunmasa da bazı mübadillerin Türkiye'ye gitmek üzere gemilere bindiklerinde bir kardeş, çocuk veya yakınlarını mallarına sahip çıksınlar niyeti ve dönme ümidiyle mübadele bölgelerinde bıraktıkları bilinmektedir. Çok acı bir insani trajedi olan bu durumu, babası Giritli ve 1941 Söke (Aydın) doğumlu Bilal Türkoğlu'nun ağzından dinleyelim:

Benim aile hikâyemin en acı tarafı Kadem adlı 13-14 yaşında bir oğlan çocuğu olan amcamı Girit'te bırakmalarıdır. Babamlar zannediyorlarmış ki Türkiye'ye turist gibi gidip beğenmezlerse geri dönecekler. Zihniyetleri buydu. Babamlar araştırmış bulamamışlar. Ben Girit'e gidip araştırdım ve 67 yıl sonra amcamı Lefteri Zaharayulaç ismiyle buldum. Hristiyan olmuş. Baktım tıpkı halama benziyor. Birbirimizle konuşunca başını vurmaya, ağlamaya başladı.¹⁰⁰

98 K. Arı, *a.g.e.*, s. 71-75.

99 İskender Özsoy, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014, s. 80-81.

100 Müfide Pekin, *Belleklerdeki güzellik: Girit: mâniler, atasözleri, deyimler, tekerlemeler*. Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2007, s. 34-35.

Yunanistan'a bir milyon Anadolu Rum'undan başka, Bulgaristan ve Rusya'dan 1 milyon 200 bin Rum daha gelmişti. Halkın parası ve buna bağlı olarak yiyeceği yoktu. Çarşılarında mağaza ve dükkân sahipleri âdeta tetik üzerinde duruyorlardı. Aniden dükânlar kapanıyor, çarşılarında yağmalar ve kapışmalar başlıyordu. Yenilginin ezikliği içinde bulunan Yunanistan'ın böyle bir toplumsal yapısı içerisinde, Türklerin yaşaması daha da zorlaşıyordu. Rum göçmenler, terhis edilmiş işsiz güçsüz askerler, jandarmalar, Türklere yönelik baskının esas kaynağıydı.¹⁰¹

Kayalar'ın Karaağaç köyünde 1922'de doğmuş İffet Taşdemir'in niçin geldiklerini söylerken şöyle uzaklara dalıp gitmesi, yaşanan acıyı insanın yüreğinde hissetmesine sebep oluyor:

...Macirlik işte, adı da var. Keyfe, gezmeye gelmedik buralara, göç...
Yakmışlar, tutuşturmuşlar insanları, evleri. Kıyamet zamanı...¹⁰²

a) Türkiye'ye Getirilişleri

Mübadeleye öncelikli olarak liman şehirlerine çeşitli sebeplerle yığılmış ve perişan bir şekilde bekleyen göçmenlerden başlanacaktı. Daha sonra Yunanistan'ın iç kesimlerindeki göçmenler sırayla nakledileceklerdi. Kentli kesimin nakledilecekleri iskelelere trenle gelmeleri ve çoğu eşyalarını paraya çevirmeleri sebebiyle bunların nakillerinde fazla sorun yaşanmıyordu. Ancak kırsal kesimlerden gelenlerde durum tam aksineydi. Çünkü bunlar hayvanları dâhil tarım araç ve gereçlerini yanlarında götürmek istiyorlardı. Mesela Drama bölgesinin yollarının dağlık ve çok bozuk olması sebebiyle buradan gelecek göçmenler çok zorluklar çekiyorlardı.

Yunanistan'da Selanik ve Kavala, Girit'te ise Hanya, Kandiye, Resmo şehirleri yükleme limanları olarak belirlenmişti. Göç-

101 Kemal Arı, "Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Yıllarında Türkiye'de Mübadele, İmar, İskân İşleri ve Mustafa Necati", *Mustafa Necati Sempozyumu, 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Ankara 1991, s. 47.

102 İhsan Tevfik, *a.g.e.*, s. 169-173.

menler gemilere bindirilmeden evvel Hilâl-i Ahmer Cemiyeti heyetlerince sağlık kontrolünden geçirilerek veba, çiçek gibi salgın hastalıklara karşı aşıları yaptırılmaktaydı. Ayrıca vapurlara yüklenene kadar geçen zamanda göçmenlerin rahatça bekleyebilmeleri için çadır kampları oluşturuluyor ve buralarda göçmenlerin sağlık, barınma ve yiyecek ihtiyaçları karşılanıyordu.

Bu kamplarda ve gemilere bindirilmeden önce özellikle kırsal kesim göçmenleri sorgulanarak nüfusları, ne tür tarımla uğraştıkları ve alışkanlıklarının ortaya çıkarılmasına çalışılıyor ve bu konuda tablolar hazırlanıyordu. Ancak hazırlanan bu verilerden indirildikleri iskelelerde tam manasıyla yararlanmak mümkün olmamıştı. Ayrıca göçmenlerden bazıları, bu sorulara uzmanlıkları olmadıkları hâlde, tarım bilgileri konusunda yanıltıcı bilgiler vererek daha iyi bölgelere yerleştirilme yollarını aramaktaydı.

Göçmen yükleme ve taşıma işleri büyük çoğunlukla Türk gemileriyle deniz yolundan yapılmaktaydı. Göçmenlerin az bir kısmı ise demir yoluyla naklediliyordu. Mübadele Vekili Mustafa Necati Bey, taşımayı gerçekleştiren Türk gemi şirketlerinden büyük bir memnuniyetle bahsediyordu. Bu şirketler asgari düzeyde nakil ücreti talep ediyor, çocuklardan para almıyordu. Para ödeyemeyecek derecede fakir olanların ücreti vekâlet bütçesinden karşılanmaktaydı. Sayıları değişmekle birlikte 17 adet Türk gemisi sürekli nakil işlemini gerçekleştirmekteydi. Kamaralar hasta, yaşlı, kadın ve çocuklara ayrılmıştı. Güvertelerde su deposu bulunuyordu. Göçmenler kendi iâşelerini karşılıyor ancak çocuk ve hastalara süt yahut sıcak yemek verilebiliyordu. Gemilerde doktor ve sağlık hizmeti sağlanmaya çalışılıyordu. Yolculuk takribî olarak üç beş, kötü hava şartlarında on gün kadar sürebiliyordu. Bazı limanların büyük tonajlı gemilerin yanaşmasına imkânı olmaması ve aktarma yapacak küçük mavnaların eksikliği ve kötü hava şartları yüzünden indirme işlemlerinde çeşitli sorunlar yaşanabiliyordu.¹⁰³

103 K. Arı, *a.g.e.*, s. 76-86.

1924'de mübadillerin Kavala'dan ayrılışını denetleyen bir Türk Heyeti.

Mübadele Vekâleti, Türklere ait vapur şirketlerinden mübadil taşımaya dair ne kapasitede gemiler olduğuna dair bir liste hazırlattı. Aşağıdaki listede görülen bazı şirketlerle mübadil taşıma akitleri gerçekleştirdi. Bu akitlerde vapurların ne kadar mübadil taşıma kapasitesine sahip olduğu tespit edilerek bir planlama yapılmaya çalışıldı. Buna dair 20 Mart 1923 tarihli arşiv belgesindeki listede şu bilgiler kayıtlıdır¹⁰⁴:

104 BCA, 272-0-14- 76 - 29 - 6. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin)

Tablo 6
Vapurların ne kadar mübadil taşıyacağına dair planlama

Vapurun Adı	Taşıyacağı kişi Sayısı	Şirket
Akdeniz	4000	Seyr-i Sefâin
Giresun	2.300	Seyr-i Sefâin
Ümid	1.500	Seyr-i Sefâin
Sakarya	3.100	Sadıkzâdeler
İnönü	2.750	Sadıkzâdeler
Teşvikiye	2.500	Kırzâdeler
Sulh	1.450	Kırzâdeler
Türkiye	1.350	Nafi Bey
Sûrat	1.200	İbrahim Edhem Bey
Ankara	1.500	Mustafa Cemal Kumpanyası
Rize	1.450	Akyıldız Kumpanyası
Bahr-i Cedid	1.200	Seyr-i Sefâin
Antalya	1.000	Seyr-i Sefâin
Kartal	900	Kartal M. İdaresi
Arslan	900	Sadıkzâdeler

Bilindiği kadarıyla mübadillerin kaleme aldığı hatıraları yok denecek kadar azdır. Kayalar mübadili Şefik Kırca 12 yaşındayken memleketinden Selanik'e ulaşması ve oradan yukarıdaki listede adı geçen Sûrat vapuruyla Türkiye'ye gelişini daha sonra hatıralarında yazmıştır:

Gazeteler mübadeleyi yazıyordu. Anadolu'daki Rumlar Yunanistan'a, bizler de Türkiye'ye gidecektik. Bütün muameleler yapıldı. 1924 yılının Mayıs ayında köyümüzü terk ediyorduk. Büyük bir kamyonu bindik. O gün Karaferye'ye geldik. Bize çadır kurulmuştu. Birkaç gün bu çadırlarda kaldık, oradan Selanik'e geldik. Babam bir iş için Kayalar'a gitmişti. Dönüşünde evimize, üç yüz yıllık aşıyanımıza bir daha uğramış. Eşikten içeri girerken bir kâbus çökmüş, üzerine hücum etmişler. O civarda bir-iki yıl baktığımız Panayot gözüne iliştiriyor ve ona seslendiğinde Panayot koşarak babamın yanına geliyor ve babamı büyük bir felaketten kurtarmış oluyor. Babam daha sonra bize Selanik'teki Kireç köyündeki çadırlarımızda yetişmişti. Burada 70 gün kaldık. Bir gün 'Vapurumuz geldi' dediler. Sevincimize son yoktu. Artık vapura binecektik, Selanik rıhtımına yığıldık. Vapurumuzu

gösterdiler. Küçük, yandan çarklı eski bir vapurdu. Sürat adlı vapura bindik. Babamla amcam kamara salonunu kiralamışlardı. Selanik'in daha hemen önlerinde vapurdan bir yayılım ateşi boşandı. Gemi kapitanının ikazı boşuna idi. 'Biz bu günü gördük', diyen bastı mermiyi. Nereden de çabucak o kadar tabanca ve tüfeği çıkardılar.

...Çanakkale'ye geldiğimizde bir gümbürtü daha koptu. Babam buraları çok iyi biliyordu, işte şurası Kumkale, bu Seddülbahir, bu Kilitbahir... Yavaş yavaş İstanbul'a doğru yol alıyoruz. İstanbul'u görmek için halk bir tarafa yığılınca neredeyse vapur devrilecek. Tayfalar kovalıyor halkı. Bu defa öbür taraf derken güç bela gelindi İstanbul'a. Boğaz'a doğru girerken bir yayılım ateşi daha. Anadolu-kavağı'na hamam için indirdiler. Tifo aşısı ve hamam yapıldı. Artık adımız muhacirdi... Bu sıfat kolay kolay silinmeyecek bizden.

İşte 12 yaşında bir çocuğun gözlerinden canlı bir tarih sahnesi. Yolculuğu da uzun uzun anlatıyor rahmetli Şefik Kırca. Bir ömür boyu bunları ve yaşadıklarını unut(a)madılar. Daha sonra Giresun'a, oradan Şebinkarahisar'a ve nihayetinde Suşehri'ne gelişlerini canlı bir dille anlatıyor Şefik Kırca. Giresun'un iklimine ve Şebinkarahisar'a alışamayan, oralarda durmak istemeyen mübadiller, bir an önce Suşehri'ne ulaşmaya çalışıyorlar. Giresun'dan 4 gün süren zorlu bir yolculuktan sonra Şebinkarahisar'a varıyorlar. Rahmetli amcamız Şefik Kırca diyor ki: 'Burada en çok tuhafımıza giden binaların üstünün toprak oluşuydu. Çünkü kümesleri bile kiremit kaplı olan bir yerden geliyorduk. (...) Şebinkarahisar'da ablamızı da toprağa verdik.' Âdeta canlı bir tarih olan amcamız, Suşehri'ne geliş ile ilgili şunları aktarıyor. Suşehri'ne doğru yolculuk başladı. Bu defa hep atlı idik. Düşe kalka Suşehri'ni bulduk. Daha önce babama Suşehri'ni övmüşler. Küçük bir kasaba... Çiftçi bir yere benziyordu. Bostanlar bozulmuş, kavun karpuz çok bol. Suşehri oldukça güzel bir kasabaydı.¹⁰⁵

1924'te Selanik'ten İzmir'e gemiyle gelen 9.493 kişinin yanlarında inek, öküz, deve, eşek, keçi, koyun ve hatta köpeklerini bile ge-

105 Hatıralarını torunu İhsan Tevfik kitabının bir bölümünde neşretmiştir. Bkz: İhsan Tevfik, *İnsan ve Mekân Yüzyüyle Mübadele: 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014, s. 90-91.*

Mübadillerin çoğunun bindirilme limanı Selanik'ten bir fotoğraf.

tirdikleri kaydedilmişti. 1923 Aralık'tan 1924 Aralık ayına kadar Selanik ve Yunanistan'ın diğer limanlarından Türkiye'ye gemilerle taşınan Müslüman muhacirlerin sayısı 268.121 kişidir. En fazla yoğunluk Nisan'da 56.979, Mayıs'ta 42.270, Temmuz'da ise 30.192 kişi olarak gerçekleşmiştir. Yine 15 Aralık 1923'den 3 Mart 1924'e kadar Girit'in Kandiye, Laşit ve Yerapetra Limanlarından Mudanya, Erdek, Darıca, Mersin, Urla, Çeşme ve İzmir Limanlarına 11.179 mübadil taşınmıştı.¹⁰⁶

Anlaşmada geçen Yunan uyruklu Müslümanlar ifadesinden dolayı bazı Türk olmayan Müslümanlar da yurda getirilmiştir. Bunlar Yanya ve civarındaki bazı Arnavutlar ve Rumca konuşan Kıptiler idi. Bunların getirilmesi mecliste muhalefetle karşılaşınca Mübadele vekilleri onların Türk olduklarını iddia ederek savunmaya geçmişlerdi. Oysa Vehbi Cem isimli bir öğretmen, mübadil talebelerine sen nesin diye sorduğunda *Arnavut*'um cevabını alınca çok üzüldüğünü ve onlara Türklüğü öğreten şiirler okuttuğunu

106 Onur Yıldırım, *Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, İstanbul 2006, s. 220-222.

belirtmektedir¹⁰⁷ Bu olay bize daha sonra da uygulanmaya devam eden Türkleştirme politikalarını¹⁰⁸ hatırlatmaktadır. Ayrıca Girit'ten gelen Müslümanların büyük çoğunluğu da Türkçe bilmiyordu. 1948'de Ayvalık'ta vefat eden bir Girit göçmeninin hatıralarında bu durum bütün açıklığıyla dile getirilmiştir:

Ana dilimiz olması gereken Türkçeyi tam bilemeyişiğimizden bir burukluk duymuşumdur hep... bizi buralara serpmişler fakat dilimizi, geleceğimizi hesaba katmamışlardı... En kabadayımızın elli kadar Türkçe sözcük bildiğimizi söylersem sakın ayıplamayın beni. Hele okuryazar olanlarımız o kadar azdı ki iki elin parmaklarını geçmezdi¹⁰⁹

Mübadeleyle göç etmek zorunda kalan insanların Girit'e duyulan hasreti içeren mânileri bile Rumcadır. Ailesi Girit mübadili 1937 Şirince/İzmir doğumlu Hüseyin Yorulmaz'dan dinleyelim:

*Ma Kritika mu lemony, çe pu na se fitepsa
na se fitepsa stin kardia, isos na se çerdepso*

Benim Giritli limon ağacım, seni nereye dikeyim
Seni yüreğime dikersem, belki elde ederim.¹¹⁰

Yine başka bir kaynakta Girit Müslümanlarının kökenleri konusunda değişik görüşler bulunduğu; Girit'ten gelen göçmenlerin ekmek, su isteyecek kadar bile Türkçe bilmedikleri belirtilmektedir. Ayrıca Bursa'nın Mudanya ilçesine yerleştirilen Girit göçmenlerin Rumca konuşmaları dolayısıyla para cezası kesildiği, olayları yaşayanlar tarafından aktarılmaktadır.¹¹¹ Yunanistan, anlaşmada Müslüman kelimesi geçmesi sebebiyle mübadeleyle Çingeneleri

107 M. Çapa, a.g.m., s. 68-69.

108 Cumhuriyet Dönemi'nde gayrimüslimlere ve Türk olmayan unsurlara karşı uygulanan Türkleştirme Politikalarıyla ilgili daha geniş bilgi için Bkz: Aytan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları. İstanbul 2000.

109 Yazar bu hatıra defterlerini roman hâline getirmiştir. Bkz: Ahmet Yorulmaz, Savaşın Çocukları-Girit'ten Sonra Ayvalık, İstanbul 1998, s. 10-13.

110 Müfide Pekin, a.g.e., s. 103.

111 Raif Kaplanoğlu, *Bursa'da Mübadele (1923-1930 Yunanistan Göçmenleri)*, İstanbul 1999., s. 63-65.

Mübadele esnasında bir gemide nakillerini bekleyen Türk mübadiller.

Türkiye'ye göndermekteydi. Bu yüzden Yunanistan'da birçok sınır komşusundan daha az miktarda Çingene yaşamaktadır.¹¹²

Türk gemileri sadece Müslümanları getirmiyor, Yunanistan'a dönüşlerinde Rum göçmenleri taşıyordu. Rumların mübadelesine Niğde, Kayseri gibi iç Anadolu şehirlerinden başlanmıştı. 1924 yılının Ekim ayına kadar Yunanistan'a gönderilen Rumların sayısı 109 bin idi.

Yine Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun verdiği rakamlara göre 1924 yılının Ekim ayına kadar Türkiye'ye nakledilen Türk göçmenler 370 bine ulaşmıştı. Girit bölgesinden yapılan nakliyat Yunanistan'a nazaran daha önce bitirilmişti. Kademeli şekilde artan sayı bir başka kaynakta 456.700 olarak açıklanıyordu. Ayrıca mübadeleyi beklemeden gelen sığınmacılar dâhil edildiğinde

112 R. Kaplanoğlu. *a.g.e.*, s. 72-73.

Türkiye'ye 500 bin civarında göçmen gelmişti. Sevkiyat 1925'in ilk aylarına kadar uzamıştı.

Mübadele vekilinin açıklamalarına göre Türkiye'ye nakledilirken yolda ölenler 278, misafirhanede ölenler ise 870 kişidir. İskân edilişlerinden sonra yaşamını yitirenlerle bu sayı 3.819'a ulaşmıştı. Yani oran binde yarım idi. Ancak muhalefet temsilcileri bu rakamları inandırıcı bulmuyorlardı.¹¹³

Mübadillerin nakil işleri hiç kolay geçmiyor, birçok zorluklar yaşıyordu. Mübadillerin gemilerdeki taşıma ücretlerini kendileri tarafından ödenmesi kararlaştırıldı. 8 yaşından küçük çocuklardan ücret alınmayacaktı. Yanlarında 100 kilo eşya getirme hakkı verilen mübadiller, hayvanlarını taşıma ücretlerini ödemek şartıyla beraberlerinde götürebileceklerdi. Gemiye binildiğinde ilk karşılaşılan sorun gemide uygun bir yer kapabilmektir. Öncelikle güverte tercih ediliyordu. Eğer yer bulunamazsa ambarlarda seyahat etmek zorunda kalınıyordu. Ancak bu da hayvanlarla bir arada seyahat etmek demekti. Bu sağlıklı olmayan şartlarda yolculuk etmek zorunda kalan birçok insan yolculuk sonunda Türkiye topraklarına hastalanmış hâlde ayak basmaktan kendini kurtaramamıştı. Gemilerde yolculara düzenli olmamakla birlikte sadece su ve çay verilebiliyordu. Yemek verilemediğinde herkes daha önceden hazırladığı kumanyaları yiyordu.¹¹⁴

Mübadele İmar ve İskân Vekâleti eldeki bütün imkânsızlıklara rağmen mübadil nakil işinin sağlıklı yürümesi için elinden geleni yapıyordu. Vekâlet, İstanbul'da bulunan Sevkiyat ve Nakliyat Müdüriyetine 22 Mart 1924'te şöyle bir emir göndermişti:

Mübadil nakliyatına tahsis edilmiş vapurların bazılarının tabipsiz olduğu bildirilmiştir. Hilâl-i Ahmer Teşkilatımıza müracaatla im-

113 K. Arı, *a.g.e.*, s. 87-93.

114 Mehmet Ali Gökaçtı, *Nüfus Mübadelesi, Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*, İstanbul 2002, s. 148-149.

مبدلہ و اعمار و اسکان و کالی		میرسی	میرسی	اورانی
لاجل انقباض	شماره	میرسی	میرسی	میرسی
قلم و ورقه	معاون	معاون	معاون	معاون
مقابلہ اجتناب	معاون	معاون	معاون	معاون
DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ		تاریخ ترمیم	تاریخ ترمیم	تاریخ ترمیم
سلام نغبانه تحفه ندنه ادلا نه دایوراده بعضه بله طبره ادمی دانه ادلا نه امه رانه نه اکره اولفده ساحه نغده اودنه ساحه نغده اودنه ابیه بله دایوراده برطیب ایه ایوب فده غنه باقیمند نغنه ایوبه کمال الحمره راجعه نغنه دایوراده دایوراده نغنه دایوراده بدون غنه صون درجه الحکیم درجه دایوراده		تاریخ ترمیم	تاریخ ترمیم	تاریخ ترمیم
272		14	26	29 8

Mübail vapurlarına Hilâl-i Ahmer aracılığıyla hasta bakıcı ve tabip teminine dair Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin talebi
(BCA, 272-0-0-14-76-29-8)

kân nisbetinde yeteri kadar hasta bakıcı ve tabip temin edilmesi rica olunur.¹¹⁵

Türkiye'ye ulaşmaya çalışan birçok mübadil Makedonya'nın dağlarını, düzlüklerini aşarak Selanik Limanı'na ulaşmaya çalışıyordu. Ayrıca Selanik'teki kalabalık yüzünden gemiler kalkana kadar epey müddet bekleniyordu. Benzer sıkıntılar Yanya başta olmak üzere Epir bölgesinden yola çıkanlar açısından da söz konusuydu. Fakat o bölgedeki Müslüman nüfusun, Makedonya bölgesindekilere göre az olması ve yine Türkiye'ye nakillerinin Makedonya bölgesindekilere göre daha organize yapılması, bu sıkıntılı sürecin daha kolay aşılmamasını sağlamıştı. Yanya ve yakın çevresindeki Aydonat, Reşadiye, Meçovo ve Narda gibi şehir ile köylerinde yaşayanlar kafiyele hâlinde Preveze Limanı'na doğru yola çıkmışlardı. Yanyalı üst düzey askerî yetkililer ile başta Yahya Renda olmak üzere kentin önde gelenleri organizasyonun yürütülmesi sorumluluğunu bizzat üstlenmeleriyle limana ulaşma Selanik'e nispeten daha az sıkıntıyla atlatılmıştı.¹¹⁶

b) Geçici Beslenme ve Barınma Sorunları

Göçmenler limanlara indirildiklerinde iki tip misafirhanede ağırlanmaktaydılar. Bunlardan ilki göçmenlerin temizlik ve sağlık ihtiyaçlarının karşılandığı tahaffuzhanelerdi. İstanbul'da Tuzla, İzmir'de Klazumen misafirhaneleri en büyükleri arasında yer almaktaydı. İstanbul'da iki tahaffuzhane vardı. Doğu tarafında Tuzla Tahaffuzhanesi, batı tarafındaki ise Çatalca Tahaffuzhanesi idi. Tahaffuzhanelerin kurulma sebebi o yıllarda sıklıkla görülen kole- ra salgınlarıydı. 1894'te kurulan Tuzla Tahaffuzhanesi'nde kadınlar ve erkekler için birer hastane, pek çok baraka ve giysilerin temizlendiği etüv makinesi (*kuru hava sterilizasyonu*) vardı. Mübadiller

115 BCA, 272-0-0-14-76-29-8. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).

116 M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 163.

bu yerlerde en az üç beş gün tutulur, aşıları yapılır ve karınları doyurulurdu.¹¹⁷

Ayrıca Samsun, Mersin, Aydın, Gelibolu, Çanakkale, Fethiye, Ayvalık, Erdek, Çeşme ve Bayındır misafirhaneleri anılmaya değer olanlardandır. Tahaffuzhanelerde temizlikleri yapılıp işlemleri tamamlanan göçmenler, gerçek misafirhanelere geçiyorlardı. Burarlarda üç gün kalan ve işeleri sağlanan göçmenler daha sonra sevk edilecekleri yerler hazır ise gönderiliyorlardı.

Mübadele vekilinin verdiği bilgilere göre, 1924 yılı Ağustos ayına gelindiğinde 458 bin kişinin işesi sağlanmaktaydı. Bu, neredeyse göçmenlerin tamamına yakındı. Bu misalin gösterdiği kadarıyla göçmenlerin kendi kendilerine yeter hâle gelmeleri epey uzun zaman almıştı. 1924'te göçmenlerin işesi için harcanan para miktarı ise 4.952.208 Türk lirasını bulmaktaydı.¹¹⁸

Tüm Türkiye çapında misafirhanelerde 10 binden fazla insanı ağırlayacak kapasiteye ulaşılmıştı. Buradaki düzen için *Misafirhaneler Talimatnamesi* hazırlanmıştı. Göçmenlerin yiyecek ihtiyacı için ise *İşe Talimatnamesi* yayınlanmıştı. Ekmeğin sıcak yemek ve çayla birlikte verildiğinde büyükler için 500 g, 10 yaşından küçükler için ise 250 g olarak belirlenmişti. Sıcak yemek çıktığı takdirde etin miktarı 100 g fasulyenin miktarı 100 g sade yağın miktarı 5, tuzun 8, şekerin 10, çayın 1 g olarak belirlenmişti. Ancak belirlenen bu miktarların her zaman dağıtımı imkânsızlıklar yüzünden mümkün olamıyordu.¹¹⁹

e) İskân ve Karşılaşılan Sorunlar

Göçmenler misafirhanelerden sonra daimî iskân yerlerine sevk ediliyorlardı. Günümüzde genel itibarla gelen mübadillerin yerleştirildikleri şehirler bilinmektedir. Ancak mübadillerin, Yunanistan'ın

117 K. Temizel, a.g.m., s. 54-56.

118 K. Arı a.g.e., s. 96-99.

119 M. A. Gökaçtı, a.g.e., s. 178.

hangi köy, kasaba ve şehirlerinden Türkiye'nin hangi köy, kasaba ve şehirlerine yerleştirildiklerine dair toplu bir istatistiki çalışma yoktur. Yapılan bazı değerli çalışmaları birleştirip sonuca ulaşmak gerekecektir. Hatta Yunanistan'ın yer isimlerini değiştirmesi sonucu, birçok mübadil torunu dedelerinden duydukları köy isimlerini haritalarda bulmak istediklerinde güçlüklerle karşılaşmaktaydı.¹²⁰

Son yıllarda bu konularda yapılan bazı alan çalışmaları daha sonrakı yıllarda genele ulaşmamızda kolaylıklar sağlayacaktır ümidindeyiz. Mesela bir tebliğde Tuzla'ya iskân edilen mübadiller konusunda şu bilgiler verilmektedir: Tuzla'ya ilk önce Kalkış'ın Sarıdoğanlı, Sevindikli, Kamberli, Vırlan, Kürküt ve Gevgili'nin köylerinden gelenler iskân edilmiştir. Ertesi yılın Kavala'nın Örendere köyü, Drama'nın Kozlu ve Gökçeli köyleri ve daha sonra gelin veya damat olarak Tuzla'ya gelen Kastorya, Vodina ve Giritliler Tuzla'nın nüfus yapısını oluşturdur.¹²¹

Bir başka mübadil iskân şehri Çanakkale'ye başta Selanik ve kazaları olmak üzere Girit, Limni ve Midilli'den gelen mübadiller yerleştirildi. 1927 tarihli bir belgede Çanakkale'de mübadeleye tabi emval-i metrukede iskân olunabilecek göçmen hane sayısını 1.739 ve buna karşılık olan nüfusu da 4.856 olarak gösterilmekteydi. Bu konuda bize önemli bilgiler veren belgelerden Çanakkale Göçmen Esas Defteri'ndeki kayıtlarda Selanik bölgesinden Çanakkale'ye geliş tarihi 1924 Ocak diye kayıtlıdır. Bu kayıtlarda aile nüfusları, meslekleri, kendilerine verilen ev, arsa, bağ, bahçe ve tarlalarla geldikleri yerler öğrenebilmektedir. Buna göre en fazla mübadil Yenice-i Vardar, Florina ve Kalkış şehirlerinden gelmişti.¹²² Şüphesiz diğer vilayetlerde ortaya çıkartılacak

120 Lozan Mübadilleri Vakfı tarafından yayınlanan eser bu boşluğu doldurmuştur. Bkz: Sefer Güvenç, *Mübadele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları ile Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası*, İstanbul 2010.

121 İskender Özsoy, "İki Vatan Yorgunlarının, İkili Hayatları", *Selanik'ten Tuzla'ya Mübadele Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 2010, s. 60.

122 Cengiz Parlak, "Çanakkale Merkeze Gelen Selanik Mübadilleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* (Bahar 2007), s. 75-78.

göçmen esas defterlerinin incelenmesi mübadele araştırmalarına yeni boyutlar katacaktır.

Bu iskân faaliyetleri esnasında bir kısım göçmen fuzuli işgal altındaki evlerin boşaltılmasıyla yerleştiriliyor, bazıları ise sıkışıklık nedeniyle başka taraflara gönderiliyordu. O zamanın ulaşım şartlarının zorluğunda bu olaylar göçmenleri perişan ediyordu. Çoğu zaman nakil vasıtaları bulunamamış ve göçmen kendi eşyasını kendi nakletmek zorunda kalmıştı. Bu arada, eşyasını çaldırma veya kaybetme gibi olaylar göçmenlerin başına sıkça gelmekteydi. Dönemin basınında bu konulardaki şikâyetleri içeren birçok haber yayınlanarak hükûmetin dikkati çekilmek istenmiştir.

Ortaya çıkan diğer bir sorun parçalanmış, bölünmüş köyler, akrabalar ve ailelerdi. Bunun en önemli sebebi daha göçmenler vapurlara bindirilirken oluşan düzensizliklerden kaynaklanıyordu. 400 nüfusluk bir köy, nakledilecekleri vapurda 200 kişilik yer olunca bölünüyor ve bu ahali neticede Türkiye'de farklı iskelelere indirilebiliyordu. Ayrıca bir iskân mahali dolunca kalan aynı köyün ahali çok uzak başka bir mahalle gönderilebiliyordu.¹²³

Fuzuli işgale uğrayan evleri boşaltmakta da büyük sorunlar yaşanıyordu. İzmir'de çıkan *Türk İli* adlı gazetede yayınlanan bir habere göre İzmir'in seçkin semtlerinden birinde, Rumların terk ettiği evlerden 44'ünde memurların, 27'sinde harikzedelerin, 14'ünde kendisine harikzede süsü veren fırsatçıların, en güzellerinden 13'ünde ise mebusların ve ancak 52'sinde mübadillerin oturduğu haberini veriyordu. Bu durum yurtda ev kiralalarının aşırı derecede yükselmesine sebep oluyordu. 1923'te 100 liraya yıllık kiraya verilen bir hanenin kirası 1924'te 1.000 liraya kadar yükselmişti.¹²⁴

Bu fuzuli işgallerin en önemli sebebi, savaştan yeni çıkmış, yüz binlerce insanını savaşlarda yitirmiş, tüm ekonomisi çökmüş Türkiye'nin fakir halkının, kendilerine hep tepeden bakan ve işgal yıl-

¹²³ K. Arı, *a.g.e.*, s. 110-113.

¹²⁴ K. Arı, *a.g.e.*, s. 116.

larında işgalci askerlerden farksız bir tavır sergileyen gayrimüslimlerin terk ettikleri mal ve mülkü bir anlamda kendi hakları olarak görmeleri idi. Oysaki devletin bu malları kendilerine değil dışarıdan gelen mübadillere vermesiyle yerli halk mübadillere tepkili veya en azından soğuk davranıyordu.¹²⁵

Mübadele göçmenlerine dağıtılan toplam ev sayısı 88.700 idi. Mübadele kapsamına girmeyen ve iskân yasasının kapsamındaki sığınmacı göçmenlere ise 20.797 ev dağıtıldı.¹²⁶ Mübadillerin iskânı için 4.567 evden oluşan 66 yeni köy kuruldu.¹²⁷ Mübadillerin yerleştirildikleri evler ve verilen dükkânlar, geldikleri yerlerin ev ve dükkânlarına benzemiyordu. Yunanistan ve Makedonya'nın birçok bölgesinde çarşılar, evlerden farklı bir alandaydı. Türkiye'nin küçük şehir ve kasabalarında ise evlerin altı mahzen veya dükkân olarak kullanılmaktaydı. Yine mübadillerin geldikleri yerlerdeki evleri mahremiyetin bir gereği olarak dış dünyaya nispeten kapalı, avlulu ve çok odalı; tuvaletin bahçenin köşesinde olduğu evlerdi. Oysaki İzmit, Samsun vb. yerlerde mübadillere verilen ve çoğunlukla Rumlara ait olan evler, haremlik selamlık anlayışına ters, küçük odalı ve tuvaletlerin evin içinde olduğu tamamen zıt bir kültürel anlayışın mimari özelliklerini taşıyordu. Buna alışma ve benimsemeleri kolay olmadı.¹²⁸

Türkiye nüfusu 1913'te 15,8 milyonu. 1923'te yaklaşık olarak 12 milyona düşen nüfus 1927'ye kadar ancak 13,6 milyona çıkabildi. Nüfus, savaşta ölenler ve azınlıkların kitle hâlinde göçleriyle azaldı. İş gücündeki azalma, nüfustaki düşüş oranına göre çok daha fazlaydı.

1928 Yunanistan nüfus sayımına göre Türkiye'den göç eden ve ankete cevap veren 880 bin Rum'dan 250 bini tarım sektörün-

125 M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 270.

126 K. Arı, *a.g.e.*, s. 126.

127 S. Özkan, *a.g.e.*, s. 133.

128 M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 206-207.

den gelmekteydi. 1926'da Yunanistan'daki tütünün üçte ikisini bu göçmenler üretmekteydi. Türkiye'de 1923-1929'a kadar kuru üzüm ve incir dış satımımızın %40'ını karşılamaktaydı. Bu ürünlerin üretiminde, uzmanlaşmış Rumların en büyük katkısı yapması ve Rumların Yunanistan'a gitmeleri, orada bağcılığın gelişmesine yol açtı ve uluslararası piyasalarda Türkiye'nin rekabet gücü ise azaldı.

Giden Rumların 1 milyon 200 bin civarında, gelen Müslümanların ise 500 bin civarında olmasına karşılık, Rumların %30'u tarımla uğraşmasına rağmen, Müslümanların ise %90'ı tarım sektöründendi. Dolayısıyla giden nüfus fazla olmasına karşılık bıraktıkları toprak ise tam tersine azdı. Bu da gelenler açısından büyük bir sorun teşkil etmekteydi.¹²⁹

Yine önemli bir başka sorun ise mübadillerin ellerindeki tasfiye taleplerindeki bilgilerin gerçekliğinin tartışılması ve karşılığında aldıkları mal miktarıydı. Bu taleplerin gerçekliği basın ve bazı milletvekilleri tarafından eleştiriye uğruyordu. Mübadil aileler geldikleri zaman belgelerini Takdir Kıymet Komisyonu'na gösteriyor ardından Tefviz Komisyonu'na gönderiliyordu. Komisyon aileye geride bıraktıkları malların %17,5'ine (1924'te %20'ye çıkarılmıştır) karşılık gelecek şekilde terk edilmiş Rum mülkleri verilmekteydi.¹³⁰ Sırf bu örnekten yola çıkıldığında bile bu mübadilin daha baştan fakirleşmesi demekti.

Mübadillerin iskânı sürecinde birtakım yolsuzluk ve usulsüzlükler de ortaya çıkmaktaydı. En öncelikli sorun metruk gayrimenkullerin yerli ahali tarafından işgal edilmiş olmasıdır. Mübadillere verilmiş olan Rumlardan metruk bazı gayrimenkulleri daha önce Rumlardan adi senetlerle yerli halk tarafından alınmış olması da ikinci önemli meseledir. Hükûmetin mübadillere tahsis ettiği bu gayrimenkullere taşınmaya çalışan mübadilin karşısına buranın

¹²⁹ Kemal Arı *a.g.e.*, s. 128-130.

¹³⁰ O. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 242-243.

sahibi benim, diyen yerli halk çıkmaktaydı. Bu olay yerli halk ile mübadiller arasında sürtüşmelere sebep olduğu gibi, taraflar mahkemelik hâle gelebiliyorlardı.

Yine gerek arazi dağıtımı gerekse hububat, zirai araç gereç ve diğer dağıtım malzemelerinin tevziinde birtakım usulsüzlükler görülmekteydi. Bir ihbar üzerine Niğde'ye gönderilen Mülkiye Müfettişi Ali Server Bey, 20 Şubat-8 Mart 1927 arasında yaptığı incelemeleri bir rapor hâline getirmiştir. Bu rapora göre: Muhacirlere dağıtıldığı söylenen 3.547 liralık hububat ve tohumluğun bir kaydına rastlanmamıştır. Niğde'ye getirilen 2.502 pulluktan 1.775 adedi Aksaray, Kayseri, Ulukışla, Bor ve Nevşehir'de dağıtılmış ancak 727 pulluğun dağıtılmadığı ve Niğde İskân Müdürlüğü depolarında durduğu belirtilmiştir. Göçmenler için ziraat hayvanlarıyla tohumluk alımı için 15.000 lira gönderilmesine ve aradan bir yıl geçmesine rağmen paranın harcanmadığı, Niğde'ye yerleştirilen birtakım mübadillerin vilayetten firar ettikleri vb. sorunlar ayrıntılı rapor edilmiştir.¹³¹

Tablo 7
Mübaddillerin Yerleştirildikleri İllere Göre Aile ve Nüfus Miktarıyla Bunlara Verilen Taşınmaz Mallar (1924-1933)¹³²

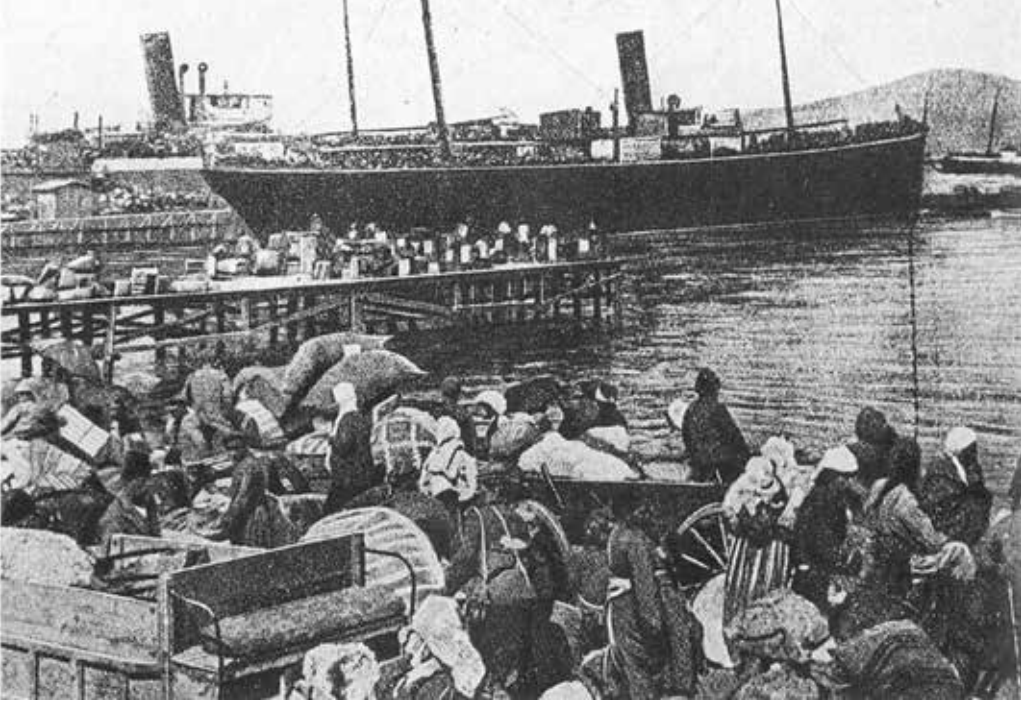
Sıra No	İller	Aile ad.	Nüfus	Ev	Dükkân	Arsa	Toprak (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)
1	Adana	1.640	5.862	1.640	344	41	45.187	2.870	84
2	Afyon K.H	109	358	74	-	-	3.472	-	58
3	Aksaray	1.076	3.186	747	22	-	13.561	2.178	2.273
4	Amasya	475	2.087	448	43	5	14.887	1.549	-
5	Ankara	185	925	135	159	56	16.426	286	290
6	Antalya	1.087	4.015	1.033	228	-	106.780	939	-
7	Aydın	2.264	8.312	1.893	201	144	97.256	-	12.466
8	Balıkesir	7.541	25.515	7.018	1.583	958	131.541	606	906
9	Bilecik	771	2.665	-	-	-	11.308	2.696	3.393
10	Bolu	14	122	5	9	-	3.131	-	-
11	Burdur	102	380	98	8	-	2.403	330	57
12	Bursa	7.082	31.558	5.317	719	1.844	150.221	4.445	33.885
13	Çanakkale	2.143	9.646	2.709	152	8	87.894	1.091	3.492
14	Çankırı	2	5	2	-	-	-	-	6
15	Çorum	428	1.680	181	83	42	18.697	297	150
16	Cebelibereket	502	2.396	486	48	16	13.482	-	960

¹³² Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskâm (1923-1961)*, Ankara 1962, Ek Tablo: 5.

Sıra No	İller	Alle ad.	Nüfus	Ev	Dükkân	Arsa	Toprak (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)
17	Denizli	490	1.740	193	141	-	14.511	-	-
18	Diyanbakır	3	8	2	4	-	296	-	-
19	Edirne	10.354	24.705	10.354	128	243	400.334	11.998	3.485
20	Elazığ	174	651	174	-	-	11.484	-	-
21	Erzincan	272	945	272	-	-	11.805	-	-
22	Eskişehir	855	1.214	186	29	214	4.633	1	-
23	Gaziantep	119	438	117	-	-	8.082	-	-
24	Giresun	216	832	214	39	-	938	-	6.118
25	Gümüşhane	17	130	839	-	-	11.191	-	-
26	İçel	143	543	143	16	-	5.674	-	32
27	İzmir	13.234	62.947	5.000	3.000	-	1.000.000	5.000	5.000
28	İsparta	264	984	254	39	-	6.281	830	193
29	İstanbul	8.610	33.328	2.553	2.000	-	937.441	12.158	-
30	Kastamonu	97	333	94	27	-	771	13	-
31	Kayseri	1.644	6.150	1.640	119	-	65.244	3.721	3.008
32	Kırklareli	4.729	19.739	4.437	192	-	151.069	3.005	-
33	Kocaeli	5.071	17.074	1.688	295	27	111.218	-	-
34	Konya	1.021	4.023	1.021	156	-	33.858	32	492
35	Kütahya	176	669	139	64	3	4.145	-	-
36	Malatya	1	4	1	-	-	-	-	-

Sıra No	İller	Aile ad.	Nüfus	Ev	Dükkân	Arsa	Toprak (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)
37	Manisa	3.662	15.468	2.349	155	423	45.572	22.893	798
38	Maraş	103	842	103	-	-	5.000	1.711	274
39	Mersin	803	3.091	680	115	11	23.264	1.075	942
40	Muğla	647	2.401	641	99	-	27.040	-	89
41	Niğde	3.969	15.750	-	120	-	134.709	-	-
42	Ordu	332	1.438	389	178	148	21.174	-	24
43	Samsun	6.288	23.454	4.209	511	544	112.997	-	-
44	Sinop	225	920	204	41	-	8.202	-	24
45	Sivas	486	1.918	288	15	-	25.636	-	-
46	Şebinkarahisar	1.425	5.617	1.515	-	-	58.450	-	-
47	Tekirdağ	6.430	23.221	3.179	361	266	290.571	18.878	1.722
48	Tokat	1.630	6.209	1.325	25	-	75.868	-	-
49	Trabzon	77	393	77	65	-	590	-	-
50	Urfa	1	3	1	-	-	-	-	-
51	Yozgat	1.113	3.911	698	67	3	56.731	4	80.100
52	Zonguldak	207	938	207	9	-	1.542	-	3
	TOPLAM	99.709	380.243 ¹³³	66.872	11.609	4.996	4.482.567	98.606	160.300

133 Türkiye'ye gelen toplam mübadil sayısı değişik kaynaklarda farklılıklar arz etmektedir. Mesela Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1929-1930 yılına göre bu sayı 456.720 iken İskan Tarihçesi adlı kitap toplam mübadil sayısını 499.239 olarak verir.

1922 Eylül ayında, İzmir'in alınışından sonra
Batı Anadolulu Rumlar Yunanistan'a giderken.
(*Elveda Doğduğum Toprak, Fotoğraflarla Anadolu'nun 150 Yıllık Göç Tarihi*)

d) Anadolu Rumlarının Türkiye'den Ayrılışı ve Yunanistan'da Yaşadıkları

1923 yazının ortalarına kadar Yunanistan'a ulaşan mültecilerin sayısı 1 milyon 150 bin kişi olmuştu. Bunlardan çoğunluğu Rum'du ancak 100 bin kadarı Ermeni, 1.000 kadarı Asuri ve 9 bin kadarı ise Çerkez idi.¹³⁴ Anadolu'da bulunan Rumlar Türkiye'den ayrılmak istememiş ancak mecbur oldukları için göç etmek durumunda kalınca da bunu hiçbir zaman unutamamışlardı. Onlar örf, âdet ve geleneklerini yaşatmaya çalışmışlar ve daimî surette sıla hasreti yaşamışlardı. Yunanistan'a ilk gittiklerinde, Türk tohumu diyerek dışlanmışlardı. Anadolu Rumları: "Siz çingenesiniz. Ne para kazanmasını ne de yaşamasını bilirsiniz." diye onları itham etmişlerdi. Rumlar, örf ve âdetleriyle farklılıklarını sürdürmüşler-

134 O. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 227, bkz. dipnot 233.

dir. Mesela Türkiye'den giden Rumların çay içme alışkanlıkları Yunanlarda yoktur ve onların sadece hastalandıklarında çay içtikleri söylenmektedir.

Rumlar Yunanistan'a gittiklerinde çok eziyet çekmişler, en kötü ve pis işlerde çalıştırılmışlardı. 7-8 ay kadar çadırlarda, kötü hayat şartlarında yaşamışlardı. Zenginlerin çoğu dayanamayıp intihar etmişlerdi. Birçok çocuk, sağlıksız ortamlarda ölmüşlerdi.¹³⁵

Rumların bir kısmı Yunanistan'a gittiklerinde Türkçeden başka bir dil konuşmuyordu. Bu durum onların Yunanistan'da çok büyük sıkıntı çekmelerine sebebiyet veriyordu. Yunanistan'da bulunan bir iskân memurunun söyledikleri çok ilginçtir:

Bu nasıl iştir! Rumca bilmeyen ve sadece Türkçe konuşan insanlar Yunanistan'a gelmiş. Türkçe bilmeyen insanlar da Türkiye'ye gidiyor!¹³⁶

Bir Rum göçmen olan Nevşehirli Aleko:

“Biz Türkçe konuşurduk. Rum mektebinde biraz Rumca öğrenmiştim. Ama okul dışında hep Türkçe konuşurduk... Buradaki hükümet bize zeybek türkülerini ve saz çalmayı yasak etti.”

diyerek Anadolu Rumlarına, Yunanistan'da uygulanan baskıları anlatmaktaydı.¹³⁷

Anadolu Rumlarının, Yunanistan'a mübadele edilmesinden neredeyse bir asır sonra bile hiç Sivas'ı görmemiş ikinci kuşak Sivas mübadili Rumların üstelik Sivas ağzıyla Türkçe konuşmaları da Yunanistan'ı ziyaret eden Yazar İhsan Tevfik'i duygulandırmıştı:

Kozani Naslıç'ın Rezne köyündeki 80 yaşına merdiven dayamış ikinci kuşak Sivaslı Mübadil Stati'nin ayrılırken söyledikleri “Gedin sağlığınan, galın sağlıcağınan, beni ağletman.” Hele bir köpek yavrusunun paçamı ısırmaya çalışıp birden boş bulunup sıçradığım-

135 Ertuğrul Aladağ, *Andonia-Küçük Asya'dan Göç*, İstanbul 1995, s. 31-35.

136 R. Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 129.

137 Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz, Mübadele İnsanları*, İstanbul 1998, s. 301.

da söylediği sözü hâlâ gülümseyerek anımsıyorum: Gorhma, bizim oğlanın itinün enüğü...¹³⁸

Bu Rumca konuşamayan Rumlar *Karamanlıca* (*Karamanlides*) denen bir yazıyla okuyup yazmakta ve ibadet etmekteydi. Bu da Grek alfabesiyle Türkçe idi. Özellikle kadınları sadece Türkçe konuşturlardı. Bunların, Yunanistan'a giden tüm Rumlar içindeki sayısının 400 bin civarında olduğu belirtilmektedir. Yunan Devleti bunlara ulusal bilinci ve dili kazandırabilmek için epey uğraşmıştı.¹³⁹ İlk Lozan telgraflarına bakıldığında Türk hükûmetinin bu insanların Türk asıllı Hristiyanlar olduğunu düşündüğünü görmekteyiz.¹⁴⁰ Lozan tutanaklarında Türk diplomatlarının *Karamanlılar* olarak adlandırılan ve yaklaşık 200 bin kadar insanı mübadele anlaşmasının dışında tutma eğiliminde oldukları bilinmektedir. Ancak *Karamanlılar*, Venizelos'un müdahalesiyle önce taslak anlaşmaya ardından anlaşmanın son hâline eklenerek mübadele kapsamına alınmıştı.¹⁴¹

Mübadeleinin yapılması üzerine Kosmas Çekmezoğlu adlı Rum şairin *Karamanlıca* yazdığı bir destandan¹⁴² bazı dizeleri konuştukları Türkçeye dikkat çekmek üzere aynen ve yorumsuz olarak vermek istiyoruz.

Kapattık mektebi, eklisiyaları (kiliseleri)

Çalmaya başladık kabanaları (çanları)

Mezarlara gömdük ikonaları

Orada bıraktık ana ve babaları

...

138 İhsan Tevfik, *a.g.e.*, s. 208.

139 Richard Clog, *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul 1992, s. 74.

140 O. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 107-108.

141 O. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 318.

142 Evangelia Balta-Herkül Milas, "1923 Mübadelesi'nin Tarihsel Sorunları Üzerine Düşünceler, Bir Destan ve Sözlü Tarih" *Tarih ve Toplum Sayı 149*, Mayıs 1996, s. 6-7.

*Okumaya başladık yol duaları
Teslim ettik muhacire evi, bağları
Erirttik yürekte olan yağları
Çoğunun evinde kaldı malları*

...

*Çeşme gibi akar gözler yaşları
Tellerde kestiler sakal saçları
Denize attılar çok kardaşları
Durmasın ağlasın gözün yaşları*

...

*Gencimiz kalmadı ehtiyar olduk
Sıtmayınan dalaktan sarardık solduk
Gül gibi benzimiz ayvaya döndük
Nahak yere bizler hep kurban olduk*

Anadolu Rumları Yunanistan'a göç ettiklerinde, bazen mübadele yapılacak Müslümanlar daha evlerinden ayrılmamış oluyordu. İşte bu durumda Müslümanlar ile Rumlar aynı köyü paylaşıyorlardı. Hatta bazılarının 9 ay birlikte yaşadıkları bile oldu. Birlikte yaşayan bu insanlar ifadelerinde çok iyi geçindiklerini belirtiyorlardı ancak bazıları hiç anlaşıyorlardı! Çünkü Türkler Rumca, Rumlar Türkçe konuşuyorlardı.¹⁴³

Yunanistan'ın yerli halkı Anadolu'dan gelen Rumlara, "Ülkemizden ne istiyorsunuz Türklerin oğulları, gidin ve arkadaşınız Venizelos'u bulun!" diyerek hakaretler ediyor, göçmenleri üstü açık ağillara koyup bebeklerini örtmek için bir örtü bile vermiyorlardı.¹⁴⁴ 1936 doğumlu ikinci kuşak bir Rum mübadil Nikos Kiriazidis ailesinin Yunanistan'a geldikten sonra 1960'a kadar birçok sıkıntı çektiğini, Yunanların onlara "Neden sizi buralara getirdiler. Keşke yolda gemileriniz batsaydı da buralara gelemeseydiniz. Türklerin yanına dönün." dediğini anlatmıştır.¹⁴⁵

143 K. Yalçın, *a.g.e.*, s. 66.

144 E. Aladağ, *a.g.e.*, s. 99.

145 İskender Özsoy, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri...*, s. 55-58.

Yunanistan'ın Kozani şehrinde 1953 doğumlu Dimitris Dayıoğlu, mübadil olduktan sonra Türkçe soyadlarını değiştirmediklerini ve Türkçeyi annesinden öğrendiği için ana dili gördüğünü belirtmiştir. Ailesi Yalova'nın Elmalık köyünden mübadil olarak Kozani'ye yerleştirilmiş ancak Yunanların hor görmeleriyle mücadele etmişler:

Bize Türk tohumu dediler. Yerliler bizi hiç kabul etmedi. Kozani'ye geldiğimizde en iyi yerleri aldığımızı zannederek bizi kıskandılar hep. Ama bilmiyorlar ki biz Yalova'da çok daha değerli yerler bıraktık. Sultana Ninem hayatı boyunca Elmalık'a dönecek umuduyla yaşadı. 90 yaşında ölürken "Beni memlekete götürün, burada ölüm olmaz." dedi, son sözü bu oldu.¹⁴⁶

Bu yıllarda mülteci gerçeği Yunan topraklarında daha önce eşi görülmemiş bir şekilde kendini göstermekteydi. Mülteciler geldiklerinden beri okullar, tiyatro salonları, belediye binaları ve sergi saraylarını doldurmuşlardı. Şehirlerde yer bulamayanlar çadır, tahta baraka, çerden çöpten yapılmış barınak ve hatta mağaralarda hayatlarını sürdürmeye çalışıyorlardı.¹⁴⁷

Anadolu'dan gelen göçmen Rumlarla Yunanistan nüfusundan her 4 kişiye 1 fakir kişi daha eklenmişti. Bu durum Yunanistan'ı sürekli Batı yardımına bağlı kalmasına sebep olmuştur. Politik güç olmamaları için değişik kasaba ve köylere yerleştirilen Rumlar, ahlaki ve kültürel özelliklerini, gururlarını ve kendilerine olan güvenlerini korudular ve daimi surette kendilerini Yunanlardan üstün gördüler. Anadolu Rumları, kendilerini asimile etmek isteyen ve Helenizm propagandası yapan Yunanistan Devleti'ne karşı çıktı. Göçmenlere gereken yardımı yapmadığını düşünen devleti ihanetle suçladılar. Rumlar Yunanistan'da dürüstlükleri, saflıkları; endüstri, tarım ve iş adamlığındaki yetenekleriyle büyük başarılar kazandı. Kilim ve halıcılık sanatını, yeni zirai yöntemlerini, yeni balık avlama tekniklerini Yunanistan'a getirerek üretimde ilerleme sağladılar.¹⁴⁸

146 İ. Özsoy, *Mübadale'nin Yas Kardeşleri...*, s. 63.

147 O. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 98.

148 Akalın, *a.g.e.*, s. 96-97.

Anadolu Rumlarının başına gelen en önemli sorunlardan bir tanesi parçalanmış aileler meselesiydi. Yunanistan'ın Anadolu'da yenilmesi ve Yunan ordusunun çekilmesiyle birlikte 18-45 yaş arası Rum erkekleri sürgüne gönderilmişti. Bu yüzden mübadeleye tabi olan bazı kasabalarda Rum kabileleri sadece ihtiyar, yaşlı, çocuk ve kadınlardan oluşmaktaydı. Ayvalık doğumlu ünlü edebiyatçı yazar İlias Venezis de bu sürgünlerden birisiydi. Başından geçen anılarını *Numara 31328* adıyla romanlaştırdı.¹⁴⁹

Yine diğer önemli bir dışlanma sorunu da Anadolu'dan gelen Rumlardan kız alınıp verilmemesiydi. Yunanlar önceleri bunlar Türk diyerek kız alıp vermekten kaçınıyorlardı. Bunu Kayserili bir Rum olan Karabaş'ın, Kemal Yalçın'a anlattıklarından bilmekteyiz.¹⁵⁰

Anadolu Rumları Atina'nın Nea Smyrne (*Yeni İzmir*) semtinde kendi kültürel arşivlerini oluşturdu. Ocak adı verilen bu merkezde Anadolu'yla ilgili kitaplar, arşiv belgeleri, fotoğraflar bulunmaktadır. Sırf bu olay bile onların geçmişe ve geldikleri yere ne kadar bağlı olduklarını ispatlamaktadır.¹⁵¹

Azınlıkların mübadelesinden ve Anadolu göçmenlerinin yerleştirilmesinden sonra Yunan Makedonyası'ndaki Yunanların oranı %90'a çıkmıştı. Böylece Yunanistan, komşusu Sırbistan ve Bulgaristan'la anlaşmazlıklarını gidermiş oluyordu. Ayrıca bu nüfus oranıyla Sırbistan'ın artık Yunanistan'dan toprak talebi mümkün olamayacaktı.¹⁵²

Her şeye rağmen bazı Rumların ya din değiştirerek ya da köylerinin dağlık arazide bulunmaları sebebiyle mübadele dışı kalmış oldukları ve *Dönme* olarak hayatlarını sürdürdükleri söylenmektedir. Bir Muğlalı:

149 Venezis'in gerek bu romanyla gerekse diğer eserleri hakkında yapılmış ve Yunan edebiyatında Türk İmajının nasıl yansıdığına dair güzel bir çalışması için Bkz: Herkül Milas, *Ayvalık ve Venezis, Yunan Edebiyatında Türk İmajı*, İstanbul 1998.

150 K. Yalçın, *a.g.e.*, s. 76.

151 E. Aladağ, *a.g.e.*, s. 39.

152 Nikos Svoronos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*, İstanbul 1988, s. 95.

Dedem imammış, Rumlar gittikten sonra bazı köyler dedemi çağır-mışlar. Para karşılığı kendilerine dini ve ibadetlerini öğretmelerini istemişler. Mübadeleden sonra İslam dinine dönenler, İslam dinini ve ibadet şeklini bilmediği için para karşılığı imamlar getirmişler köylerine. Zaten o yıllarda jandarmanın bu dağ köylerine ulaşması ve onları Yunanistan'a göndermesi mümkün değildi.

demektedir.¹⁵³

Yine Karadeniz bölgesinin Tonya civarında Pontus lehçesiyle Rumca konuşan Müslümanların varlığı bilinmektedir. Tonya ve köyleri XVII. yüzyılda İslamiyet'i seçmişlerdi. Hâlâ bölgeye gelen eski göçmen Rumlarla bu insanlar dil yönünden hiçbir sıkıntı çekmeden anlaşabilmektedir.¹⁵⁴

İlyâ Akritidis, Kayalar'ın Türkler zamanında Krimse (Kırımşa) şimdiki adı Messovouno olan köyünde doğmuş ikinci kuşak bir Sivas mübadilidir. Ataları Suşehri'nin Şarköy'ünden Yunanistan'a gönderilmiş. 2008'de köyüne yaptığı bir ziyarette Şarköylü Ahmet Çağlayan'ın ona anlattıkları acı bir hasret içerir:

1960'lı yıllarda Şarköy'ün eski yerleşimcilerinden bir Rum köyünü ziyaret etmek ister. Şerefiye Nahiyesi üzerinden köyleri geze geze köyünün yukarısındaki Evlioğlu Yaylası'nda kadar gelir. Orada oturup uzun uzun köyünü seyreder. Bu arada bir çoban onu fark edince yanına gelip ne yaptığını sorunca buranın Rumlarından olduğu ve köyünü serettiğini söyler. Çoban da öyleyse gel köyünü yakında gör, köyünün suyunu iç, bir yemeğini ye deyince garipleşen ve mahzunlaşan mübadil Rum "İnemem aşağıya, eğer inersen artık orada kalırım, dönemem, köyümü bırakamam!" deyip ağlaya ağlaya geldiği yöne doğru geri döner. Aslında sözün bittiği yer, dedikleri bu nokta olsa gerek. Vatan gömlek değil ki hemencecik çıkarıp atasın.¹⁵⁵

153 E. Aladağ, *a.g.e.*, s. 77-78. Ayrıca Türkleşmiş Rumları hikâye eden E. Aladağ'ın diğer bir kitabı için Bkz: *Sekene, Türkleşmiş Rumlar, Dönmeler*, İstanbul, 1997.

154 Yorgo Andreadis, *Neden Kardeşim Hüsni*, İstanbul 1992. Bu konu için kitabın tümünde bilgiler mevcuttur.

155 İhsan Tefvik, *a.g.e.*, s. 188-192.

c) Mübadillerin İçtimai Durumları

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, mübadiller iskân edilip büyük çoğunluğu kendilerine yeter hâle geldikten sonra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası muhalefetine etkisiyle 11 Aralık 1924'te bir yasayla kaldırıldı. Yürütmesi gereken görevler ise Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı İskân Müdüriyet-i Umumiyesi'ne devredildi. Türkiye ile Yunanistan arasındaki çeşitli sorunlar da 1926 Atina ve 1930 Ankara Anlaşmaları'yla neticelendirilip sorun tarihe tevdi edildi.

Gerek Türkiye'de gerek Yunanistan'da bu zorunlu göç hadisesinden sonra dünyada yükselen yeni değer olan ulusçuluk ideolojisi devletler nazarında gönüllü, halk nazarında zorunlu olarak uygulandı. Böylece fiili olarak gerçekleşen etnik arındırma neticesi her iki ülke de durumundan memnun idi. Ancak pek çok kişi göç etmemek için çeşitli yollara başvurmuşlardı. Mesela Antakya Ortodoksları, Antakya Valiliği'ne göç etmek istemediklerine dair müracaat etmişti. Gönülsüz olarak memleketlerini terk eden Ortodokslar, uzun yıllar Türkiye'yi gerçek vatanları olarak görmeye devam etti.¹⁵⁶

Türkiye'ye geldiklerinde mübadil göçmenler büyük bir ekonomik kayba uğrayarak psikolojik olarak da yıkıldı. Bu yüzden devletin sağladığı kolaylıklar onların sosyal hayata daha kolay uyum sağlamalarına yardımcı oluyordu. Bu durum yerli halk ile göçmenler arasında kıskançlık ve çekemezlik yüzünden ayrılıklar meydana getirmekteydi. Kavga, dışlama, toprak anlaşmazlığı, göçmenlerin ağaçlarını kesme vb. sosyal uyumsuzluk örnekleri görülebilmekteydi.

Türkiye'de göçmenlere toprak dağıtılırken Girit, Preveze ve bazı Pomak köylülerinden Türkçe bilmeyenlerin daha az toprak aldıkları görüldü. Çünkü bu göçmenler dil bilmediğinden kendi haklarını savunamayacak durumdaydı.¹⁵⁷

¹⁵⁶ K. Arı, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁵⁷ R. Kaplanoglu, *a.g.e.*, s. 111.

Anadolu'ya muhacirlerin getirdiği seri hareket kabiliyetine sahip dört tekerlekli muhacir arabaları

Gerek Balkan Harbi'nden sonra gerekse daha sonraları Rume-
li'den gelen göçmenler birtakım yeni değerleri Anadolu'ya ka-
zandırdı. 1913'te Anadolu'ya bir seyahat düzenleyen Macar sey-
yahın notlarında göçmenlerin gelişinin yurda sağladığı yararlar
şöyle sıralanmaktaydı:

Muhacirlerin gelmesi Anadolu için son derece yararlı bir gelişme.
Bir yandan düşük olan nüfus yoğunluğu, öte yandan çalışkan ve
kültürel olarak kalkınmış katmanlar ülkenin zenginleşmesini sağlı-
yor. Muhacirler geldikleri ülkelerden kendileriyle beraber Anado-
lu'dakinden kesinlikle daha gelişmiş iş araçları ve kaliteli tohumluk
getiriyorlar. Ülkeye her gelen göçmen ailesine 25 dönüm ve her
çocuk için 5 dönüm daha ilave olunuyor. Bu ekilen arazinin fazla-
laşmasına da imkân veriyor ve ülke zenginleşiyor.¹⁵⁸

Yine bu yenilikler arasında, iki tekerlekli kağınyla mukayese edil-

diğinde daha seri hareket kabiliyetine sahip *muhacir arabaları*, evlerin damlarını düz dam yerine üçgen damlar hâline getirmek, evleri kireçle badana etmek, buğday ve tahıl üretimindeki yeni teknikler, patates ve tütün üretiminin artması vb. önde gelenler olarak sayılabilir.¹⁵⁹ Ayrıca Türkiye'de Rumeli göçmenlerinin kullandığı demir pulluğun Anadolu'daki sabanın yerini aldığı bilinmektedir.¹⁶⁰

İzmit, Kütahya ve Balıkesir gibi kentlere iskân olunan mübadil ailelerin kadınları kendilerine verilen yeni evlerini ilk gördüklerinde ağlamaktan kendilerini alamadı. Çünkü Selanik başta olmak üzere tüm Makedonya'da ister ahşap ister kâğıt, dış cepheleri belli bir estetik anlayışı yansıtacak şekilde beyaz yahut bej gibi renklerle badana yapılan evlere karşılık Anadolu'da karşılına çıkan kapkara görünümlü bu eski ahşap evleri kabullenmek hiç kolay olmadı.¹⁶¹ Ancak gerek mübadiller gerekse tüm muhacirler geldikleri yerlere evleri badana etme âdetini tüm fakirlik ve yoksunluklarına rağmen hemen uyguladılar.

Rumların Yunanistan'a gitmesiyle tenekeçilik, peynircilik, manifatura ve tuhafiyecilik sektörü Yahudilerin eline geçti. Ancak kiremitçi, tuğlacı, camcı, çanak çömlekçiler ile un, zeytinyağı, kereste fabrikaları vb. alanlarda uzun süre giderilemeyen büyük boşluklar oluştu.¹⁶² Giden Rumlar 1920'de Yunanistan'ın üzüm, incir üretimini %56'dan, 1929'da %71'e çıkardı. Yunanistan'da tütün rekoltesi %40'tan, Rumların gelişiyiyle %50'ye yükseldi. Yaklaşık 11 bin Rum göçmeni, Yunanistan'da halıcılığı başlattı ve üretilen halılar yanında Türkiye'nin uğradığı üretim kaybı yüzünden Yunanlar, dış pazarlarda Türkiye'yle güçlü bir rekabete girişti. Türk ipek sanayi, Rum atölye ve işçilerinin gidişiyiyle bir daha eski hâline gelemedi. Bunun aksine Yunanistan'daki ipek

¹⁵⁹ K. Arı, *a.g.e.*, s. 170-172.

¹⁶⁰ K. Karpat, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁶¹ M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁶² K. Arı, *a.g.e.*, s. 175-176.

ve ipekli kumaş üretimi ise üç kat arttı. Türkiye'de ise mübadil Türk göçmenler sayesinde sadece tütün ve pamuk üretimi arttı ve ekonomiye önemli bir katkı sağlar hâle geldi.¹⁶³

Bursa'daki tarım ürünlerinden bahseden bir tabloyu incelediğimizde savaş ve göçün ülke ekonomisine etkilerini daha iyi anlayabiliriz. Bu tabloya bakıldığında Bursa'da üzüm üretiminin 1927'ye gelindiğinde hâlâ 1920 rekoltesine ulaşamadığı görülür. Zeytin üretimi ise 1920'deki rakamın neredeyse dörtte biri düzeyindeydi. Bu ürünlerden sadece tütün ve pamukta artış sağlandı.

Tablo 8
Bursa'da Yetiştirilen Tarım Ürünleri (1920-1927)¹⁶⁴

Ürün	1920 yılı (kıyye)	1921 yılı (kıyye)	1922 yılı (kıyye)	1927 yılı (kıyye)
Üzüm	6.090.001	4.860.000	3.250.000	5.537.250
Zeytin	17.600.000	14.758.000	6.091.452	4.484.250
Tütün	1.235.038	3.525.885	5.037.334	6.411.300
Pamuk	5.320	6.850	-	7.760

Not: 1 Kıyye= 1.282 gr.

Mübadeleden önce Drama Sancağı'nda tütün tarımı Müslümanlarca yapılmaktaydı. Tütün çok aşırı emek isteyen bir üründü. Sabah gün ağarmadan hafif çiğli iken tarlada toplanması gereken tütün aynı zamanda Müslüman halkın yaşam şekliyle uyumluydu. Mübadeleden sonra Drama'ya yerleştirilen Rumların tütün tarımını bilmedikleri daha çok arpa, buğday ve çavdar üretimi yaptıkları görülmüştür. Mübadeleden sonra Drama'dan Samsun, Akhisar ve Aydın'a yerleştirilen Türkler ise tütün yetiştiriciliğine günümüzde devam etmektedir.¹⁶⁵

¹⁶³ K. Arı, *a.g.e.*, s. 178-182.

¹⁶⁴ İsmail Selimoğlu, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'ya Mübadele Sonrası Göçler", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Abacı, Bursa 2008, s. 231.

¹⁶⁵ İsmail Arslan, *Selanik'in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)*, İstanbul 2010, s. 357.

a) Mübadil/Muhacir Psikolojisi

Mübadil veya muhacir olmak, kökünden toprağından, hatıralarından koparılmak demektir. Kimse bu insanlara gidip gitmek istemediklerini, düşüncelerini sormadı. Uluslararası güç dengelerinin sebep olduğu savaşlar ve değişen siyasi şartlar, kurulan ulus devletler neticesi zorunlu göç kaçınılmaz hâle geldi. Yaşanan acılar, çekilen sıkıntılar, kaybedilen hayatlar, fakirleşmek, dil ve kültür farklılıkları, uyum sorunları, işsizlik, açlık, evsizlik vb. meseleler psikolojik sorunları yahut travmaları beraberinde getiriyordu. Mübadillerin psikolojik veya psikiyatrik sorunları üzerinde pek çalışılmamış bir konudur. Şüphesiz bu konular öncelikle psikolog ve psikiyatr doktorların işidir. Bu alt başlığı yazarken şüphesiz böyle bir iddia içinde değiliz. Ancak belki bu küçük bilgiler ileride bir doktor veya psikologla bir tarihinin ortak çalışmasıyla bir araştırma hâline gelebilir. Bize düşen bu konuya dair araştırmacılara küçük bir fikir vermektir. Aslında bunlar daha önce anıları kaydedilemeyen muhacirlerin yaşadığı sorunlarla neredeyse aynıdır. Bu yüzden bu başlık bir manada “*Muhaceretin Travmatik Etkisi ve Mübadil/Muhacir Psikolojisi*” diye de okunabilir.

Muhacir, iskân olunduğu ülke halkıyla kültür, tarihî tecrübe gibi ortak unsurları paylaşıp da genelde birkaç kuşak sürebilen bir dönem için kendini farklı, psikolojik olarak kısmen dışlanmış marjinal biri gibi hisseder. Göçmen ve göçmen çocukları “*dışlanmış*” ve “*muhacir*” olmaktan kurtulmak için, toplum içinde yükselme, mal mülk, mevki sahibi olmaya ve böylece toplum içinde saygınlık kazanmaya çalışırlar. Aynı zamanda eğitim görmeye gayret ederek toplum içinde yükselen yeni ülkelere genelde büyük bağlılık gösterirler ve bazen aşırı milliyetçi olabilirler.¹⁶⁶

Prof. Dr. Halime Kozlubel Doğru, muhacirin yurt özlemini, doğup büyüdüğü toprakları terk etmek zorunda kalan her insanın yaşadığı psikolojik durumu çok güzel tanımlamıştır:

166 K. Karpat, *a.g.e.*, s. 21.

Herhangi bir neden ve şekilde ana vatana gelen kişi, ana vatana kavuşmanın sevinci ile toprağı öper. Anadolu topraklarına secde eder ama o anda dinmeyen bir memleket hasreti başlar. Daha sonra anlatılan hikâyeler hep hasret kokar. Bu hasret gidip görmekle dinmez. Rumeli insanı bir süre sonra bu hasret duygusunu yaşamayı sever. Sıla hasretini anlatırken çoğu zaman hayal dünyasındakini de aktarır. Sıkıntılı yokluk dolu günler, eziyetler, işkenceler, arkada kalmıştır; avuç avuç altınlar, altın gibi buğday veren tarlalar, bağlar, bahçeler, havanın, suyun güzelliği anlatılır. Velhasıl bu daüssıladır (yurt özlemi).¹⁶⁷

Göçlerin en büyük etkisi kişiseldir. Göç, kişinin her alanda bilinçlenmesine yol açar. Göçmenler yeni yerleştikleri kasaba, şehir ve ülkede yaşam kültürüne yabancı olmalarının yanı sıra çoğunlukla fakir olduklarından sosyal yapının en alt bölümlerinde yer alır. Göçmen bu yabancı ortamda her bakımdan marjinal durumda olduğunun farkına varır ve bu duruma nasıl ve neden düştüğünü aklını kullanarak anlamaya çalışır. İnsanlar doğup büyüdükları bir ortamda öteden beri kurulmuş mevcut sosyoekonomik ve siyasi düzeni doğal kabul ettikleri için bu düzeni ayakta tutan elitlerin (*köy ağası, hocaı, vs.*) otoritesini sorgusuz kabul ederler. Yeni ortamda ise göçmen az zamanda düşük sosyoekonomik durumunun bilincine varır ve bu durumdan kurtulma yollarını aramaya koyulur. Kendi hayatını ve ailesinin geleceğini güvenceye alarak ekonomik durumunu bir an evvel düzeltmesi, yani mal sahibi olması lüzumunu kavrar. Girişimcilik, eğitim görmek, meslek sahibi olmak ve bu yoldan kazanç sağlayarak sosyal yapı içinde yükselmek, göçmeni sosyoekonomik ve kültürel marjinallikten kurtaracak yol olarak görülür. Göç böylece insanları gelenekleri, âdetleri, sosyal düzeni sorgulamaksızın pasif şekilde kabul etmekten kurtarır. Onlara yeni bir kişilik ve kimlik verir.¹⁶⁸

Bu bağlamda gazeteci İskender Özsoy'un yaşayan mübadillerle yaptığı röportajlar birinci derecede önemli kaynaktır. Bir mübadil

167 Halime Kozlube Doğru, *Ana vatana Kavuşunca Memleket Hasreti Başlar*, s.8-9'dan aktaran: Metin Edirneli, *Balkanlar ve...*, TRT yayınları, Ankara 2016, s. 17.

168 K. Karpat, *a.g.e.*, s. 82-83.

damadı olan Özsoy'un aklına böyle bir konu geldiğinde hayatta kalan birinci kuşak mübadiller artık hayatlarının son günlerini yaşamaktaydı hatta kitaplar yayımlandığında birçoğu ölmüştü bile. Bu röportajlardan birçok önemli kitap ortaya çıkmıştır. Gerek Özsoy'un gerekse diğer yazarlardan, mübadil hayatlarından sadece önemli gördüğümüz birkaç örneği paylaşmak ve yorumlamak istiyoruz. Öncelikle hepsi acı ve ibret dolu gerçek hayat hikâyelerinden birkaç örneği inceleyelim.

Mübadiller, Türkiye'ye geldikten sonra yerleştirildikleri kasaba ve köylerde yerli halk tarafından "*Tango, Yaban, Bitli muhacir, Gâvur tohumu, Yarım gâvur*" tabirleriyle adlandırılıp dışlanmışlardı.¹⁶⁹ Pendik'e yerleşen ve 1911 Yanya doğumlu Raziye Oğuş'la yapılan röportajda evlendikten sonra kayınvalidesinin kendisine gâvur gelin olarak hitap ettiğini anlatır.¹⁷⁰ Annesi Girit'in Resmo şehrinden Ayvalık Cunda'ya göç eden 1941 doğumlu Hasan Bölgel, ikinci kuşak olmasına rağmen Türkçeyi geç öğrenmesi ve kendisine yarım gâvur denerek dışlandığını şöyle anlatmaktadır:

Türkçeyi biraz askerlikte öğrendik, bir de roman okudum, çok kitaplardan düzelttik Türkçeyi... Bize işte yarım gâvur diyorlardı. Ama tabi cahillik, şimdi öyle bir şey yok.¹⁷¹

1916 Drama doğumlu Abbas Parmaksızoğlu yaşadıklarını

Tekirdağ'ın yerli halkı başta bizi pek iyi karşılamadı. Bu yabancılar geldiler, en güzel evlere yerleştiler, diye bize ters ters baktıklarını hatırlıyorum

diye anlatır.¹⁷² Bu tabirler mübadillerin öncelikle içine geldikleri toplumda nasıl dışlandıklarının ifadesidir.

169 İskender Özsoy, *İki Vatan Yorgunları, Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor*, İstanbul 2003, 2. Baskı, s. 173.

170 İ. Özsoy, *İki Vatan ...*, s. 114.

171 Müfide Pekin, *a.g.e.*, s. 80.

172 İ. Özsoy, *İki Vatan ...*, s. 202.

Memleketindeyken babasını kimlerin öldürdüğünü bile bilemeden aradan sadece 50 gün geçtikten sonra gemiye bindirip gönderirler sizi doğduğunuz topraklardan. Travma üstüne bir başka travma. Bu kadar acıya nasıl dayanılır? Yetmezmiş gibi bazen geldiği yerde dışlanma görür mübadiller. Ama Atatürk'ün adına sığınıp cevap verir, kafa tutar. 1919 Kozana Kayalar'ın Çalçılar köyünde doğmuş Asiye Güner, bunlardan sadece biridir ve şöyle anlatır başından geçenleri:

Rumlarla iki sene beraber kalmışız köyümüzde... Bizim oralarda çeteler çıkmış... Beş on kişiyi fırınlara koymuş, yakmışlar derlerdi. İşte böyle sıkıntılar vardı o zamanlar... Babamın üç günde buldular ölüsünü. Götürmüşler bir yere taşlarla beraber örtmüşler. Üç gün arandı böyle gece gündüz. Pazara gitmiş, üç kişiymişler. Gelirken yalnız dönünce orada babamı öldürüyorlar... Gelip gelip annemin ağlamalarını milletin bağırmaclarını duyardım. İşte ondan sonra elli gün sonra bıraktık onu, haydi bakalım kalkın diye emir çıktı (Giresun'a gönderilmelerini kastediyor)... Nasıl karşıladılar yerel halk Giresunlular? Hor gördüler, yerliler çok hor gördü bizi. Mesela giyimler başkaymış... pis muhacir de dediler ama sonradan ağızlarını kapatıyorduk. Bak, Atatürk düz etti her tarafı. Dağ başından aşağı inemiyordunuz, Atatürk yerleştirdi sizi buralara diyorduk. Sonradan öyle kafa tutuyorduk onlara biz.¹⁷³

Dil farklılığı, yeni geldikleri vatanlarında dışlanmalarının en önemli sebeplerinden sadece biridir. Milliyet değil, din esasına dayalı yapılan mübadele sonucu Yunanca, Makedonca, Ulahça konuşan Müslüman mübadiller Türkiye'ye geldiklerinde devlet dairelerinde, belediyelerde, okullarda ve hatta sokakta büyük sorunlarla karşılaşılıyordu. Yunan işgalinin üzerinden çok kısa bir vakit sonra yurda gelen mübadillerin devlet dairelerinde veya okullarda farklı bir dilde konuşmaları büyük tepkilere sebep oluyordu. Birçoğu İstiklal Harbi'ne katılmış, askeriyeden yeni terhis olmuş öğretmenler önünde kendini ispata çalışan mübadil çocukların işi daha zordu. Sorulan soruyu anlayamamak ve cevap verememenin cezası çoğu

zaman *Yunan tohumu* ithamını içeren azarlamalar, bazen çekilen bir kulak veya suratların ortasına patlayan bir tokat olmaktaydı.¹⁷⁴ Öğrencilik zamanında yaşanan böyle bir psikolojik travmanın hayat boyu insanı olumsuz etkileyebileceği şüphesizdir.

Vatan hasreti öyle bir hasrettir ve bir gün geri döneceğiz, umudu öyle bir umuttur ki! Mecbur olup Türkiye'ye mübadeleyle gelince adama "*Kalamaz*" soyadını aldırır. Babaannesiyile babası ve tüm birinci kuşak Nasıhlı Patriyotların memleket hasretiyle yaşadıklarını anlatan Mustafa Kalamaz, dedesi Karanfil'in bir umutla köyleri Çutıl'e dönmeyi beklediğini, o sebeple "*Nasıl olsa biz buralarda kalamayız. Elbet bir gün döneceğiz.*" diyerek Kalamaz soyadını aldığını anlatır. Hep diri tutulan umuttur, hayatın can damarıdır bu dönüş umudu. Bir gün gelecek ve döneceklerdir doğdukları topraklara. Beklemek de yarının umuduydu. Ancak o bir gün hiç gelmedi.¹⁷⁵

1923 Kandiye doğumlu İkbâl Gölalp'ın babası Girit'te 200 bin altınlık bir mal varlığına sahipken Mersin'e geldiğinde sadece bir simitçi fırını ve bir başkasıyla ortak sekiz dönümlük bahçe verilmişti. Babası *bizi sokakta bırakıyorsunuz* diye üzüntü içinde oracıkta felç geçirerek bir daha ayağa kalkamamış ve konuşamamıştı. Yerli nüfusun kendilerine *Rum bozması* diye hakaret etmelerini ise hiç unutamamışlardı.¹⁷⁶ Giritliler Rumca konuşup ahali veya memurlar tarafından azarlandıkları veya dışlandıkları zaman mânilerine sarılarak ayakta kalıyor, Giritli kökleriyle gurur duyuyorlardı. 1951 İzmir doğumlu olmasına rağmen ilkokula gittiğinde bazı kelimelerin Türkçesini bilmeyen Hüsnü Balın, ailesinden duyduğu bir mâniyi şöyle aktarmaktadır:

*Şerome pu ime Kritika, ç'opu stattho to leo
me mandinada trağudo, me mandinada kleo*

174 M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 282.

175 İskender Özsoy, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri...*, s. 22-27.

176 İskender Özsoy, *Mübadele'nin Öksüz Çocukları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007, s. 50-51.

Giritli olduğumdan daima gurur duyarım, nerede imkân bulursam
Durur durur, bunu yayarım, beyitlerle coşarken, beyitlerle ağla-
rım.¹⁷⁷

İşte bu yüzden nerede bir Giritli görseler bir araya gelip birbirine dayanarak vatan hasretini dindirmeye çalışırlardı. Memleketli-
leriyle öğrenme tüm toplumlarda olsa da bu durum Giritlilerin
mânilerine yansımıştır. Ailesi Girit'in Kandiye şehrinden olan
1951 doğumlu Hüsni Karaman'ın söylediği iki mâni bunu gös-
termektedir:

*Antilalune ta vuna fonazi o Psilotiris
i levendia yenithike, sta sinora tis Kritis.
Dağlarda yankılanır, çığlık çığlığa İda
Mertlik doğmuştur derler Girit sınırlarında*

*Olo to kosmo yirisa, anatoli çe dışı
M'anthropus san tus Kritikus, den eh'alu gnorisi
Bütün dünyayı dolaştım, doğusunu, batısını
Görmedim hiçbir yerde Giritli gibisini.*¹⁷⁸

Mal canın yongasıdır derler. İnsan, bir malına gelen zarardan,
canına gelmişçesine acı duyar. 1919 Selanik doğumlu Mukaddes
Bayrı:

Selanik'teki kazancımız gayet iyiydi. Babamın şekerçi dükkânı var-
dı. Selimpaşa'ya gelirken yeni yaptırdığı evini ve dükkânını bırak-
manın acısıyla aklını yitirdi.¹⁷⁹

Hükûmetin bütün yoksunluğuna ve şartların zorluğuna rağmen
sahip çıktığı mübadiller ise kendilerini hiçbir zaman *muhacir* ola-
rak adlandırmadı. Çünkü *muhacir* kavramının manasında zorun-
lu veya istekli göç etmek vardı ve muhacirlerin hukuki hakları
sınırlıydı. Oysa *mübadil* kelimesinin manasında karşılıklı de-
ği-

177 Müfide Pekin, *a.g.e.*, s.104 ve 112.

178 Müfide Pekin, *a.g.e.*, s. 126-127.

179 İ. Özsoy, *İki Vatan ...*, s. 136.

şim manası vardı. Yani mübadillerin mal varlıkları kendilerine verilen tasfiye talepnameşi belgeleriyle Türkiye ile Yunanistan hükümetlerinin garantisi altındaydı. Teoride herkese bıraktıkları kadar mal gittikleri yeni ülkede verilecekti. Bu anlaşma şartlarındandı. Kendilerinin dışlanması mübadillerin verdiği ilk tepki isimlerine kavramsal olarak sahip çıkmak oldu. Bu durum ikinci ve üçüncü kuşak mübadillerde bile devam etti. Mübadiller, “Biz fakir fukara her şeyini kaybetmiş olarak gelmedik ki niye bize muhacir diyorlar.” şeklinde tepkilerini ifade ediyorlardı. Ancak teori ile pratik farkı oldu ve çok az bir kısmı hakları olan mal mülke sahip olabildi.

Mübadele kelimesi birçoğunun lügatine yeni giren bir sözcüktü. Hatta buna kimisi inanmıyordu. Bazen mübadeleyi düzmece göç olarak adlandıran da vardı. Bunlardan birisi Mayadağ'dan Keşan'a yerleştirilen Koto Mahmud isimli mübadildi. Anlattıkları kendi ağız özellikleriyle:

Mübadele lafı gecelerimizi gündüzlerimizi kapladı, aazlarımızdan düşürmez olduk... Atalarımızın yaptıkları o akıl almaz göçlerin bir düzmeceğini, aldatmacasını yapacaaz ki buna da mübadele derler. Hiç savaşmadan, vuruşmadan, ölmeden, öldürmeden, atalarımızın, evliyelerimizin şehitler vererek kazandıkları bu toprakları Yunan'a ellerimizle teslim edecez ve arkamıza bakmadan kaçarcasına buradan ayrılacaaz...¹⁸⁰

şeklindeydi.

1919 Selanik doğumlu Mukaddes Bayrı 5 yaşında bir çocuk olarak “Gemide gelirken ölen iki kişiyi denize atmalarından çok korkmuştum.” diyordu.¹⁸¹ Mübadillerin çoğu vapurlarla Türkiye'ye nakledildi. Yolculuk esnasında vefat edenler denize atıldığı için, bebeği ölen anneler onları denize atmaya kıyamadıklarından, sanki emzirirmiş gibi yolculuk boyunca göğüslerinde tuttu

¹⁸⁰ Tahsin Gülen, *Ben Bir Mübadilim, Mayadağ'dan Şarköye*, İstanbul 2010, s. 35.

¹⁸¹ İ. Özsoy, *İki Vatan ...*, s. 136.

ve karaya ayak basınca ancak gömebildi.¹⁸² Acaba bu 5 yaşındaki çocuğun şahit olduğu travma yahut evladını kaybeden bir annenin günlerce ölü bebeğini kucağında taşıması travması mı daha önemlidir yoksa günümüz insanının yaşadığı ve büyüttüğü psikolojik problemler mi?

Nasliç'in Piluri köyünde 1920'de doğan Muhittin Devrez'in hayatını okurken başına gelenleri düşündüğünüzde trajedi kelimesinin yeterli gelmediğini görüyorsunuz:

İki yaşımdayken babam ölmüş, annem başkasıyla evlendi. Dört yaşında mübadil olduğumda bana bakan dedem gemideyken ölmüştü. Battaniyeye sarıp denize attıklarını hatırlıyorum. Kamiloba'da iken anneannem öldü. Dayım ile yeğen baş başa kaldık. Dayım iş aramaya gideceğinden beni Silivri'de annemin yanına gönderdi. Anneme kavuştum diye sevinirken ikinci evliliğinden bir çocuğu olacaktı. Beş altı yaşlarındaydım. Doğum evde olduğundan ben de gizlice seyrediyordum. Annem bağırıyor, bebek bir türlü gelmiyordu. Annemin vücudunda kardeşimin yarısını gördüm. Apar topar hastaneye götürdüler ikisi de ölmüş, mezarının nerede olduğunu dahi bilmiyorum.¹⁸³

Grebene'in Nasliç kazasından 1915 doğumlu Mürteza Yönet:

Rum komşularımız mübadeleyi duyunca gidin gidin Mustafa Kemal sizi öldürecek, dediler. Silivri'de yerli halk ana dilimiz Rumca olduğu için bize gâvur gözüyle bakardı... Köyümü rüyalarımda görüyorum. Köyümü, sokaklarını, oyun oynadığım yerleri düşlerimde geziyorum.

diyerek yaşadığı duyguları ifade ediyordu.¹⁸⁴ Mustafa Kemal'in tüm mübadillerin kalbinde ayrı bir yeri vardır. Onu bir kurtarıcı olarak görürler. Buna rağmen bu Rum komşuların söylediklerini nasıl yorumlamak gerekir bilinmez ancak psikolojik bir baskı-

182 İ. Özsoy, *Mübadele'nin Öksüz Çocukları...*, s. 261.

183 İskender Özsoy, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri...*, s. 44-45.

184 İ. Özsoy, *İki Vatan ...*, s. 94.

ya dezenformasyon olarak nitelenebilir. Mürteza Bey'in şahsında tüm mübadillerin yaşadıkları memleket hasreti "*köyümü rüyalarımnda geziyorum*" kelimelerinden daha güzel bir şekilde ifade edilebilir mi?

Yanya 1914 doğumlu Lütfü Karadağ:

Pendik'e iskân edildik. Geçim zordu, fırın var, ekmek alacak para yok. Babam İzmir'e amcasının oğlu Albay Nazif Bey'e gitti. Orada iş buldu ve dört yıl çalıştı. Gönderdiği 30 lirayla idare ettik. Felç olup yanımıza dönünce maaşı kesildi, çok zor günler yaşadık. Liseye giderken ablamın ceketini giyiyordum.¹⁸⁵

Lütfü Bey'in misalinde ifade etmeye çalıştığımız yoksulluk döneminin birçok insanının ana problemiydi. Ama okuduğumuz ve duyduğumuz yüzlerce binlerce örnek, bu problemi mübadillerin biraz daha fazla yaşadığını göstermektedir. Yaşanılan yoksulluğa kimlik bunalımları, yabancılık hisleri ilave edilince travma daha katmerli olmuştu. Keza bir erkek çocuğun kız ceketini giymek zorunda kalması ve muhtemelen yaşadığı utanç, kalbinde ayrı bir acı bırakmıştır.

Günümüz göç hareketlerinde önemli bir sorun teşkil eden parçalanmış aileler meselesi, muhacirlerin psikolojik durumlarında tam bir çöküntü meydana getirmektedir. Balkan Harbi'nde muhacirlerin savaş çıkmasıyla birlikte alelacele nakledilmeleri ve bazılarının farklı şehirlere düşmesi sebebiyle ortaya bir de parçalanmış aileler sorunu çıkmıştır. Bu durum psikolojik bir bunalım neticesi intiharlara kadar gitmekteydi. Buna Halep'te Mukaddemiye Camisi'nde ikamet ettirilen Selanik muhacirlerinden Ahmed oğlu Mümin'in 22 yaşındaki karısının, anne ve babasının Selanik'te kalması ve Halep'e gelememeleri üzerine, üzüntüsünden cami avlusunda boğazını usturayla keserek intihar etmesi örneğini verebiliriz.¹⁸⁶

¹⁸⁵ İ. Özsoy, *İki Vatan ...*, s. 120.

¹⁸⁶ BOA., DH. EUM.EMN. 77/8, Halep vilayetinden Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine gönderilen 11 Mayıs 1330 (25 Mayıs 1914) tarihli tezkire.

Mübadil hayatlar gözyaşlarında gizlidir. O iki damla dökülünce yaşanan dram ve travmalar daha iyi anlaşılır. Bu hayatlardan bir tanesi bir tanesi 1916 Kılış'ın Rahmanlı köyü doğumlu Şerife Yüksel'e aittir. Anne baba ve üç kardeşten oluşan aile Tuzla'ya yerleşir. Anne öldükten kısa bir süre sonra ayağı kangren olan babası da ölür. Babasının ölümünü anlayan ablası kahveye gidip birini çağırır. Ama gelen kişi yanlarında kalmaz. Ablası sabaha kadar tek başına ölü babasıyla birlikte kalmıştır. Sonra gelen komşular cenazeyi kaldırır ama çocuklar evde yine yalnız başlarına kalır. O günden sonra kimse çocuklarla ilgilenmez. Bir müddet sonra abla Meryem işe girer ve çocukları o büyütür. Şerife evlatlık verilir ancak bir müddet sonra ablası tekrar onu yanına alır.¹⁸⁷

Langaza'nın İstifanya köyünde 1904 doğumlu Zeynep Pirkin:

Tekirdağ'a gelirken annem Zeliha hastalandı. Hastaneye kaldırdıktan sonra bir daha göremedim. Üç kardeşlik biz. Beş yaşındaki kardeşim Ali'yi fakirlik yüzünden Tekirdağ Nüfus müdürüne evlatlık verdik. Onu da bir daha göremedim. Anne ve kardeş acısını, hasretini anlatamam. İkisi de burnumda tütüyor. Aklıma geldikçe içim kopar. Ailemiz darmadağın oldu mübadele yüzünden.¹⁸⁸

Bu misaller parçalanmış ailelerin yaşadığı dramın öykülerinden sadece ikisidir.

78 yıl yani 28.500 gün sonra Yunanistan'daki köyüne gidip kendi diktiği armut ağacını yerinde bulan, ağacıyla konuşan ve ağacın büyüklüğünden dolayı ona sarılamadığını anlatan Nasliç'in Rızne köyü doğumlu Hudbi Aydoğan, memleketine gidince yenden dünyaya geldiğini belirtiyordu.¹⁸⁹ Bir ağaçla nasıl konuşulur? Ağaç da çiçek de canlıdır. Bunu materyalist dünyanın esiri olan günümüz insanların, özellikle şehirli nüfusun anlaması pek mümkün değildir. Yeri geldiği zaman bir kedi, bir köpek, bir ağaç,

187 İ. Özsoy, *Mübadele'nin Öksüz Çocukları...*, s. 202-203.

188 İ. Özsoy, *İki Vatan ...*, s. 178.

189 İ. Özsoy, *Mübadele'nin Öksüz Çocukları...*, s. 161-162.

yöreye ait bir çiçek bile doğduğunuz toprağa bağlılığınızı gösterir. Sahip olduğunuz maddi değerlerin yanında manevi değer ifade eden tabiat, hayvan, çiçek motiflerinin bile kaybedilmesi yaşanan psikolojik baskıyı arttıran faktörlerdir.

Girit'ten Marmara Adası'na mübadil olan Hüseyin Kesikçınar:

Oturduğum eve Rumlar geldi. Çok hislendim, evlerin asıl sahipleri geldi. O evi gelenlerin dedeleri, babaları yaptırmıştı. Ev benim değildi ki onlarındı

demmişti.¹⁹⁰ Hüseyin Bey şahsında verdiğimiz bu örnek aslında birçok mübadilin yaşadığı aidiyet yahut kimlik bunalımının göstergelerinden sadece bir tanesidir. Size verilen toprak veya size verilen ev, acaba gerçekten sizin midir? Bir yere ait olamama ya da kök salamama yahut hep geri dönüş umudunu taşıma, psikolojik problemlerin en büyüklerinden değil midir?

Bütün bu sıkıntı, acı ve yokluklara rağmen Türk bayrağı altında yaşama hasreti bütün sorunların üstüne çıkabiliyordu. 17 Şubat 1924 tarihli *Tanin* gazetesindeki habere göre Mersin'e gelen muhacirlerin karşılanmasında konuşan iskân müdürünün karşılama töreni münasebetiyle yaptığı nutka cevaben söz alan mübadil bir hoca efendinin konuşması yaşanan duygusal ortamı ve gelenlerin psikolojik durumlarını göstermesi bakımından ilginçtir:

... Bize her şeyimiz temin edilmiştir diyorsunuz. Bizi cehennemden getiren Allah'ın en büyük kullarından başka bir şey istemek hakkımız değildir. Siz isterseniz bizi sokaklara atınız. Yeter ki başımızın üzerinde yıllardan beri hasretini çektiğimiz bayrağımız olsun. Sizler kan döktünüz, can verdiniz, bize hürriyet verdiniz. Bize yardım eden bu fedakâr kardeşlerden rahatlık istemek hakkımız değildir. Biz çalışacağız, vatanımıza yük olmamaya gayret edeceğiz... Dünyada hürriyete kavuşmaktan ve düşman zulmünden kurtulmaktan daha büyük bir rahatlık olamaz...¹⁹¹

190 İ. Özsoy, *Mübadele'nin Öksüz Çocukları...*, s. 58.

191 M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 212-213.

Vatanlarından ayrılmalarında en büyük sorumlu olarak gördükleri Yunanlardan nefret eden mübadillerin, yerleştikleri yerde Rum azınlık varsa bir müddet sonra onlarla samimiyet kurmaları ve hatta memleketlerine gelen Yunanlarla konuşmak, vakit geçirmek ve üstelik bulundukları şehirleri gezdirip evlerinde misafir etmeleri ise yaşanan garip bir çelişkidir. Belki ne duyulan nefret gerçektir ne de gösterilen samimiyet yüzde yüz samimiyettir.

Mübadiller sadece tekrar kavuşamayacakları veya bir şey yapıp geri alamayacakları şehirlerindeki ev, bahçe, tarla, ağaç gibi mal mülkleri yanında hatıralarını, sevdalarını, hüznülerini hatta mezarlarını bıraktıkları toprakları, Türkiye'de yaşadıkları hayat galesi içinde unutarak kendilerini tedavi etmeye çalışıyorlardı. Unutmak acıya karşı geliştirilen bir tepkidir, bir savunma mekanizmasıdır aslında. Ama tam manasıyla bir unutmama olmuyordu, sadece unutmuş gibi yapıyorlardı. Ancak Rumca vb. konuşacakları bir vesile olduğunda Selanik'i, Grebene'yi Vodina'yı ve Yanya'yı asla unutmadıklarını hatırlıyorlardı. Çocuklar gibi mutlu olmalarının, gösterdikleri samimiyetin gerçek sebebi buydu. Topraklarından, coğrafyalarından gelen birisini görüp konuştuklarında, mübadiller aslında geçmişlerine sığınıyorlar, belki de kaçıyorlardı.

Peki ardı ardına gelen bu kadar travmadan bir insan nasıl kurtulabilirdi? Doktorun bile bulunmadığı koca şehirlerde bu insanların psikiyatrist yahut psikolog bulmaları çağın şartlarında zaten imkânsızdı. İşte günümüzde terapi metotlarına benzer, bulunan çözümlerle bu ağır yük hafifletilmeye çalışılıyordu. İstanbul, İzmir, Samsun gibi büyük şehirlerde esnafılık yapanlar bu noktada bir terapistle dönüşüyorlardı. Daha önce aynı şehir ve kasabalarda yaşamış insanların bir tanıdık yüzü görmek istemesi ve sanki o yüzü gördüğünde geride kalan memleket hasretini veyahut yaşanan sorunları giderecekmiş gibi aynı dükkânları sık sık ziyaret etmesi o günlerde mübadillerin rutin günlük işlerinden olmuştu. Bu yarenliklerde söz, öncelikle kurulan yeni hayat düzenlerinin nasıl gittiği, yeni beldelere alışılmadığı ve sıkıntıların nasıl cö-

zümleneceğiyle başlıyordu. Ancak konuşulan konu her ne olursa olsun iş sonunda terk edilmek zorunda kalınan memleketlere dayanıveriyordu. Kimi zaman biraz da abartılarak orada yenip içilen etlerin, sütlerin, zeytinyağının ne kadar lezzetli olduğu; bu yağmurlu iklimde romatizmaların arttığı oysaki Balkanlar'da Akdeniz ikliminin hâkim olduğu bölgelerde baharın ne kadar erken geldiği, meyve ağaçlarının daha mart gelmeden tomurcuk patlattığı gibi konularla neticeleniyordu.¹⁹² Yaşanan stres ve travma dolu günleri insanlar, böyle bir nevi konuşma terapisiyle atlatmaya çalışıyorlardı.

Ayrılmak zorunda kalınan vatan ikinci kuşak mübadillerde bile unutulmayan bir hasretliğe dönüşmektedir. Hatta aradan yıllar geçse bile söylenen mânilerde devamlı iç geçirerek tekrarlanmaktadır. Bilindiği üzere Giritli Müslümanların çoğu yüzyıllardır Anadolu'dan ayrı kalmanın da getirdiği bir mecburiyetle (içinde çok az Türkçe ve İslam dininden kaynaklanan kelimeler olan) Rumca konuşurlardı. Girit'in Resmo şehrinden Ayvalık Cunda'ya yerleşen annesinden duyduğu mânileri, 1932 Cunda doğumlu Erdoğan Ezer'den dinleyelim: Annemle Rumca konuştuk, bütün mânileri ondan öğrendim.

*İthela du hrono mia fora, çit halasa na miazon
na peso me ta kimata, tin Kriti n'agaliazo*

Yıldı bir kere olsun, olsaydım deniz gibi
Dalgalara kapılsam, kucaklasam Girit'i.

*Epiğame stin Kriti, çe vyikame sto Psilonti
apo çi tin idame, tin omorfi tin Kriti*

Girit'e vasil olduk, İda Dağı'na çıktık
O güzel Girit'e biz, çıkıp oradan baktık

*Sti meşimesi tu yalu, tha ktiso ena krevati
ute steno ute plati, na vani dio nomati*

192 M. A. Gökaçtı, a.g.e., s. 254-255.

Denizin tam ortasına, sereyim döşegimi
Ne dar olsun ne geniş, yeter sığsın iki kişi

*Ston urano estrafika, ş'ida nefi mavrismena
afta tane ta dertya mu, çe ta ba skorpismena*

Gökyüzüne bir göz attım, kara bulutlarla kaplı
Dertlerimdir o bulutlar, dağıtmışım onları¹⁹³

Memleketleri Girit'e duydukları özlem ve hayranlıkla Mustafa Kemal'in kazandığı zaferlerden duyulan kıvanç, mânilere yansımaktadır. Ailesi Kandiye göçmeni 1926 İzmir doğumlu Hakkı Bilgehan da hatıralarında bu durumu ve mânileri şöyle aktarmaktadır:

Rum olsun, Müslüman olsun oradaki her türlü Giritlinin daima önde gelen bir alışkanlığı, bir geleneği ve annem onu söylerdi işte. Özellikle kadınlar söylediğim gibi toplanıp da hem işler yaparken bir yandan da bu anileri birisi aklına geleni söyler, o söyler, o söyler bu şekilde gidermiş ve hatta orada doğaçlama bazı mâniler de söylenirmiş. Anadolu'da İstiklal Harbi olurken bu mâniler hep Atatürk üzerine imiş.

*Gazi Mustafa Çemal Paşa, dafno stefanomenos nase panda
me tin dinami tu theu, voithya tu profiti naşis panta*

Gazi Mustafa Kemal Paşa, defne taçlı ol daima
Allah'ın büyük gücüyle Peygamberin yardımı seninle olsun daima

*Çemal Paşa, Çemal Paşa sireto to spathi su
Na kseberdeksis ti Turça, apo to Romyu ta şerya*

Kemal Paşa Kemal Paşa
Türkleri Kurtar, Rumların elinden

*San eksehoristikane sta dyo, sta ksena ta onira mu
pare esi to kormaçimu, çi Kriti ti kardiya mu*

Madem ki ikiye bölündü, gurbette rüyalarım
Sen al git bedenimi, Girit alsın kalbimi¹⁹⁴

193 Müfide Pekin, *a.g.e.*, s. 46-55.

194 Müfide Pekin, *a.g.e.*, s. 72-77.

Acıları unutmamanın diğer bir yolu da çok çalışmaktan geçiyordu. Çalışmak da bir anlamda bir terapi metodudur. İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde mübadil esnafın tutunması nispeten kolay olmuştur. Ancak İzmit, Mersin, Niğde vb. taşra şehirlerinde mübadillerin karşılaştığı en büyük dezavantaj, kasabanın nüfus yapısında yerlilerin yanında mübadil esnafın azınlıkta kalmasıydı. Özellikle dış dünyaya fazla açık olmayan kapalı ekonominin geçerli olduğu bu şehirlerde bir de mübadillere karşı olumsuz bir bakış açısı mevcutsa bir iş ve müşteri tutabilmek, geçinebilmek hiç kolay değildi. Başarılı olabilmek için her yerdekenden daha fazla mücadele ve çalışmak gerekiyordu.¹⁹⁵

Bu kadar sıkıntı çektikten ve yolda türlü zorluklarla karşılaştıktan ve de en önemlisi mal, mülk, hatıra, mezarlık, havyan vb. birçok şeylerini kaybettikten sonra Türkiye'ye geldiklerinde bazı yerliler tarafından istenmemenin mübadilleri ne kadar üzdüğünü anlamak zor olmasa gerek. Drama'nın Pazarlar köyünde 1922'de doğan ve Yalova'nın Koruköyü'ne yerleştirilen Fatma Kanat, geldiklerinde köyde Karadenizliler tarafından istenmediklerini şöyle anlatmaktadır:

Koruköy bir Rum köyümüştü zamanında. Biz oraya gittiğimizde Karadenizli dört aile varmış. O aileler Rumlar gidince bir daha dönmeyin diye evleriyle kiliselerini yakmış. Küllerin içinden geçerek okula gittiğimizi hatırlıyorum. Karadenizli aileler bizi de istememiş aslında. Eşyalar yeniden toparlanmış köyden ayrılıp başka bir yere gitmek için. Bunun üzerine köyün imamı Yunus Hoca ne yapıp edip Atatürk'e haber ulaştırmış. "Buralarda bizi istemiyorlar." diye. Atatürk'ten telgraf gelmiş, "Oturun oturduğunuz yerde nereyi istiyorsanız orada kalın." diye. Onun için kalmışız Koruköy'de.¹⁹⁶

Mübadillerin düğün, bayram gibi ortamlarda Balkanlılara özgü bir coşku içinde eğlenmeleri, acıları unutmamanın farklı bir çözümüydü. Mesela Makedonya göçmenlerinin en hüznü bir tür-

195 M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 256.

196 İskender Özsoy, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri...*, s. 123.

küde bile halay çekmeleri bu yüzdendir. Acıları yaşamayanların bunu karşıdan bakıp anlayabilmesi çok zordur. Balkan insanı günlük hayatın neredeyse her alanında hayatla dalga geçmeyi yaşamalarının değişmez bir ögesi hâline getiriyorlardı. Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyılın ortalarında ziyaret ettiği Selanik ahalisi için "Hepsi ehlikeyif ve nüktedan insanlardır." dediği göz önüne alındığında, bu davranış biçimi veya hayata bakış açısının köklerinin çok derinlere uzandığı ve birçok faktörden etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Rumeli kökenli insanların, yüzyıllardır yaşadıkları pek çok dramatik olayı bir şekilde içselleştirmiş olmanın verdiği bir rahatlıkla, olumsuz gelişmeleri bile büyük olgunlukla karşılamışlardır. İlk anda sinirlenilen bir hadiseye tanisyon düşünce gülüp geçmek, birbirlerine takma isimlerle hitap etmek klasik Rumeli tavırlarındandır.

Dışlanmışlığı aşmak ve içinde bulundukları sosyal topluma kendini kabul ettirebilmek dolaylı bir tedavi şekliydi. Bu noktada mübadillerin sosyal etkinliklerin içinde bir şekilde yer almaktan hoşlanmaları hatta buna öncülük etmeyi sevmeleri, genç delikanlıların dönemin moda sporlarına öncülük ettikleri görülmüştü. Mübadil kadınların öncülüğünde kurulan çeşitli kurslara katılan genç kızlar ise bu kurslarda biçki dikiş, ev idaresi gibi konularda eğitim alıyor ve bunu, içinde bulundukları sosyal çevreye kendilerini kabul ettirmek için bir fırsat görüyorlardı. Bu sayede yaşadıkları şehirlerdeki diğer kesimlerle temas imkânı bulabilen mübadiller bu tarz kulüpler ve kurslar aracılığıyla yerli halkla aralarındaki duvarları kaldırma yolunda da ilk adımları atmış oluyorlardı..¹⁹⁷

Gelen mübadillerin çoğu bir daha vatanlarını göremedi. Lozan Mübadilleri Vakfı'nın kurulması ve Yunanistan'ın mübadeleye tabi şehirlerinde düzenledikleri buluşma turlarına ise çok azı katılabildi. Hatta vakıf genel sekreteri Sefer Güvenç'in anlattığı bir örnek, günümüzdeki Yunan zulmünün en açık delillerin-

197 M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 283-284.

dendir. Bir mübadilin T.C. nüfus kâğıdında doğum yeri Türkçe olarak “Selanik” yazdığı için Yunanistan bu yaşlı mübadile vize vermemiştir. Gitsin nüfustan doğum yerini “Thessaloniki” yazdır-sın demişlerdi. Yani kimseye zararı olmayan bu yaşlı mübadilin doğduğu şehrin o zamanki adını kullanmasına bile tahammül edemeyen bir Yunanistan var karşı kıyımızda.

Mübadiller için vatanlarını görmek âdeta bir hayaldi. Kayalar’ın Koçana köyünde 1922’de doğmuş Kasım Perçin ile İhsan Tefik’in yaptığı röportajda bunun izleri görülüyor. Üçüncü kuşak bir mübadil olan İhsan Tefik dedelerinin memleketlerini ve çevresindeki 36 köyü gezip kaydettiği için şanslıdır. Bunları görüştüğü birinci kuşak mübadillere anlatırken şöyle der:

...oralara gittiğimi söyleyince birinci kuşak insanları çok daha fazla ilgiyle anlatmaya başlıyor oraları. Bildikleri ve kendilerine anlatılanlarla benim anlattıklarım arasında paralellik olup olmadığını anlamaya çalışıyorlar. Oralara gittim geldim, deyince Süleyman Zeren’in yaşadığı şaşkınlığı Kasım amca da yaşıyor. Onlara göre oralara gidip gelmek bir hayal çünkü. Birçok birinci kuşak mübadil gibi onlar da gidemediler ancak hayallerinde yaşattılar oraları. Giden birini duyunca ve karşılarında görünce kendileri gitmiş gibi sevinmeleri, heyecanlanmaları bu yüzden.¹⁹⁸

Dışlanmak, ötekileştirilmek, en sevdiklerini kaybetmek, dil bilmemek, açlık, fakirlik, ölüm, parçalanmış aileler, çıldırmak, intihar, yalnız hissetmek, vatan hasreti, köklerinden koparılmak, doğduğu topraklara ulaşmayı bir hayal saymak vb. psikolojik sıkıntı ve hatta ruhi hastalıklar geçirip hâlâ ayakta kalabilmek, hayata tutunabilmek ve başarılı olabilmek mümkün olabilir mi? Evet mümkün oldu. Mübadiller ve muhacirlerin birçoğu bütün bu sıkıntılara rağmen başarılı oldular. Tutundular ve yeni vatanlarına kök saldılar.

198 İhsan Tefik, *a.g.e.*, s. 165.

b) Mübadele Cemiyeti

Mübadele'nin gerçekleştiği zor günlerde, bu zorunlu göç konusunda onlara destek veren en önemli sivil toplum kuruluşu Mübadele Cemiyeti idi. Dönemin İstanbul gazetelerinde çıkan bir habere göre karma mübadele komisyonunun Türk üyesi Tevfik Rüştü (Aras), Yunanlı üyesi Mösyö Papas arasında bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma hükümlerine göre firar eden Rumlar geri dönecek, Türk hükûmeti etablı (*yerleşik*) kelimesinin yorumlanmasında Yunan hükûmetinin bakış açısından hareket ederek Rumların mübadelesini gerçekleştirecekti. Rumlarla ilgili her meselede Yunan hükûmetine danışılacak ve Türk hükûmeti Rumlara ait olup el koyduğu malları iade edecek, buna karşılık Yunan hükûmeti, el koyduğu Türk mallarının satışını yaptıktan sonra Türk hükûmetine elde ettiği geliri ödeyecekti.

Gazetelerde yayınlanan bu haberin ilk günlerde tekzip edilmemesi, mübadiller arasında büyük tepkilere yol açtı. Çünkü iddia doğruysa, İstanbul'da yerleşmek için ev bekleyen mübadillerin bu beklentileri gerçekleşmeyecekti. Ayrıca böylesine tavizkar bir yaklaşım, Yunanistan'ı Batı Trakya'daki uygulamaları konusunda cesaretlendirecek ve bu durum Türklerin aleyhine olacaktı. İşte bu ortamda Mübadele Cemiyeti harekete geçip durumu meydanlarda protesto ederek hükûmetin dikkatini çekmeye çalıştı. İstanbul'daki mübadiller ve Batı Trakyalılar harekete geçirilerek 17 Ağustos 1924'te Sultanahmet'te kalabalık bir miting düzenlendi. Aslında bu miting mübadil kimliğiyle bizzat düzenledikleri ilk ve tek toplumsal eylemdi. Bu miting, Davutpaşa Lisesi Fransızca Muallimi İbrahim Memduh, Mübadele Cemiyeti Kâtib-i Umumisi Zahit, İskender Paşazâde Abdurrahman, Komisyoncu Ekrem, Mübadele Cemiyeti azalarından Lütfü Arif, Edhem Ruhi ve İskeçeli Arif beylerin öncülüğünde düzenlenmişti.

Yoğun bir katılımın olduğu bu mitingde tertip komitesinde yer alanlar birer konuşma yapmış ve mübadillerin Yunanistan'da çektikleri sıkıntılar ve Türkiye'ye geldikten sonraki başlarına gelen

zorlukları dile getirmişlerdi. Batı Trakya Türklerine reva görülen muamele dolayısıyla İstanbul Rumlarına karşı misillemede bulunulmasını talep etmişlerdi. Mitingin tek kadın konuşmacısı Azize Hanım o ana kadar pek değinilmeyen bir konu olan mübadiller ile yerli halk arasındaki soğukluğa hatta ondan öte bir ayrışmaya işaret etmekteydi:

“...Anadolu insanının kanı akarken Rumeli’de de Türk’ün kanı akmıştır. Elde edilen zafer şu veya bu halka değil, tüm Türk milletine aittir...”

Miting sonunda alınan kararlar bir telgrafla Ankara’da Başvekil İsmet İnönü’ye iletilmişti. Böylece mübadillerin protesto mitingi pek çok konunun dile getirilmesini sağlamış, en önemlisi hükümeti mübadillerin aleyhine bir anlaşılmaya imza atmaktan vazgeçirerek işlevini yerine getirmişti.¹⁹⁹

Bir başka kaynakta Bursa’daki Mübadele Cemiyeti’nin adı geçmektedir. Ancak bu cemiyetin yukarıda zikrettiğimiz aynı cemiyetin bir şubesi mi, yoksa münferit mi olduğunu bilemiyoruz. Bursa’da mübadillere yapılan yardımların birçoğunu bu derneğin organize ettiği düşünülmektedir. Mübadele Cemiyeti şu üyeler tarafından kurulmuştu. Vodinalı Durizâde Ahmet, Serezli Muhami Cezbi, Karaferyeli Ahmet Şakip, Vodinalı Derviş, Demirhisar’dan Galip, Yenice-i vadar’dan Fevzi, Mayadağ’dan Öğretmen Osman, Kavalalı Aziz. Yeni yol başında bulunan bu derneğin resmî açılışına vali ile Bursa Milletvekili Osman Nuri Bey de katılmıştı.²⁰⁰

Yıllar sonra birinci kuşakların parmakla sayılacak kadar azaldığı 2000’li yılların başında, ikinci ve üçüncü kuşak mübadiller tekrar bir araya gelerek dernek ve vakıflar kurmuşlar ve hatta mübadele- nin 87. yıldönümü olan 2009’da Mübadele Platformu’nu oluşturup etkinlikler düzenlemişlerdi. Bu platform Lozan Mübadilleri Vakfı, Amasya Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği,

199 M. A. Gökaçtı, *a.g.e.*, s. 217-219.

200 İ. Selimoğlu, *a.g.m.*, s. 218.

Ankara Lozan Mübadilleri Derneği, Büyük Mübadele Derneği, Edirne Lozan Mübadilleri Derneği, Gelibolu Lozan Mübadilleri Derneği, Isparta Lozan Mübadilleri Derneği, Kuşadası Selanik Mübadilleri ve Rumeli Göçmenleri kültür ve Dayanışma Derneği, Lozan Mübadilleri Derneği (İstanbul), Mudanya Lozan Mübadilleri Derneği, Mübadele Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (Bursa Görükle), Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği, Sarıyer Lozan Mübadilleri Derneği, Selanikliler Yaşatma Derneği (Fethiye), Tuzla Sosyal Dayanışma ve Yardım Derneği'nden oluşuyordu.²⁰¹

D) 1923 Mübadelesinin Değerlendirmesi

Sonuç itibarıyla 1926 Yunanistan nüfus sayımına göre, Anadolu'dan 626.954, Doğu Karadeniz'den 182.169, İstanbul'dan 38.458 ve Doğu Trakya'dan 256.635 kişi olmak üzere toplam 1.104.216 kişi Yunanistan'a göç etmiştir. Ancak bunların ne kadarının I. Dünya Savaşı sırasında ne kadarının ise daha sonra göç ettiğini tam manasıyla bilememekteyiz.²⁰² Stephen Ladas'da yukarıdaki rakamları doğrulamaktadır.²⁰³

Lozan esnasında 30 Ocak 1923'te imzalanan *Rum ve Türk Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol* neticesinde 186.189 Rum'un Yunanistan'a göç ettiği bilinmektedir.²⁰⁴ Anlaşma öncesindekiler de dâhil edildiğinde yukarıda toplam sayısı

201 Selanik'ten Tuzla'ya Mübadele Sempozyum Bildirileri, Mübadelenin 87. Yıldönümü Anma Etkinliği, Yay. Haz. Kaan Temizel-Sefer Güvenç, İstanbul 2010, s. 72.

202 Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev: Bilge Umar), İstanbul 1998, s. 336.

203 Ladas'a göre bu tarihlerde Yunanistan'a yapılan diğer Rum göçleri için, Bulgaristan'dan 49.027, Sovyetler Birliği'nden 58.526, Sırbistan, On iki Ada ve diğer ülkelerden ise 10.080 olmak üzere toplam 117.633 kişi olarak vermektedir. Stephen Ladas'ın *The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey*, New York 1932 adlı eserinin 644. Sayfasından aktarma için Bkz: M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara 1997, s. 326.

204 Halit Eren, "Cumhuriyet Dönemi'nde Göç ve İltica", *Tarih Boyunca Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Yüzyılımız ve Türkiye Cumhuriyeti)* Üçüncü kitap, İstanbul 1993, s. 358.

verilen Rumların göç ettirilmeleri neticesinde Yunanistan, 1 milyon 200 bin i aşan Anadolu Rumlarını yerleştirmek meselesiyle uğraşmıştır.

1912 ile 1922 yılları arasında çoğu Karadeniz Bölgesi'nden yahut Batı Anadolu'dan olmak üzere 300 bin kadar Rum açlık, hastalık ve cinayetler sonunda vefat etti. Ancak ölüm istatistikleri konusunda ayrıntılı bilgi olmadığından hangi yıllarda ne kadar ölüm olduğu belli değildir. Bunların bir kısmı Anadolu'daki Yunan istilası sonrasında öldülerse de I. Dünya Savaşı yıllarındaki sefalet sebebiyle ölmüş olanların oranının da epey fazla olması gerekir. Yunanların Anadolu'yu işgali Türklere olduğundan çok, Anadolu Rumlarına zarar vermiştir.²⁰⁵

Türkiye'ye gelen mübadil sayısı konusu kaynaklarda farklılıklar göstermektedir. Dönemin yayın organlarında 1924 Ekim ayına kadar mübadele edilen Müslüman nüfus 370 bin olarak gösterilmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü yayınlarında göçmen sayısı 456.729'a ulaşmıştı. Bu konuda çalışan araştırmacılar mübadele kapsamına giren ancak mübadele edilmeyi beklemeden Yunanistan'dan sığınmacı olarak gelen Müslüman göçmenlerin sayısını 50 bin olarak tahmin etmektedir. Bu durumda 500 bin nüfusu aşan bir Müslüman mübadil rakamı ortaya çıkmaktadır.²⁰⁶

Konuyu daha iyi mukayese edebilmek için Müslümanların Rumeli'deki kayıplarına da bakmak lazımdır. 1911'de Osmanlı'nın elinde bulunan Rumeli'nin Müslüman nüfusu 2.315.293 kişiydi. Oysaki Balkan Harbi sonrası farklı yıllarda yapılmış Yunan, Bulgar ve Yugoslavya kaynaklarında, bu ülkelerce Balkan Harbi'nde alınan topraklarda kalan Müslüman nüfusa bakıldığında bu nüfusun 870.114 kişi olduğu görülmektedir. Fark 1.445.179 kişidir ki böylece toplam nüfusun %62'si eksilmiş olmaktadır. Bu metoda göre 1.445.179 kişiden Türkiye'ye göç edenlerin sayısı

²⁰⁵ J. McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 345.

²⁰⁶ Mümtaz Peker, "Lozan Konferansı'nda Nüfus Tartışmaları", *Belleten* Cilt LXIX, Sayı 256, Ankara 2005, s. 1025.

olan 812.771 kişi çıkarılınca Balkan Harbi ve sonrasında katliam sonucu ve diğer sebeplerden vefat eden Müslümanların sayısı 632.408 kişi olarak çıkmaktadır.²⁰⁷

Mübadele sebebiyle her iki devletin avantaj ve dezavantajları olmuştur. Göçmenler yüzünden kısa vadede iskân, iaşe, işsizlik, hayat pahalılığı vb. büyük zorluklar yaşayan Yunanistan, uzun vadede büyük kalkınma hamlesi başlatmış ve ekonomik açıdan günümüzde Türkiye'den daha iyi bir yere ulaşmıştır. Bundaki en büyük amillerden biri, Anadolu Rumlarının müteşebbisliği, sanatkârlığı ve nitelikli vasıflara sahip bulunmalarıydı. Türkiye ise Anadolu Rumlarının gitmesiyle birlikte bazı sektörlerde uzun süre toparlanamamıştır.

R. Blanchard, daha mübadele devam ederken 1925'te yazdığı makalesinde, Türkiye'nin mübadeleyle büyük kayba uğradığını, gelenlerin yerli Türklere oranla daha çalışkan ve girişimci olduğunu; ipek böcekçiliği, halıcılık, zeytincilik ve bağcılığın çöktüğünü yazarken ekonomik neticeleri açısından da uyarıyordu:

Türkiye hiç şüphesiz ki ulusal birliğini hedefliyor, bu elbette ilerisi için değerli bir şey ama bu ona pahalıya patlayacak.

Amerikan Protestan yardım kuruluşlarının bir çatı örgütü olan Near East Relief (NER) Türkiye Sorumlusu Jaquith ise kapkara bir tablo çiziyordu:

Yarım milyona yakın Türk evsiz. Türkiye bir milyon Rum ve Ermeni iyi çiftçisini ve işçisini kaybetti. Bugün ... ülke çöl hâlinde ve toplam refah düzeyi muhtemelen 100 binlik bir Amerikan şehrinin ortalamasından düşük.²⁰⁸

Rum nüfusun Türkiye'yi terk etmesiyle sanayi ve ticaret alanında bir bocalama devri yaşandığı şüphesizdir. Yerli halkta, Mübadil

²⁰⁷ J. McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 184-192.

²⁰⁸ Elçin Macar, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi", M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, (Der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2015, s. 183.

Rumların boşalttıkları sahayı dolduracak birikim yoktu. İşte bu sahayı Makedonya'da Rum, Yahudi, Bulgar gibi unsurlarla bir arada yaşayıp çeşitli tecrübelerle sahip olan Mübadil Türkler doldurdu. Dolayısıyla mübadele ekonominin millileştirilmesinde, milli sanayi ve milli sermayedarların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Mübadiller bunun yanında sadece Rumlardan doğan eksikliği doldurmakla kalmamış, bunun yanında yerli ahalie rehberlik etmişlerdir. Yapılan ziraatın daha bilinçli ve endüstriyel ürünlere yönelik olmasında, tarımsal faaliyetlerde daha iyi ve daha çok üretim politikasının yerleşmesinde katkıları olmuştur. Sulu tarım, tarımsal faaliyetlerde daha gelişmiş alet edevat kullanımı, mübadillerin gelişinden sonra ortaya çıkmıştır.²⁰⁹

Türkiye'ye gelen mübadillerin %90'ının tarım sektöründen olması ise Türkiye'ye sadece tarım sektöründe avantaj sağlamıştır. Ayrıca nüfus yoğunluğu açısından daha homojen bir yapıya kavuşan Türkiye, Osmanlı Devleti'nden beri süregelen azınlık meselesini de böylece halletmiştir. Ayrıca göçmenler, devletin daha sonraki yıllarda ihtiyaç duyacağı asker potansiyelinin en önemli kaynaklarından olmuşlardır.

Zorunlu göç insanların hatıralarında derin yaralar açmış, unutulmaz izler bırakmış ve bu meseleler uzun yıllar tartışılmıştır. Ancak yıllar sonra bir mübadil Rum'un söylediği bir ifade dikkat çekicidir:

Atatürk ve Venizelos iyi yaptı. Yoksa şimdi Bosna gibi olabilirdik. Bir yerden patlak verirdi.²¹⁰

Sekiz yaşındayken mübadeleyi yaşayan 1916 Drama doğumlu emekli Kurmay Albay Sami Küçük mübadelenin üzerinden 85 yıl geçtiğinde, meseleyi askerî açıdan bir mecburiyet olarak görüp şöyle değerlendirmektedir:

209 S. Özkan, *a.g.e.*, s. 156.

210 E. Aladağ, *Andonia-Küçük Asya'dan Göç*, İstanbul 1995, s. 31.

Mübadele bilimsel yolla yapılmadı. Ama askerî açıdan gerekliydi. Drama'da kalsaydık bugünkü imkânların hiçbirine sahip olamayacaktım. Orada Rumlar ite kaka çalıştıracaklardı bizi. Bu açıdan bakarsak mübadele iyi olmuştur. Ancak mübadiller Türkiye'de uğraşı alanlarıyla ilgili bölgelere yerleştirilmedi. Rastgele iskân edildi. Mübadele askerî açıdan da gerekliydi. Mübadele olmasaydı Anadolu'yu Türkleştirmek çok zor olacaktı. Hele bugünkü ortamda Pontus başımıza dert olacaktı. O bakımdan mübadele gerekliydi. Rumlar kalsaydı iç kavgalar çıkacaktı. Mübadelenin temeli Anadolu'yu yabancı istilasından kurtarma sonucu Anadolu'yu Türkleştirmedir. Yani askerî açıdan bakılınca mübadele önce Anadolu'yu kurtardı, sonra Türkleştirdi. Mübadele ulus devlete doğru atılan bir adımdır. Bir de kanaatime göre Mustafa Kemal mübadeleyi zorunlu görüyordu.²¹¹

Akademisyen Elçin Macar, nüfus mübadelesini incelediği makalesinin son kısmında şu neticelere varmaktadır:

Mübadele meselesinde, askerî/diplomatik bir gözle yazılmış ya da çözümün bizzat parçası olmuş Milletler Cemiyeti görevlilerince kaleme alınmış çalışmalar, uzun bir dönem başlıca kaynakları oluşturmuşlardır. Ulus-devlet ya da Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin yani Milletler Cemiyeti'nin bakış açısını yansıtan bu kaynaklar, mübadeleyi bir "başarı" öyküsü, sonrasında kan dökülmesini engellemiş bir olay olarak tasvir etmişlerdir. Bu açıkça bireyi yok sayan toptancı bir çözüm iddiasıdır. Oysa meselenin çözüldüğü inancı, haklar ya da mülkiyet açısından bakıldığında bile başlı başına tartışılması gereken bir konudur. Ayrıca bu bakış açısı, iki grubu tarihte sürekli bir çatışma içindeymiş gibi resmetmektedir.

Türk tarafında uzun yıllar bu konuya belirgin bir ilgisizlik hâkim olmuştu. Nüfus mübadelesi, Kemalist tarih yazımı açısından Osmanlı mirasının tasfiyesinin bir parçasıydı ve kendisinden önceki döneme ait bir meseleydi. Farklılıklara değil ulusal birliğe ve kenetlenmeye odaklanmak gerekliydi. Bu nedenle mübadele, Türkiye'de ders kitaplarına bile girememiş bir konuydu. Muhtemelen bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sertçe izlenen Türkleştirme politikaları ile

açıklanabilir. Böyle bir dönemde farklılıkların vurgulanması herhâlde hoş karşılanmazdı.

Yunan tarih yazımı mübadele ile olan ilişkisini ne kadar “hatırlama” üzerine kurmuşsa, Türk tarih yazımı da bunu “unutma” üzerine kurulamıştı. Mübadillik, “Küçük Asya Felaketi” ve ‘Anadolu Rumluğunun sonu’nun ayrılmaz bir parçası olarak Yunan ulusal kimliğinin bir unsuruna dönüşürken bu Türk tarafında zaferin ve yeni devletin kuruluşunun gölgesinde kalmıştır.²¹²

Mübadeleye insani ve hissî açıdan yaklaşıldığında sonuç bir trajedidir. Bireyi yok saydığı, haklar ve mülkiyetler açısından her iki tarafta da büyük haksızlık yapıldığı vb. birçok yorumlara katılıyoruz. Ancak tarih ve reel politik bize başka bir şeyler daha söylüyor. Türk ve Yunan ortak tarihi 1829’dan itibaren birbiriyle birçok acı savaşa girdiğini anlatıyor. Avrupa Birliği’nin ve ABD’nin âdeta sımarık çocuğu rolündeki Yunanistan’ın bağımsızlığından itibaren sınırlarını aleyhimize 7 kat büyüttüğü düşünüldüğünde hâlâ Türk yayılmacılığından bahsetmesi ne kadar inandırıcıdır? Günümüzde hem de Avrup’da olmasına rağmen Batı Trakya Türk kimliğini reddetme, yok sayma ve diğer haksızlıklar karşısında hiçbir şey yapmayanlar; acaba Yunanistan’la mübadele yapılmadığı takdirde orada kalan Türklere ve Anadolu’da kalan Rumlara nasıl davranacaktı? Bunların da tartışılması lazım gelmez mi?

Bu kısa izah içeren gerekçelere bakıldığında bile, mübadelenin reel-politik olarak Türkiye ve Yunanistan’ın siyasi gelecekleri açısından her iki devlete büyük yarar sağladığı kanaatindeyiz. Ulusçuluk ideolojisinin geliştiği bir ortamda ülkelerini yöneten elitler bakımından bu kadar büyük Türk ve Rum azınlık nüfusunun her iki ülkeye de barış getirmeyeceği kuvvetle muhtemeldi. Bu meseleye, suçlu tarafın kim olduğundan ziyade, suça yol açacak gelişmelerin engellenmesi açısından bakmanın gerçekçi ve daha sağlıklı yorum yapmamızı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Bunu, maalesef günümüzde birkaç bin kişi kalmış İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada

212 Elçin Macar, a.g.m, s. 186-187.

Rumlarının insani hak ve hürriyetlerini savunduğunu iddia eden Batı dünyasının tavrının ne kadar taraflı olduğunu görerek söylüyoruz. Mübadele dışı bırakılan Batı Trakya Türklerinin özgürlük ve insan hakları ihlalleri ise tam tersine “*Batılı*” bakış açısında ne-redeyse hiçbir değer ifade etmediğini bilerek söylüyoruz.

Avrupa’da, Batı Trakya Türklerini savunan nadir kararlar çıktığı da vakidir. Bu ise Yunanistan devleti için bir şey ifade etmemektedir. Buna dair hemen somut bir örnek verelim. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türk kimliğinin tanınmasına dair yasanın ihlali tespitine rağmen; Yunanistan Trakya Asliye Hukuk Mahkemeleri, isimlerinde Türk kimliğine atıfta bulunulduğu gerekçesiyle üç azınlık derneğine ait tüzüğün kabul edilmesi talebini reddetmeye devam etmektedir.²¹³ Türk azınlığın haklarının ve bunların ihlalleri son yıllardaki araştırma sahalarından biridir. Kendi kaderini tayin etme, ifade özgürlüğü, kamu hizmetleriyle ilişkiler, meslek izinleri, hareket özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, alım satımda engeller, arazi kamulaştırmaları vb. Türklerin hayatının her alanında ayrımcılığı tanımlayan Helsinki Watch Örgütü’nün 1990 tarihli raporu bu konudaki ilklere dendir. Örgüt, Yunan devletinin azınlık politikasının uzun vadede asimilasyonu amaçlayan kasıtlı bir ayrımcılık politikası uyguladığını raporunda belirtmiştir.²¹⁴ Bu ve bunun gibi bütün raporlara ve mahkeme kararlarına rağmen Yunanistan hâlâ Batı’nın göz bebeği ve Türkiye hâlâ kötü bir ülke olarak görülmeyle devam ediyor.

Yunanistan’a mübadele sonucu gönderilen Anadolu Rumları daha ilk günlerden itibaren teşkilatlanıp kurdukları dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarıyla çeşitli faaliyetler yürütmeye başladı. Özellikle *Küçük Asya Araştırmaları Merkezi* gibi örgütler mübadil Rumların anılarını, hatıralarını örf ve âdetlerini zamanın imkânlarına göre sesli kayıt altına aldı ve daha sonra bunları

213 Hristos İliadis, *Trakya Tehdit Altında Gizli Yazışmalar - Türkiye Stratejisi-Gizli Politikalar-Azınlık Grupları*, çev: Lale Alath, Trakya Üniversitesi Yay., Edirne 2021, s. 7.

214 Hristos İliadis, *a.g.e.*, s. 20-21.

yazılı hâle dönüştürdü. Sırf bu kayıtların 300 bin sayfa civarında olduğu belirtilmektedir.

Bizde ise Yunanistan'dan gelen mübadillerin vakıflaşmaya gittikleri ilk büyük toplantı, mübadelenin ancak 77. yıldönümünde 30 Ocak 2000'de gerçekleşebildi. Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak mübadillerin bu toplantısından sonra vakıf kurulması kararına varıldı ve 25 Nisan 2001'de Lozan Mübadilleri Vakfı kuruldu. Türkiye ve Yunanistan arasında düzenlenen karşılıklı ziyaretler ve iş birliği çalışmaları bu vakfın ana gayelerinden oldu.²¹⁵

Ⓔ Yunanistan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen Diğer Göçler

Yaşanan baskı ve zulüm politikaları neticesi, mübadele dışı bırakılan Batı Trakya'dan göçler günümüze kadar sürmüştür. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaptığı politikayı sürdürerek Batı Trakya'dan göçmen kabul etmemeye özen göstermiştir. TBMM hükûmetinin o zamanki bakanlar kurulu sayabileceğimiz Heyet-i Vekilesi'nde Başvekil İsmet, Mübadele ve İmar İskân Vekili Mustafa Necati ve diğer vekillerle birlikte Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal'in imzaladığı 4 Kasım 1923 tarihli bir kararnamesinde bu durum ayrıntıları ve gerekçeleriyle sadeleştirdiğimiz şekliyle şöyle izah edilmektedir:

Ahali Mübadelesi Mukavelenamesi hükümlerinin tatbikine başlandığından Yunanistan'dan mübadil kabilelerinin çoğunluğu sefil ve perişan bir vaziyette gelmeğe başladığı ve hâlen hükûmetimiz bütün vasıtalarıyla yalnız Yunanistan'dan gelecek 500 bine yakın mübadilin memlekete yararlı olacak bir şekilde iskân mıntıklarına sevk, iâşe ve iskânları vazifeleriyle uğraşmaktadır. Bir müddetten beri Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Rusya tebaasından olan Müslüman ahali toplu veya dağınık bir şekilde Türkiye'deki emval-i metrukeden istifade etmek maksadıyla hicret etmeğe başladığı ve bunların yanına Yunanistan'ın mübadeleye tabi olmayan Garbi Trakya Müslüman ahalisinin de bunlara katıldığı görülmektedir.

215 E. Akdağ, *a.g.e.*, s. 29.

Hâlbuki Rumlardan kalan bu mallar, sadece mübadillere ayrıldığı ve diğer muhacirlerin buralarda kati iskân muamelelerin icrasına imkân olmadığı gibi; Mübadele İmar ve İskân Vekâleti bütçesindeki tahsisat, mübadillerle Türkiye'deki mülteci ve diğerlerinin ihtiyacını karşılamaya bile kâfi gelmediğinden, yukarıda sayılan yerlerden gelecek olanların sefil ve perişan duruma düşmelerine sebebiyet verecektir. Ayrıca Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâlet'inden de bildirildiği gibi Yunanistan ve Bulgaristan hudutları içine dâhil Garbi Trakya Müslümanlarının yerlerinde kalmaları kesinlikle gereklidir. Hatta bunun temini için mezalimden kaçıp gelenlerin bile memleketimize kabul edilmemesi, gelmiş olanların yerlerine iadesinin sağlanması ehemmiyetle dikkate alınmalıdır. Mübadele hükümlerine göre kabule mecbur bulunduğumuz mübadil nüfusun iskânları tamamen bitene kadar, diğer yabancı memleketler ile Yunanistan'ın mübadele dışı bırakılan Garbi Trakya bölgesi ve Bulgaristan'ın Garbi Trakya kısmından muhacir kabul edilmemesi, gelme düşüncesinde olanlara hükûmetçe herhangi bir yardım yapılmayacağından, hicretlerinin tehir edilmesi lüzumunun dış temsilciliklerimiz aracılığıyla hicreti bekleyen ahaliye münasip bir şekilde bildirilmesine karar verilmiştir.²¹⁶

Yunanistan devlet görevlilerinin zaman zaman artan baskı, kötü muamele ve zulümleri karşısında Batı Trakya Türklerinin gözü hep Türkiye'ye göç etmek arzusunda olmuştur. Türkiye'nin Atina büyükelçiliği ve Gümülcine konsolosluğu görevlileri bunu yatıştırmak ve göçten vazgeçirmek noktasında birçok faaliyetlerde bulunmuştur. Gümülcine Konsolosu Selim Rauf'la birlikte Batı Trakya Türk köylerinde göç fikrini durdurmak maksadıyla nasihat vermek üzere görevlendirilen T.C. Atina Elçiliği Üçüncü Kâtibi M. Recep imzasıyla 11 Aralık 1934'te gönderilen raporun aşağıya özet olarak şu hususları kaydettik:

20 gün kadar süren bu seyahatimiz esnasında dolaştığımız köylerdeki Türkler şu üç ay zarfında Türkiye'ye kaçanların isim isim tespit edilen

216 BCA, 30-18-1-1-8-39-9/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) tasnifinde 4.11.1339 tarihli Kararname.

adedi 700'ü bulmaktadır. Çamur dolayısıyla gidilemeyen köyler dâhil edildiğinde kaçanların adedi 1.000 kişiyi bulmaktadır. Türk azınlığa nasihatte bulunmaktan ibaret vazifemiz esnasında hicretin sebeplerini gördüğüm ve dinlediğim kadarıyla arz ediyorum. İlk sebep arazi darlığı yani yetersizliğidir. Bundan ilk etkilenen İskeçe'nin Soğanyakası cihetleridir. Burada aile başına bir buçuk dönüm tarla düşüyor ve bununla geçimi sağlamak mümkün olmuyor. Köylü bu tarlada sadece tütün yetiştirebildiğinden yiyeceğini ve hatta ekmeğini bile çarşıdan almak durumunda kalıyor. Arazi darlığının en büyük sebebi buralara haddinden fazla yerleştirilen Rum muhacirlere Müslümanlardan alınan çiftlik topraklarının dağıtılarak paylaşılmasıdır. Bu Rumlarla Batı Trakya ahalisi geçinememektedir. Bütün mal ve mülkünü bırakarak Yunanistan'a gelen Rumlar, burada buldukları Türk azınlığa pek dostane his beslememektedir. Harman yeri işgali, ekinleri ateşe veren, arazi işgali, tehdit, sövüp sayma, bıçaklama gibi arada sırada vukua gelen hadiseler pek yakın bir mazide geçirilen kara günlerin verdiği ötekilik yüzünden pek hassas olan Türk köylüsü üzerinde derin tesirler uyandırmaktadır.

Türk azınlığını üzen diğer bir mesele de köylünün şikâyetlerini dinlettirecek bir makam bulamamasıdır. Ana vatana kaçmaya mecbur eden diğer bir sebep hocasızlık ve mektepsizliktir. Cenazelerini defnetmek için köy köy hoca arayan ve mektep yokluğundan çocuklarının eğitimini sağlayamayan ahali ıstırap duymaktadır. Buradaki Türk azınlığın bozuk düzen giden işlerini Yunan hükûmeti tarafından tayin edilen müftüler daha da berbatlaştırmaktadır. Türkiye'den gelen firarilerin Yunan hükûmetince kollanması hatta muallim yapılması Batı Trakya Türklerini rahatsız etmektedir. Türkiye'den gelerek kendi menfaatleri için göçü teşvik ederek halkı yalan bilgilerle kandıranlar olduğu gibi, bazı Türk ve Yunanlar da arazi spekülasyonuyla Türkiye'ye göçü teşvik etmektedir. Bunun yanında Türkiye'de akrabası olanların davetleri de diğer bir göç sebebidir. Bazı şahıslar ise yakında Bulgaristan ile savaş olacağı ve Batı Trakya'yı işgal edeceği şayiası çıkararak göçe sebep olmaktadır. Ayrıca Yunan ordusunda askerlik yapmama düşüncesi de diğer bir sebeptir.

Bu göç meselesi yeni değildir ve on senedir devam etmekte, her sene harman toplandıktan sonra 300 kadar Batı Trakyalı pasaportlu

veya Meriç veya Dimetoka'dan kayıkla Enez'e kaçak yollarla Türkiye'ye göç etmektedir. Bu göçmenlerin Batı Trakya'ya iade edilmesi oradakilerin fikrini değiştirecek ve göçü durduracak en etkili tedbir olacaktır. Hülasa 20 gün süren seyahatim neticesinde çeşitli ıslah çalışmaları gerekse de İskeçe'nin Soğanyakası hariç Garbi Trakya'da muhacereti icap ettirecek bir durumun olmadığını arz ederim.²¹⁷

Bu konudan bahseden bir başka eserde; Batı Trakya'dan 28 Ekim 1925'te Adapazarı'na akrabalarını getirmek isteyen bir vatandaşın, Garbi Trakya'dan Müslüman göçünün kabul edilmemesi sebebiyle başvurusu reddedildiği görülebilmektedir.²¹⁸ Uygulanan bu politika sayesinde Batı Trakya Türkleri günümüze değin varlıklarını sürdürdürebildi.

Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen büyük çaplı bir nüfus değişimi olan mübadele sonucunda, giden Rumların gözünde yaşanan savaş ve olumsuzlukların sorumlusu Türk halkı değildi. Yunanistan'daki Türk düşmanlığı ulus-devlet yaşamının bir ürünüdür. Medya ise bu düşmanlığı retorik ve politik açıdan desteklemiştir. Bu durum eğitim sistemleriyle desteklenmektedir.²¹⁹

Böylece göç eden ve acı çeken esas kişiler olan Rumlar, Türkiye'yi özlemle ararken onlardan sonra gelen ve barış döneminde rahat içinde yaşayan iki üç nesil arasında Türk düşmanlığı had safhaya çıkmaktadır. Bu da Batı Trakya'da yaşayan Türklere baskı ve insanlık dışı muamelenin artması ve son yıllara kadar devam edegelen göç sürecini meydana getirdi.

Yunan Millî Emniyeti, Merkezî Haberalma Teşkilatı, Yabancılar Şubesi, Askerî İstihbarat gibi resmî teşkilatlar çok sistemli çalışarak Türkleri göçe zorlamışlardır. Bu teşkilatlar Batı Trakya

217 BCA, 30-10-0-0-116-810-8. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifindeki rapor.

218 Nedim İpek, "Sakarya'ya Türk Göçleri", *Sakarya İli Tarihi Cilt 1*, Sakarya 2005, s. 660, bkz. Dipnot 156.

219 H. Akalın, *a.g.e.*, s. 123.

Türklerini tasfiye planını uygulamış ve 1923-1949 yılları arasında 12.369 Türk'ü öldürmüşlerdir.²²⁰

1934-1960 yılları arasında Yunanistan'dan gelen göçmenlerin sayısı 23.788'dir. Çeşitli baskılar neticesi bu tarihten sonra gelenler ise daha çok iltica etmek suretiyle Türkiye'ye gelmek veya Türkiye'de ikamet etmekte iken Yunan yönetiminden Türk oldukları için vatandaşlıktan çıkarmaları suretiyle Türkiye'de haymatlos²²¹ olarak bulunmak zorunda kalmışlardı.

Yunan Devleti'nin Batı Trakya Türklerini kontrol etme, manipülasyon, sindirme vb. amaçla kurduğu "Trakya Koordinasyon Konseyi" arşivleri 1923'den sonra Trakya'daki nüfus verilerini değiştirmek için ilk organize plan hakkında değerli bilgiler içeriyor. Bu plana göre Türk azınlık üyelerini zorla yerinden etmek yerine, göçe yönlendirme yöntemlerinin bulunmasını esas alıyordu. 1965 yazında konseyin gizli oturumlarında tartışılmaya başlanan planın ayrıntıları ertesi yıl uygulamaya geçirildi. Ana hedef Trakya'daki Yunan unsurun nüfus ve ekonomi bakımından güçlendirilip azınlık üyelerine ait arazi ve binaların satın alınmasıydı. Bunun için Türkleri, mallarını satmaya mecbur bırakma girişimleri uygulanıyordu. Buraya yerleştirilen Yunan çiftçilerin bu planı uygulaması için (10 milyon drahmi, bugünkü kurla 1,3 milyon avro) kredi ayrılmıştı. Yunanlara bu kredi ayrılırken Trakya Koordinasyon Konseyi üyeleri yerel banka yöneticilerini; Türklerin ferdi, mesleki kredi almalarına bilumum zorluklar çıkarması için ikna etti. Bu da yetmezmiş gibi Konsey, azınlığın taksicilik, eczacılık, avcılık, bina tamirâtı, telefon bağlantısı vb. için izin almaya çalıştıklarında da aynı engellerle karşılaşmasını sağladı. Zulüm dolu bu idari tedbirlerin uzun süreli uygulanması on yıllarca Trakya'yı Yunanistan'ın en az gelişmiş bölgesi hâline

220 Nazif Baydar, "Balkanlar'dan Göç", *Yeni Türkiye Dergisi* No: 16, *Türk Dünyası Özel Sayısı*, İstanbul 1997, s. 1769.

221 Dilimize Almanca'dan geçen kelime, Mehmet Doğan'ın Büyük Türkçe Sözlüğünde "*Vatanızsız, vatandaşlıktan çıkarılan kimse*" olarak geçmektedir.

getirdiği gibi, Türkleri de yerel, sosyal, siyasi ve ekonomik hayattan dışladı.²²²

1960-1980 yılları arasında iltica veya vatandaşlıktan çıkarılmak suretiyle Türkiye'ye gelen Batı Trakya Türkü'nün 20 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. 12 Eylül 1980 Askerî Yönetimi haymatlos olarak Türkiye'de yaşayan 8 bin civarındaki Batı Trakya Türkü'nün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınmasını kararlaştırmış ve peyderpey bu kişiler vatandaşlığı alınmıştır.

1980'den sonra da bir iki yüz civarında iltica olmuş, birkaç bin de pasaportla ikamet ederken Yunan vatandaşlığından silinmiştir. Bu olay, Yunan Anayasası Vatandaşlık Kanunu'nun meşhur 19. maddesi gereğince gerçekleştirilmektedir. Bu maddeye göre Yunan sınırlarını terk eden ve Yunanistan devleti aleyhinde çalışacağı tahmin edilen kişilerin herhangi bir delil olmaksızın vatandaşlıktan çıkarılacağı bildirilmektedir. Baskılar sonucunda Batı Trakya Türkü'nün ilticalarının önüne geçmek amacıyla Türkiye mecburi iskân politikası uygulamaya başlamış ve göç edenleri iç ve Doğu Anadolu'da mecburi iskâna tabi tutmaya başlamıştır.²²³

Yunan Devleti Türk azınlığın ulusal hukuka uygun olarak kurulan ve faaliyet gösteren başlıca bilim, kültür, dayanışma ve meslek kuruluşları İskeçe Türk Birliği, Gümölcine Türk Öğretmenler Birliği ve Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği'ni kapatmıştır. Yunanistan 1983 sonlarında başlattığı ve 1987 ile 2005 yılında tamamladığı davalar sürecinde azınlığın etnik kökeninin ve kimliğinin sözde "Türk olmadığı" gerekçesine dayandırmıştır. 1955-1998 arasında Türk azınlığın 60 binin üzerinde üyesini 1955 tarihli Yunan Vatandaşlık Kanunu'nun 19. Maddesi hükmüyle "Yunan etnik kökeninden olmadıkları" için Yunan vatandaşlığından yoksun bırakmıştır. 19. Madde:

²²² Hristos İliadis, *a.g.e.*, s. 222-224.

²²³ H. Eren, "Cumhuriyet Dönemi'nde...", s. 379.

Geri dönme niyeti olmaksızın Yunan toprağını terk eden başka soydan Yunan Vatandaşı, Yunan vatandaşlığını kaybetti ilan edilebilir.

şeklindedir. 1981'den beri AB üyesi olan bir ülkede, böylece hukuka karşı bir hukuk oluşturulmuştur.²²⁴

Son yıllarda özellikle Batı Trakya Türkünün yıllarca liderliğini yapmış Dr. Sadık Ahmet'in ve parlamentoya girmeyi başarmış diğer Türk asıllı milletvekillerinin, çalışmaları ve Türk unsura yapılan baskıları dünya kamuoyuna aktarmaları sayesinde göç ve ilticalar azalmıştır. Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne girmesiyle birlikte Batı Trakya Türkü'nün birtakım hukuki hakları iade edilmiş ve baskılar azalmıştır. Ayrıca Yunanistan Türklerinin Avrupa Birliği vatandaşı olmaları ve Avrupa'da bütün ülkeleri vizesiz gezabilmeleri vb. haklar sayesinde Batı Trakya Türklerinin göç ve ilticaları artık durma mesabesine gelmiştir.

224 Halim Çavuşoğlu, "Avrupa Birliği'nde Etnik Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt Yunan Vatandaşlığı'ndan Atılan Türkler ve Makedonlar", *Uluslararası Sempozyum Köprüler Kurduk Balkanlar'a*, İstanbul 2008, s. 168.

3

Bir Etnik Temizlik Örneği: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin seyrine göre Bulgaristan'dan zorunlu göçler kimi zaman artmış, kimi zaman eksilmiş ama daimî surette devam edegelmiştir. Göç hareketleri Bulgaristan Krallığı zamanında daha az, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist rejimin kurulması ve totaliter idarenin baskısını artırdığı yıllarda ise çok daha fazla olarak devam etmiştir. Olaya bütüncül baktığımızda, uygulanan sistematik katliam, baskı, ötekileştirme, yok sayma vb. eylemlerini neticede bir *etnik temizlik* olarak değerlendirebiliriz.

Öncelikle Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçe tabi tutulan Türkleri, kavramsal açıdan nasıl tanımlamak gerektiğine kısaca değinmek isterim. Haber bültenlerinde, gazete ve dergilerde ve hatta bazen maalesef akademik yazında bile yanlış olarak “Bulgar Türkleri” ifadesi kullanılmaktadır. Aslında bu hatalı kullanım, bazı durumlarda Bulgarca veya İngilizceden tercüme edildiğinde kullanılan kelimelerden kaynaklanmakta ancak çoğu zaman cahillik veya hassasiyet göstermeme sebebiyle gerçekleşmektedir. Ayrıca Bulgaristan Türkleri kendilerine “Bulgar Türkü” dendiğinde buna çok kızmakta hatta hakaret kabul etmektedir. “*Biz Bulgar olmadığımız için, Türklüğümüzü korumak için göç ettirdik.*” demektedir. Keza “Soydaşlar” tabirinin kullanılmasını da Bulgaristan Türkleri, Türkiye’de yaşayan Türklerle aralarında bir ayırım, bir ötekileştirme yapıldığını kabul ederek reddetmektedir.

1877-78’den itibaren günümüze kadar olan göçler düşünüldüğünde kanaatimizce, “Bulgaristan Türkleri” demek en doğrusudur. “Bulgar Türkü” dendiğinde ise farkında olmayarak Bulgaris-

tan'daki bazı akademisyen veya propagandistlerin emellerine alet olunmaktadır. Ayşe Kayapınar bu durumun ayrıntılarını, kavramın hem Bulgarca hem de İngilizcesini de vererek makalesinde şöyle açıklamaktadır:

Bulgar Türkleri” tabiri ile hem Bulgaristan’da yaşayan Türklere hem Türkiye’ye hem de dünya kamuoyu nezdinde, “Bulgar olan Türkler” manası gizlice dayatılmaya çalışılmaktadır. “Bălgarski Turtsi” (Bulgarian Turks) kavramı, Bulgaristan’da 1970’li yıllarında kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde hâlâ Bulgaristan’da yaşayan Türkler, Bulgarlar tarafından bu tabirle adlandırılmaktadır. Ancak nasıl ki Türkiye’de yaşamış veya yaşayan Bulgarlar için “turski bălgari-Türk Bulgarları-Turkish Bulgarians” tabiri kullanılmıyorsa, Bulgar Türkleri kavramının kullanımının da yanlış olduğunu ifade etmeliyiz²²⁵

Bulgaristan’da Türklere karşı uygulanan 1984-1989 asimilasyon ve etnik temizlik politikalarının son merhalesi olan 1989 Zorunlu Göçü ise aynı zamanda sosyalist rejimin de sonunu getirmiştir. İşte bu zorunlu göçün üzerinden 33 yıl geçti. 1989’da sosyalist rejimin yıkılması ardından Bulgaristan’dan ekonomik, siyasi veya parçalanmış ailelerin bir araya gelmesi vb. gibi nedenlerle her iki yöne de yeni göçler yaşanmaya hâlen devam ediyor. Bununla birlikte 1984-1989 arası Türklere karşı uygulanan politikaları ayrı bir kategoride değerlendirerek bu göçlerin Türklerin önemli bir kısmı için *deportasyon*, diğer kısmı için ise *asimilasyon* baskısından kaçış olduğu şüphesizdir. 1989 göçü, Türklerden arındırılmış bir Bulgaristan oluşturma siyaseti çerçevesinde yakın tarihimizin şahitlik ettiği en kaba etnik temizlik politikalarına dayanan zorunlu bir göçtür.

Ayrıca Bulgaristan’daki Türklerin Türkiye’ye zorunlu göçlerini yalnızca “göç” kavramıyla ifade etmek, konuya hak ettiği önemi vermemek neticesini de doğuracaktır. Modern dönemde Türki-

225 Ayşe Kayapınar, “Bulgar Tarihçilerinin Komplo Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan’daki Türk Azınlığına Etkileri”, 89 Göçü. Bulgaristan’da 1984- 89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç, Ed: Neriman Ersoy-Hacısalihoglu, Mehmet Hacısalihoglu, İstanbul 2012, s. 100-103.

ye'ye doğru gerçekleşen bütün nüfus hareketleri “muhaceret” ve “göç” kavramlarıyla ifade edilmiştir. Bu kavram, gelenlerin hangi nedenle geldiğini açıklamaz. Türk tarih yazımında genellikle Türkiye merkezli bir tutum takınılmış ve dışarıdan gelenlerin geliş nedenleri ve şartlarını da açıklayan bir isimlendirme çabasına girililmemiştir.²²⁶ Zorunlu göç, sürgün, katliam ve göç dendiğinden ise yaşananların vahameti anca ortaya koyulabilmektedir.

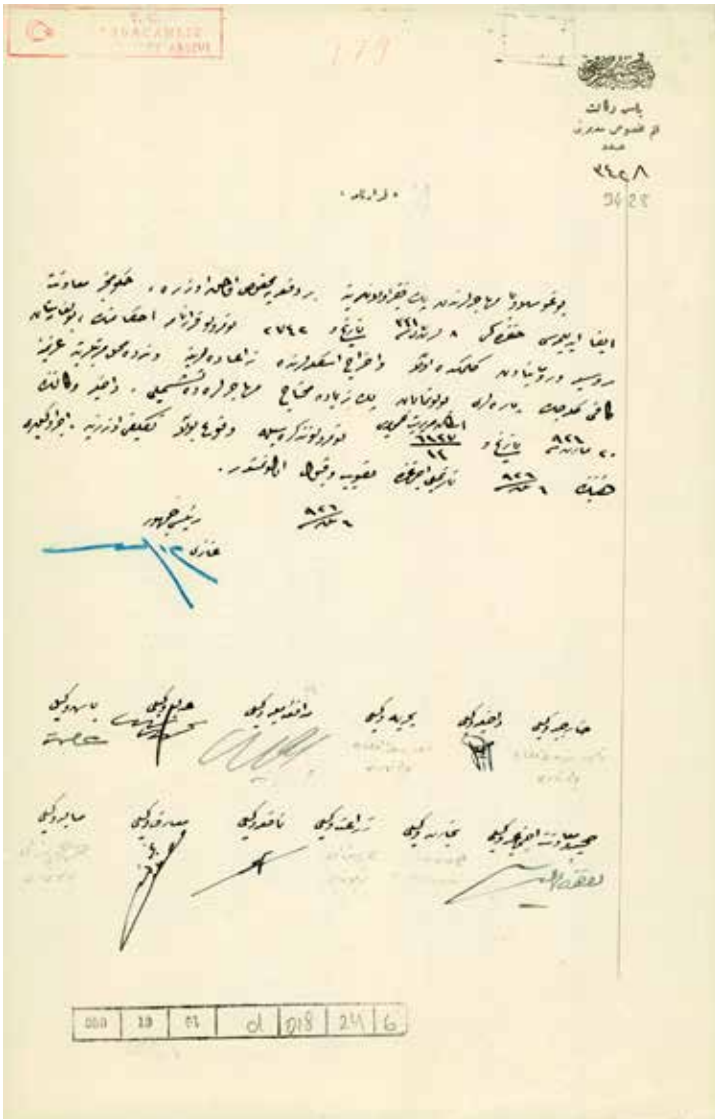
A) Krallık Dönemi Göçleri (1923-1939)

Balkanlar'da Türk ırkının en fazla yaşadığı ülke Bulgaristan'dır. Bulgaristan'ın 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Berlin Kongresi kararlarıyla iç işlerinde bağımsız olması ve 1909'da tam bağımsızlığını kazanmasıyla Bulgaristan Türkleri zulüm, katliam, baskı vb. tüm problemlerle baş başa kalmıştır. Bunun tabii süreci ise yaşanan zorunlu göçlerdir. Karşı karşıya kaldığımız göç meselesi, Osmanlı Devleti ve yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti yıllarında da hiç değişmemiştir.

1926'da ülkemize gelen Bulgaristan ve Romanya muhacirlerinin bazılarının fazlasıyla yardıma muhtaç durumda olması sebebiyle devlet bunların yol masraflarını bir defaya mahsus karşılanmasına dair teklifi 6 Nisan 1926 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle kabul etmişti. Bu durum kararname metninde Yugoslavya'dan gelenlerin yol masraflarına yardım edilmesine dair kararın Bulgaristan ve Romanya muhacirlerinin de dâhil edilerek kapsamının genişletilmesi olarak şöyle izah edilmişti:

Yugoslavya muhacirlerinden pek fakir olanlarına bir defaya mahsus olmak üzere Hükümetçe muavenet ifa edilmesi hakkındaki 8 Teşrinisani 1341 [8 Kasım 1925] tarih ve 2742 numaralı Kararname ahkâmının Bulgaristan, Rusya ve Romanya'dan gelmekte olan ve ihraç

226 Mehmet Hacısalıhoğlu, “'89 Göçü' mü, 'Etnik Temizlik' mi? Türk Göç Tarihi Literatüründe Kavram Sorunu”, Bülten, Güz 2020, Sayı 4, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR), İstanbul 2020, s. 5.

iskelelerinde ne iadelerine ve ne de mahall-i müretteblerine azimete kâfi gelecek paraları bulunmayan pek ziyade muhtaç muhacirlere de teşmili... tasvib ve kabul olunmuştur.²²⁷

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüm Balkan ülkeleriyle olduğu gibi Bulgaristan'la da iyi ilişkiler ve komşuluk çerçevesinde dış politika yürütülmeye çalışılmıştır. Özellikle Çingenelerin kabul edilmemesi noktasında takip edilen siyasette, bazen küçük farklı yaklaşımlar sergilendiği görülmektedir. Bulgaristan Türkleri, Pomaklar ile kendini Türk kabul eden Çingenelerin büyük baskı altında kaldığı ve dayanamadığı zamanlarda Sofya'daki Türk diplomatik misyonları durumu hemen Ankara'ya bildirmiş ve sonrasında göç hareketleri yaşanmıştır. Sofya Elçiliğimizden alınan bu bilgiler üzerine 13 Mayıs 1933 tarihli bir rapor T.C. Hariciye Vekâletince 17 Haziran 1933'de başvekâlete arz edilmiştir. Özet olarak bu belgede:

Bulgaristan Türklerinin vaziyeti, Bulgaristan Çingenelerinden Türklüğü kabul etmiş olanların bir kısmının memleketimize kabulü ve Pomakların göçünün bütün imkânlarımızla teşvik ve kolaylaştırılması gerekmektedir. Siyasi haklar şöyle dursun, ülkede yaşayan Türkler için can emniyeti tehlikeye girmiştir. Türkler aleyhine işlenen suçların cezasız bırakılması Bulgaristan'ın bir geleneği olmuştur.

Pomakların Bulgar neslinden Müslüman oldukları bahanesiyle vicdan hürriyetlerine taarruz edilip sürekli olarak Hristiyan yapılmaya uğraşılmaktadır. Bulgar idaresi, askeri vergi tahsilatını yalnız mükelleften değil, ailelerin gayrimenkul mallarını vergi borcuna karşılık tutarak başka memleketlerde görülmeyen bir kanun hükmü hâline getirmiştir. İrkdaşlarımızın ferdi durumunun bu kötü durumda olması yanında, Türk unsuruna beslenen itimsizlik dolayısıyla cemaat hayatını felce uğratabilecek idari tedbirler uygulanmaktadır.

Bu durum karşısında Çingeneler hariç tutulduğunda yarım milyon Türkün zamanın tahripkâr etkisi ve emsali sık sık görüldüğü gibi, Çingenelerin ferden kendilerini Bulgar kabul etmelerine imkân bira-

²²⁷ BCA, 30-18-1-1-18-24-6/Kararlar Daire Başkanlığı tasnifinde 6 Nisan 1926 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı.

kılması millî bir hata olacaktır. Buna binaen Pomaklardan başlanmak şartıyla Bulgaristan Türklerinin memleketimize aldırılması bir zorunluluktur düşüncesindeyim. Çingenelerin ise hiç olmazsa burada “ehl-i perde” denilen ve şehirlerde oturup Türkçe konuşan kısmını da memlekete kabul ve hicrete teşvik ederek Protestan propagandasından kurtarmanın isabetli olacağı kanaatindeyim.

Bulgar Hükûmeti antlaşmayla kabul ettiği hicret hakkını uygulamada hiçe indirmekte ve hele Pomakların ismini ağza almamıza dahi tahammül etmemektedir. Buna göre bir taraftan Pomakların iltica yoluyla hicretlerini bütün imkânlarımızla teşvik etmeli ve kolaylaştırmakla beraber diğer Türklerin kendi istekleriyle hicretlerine fiilen engel olmamak ve muhacirlerin paralarını çıkarabilmelerini temin için oraca temaslarda bulunulmasını çok faydalı gördüğümü şahsi değerlendirmem olarak arz ederim.²²⁸

Bu değerlendirmeden yaklaşık bir sene sonra Bulgaristan'dan firar ve hicretin çoğalması üzerine, Bulgar Dâhiliye Nazırı Giryanoğlu'nun bir emirname yayınladığı ve emirnamenin Türkçe tercümesi zamanın Hariciye Vekili tarafından Başvekîl İsmet İnönü'ye gönderilen 30 Nisan 1934 tarihli bir belgede sunulmuştur. Buna göre Bulgaristan'da “*gayri Bulgar (İslamlar ve sair) halkın*” hürriyet ve hukukunun korunmadığına dair çıkarılan şayia ve haberleri, fesat güden hareket ve büyük bir tahrik olarak nitelendiriyordu. Belgede Türk veya Pomak tabirine yer verilmeyerek “*gayri Bulgar veya Bulgar Müslümanları*” ifadesi kullanılması dikkat çekmektedir. Emirnameye göre Müslüman Pomakların yanında Türklerin de göç etmesine izin ve pasaport verilmemesi, kaçıp giden ve iki ay içinde dönenlerin cezalandırılmayacağı, kaçanlar ve geri dönmeyenlerin emlakları hakkında hükûmetin tedbirler alacağı, göçü teşvik edip fesat haber çıkaranların yakalanarak cezalandırılması emrediliyordu. Bu emrin bütün köy, kasaba, mahallelerde göze çarpacak yerlere yapıştırılmak suretiyle ilan edilmesi istenmekteydi.²²⁹

228 BCA, 30-10-0-0-241-629-15. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi, T.C. Hariciye vekilinin 17 Haziran 1933'te Başvekâlete gönderdiği raporu.

229 BCA, 30-10-0-0-242-633-9. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi, T.C. Hariciye Vekilinin 30 Nisan 1934'te Başvekâlete gönderdiği raporu.

Zaman zaman Bulgaristan'da çıkan Türk basınında da göç meselesi gündeme geliyor hatta gündemden hiç düşmüyordu. Sofya'da Türkçe çıkan *Rehber* gazetesinin 19 Temmuz 1930 tarihli nüshasında *Hicret mi Felaket mi* diye soruluyor ve göç etmek isteyen Bulgaristan Türklerine şöyle ilginç bir şekilde sesleniliyordu:

İrkdaşlar ve dindaşlar, mal ve yurt kolay ele geçmez, aba ve ecdadından kalan sevgili yurdumun kıymetini biliniz. Bunlar elden çıktıktan sonra tekrar ele geçmez. Son pişmanlık fayda etmez. Hicret etmek düğüne gitmek değil, ateşten gömlektir, afettir.²³⁰

1923-1939 arasındaki toplam göçler 198.688 kişidir. Ortalama olarak yıl başına 17 bin kişi düşmektedir.²³¹ Türkiye'de bu yıllarda sınır güvenliğini pekiştirmek için Trakya bölgesindeki nüfusun artırılmasına yönelik planlamalar yapılmıştı. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya 1935'te yaptığı bir basın toplantısında Türkiye'nin komşularına karşı dostane davranışlarda bulunduğunu ama aynı duyguyu Bulgaristan'ın göstermediğini, bu nedenle sınırı kuvvetlendirmek adına on senede Bulgar sınırına 500 bin göçmen yerleştirmeyi planladığını ifade etmişti.²³² Bir başka kaynakta Şükrü Kaya'nın 1935 yılının Mayıs ayında yaptığı bir konuşmada, Bulgaristan'da Türklere baskı uygulandığını hatırlatarak gerekirse Türkiye'nin yeterince boş arazisi olduğunu dolayısıyla Bulgaristan'daki bütün Türklerin 5-10 yıl içinde göç ettirilmesinin söz konusu olabileceğini belirtmiştir. Yine Bulgaristan'ın Ankara Büyükelçisi Todor Pavlov'la görüşen Dışişleri Bakanı Rüştü Aras, Türkiye'nin Doğu Trakya'yla ilgili beş yıllık kolonizasyon programı hazırladığını bu bağlamda da Trakya'ya önce 263 bin kişi daha sonra da ilaveten 400 bin kişi yerleştirmek istediklerini, bu kişilerin Bulgaristan ve Romanya'dan gelen göçmenler olacağını belirtmiştir.²³³

230 Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul 1986, s. 209.

231 B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 19-20.

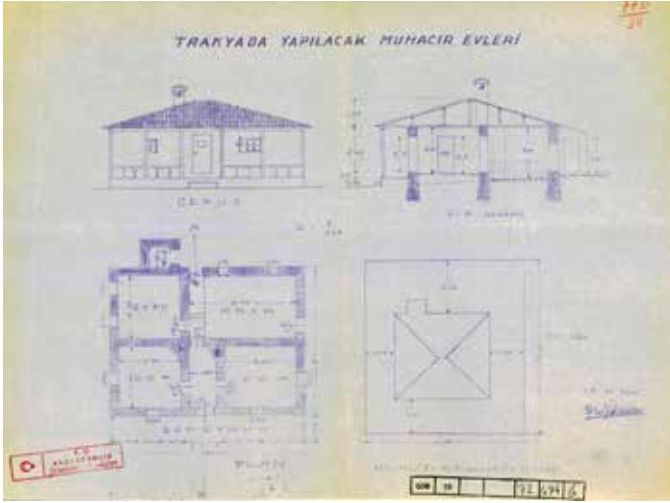
232 Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006, s. 361.

233 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 456.

Trakya Umumi Müfettişliğince düzenlenmiş bir raporda; 1935 yılı içinde Trakya'ya getirilip yerleştirilmesi düşünülen 90 bin göçmenle ilgili Edirne'de 16 Şubat 1935'te; Tekirdağ, Kırklareli, Edirne ve Çanakkale valilerinin bir toplantı yaptığı kayıtlıdır. Ayrıca sonraki dört yıl içinde bölgeye yerleştirilmesi planlanan göçmenlerin barınma, ev başına verilebilecek yemeklik ve ekimlik buğday miktarıyla temin edilecek hayvan, saban konusuna da bu toplantıda karar verilmişti. 1935 yılı içerisinde yurda gelecek 100 bin göçmenin 10 bini Şark'a gönderilecekti. Kalan 90 bininin ise 15 bini Edirne, 30 bini Kırklareli, 15 bini Tekirdağ ve 30 bini Çanakkale'deki boş topraklara ve meralara yerleştirilmesi planlanmıştır. Sonuçta 1935'te sayılan bu illere ancak 45.481 göçmen yerleştirilebilmiştir. Bu göçmenler için yapılacak evlerde kullanılacak kerestenin Trakya ve Çanakkale ormanlarından, kapı ve pencere çerçevelerinin ise diğer devlet ormanlarından karşılanmasına karar verilmiştir. Evlerin kerpiçlerinin köylülerce kesilmesi, işçiliklerin ise halk ve göçmenler arasındaki ustalara yaptırılarak bir evin maliyetinin 60 liraya çıkarılması planlanmıştır. O günkü rayiç bedelle bir öküzün 30 lira ettiği düşünüldüğünde, göçmenler için planlanan bir evin maliyetinin iki öküz bedeline tekabül etmesi planlanmıştır. Ancak Trakya Bölgesi için göçmen evlerinin maliyetleri planlanan bu bedelleri aşmıştır.

Göçmenlere verilmek üzere ev başına 500 kilo yemeklik, 250 kilo ekimlik toplam 13.500 ton buğday ve her eve bir saban ve bir hayvan olacak şekilde toplam 18.000 saban ve 9.000 öküz ihtiyaç olacağı belirlenmiştir. Göçmenlere tevzi edilecek hayvanların çalınma ve kaybolma ihtimallerine karşılık üzerlerine damgaların vurulması, bu damgaları taşıyan hayvanların hiçbir suretle satılmaması, bilerek veya bilmeyerek alanlar olursa derhâl istirdat edilmesi kararlaştırılmıştır.²³⁴ Dilde sadeleşme faaliyetlerinin yürütüldüğü yıllarda 1935 tarihli bu raporda dikkatimizi çeken bir

234 Ayşegül İnşinar Kemaloğlu, *Trakya'ya İskân Edilen Göçmenler ve Bölgenin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkileri (1923-1960)*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020, s. 105-106.

Trakya Umumi Müfettişliğince, 1935'te Trakya'da iskân edilecek göçmenler için yapılacak evlerin planı.

kelime olmuştur ki bu da “göçken”dir. Kullanımına ilk defa rastladığım bu kelime evrakta göçmen manasında kullanılmıştır.²³⁵

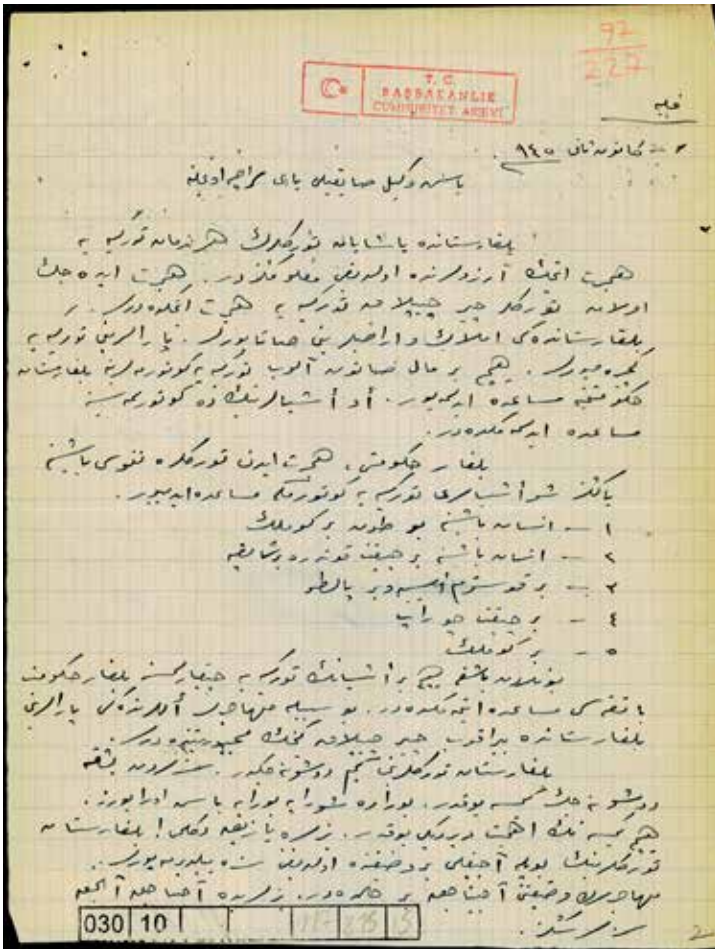
Bu yıllarda göçlerin yoğun devam etmesi Bulgaristan ve Romanya'daki büyükelçilik ve konsolosluklarımızın iş yükünü artırmaktaydı. Bu sebeple 15 Nisan 1936 tarihli Bakanlar Kurulu'nda:

... muhacir sevkıyatı işlerini ve kayıtlarını ve buna ait bilumum muamelatı elçi ve konsolosluklarımızın emir ve refakatlerinde yapmak üzere evvelki senelerde olduğu gibi bu sene de Sofya ve Bükreş'e ikişer memur gönderilmesi... Ankara İskân memurlarından Nebil ve Recai'nin Romanya'ya; İskân Umum Müdürlüğü memurlarından Haydar ile aşıktan Yüzbaşı Mütেকaidi Cemal'in Bulgaristan'a gönderilmeleri... yol paralarından başka... gündelik ve her birine beşer yüz liralık döviz ve siyasal pasaport verilmesine...

karar verilmişti.²³⁶

²³⁵ BCA, 30-10-0-0-72-474-6: Muamelat Genel Müdürlüğü Tasnifi.

²³⁶ BCA, 30-18-1-2-63-28-17. Kararlar Daire Başkanlığı tasnifinde Bakanlar Kurulu Kararı.

Filibe Türk muhacirlerinden Mehmed Şakir'in Bulgaristan Türklerinin kötü durumu ve hicret isteklerine dair 1 Ocak 1945'te Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gönderdiği mektup.

(BCA, 30-10-0-117-815-15)

1935-1940 yılları arasında Bulgaristan'dan 95.964 Türk göç etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda savaş şartları ve karışık politik ortam sebebiyle göçler durma mesabesine gelmişti. II. Dünya Savaşı esnasında yani 1941'den 1949'a kadar Türk göçü azalmış ve sadece 14.390 Türk göç etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı henüz devam ederken ve krallık rejimi son günlerini yaşarken Bulgaristan Türklerinin çektiği sıkıntılar ve göçün az da olsa devam ettiği bilinmektedir. Buna dair Filibe Türk muhacirlerinden Mehmed Şakir adlı şahsın 1 Ocak 1945'te Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gönderdiği Osmanlıca mektupta ilginç ifadeler kayıtlıdır. Mektupta özetle şunlar ifade edilmektedir:

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin her zaman Türkiye'ye hicret etmek arzusunda olduğu malumunuzdur. Hicret edecek Türkler Türkiye'ye çırpıplak hicret etmektedir. Bulgaristan'daki emlak ve arazilerini satıyor ama paralarını Türkiye'ye geçiremiyorlar. Hiçbir mal satın alıp Türkiye'ye götürmelerine Bulgaristan hükümeti müsaade etmiyor. Hatta ev eşyalarını bile götürmelerine müsaade edilmiyor. Bulgar hükümeti hicret eden Türklere nüfus başına yalnız bir gömlek, bir çift kundura, birer şapka, kostüm, elbise, palto ve çorap götürmelerine müsaade ediyor. Bundan dolayı muhacirler ellerindeki paralarını Bulgaristan'da bırakıp çırpıplak gitmek mecburiyetindedirler. Bulgaristan Türklerini sizlerden başka düşünecek kimse yoktur. Bizlere yazık değil mi? Türklerin böyle acıklı bir vaziyette olduğunu size de bildirmiyorlar. Muhacirlerin vaziyeti acınacak hâldedir. Bizlere acıyacak ancak sizlersiniz. Bulgaristan muhacirlerinin hicret işleri hakkında tahkikat yaptırmanızı çok rica ederiz. Eşya ve paralarımızı kolayca Türkiye'ye geçirebilmek için çareler bulunmasını emrediniz. Böylelikle Türklere büyük bir iyilik yapmış olacaksınız. Yardımınızı tekrar rica eder, hürmetlerimizi arz ederiz.²³⁷

B) Sosyalist Dönemde Gerçekleşen Göçler (1950-1968)

İkinci Dünya Savaşı sonunda 1946 Eylül'ünde Bulgaristan Krallığı bir halk oylamasıyla tarih sahnesindeki yerini almış ve yerini Sosyalist rejimle yönetilecek Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'ne bırakmıştı. Türk Konsolosluklarının yazışmalarında görüleceği üzere bu tarihlerde özellikle Pomaklara karşı bir baskı ve zulüm politikası uygulanıyor ancak göç etmelerine ise kesinlikle izin verilmi-

237 BCA, 30-10-0-117-815-15. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifinde Muhacir Mehmet Şakir'in, Başbakan Saraçoğlu'na gönderdiği mektup.

yordu. T. C. Filibe Konsolosluğu'ndan 29 Mayıs 1946'da Dışişleri Bakanlığımıza gönderilen raporda durumun fecaati açıkça yer almaktadır:

Vatan cephesi, Bulgaristan'da iktidara geldikten sonra bütün azınlıklara olduğu gibi Pomaklara da hayat hakkı verileceği tantanalı bir şekilde ilan edilmiş olmasına rağmen filiyatta bunların durumlarında iyileşmeye doğru herhangi bir değişiklik yoktur. Bulgarların maksatlarına erişmek için yaptıkları yine eskisi gibi ölüme kadar vardırılan dayak, aç bırakma ve daha akla gelmeyen feci işkencelerdir. Bir taraftan bu şekilde Bulgarların mezalimine maruz kalırken diğer taraftan ümitle gözlerini çevirdikleri Cumhuriyet hükûmetinin kendilerine karşı yakın ve müessir alakasının izlerini göremekten ümitsizliğe düşen bu biçareler çok acınacak bir durumdadır.

Son zamanlarda Yunanların Rodoplar mıntikasını ilhak için yaptıkları teşebbüsler bu biçarelerin durumunun bir kat daha elim bir şekle girmesine vesile olmuştur. Bulgarlar, Pomakların Bulgaristan'dan memnun oldukları, büyük Bulgar camiası içinde bu milletin bir parçası şeklinde yaşamak istediklerini dünya kamuoyuna ispat için mazbatalar düzenlemekte, mitingler toplatılarak propaganda faaliyeti yürütmektedir. Ancak Bulgar mezaliminden şikâyetçi olan Pomaklar birbirleriyle dayanışma içinde ideolojik gayretle hareket eden Komünist Pomakların propaganda faaliyetlerine katılmamaktadır. Fakat Bulgarlar bu vaziyete boyun eğmeyip maksatlarına ulaşmak için baskılarını her gün artırmaktadır. Öyle ki Pomaklara toplama kampı hayatı yaşattırılıyor demek hata olmaz.

Yurtları, aileleri mahvolmak tehdidi altında bulunan, zorla Hristiyan edilmeye çalışılan bu zavallılar canlarını kurtarmak için ana vatana göçmek üzere müracaatta bulunuyor. Fakat tarafımızdan göç müsaadesi verilemediği için ümitsiz ve perişan bir hâlde yine köylerine dönmek zorunda kalıyor. Bu sefer Konsolosluğumuza müracaatlarını öğrenen mahallî makamlardan iki misli baskı görüyorlar. Böyle dayakla öldürülenlerin adedi birden çok fazladır.

Bu gidişle bu ırkdaşlarımızın ya tamamen, Bulgarların istediği gibi Bulgarlaşması veya mahvolması için aradan çok uzun zaman geçmeyecektir. Pomakların kurtarılması için yegâne çare bunları ana vatana almaktır ve bu projenin tahakkukunu daha iyi zamana bı-

rakmak, siyasi girişimlerle durumlarının ıslahına çalışmak, abes ile iştiğal demektir.

Cumhuriyet hükûmetinin Pomaklar hakkındaki siyasetinin ne olduğunu bilmiyorum. Ancak bu biçarelerin yurdumuz için faydalı bir unsur olabilecekleri kanaati ve bunları ana vatana getirmek fikri mevcutsa bu takdirde bu iş hakkında acele bir karar vermek zamanı geldiği hususunu ehemmiyetle arzı borç bilir, derin saygılarımı sunarım.

Bu yazı Dışişleri Bakanı Hasan Saka tarafından 1 Ağustos 1946'da Başbakanlığa arz edilmiştir. Ancak sonrasında bir cevap verildiğine dair bilgimiz yoktur.²³⁸

Sosyalist rejime geçilmesi Türklerde gelecek endişesi yaratmış ve göç bu tarihten sonra devam edegelen bir sürece dönmüştür. Rejim değişikliğinden sonra görülen en büyük göç hareketi 1950-1951 yıllarında iki yıldan az bir zaman içinde gerçekleşmiştir. Bu yıllarda 154 bin Türk göç etmiş, daha doğrusu tehcir edilmiştir. Bu tehcir politikası aniden patlak vermiş ve 1951 Kasım'ında yine birdenbire durdurulmuştu.²³⁹

Bulgaristan Türkleri'ne yönelik komünist idarenin baskısının arttığı yıllarda birçok Türk göç etmek için Türkiye Cumhuriyeti Sofya büyükelçiliği ve konsolosluklarına başvurularda bulunuyorlardı. Bu dilekçelerde göze çarpan özellik ekonomik, etnik, dinî ayrımcılık ve baskı politikalarının yoğunluk kazanmasıydı.

31 Mayıs 1947 günlü T. C. Bakanlar Kurulu Kararnamesi'ne göre Bulgaristan Türklerinin göçlerinin iki devlet arasında yapılacak anlaşmalarla sonuçlandırılması ve peyderpey sürdürülmesi şeklindeydi. O zamanlar göçmen işleriyle ilgilenen Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü, Tarım Bakanlığına bağlıydı. Bu müdürlükten Dışişleri Bakanlığına yazılan 31 Temmuz 1950 tarihli bir yazıda

238 BCA, 30-10-0-0-243-646-7. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi. T.C. Filibe Konsolosluğu'nun T.C. Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği mektubun, 30 Nisan 1934'te bir üst yazıyla Başvekâlete arz edilen raporu.

239 B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 19-20.

ise yılda 25-30 bin civarında göçmen alınması düşünüldüğü ifade edilmekteydi. 500 bin Türk ile 300 bin kadar Pomak'ın bir çırpıda alınıp yerleştirilmeleri ve kendilerine yeter hâle geçip üretime katkıda bulunmalarının bütçe açısından da neredeyse imkânsız olduğu vurgulanıyordu. Yılda 30 bin göçmen hesabıyla 1980'ne kadar Bulgaristan'dan tüm Türklerin kabul edilebileceği ve böylece iki ülke arasında göç meselesinin kalmayacağı varsayılıyordu.

İşte bu yazıdan bir ay geçtikten sonra 10 Ağustos 1950'de Bulgar makamları Türkiye'ye bir nota verdi. Bulgarların diplomatik nezaket kurallarına aykırı ve Türk hükûmetini göçü engellediğinden dolayı suçlayan notasında, 250 bin Türk asıllı Bulgar vatandaşının üç ay içinde kabul edilmesi isteniyordu.²⁴⁰

2 Aralık 1950'de iki ülke arasında imzalanan bir göç anlaşmasından sonra Bulgaristan'ın Türk göçmenler arasına casus ve Çingene'leri de sokmak istemesi üzerine Türkiye 8 Kasım 1951'de sınırları kapatma kararı aldı ve tespit edilen 126 casus ve Çingene sınır dışı edildi. 30 Kasım 1951'e kadar 154.933 Türk, Türkiye'ye göç etti. Bunlardan 3.493 ailedeki 14.616 kişi Bursa'ya yerleştirildi.²⁴¹ Göçmenler Bulgaristan içinden askerî kamyonlara bindirilip Edirne Kapıkule sınırına bırakılıyordu. Getirebildikleri birkaç parça eşyayla sınırı yürüyerek geçmek ve eşyalarını taşımak zorunda kalmaları da bir başka eziyetti. Bu zamanlarda gelen göçmenler ilk olarak T.C. Köy İşleri Bakanlığına bağlı Edirne Toprak ve İskân Müdürlüğü Göçmen Misafirhanesi Amirliği tarafından karşılanıyor, ilk kayıtları ve aşıları yapılıyordu. Binanın girişinde büyük harflerle yazılmış “*Hoş geldin Göçmen Kardeş*” ve “*Ana yurt seni sevgi ile kucaklar*” yazıları yorgun ve mahzun gönüllere bir nebze teselli oluyordu. Bu yıllarda muhtemelen foto muhabiri olarak ülkemize gelen Avusturyalı Erich Lessing'in çektiği fotoğraflar göçlerin ilk saatlerinde neler yaşandığına dair belgesel değerinde çok değerli görsel kayıtlardır.

240 B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 212-222.

241 İ. Selimoğlu, *a.g.m.*, s. 198-199.

Bulgaristan'dan yanlarında kişisel giyim eşyaları dışında bir şey getirmesine izin verilmeyen göçmen kadınlar, varını yoğunu satıp, bir kürk alıp, giyip Edirne'ye giriş yapıyorlardı. Böylece Türkiye'de paraya çevirebilecekleri bir eşya geçirip en temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlardı
(Edirne/1950. Foto: Jack Birns)

Nisan 1951'de Türk hükûmeti 1950'den itibaren gelen tüm göçmenlerin iskânlı göçmen statüsüne alınmasına dair bir karar çıkardı. Bulgarlar bu tarihten sonra göçü durdurdu ve 1969 yılına kadar göç kelimesinin kullanılmasını bile yasakladı. 1950-51 göçünde gelen 154 bin göçmenden bazılarına uygulanan anket neticelerine göre göçmenlerin ancak %11'i kendi istekleriyle göç etmişti. Şahsen kötü muamele gördüklerini söyleyenlerin oranı ise %74'tü.²⁴²

Bulgaristan Türklerinin 1950-51 göçü esnasında birçok yardım kampanyası düzenlendi. Göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve iskân işlerine acil bir yardım olması için piyango tertibi kanun teklifi Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın teşvikiyle 1951 başında, "*Göçmenlere ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği*" adıyla güçlü bir birlik kuruldu. Sağlanan tüm gelir birliğin emrine verilerek bu yardımlar göçmenlerin iskânında kullanıldı. Piyango için lüzumlu tüm masrafları yapmaya Millî Piyango İdaresi yetkili kılındı. Bazı Türk sanatçıları göçmenler yararına konserler düzenlerken kimi gazinolar, düzenledikleri yardım gecelerini gazetelere ilan olarak verdiler. Osmanlı Bankası, göçmenler için 500 bin lira bağışta bulundu. Muammer Karaca, şiir gecesi düzenleyerek bütün gelirleri göçmenlere bağışladı.²⁴³

Millî Piyango İdaresince düzenlenen göçmen piyangosunun şeklişi, 7 Mart 1951'de yapılacaktı. Büyük ikramiye 500 bin TL, ayrıca diğer tüm ikramiyeler toplamı ise 18 milyon TL olarak açıklanmıştı. Afişte "*Göçmen piyangosu ile Göçmenlerin uğurunu deneyiniz*" sloganıyla dikkat çekilmiştir. Ancak bu biletlerin satışından ne kadar gelir elde edilip ne kadarının göçmenlere bağışlandığına dair bir bilgiye rastlamadık.

242 B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 229.

243 Mehmet Pınar, "1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 89 (2017), s. 83.

1950-51 Bulgaristan göçmenlerinin sınırlarımızda ilk karşılandığı yer olan Edirne Toprak ve İskân Müdürlüğü Göçmen Misafirhanesi Amirliği'nin girişi
(Fotoğraf: Erich Lessing)

Bir polis memuru göçmenlere eşyalarını nereye bırakmasını işaret ederken
(Fotoğraf: Erich Lessing)

Göçmenler ellerindeki geçiş belgeleriyle müracaat ettiklerinde Türk memur onlara muhtemelen gidecekleri yeri haritada gösterirken
(Fotoğraf: Erich Lessing)

Türk memur, göçmenlerin belgelerinin defter kaydını yaparken. Sigara dumanının savrulması da fotoğrafa ayrı bir görsellik katmış
(Fotoğraf: Erich Lessing)

Edirne Göçmen Misafirhanesi'nin iç salonunda defter kaydı bitirilen bir muhacirin
mühür işlemi gerçekleşiyor
(Fotoğraf: Erich Lessing)

Kayıt işi biten göçmenler bu sefer bulaşıcı hastalık ihtimaline karşı
aşılamaya tabi tutuluyordu
(Fotoğraf: Erich Lessing)

Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan ve Orhangazi'ye yerleştirilen göçmenlerin Başbakan Adnan Menderes'e yazdıkları ve T.C. Devlet Arşivleri'nde muhafaza edilen 26.3.1951 tarihli bir mektup bu insanların Bulgaristan'da neler çektikleri yanında Türkiye'de göçmenlere yapılan yardım ve onların psikolojisini ortaya koyması bakımından ilgi çekicidir:

Sayın Başbakanımız

Biz Bulgaristan göçmenlerinden yedi hane Orhangazi kasabasına sevk idildik burayı geldiğimiz vakit derhâl kaymakamlığa müracaat ittik derhâl bizim yardımımıza koştular. Ev bulup bizi yerleştirdiler. Andan sonra yiyecek maddelerimizi temin ittiler ve de aynı şekilde devam idiyorlar biz Orhangazi yeni gelen göçmenleri cümlemiz o kadar sevinçlere gark olduk ki hiç dil ve kalemle anlatamayız biz zan ittik ki her zaman burada oturuyormuşuk. Biz hiç muhacirlik görmedik diye bizim çocuklarımız bile burasının yerlisi gibi geçiyorlar.

Yaşasın var olsun Türkiye hükûmetimiz

Yaşasın Cumhurbaşkanımız Celal Bayar

Yaşasın İçişleri Bakanımız Halil Özyörük

Yaşasın var olsun TBMM Başkanı ve Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Derneği Başkanı Refik Koraltan

Kahrolsun bize iziyet eden Bulgar hükûmetine ve onların namussuz başkanlarına.

Orhangazi yeni göçmenleri

26.3.1951

Ahmed oğlu Mehmed Başaran

Ömer oğlu Tahir Suat

Selim Sevinç, Musa Bozdağlı²⁴⁴

244 BCA, 30-1-0-0-18-100-36. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü tasnifi. Mektubu muhtemelen Osmanlıca bilen ve Latince harfleri sonradan öğrenen birisi yazmıştır. Orijinaliği bozulmasın diye bozuk imlasına hiç dokunmayıp aynen kaydettik.

Milli Piyango İdaresince düzenlenen Göçmen Piyangosu afişleri

CHP, Lozan Antlaşması'ndan sonra Türk-Yunan mübadelesi tecrübesini yaşamış bir parti olmasına rağmen kendi iktidarı döneminde karşılaştığı Bulgaristan göçmenleri meselesi karşısında planlı bir şekilde hareket edemedi. CHP'nin böyle bir politika izlemesinde Bulgaristan'ın uyguladığı siyasi baskıların ne ölçüde olduğunu anlayamamasının yanında, gelen göçmenleri kısa zaman diliminde yerleştirilmesinin imkânsız olduğunu düşünmesi oldu. CHP iktidarında Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, iç politika dengelerini bozmamak adına göçmen meselesini görmezlikten gelmek istedi. DP ise 1950 genel seçimleriyle iktidara gelince Bulgar baskıları ve zulmünden kurtulmak için göç etmek isteyen göçmenleri yerleştirirken meslekleri ve kültürel özelliklerini dikkate alarak daha planlı hareket etti. DP, gerekli gördüğü takdirde uluslararası mekanizmaları harekete geçirme yönünde bir eğilim gösterdi.

Bununla birlikte CHP, göçmen sorununu Millî bir mesele gördüğü için DP'ye ilk dönemlerde destek verdi. 1954 seçimlerinden sonra DP, göçmen meselesinde daha rasyonel yaklaşımlar ortaya koymasına rağmen CHP ise siyasi kaygılar ve göçmenler

arasındaki komünizmi çağrıştıran bazı eylemlerden ötürü DP'nin göçmen siyasetini eleştirmeye başladı. DP, göçmenleri kendi ilgi alanları olan tarım faaliyetlerinin yoğun olduğu merkezlerde istihdam ederek onların ekonomik kaygılarını en aza indirmeye çalıştı. İklim özelliği, meslek, dil ve hayat biçimleri dikkate alınarak mümkün mertebe bu özelliklere uyumlu yerleşim alanları seçmeye çalışıldı. DP'nin göçmenleri birçok vergiden muaf tutması, Göçmen Köyü projesi, göçmen çocuklarının okul masraflarını karşılaması ve barınma problemlerini kalıcı konutlar yaparak çözmesi başarı olarak değerlendirilebilir. DP'nin göçmen meselesini yoğun bir şekilde gündemde tutarak sahiplenmesi halkın da onları bağrına basıp birçok yardım faaliyeti yürütmesini beraberinde getirdi. Ancak Bulgaristan göçmenlerine verilen bu haklar, daha sonra Yugoslavya ve diğer ülkelerden gelen göçmenlere verilemedi.²⁴⁵

Bu yıllarda gelen iskânlı göçmenlerin durumu teori ve uygulamada farklılıklar gösteriyordu. Devletin iskân yönetmelik ve kanunları olduğunca bilimsel ölçütlere göre hazırlanmıştı. Ancak muhacir iskânıyla görevli memurların ve devlet birimlerinin iş bilmezliği, lakaytlığı (*veya çaresizliği*) bu farklılığın en büyük sebebiydi. Göçmenler şehir veya daha ziyade köylere geçici olarak yerleştirilecekti. Geçici iskân döneminde köylere sevk edilenlerin bu gibi ihtiyaçları ilkel olarak köylü ve devlet yardımlarından karşılanacaktı. Uygulama farklı şekilde gerçekleşmişti. Örneğin Antalya'da bir iskân memuru

Biz köylüyü çağırıp söylüyoruz, onu kandırıyoruz. Kanun ahkâmı böyledir diyoruz. Size gelecek üç göçmen ailesini bir hafta yedirip içireceğinize dair şuraya imza at, kâfidir diyoruz. Bir hafta sonra hükûmet bakacak diyoruz. Köylü bu memurların sözüne itaat ediyor. Göçmenlere de köy sizi üç ay iâşe edecek, bu zaman zarfında işinizi tanzim edersiniz deyip kandırıyoruz. Bu göçmenin yardımları kesiliyor.

demmişti. Böylece bir daha göçmenler ve ona bakan yerliler ne arıyor ne soruluyordu.²⁴⁶

²⁴⁵ Mehmet Pınar, a.g.m, s. 87-88.

²⁴⁶ N. İpek, *İmparatorluktan...*, s. 379.

1959-1960 ders yılında Türk azınlık okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmeleri ve diğer baskı ve zulüm politikaları neticesinde Türk azınlığın göç isteği arttı. 1963'te Türkiye Cumhuriyeti Sofya Büyükelçiliği ve konsolosluklarına verilmeye başlayan dilekçelerdeki göç etmek isteyen göçmen sayısı bir yıl içinde yaklaşık olarak 400 bin kişi idi. Bulgarlar ise göç dilekçesi vermek isteyenleri dövüyor, hapis cezalarına çarptırarak göçün konuşulmasını bile yasaklıyordu. Bulgar basınında göç şayiasını yayanların vatan hainleri olduğu ve Bulgaristan Türklerinin sosyalizmden ayrılmak istemediklerine dair haberler yayınıyorlardı. Jivkov ve onun desteğindeki güdümlü basında, göç isteyenlere karşı yürütülen kampanya, 1968 anlaşmasının imzalanmasına kadar sürdü.²⁴⁷

1969-1978 yılları arasında ise *yakın akraba göçü* diye adlandırılan göç dönemi başladı. 1951'de göç durdurulunca bu sefer parçalanmış aileler sorunu ortaya çıkmıştı. Bu aileler dış temsilciliklerimize göç etmek için dilekçeler veriyorlardı. Bunlara verilen cevapta ise Türkiye'nin bu ailelere öncelik tanıyacağı bildiriliyor ancak Bulgaristan tarafı izin vermediği için göç gerçekleştirilmiyordu.

22 Mart 1968'de resmî adı, *Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma* olan protokol imzalandı. Bu anlaşma neticesinde yaklaşık 30 bin kadar göçmen beklenirken 1978 sonunda yaklaşık 130 bin Türkün göç ettiği anlaşıldı. Buna rağmen Bulgaristan'da bunun on katı kadar daha Türk nüfus mevcuttu.²⁴⁸

Bu anlaşma 22 Mart 1968'de Ankara'da imzalanmış 14 maddeden oluşmaktadır. Konunun önemine binaen maddeleri aynen kaydettik:

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükûmeti, iki memleket münasebetlerinde muhtelif alanlarda kaydedilen gelişmeleri göz önünde tutarak,

²⁴⁷ B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 268-271.

²⁴⁸ B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 327-338.

Yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan'dan Türkiye'ye ihtiyari göçünü tanzim edecek bir anlaşma akdinin iki memleket arasındaki iyi komşuluk münasebetlerine müspet bir katkıda bulunacağına inanarak,

Aşağıdaki hususlarda mutabakata varmışlardır:

Madde 1 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç ederek Türk vatandaşlığını iktisap eden Türk asıllı sabık Bulgar vatandaşları ile ailevi ve akrabalık bağları olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarından akrabalık ve bağhılık dereceleri aşağıda tasrih edilen kategoriye dâhil bulunanlardan Türkiye'ye göç etmek arzu edenlerin göç meselesi bu Anlaşma hükümleri dâhilinde yürütülecektir:

- a) Karı, koca
- b) Ana, baba, büyük ana, büyük baba ve bunların ana ve babaları
- c) Çocuklar ve torunlar ve bunların eş ve çocukları
- d) İşbu Anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşler ile ölü kız ve erkek kardeşlerin bekâr reşit ve gayri reşit çocukları.

Madde 2 Birinci Maddede zikredilen kategorilere dâhil olan ve göç etmeyi arzu eden şahıslar, işbu Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay zarfında Bulgar makamlarına göç etmek için müracaatta bulunmalıdırlar.

Bulgar yetkili makamları, yukarıdaki kategorilere dâhil şahıslara, müracaat tarihinden itibaren 45 gün içinde pasaport verebilirler.

Bulgaristan'daki Türkiye temsilcilikleri kendilerine müracaat tarihinden itibaren 45 gün içinde giriş vizesi verebilirler.

Madde 3 Göç 1 Nisan'dan 30 Kasım'a kadar olan devrede yapılacaktır. Göç eden kimselerin sayısı haftada 300 kişiyi aşmayacaktır.

Madde 4 Göçmenlerin nakli ve göçün icrası kara yolu (Kapitan Andrevo-Kapıkule) ve göç esnasında mevcut demir yolu hudut kontrol kapılarından olacaktır.

Madde 5 Göçmenler medeni hâllerini ve emlak durumlarını gösterir belgeleri (tapu ve gayrimenkul alış ve satış senetlerini) tahsil ve meslekleriyle askerlik vazifesini ifa ettiklerini ve hizmet sürelerini gösterir belgeleri ve memleketten ihracına kanuni bir mâni bulunmayan diğer belgeleri beraberlerinde getirebilirler.

Madde 6 Göçmenler göç sırasında yürürlükte bulunan mevzuata göre ihracı yasak olanlar dışındaki ev ve zati eşyalarını her türlü ihraç vergisinden muaf olarak getirebileceklerdir.

Madde 7 Göç eden sanatkâr ve çiftçiler, göç sırasında yürürlükte olan mevzuata göre ihracı yasak olanlar dışında şahsen sahip oldukları ve sanat ve meslek ve şahsi işletmeleri için lüzumlu bulunan ve menkul vasfını taşıyan alet, edevat, tezgâh ve makinelerle, diğer kullanılmış menkul mallarını her türlü ihraç vergisinden muaf olarak çıkarabilirler. Sanatkâr ve çiftçiler, sanat, meslek ve şahsi işletmelerinde lüzumlu olup kullanılan gayrimenkule bağlı makinelerini de her türlü ihraç vergisinden muaf olarak çıkarabilirler.

Madde 8 Göçmenler, göç sırasında yürürlükte bulunan mevzuata göre, yiyecek maddelerini ev mamullerini ve şahsi işletmelerinde elde ettikleri zirai mahsullerini getirebilirler. Göçmenler bir iki aylık aile ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda buğdayı da getirebilirler.

Madde 9 Göçmenler yukarıda 6, 7 ve 8. maddelerde belirtilen malların sahibi olduklarını, kanuni ikametgâhlarının bulunduğu yer Halk Meclisi'nin vereceği bir belge ile tevsik edeceklerdir.

Madde 10 Göçmenler, sahip oldukları hayvanları göçten önce serbestçe tasfiye edebileceklerdir. Tasfiye muamelesi tasfiye sırasında yürürlükte bulunan mevzuata ve mevcut piyasa şartlarına göre yapılacaktır.

Madde 11 Göçmenler göç etmeden önce gayrimenkullerini işbu anlaşmanın yürürlüğe girdiği zaman mer'i Bulgar mevzuatına göre serbestçe tasfiye edebilirler. Yetkili Bulgar makamları, bu tasfiyenin gerçekleşmesine yardım edeceklerdir.

Madde 12 Göçmenler, iş kazası, emeklilik tazminatı ile göç sırasında yürürlükte olan Bulgar mevzuatınca memleket dışında faydalanma imkânı tanınacak diğer emeklilik ve sosyal sigorta hakları karşılığında uygun bir tazminat alacaklardır. Tazminatın tediye şekli taraflar arasında bilahare kararlaştırılacaktır.

Madde 13 Göçmenlerin hayvanlarının ve gayrimenkullerinin tasfiyesinden ve malik oldukları diğer fonlardan mütevellid paraların kullanılması ve transferi aşağıdaki şekilde olacaktır:

Göçmenlerin göç sırasında ve göçten sonra Bulgaristan'dan ihracatın veya Türkiye'ye ithalatın yapıldığı zaman her iki memlekete

mer'i kanunlara takyidata tevfikana mal almasına ve ihraç veya ithal etmesine müsaade edilecektir.

Madde 14 İşbu Anlaşma hükümleri yalnız 1. Maddede mezkûr kategorilere dâhil şahısların göçlerine tatbik olunur. Anlaşma tasdike tabidir ve tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren yürürlüğe girer. Anlaşma Türkçe ve Bulgarca olarak tanzim ettirilmiş olup her iki metinde aynı derecede muteberdir.

Ankara, Mart 1968.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti Bulgaristan Halk Cumhuriyeti”

Yukarıda yer alan anlaşma T.C. Dışişleri Bakanlığınca 24 Nisan 1968 tarihli yazısıyla yürürlüğe girmek üzere Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna arz edilmiştir. Anlaşma Bakanlar Kurulunun 1 Mayıs 1968 tarihli Kararnamesiyle ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından da tasdikiyle yürürlüğe girmiştir.²⁴⁹ Bilal Şimşir bu anlaşma gereği 1969-1978 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 130 bin kadar Türk göçmen geldiğini ifade etmektedir.²⁵⁰

Ancak ilerleyen zamanlarda uygulama esnasında ortaya çıkan durumlar birtakım problemlere yol açmış ve iki ülke arasında imzalanan 1968 Yakın Akıaba Göçü'yle ilgili müzakerelerde bulunmak üzere Dışişleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri Büyükelçi Nejat Ertüzün başkanlığında 9 kişilik bir heyet tertip edilerek Sofya'ya gönderilmişti. Heyette Köyşleri Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, TRT Bulgar Dili Mütercimi olmak üzere değişik kurum temsilcileri bulunmaktaydı. Bu heyetin tertibi 26 Şubat 1976 T.C. Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle kararlaştırıldı ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından tasdik edildi.²⁵¹ Ancak bu problemlerin ne olduğu ve müzakerelerde neler konuşulduğuna dair ayrıntılı bilgiye, tasnifi açık arşiv belgelerinde ulaşamamıştır.

249 BCA, 30-18-1-2-219-34-14. Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı tasnifi.

250 B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 19-20.

251 BCA, 30-18-1-2-348-111-10. Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı tasnifi.

Tablo 9
1923-1960 yılları arasında Bulgaristan'dan Türk göçleri²⁵²

Yıllar	İskanlı		Serbest	
	Aile	Nüfus	Aile	Nüfus
1923-1933	-	-	23.767	101.507
1934	1.888	6.598	894	2.084
1935	5.991	23.783	447	1.185
1936	2.750	11.064	236	666
1937	3.056	11.900	582	1.590
1938	3.246	11.389	3.050	9.153
1939	2.690	10.640	2.112	7.129
1940	188	420	1.882	6.584
1941	11	24	1.023	3.779
1942	2	3	733	2.669
1943	6	17	340	1.128
1944	2	5	157	484
1945	1	6	195	625
1946	6	28	260	678
1947	-	-	403	1.763
1948	-	-	522	1.514
1949	-	-	470	1.670
1950	12.233	52.185	-	-
1951	25.188	102.208	-	-
1952	-	-	4	4
1953	1	1	1	1
1954	-	-	9	9
1955	-	-	3	4
1956	-	-	30	32
1957	-	-	-	-
1958	3	3	2	3
1959	-	-	10	25
1960	-	-	7	11
1969 - 1980 (Yaklaşık)	-	-	-	130.000 ²⁵³
Toplam	57.262	230.270	37.139	274.297
Genel Toplam	İskanlı ve Serbest göçmen olarak 504.567 kişi			

²⁵² C. Geray, *a.g.e.*, Ek Tablo 2.

²⁵³ Bu sayı yaklaşık olarak verilmiştir. Bkz: B. N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Ankara 1985, s. 65.

c) Türklerin Asimilasyonu Kapsamında İsimlerinin Değiştirilmesi ve 1989 Göçleri

XVIII. yüzyıl ve sonrasında göçler milli devlet felsefesini ve milli devlete hâkim etnik grubun siyasi görüşünü gerçekleştirme aracı olmuştur. Başka bir deyişle göçler siyasileşmiş ve millileşmiştir. Bununla birlikte devlete hâkim olan etnik grup kendinden saymadığı diğer grupları yok etme yolunu tutmuş, sınır dışı etmiş ve asimile etme yoluna başvurmuştur. Bu son metodu 1984'ten sonra Türklerin isimlerini değiştirmeyi baskı ve zulüm yoluyla uygulamaya koyan son rejim Bulgar Komünist hükûmeti olmuştur.²⁵⁴

a) Türklerin İsimlerini Değiştirme Operasyonu ve Göçün Ayak Sesleri

Bulgaristan'da isim değiştirme operasyonu önce Pomaklara uygulanmış daha sonra Türkler de bu zulümden payını almıştı. Bu asimilasyonu yaşayan Pomak Adil'in anlattıkları yaşananları ortaya koymaktadır:

1907'de dünyaya geldiğimde babam ve annem bana Adil ismini vermişler. 1912'de küçük bir çocuk iken adımlı zorla Boris olarak değiştirilmiş. 1914 yılında Müslüman Türk isimlerinin geri alınmasına izin verildi ve ben de tekrar Adil oldum. 1939 yılında ise Asen adı verildi. 1945 yılında yeni sosyalist hükûmeti döneminde tekrar Adil ismine kavuştum. 1970 asimilasyonu sonucunda yeni adım Vladimir oldu. Altı kez isim değiştirdim. Bu çilenin, bu rezaletin sonu yok mu?²⁵⁵

Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bağlı çalışmalar yürüten *Propaganda Faaliyetleri* bürosunda 1980 yılı ortalarına ait düzenlenen bir evrakta, partinin Bulgaristan'daki Türklerle iş birliği yaparak onları yönlendirmesi hususuna dikkat etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aynı belgede 1975'teki nüfus sayımında Türklerin 731.865 kişi olarak tespit edildiği ve bunun da top-

254 K. Karpat, *a.g.e.*, s. 13.

255 Tufan Gündüz, *Belene, Ölüm İçin Yer Sert, Uçmak için Gök Uzak*, YTB yay., Ankara (*Tarih*), s. 160.

lam nüfusun %8,4'üne denk geldiği belirtilmiştir. Bulgaristan'da genel doğum oranının Türkler arasında genel nüfusa bakılarak daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Doğal olarak Türklerin nüfusu konusunda Bulgarların endişeleri vardı.²⁵⁶

Bulgarlar klasik politikalarına zaman zaman ara veriyor ancak göç hiç azalmadan devam ediyordu. Yüzyıldır süren göçlere rağmen, Türk nüfusu artmaya devam ediyordu. 1968'de Bulgaristan'da doğan 80 bin çocuktan ancak 25 bininin Bulgar olduğu söylenmekteydi. Bu durum Bulgarları düşündürüyor ve baskı ve zulüm politikalarını artırmalarına sebebiyet veriyordu. 1985'e gelindiğinde Türk ve Dünya kamuoyu, toptan yok etmeye yönelik yeni bir hareketin başladığına şahit oldu. Bulgarlar son taktikleriyle Türk nüfus meselesini toptan halletme yoluna gidiyorlardı. Türk adları Bulgar adlarıyla değiştiriliyor, Türklerin benlikleri siliniyor, köyler, kasabalar hatta mezarlıklar yıkılıyor ve direnenler acımasızca öldürülüyordu. 1985 Mart başına kadar 2.500 Türk'ün can verdiği tahmin ediliyordu.²⁵⁷

Türklerin önde gelenleri ve bu asimilasyona dayanamayanlar Bulgaristan'ın çeşitli şehir ve köylerinde direnişe başlamış ve hatta çeşitli dernekler kurarak buna karşı durmaya çalışmıştı. Ancak zalim Bulgaristan rejimi Tuna Nehri üzerinde bulunan ve zulüm ve işkence merkezi diye bilinen bir Belene Adası'na Türkleri 1985'den itibaren göndermeye başladı. İlk aylarında 200-300 kadar Türk adaya getirildi. Bunların çoğu herhangi bir mahkemede yargılanmamış ve ceza almayan kişilerdi. Tek bilinen suçları isim değiştirme kampanyasına açıktan itiraz etmeleriydi. Tutuklananlar ve burada işkence görenlerin bizzat anlattıklarına göre dayak faslı yere serilmiş bir Türk bayrağı veya Türkiye haritası üzerinde başlıyordu.

256 Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", *89 Göçü -Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç-* Editörler: Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, İstanbul 2012, s. 178.

257 B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 340.

Sopalar, dipçikler ve tabanca kabzalarıyla âdeta bir kemik kırma operasyonu başlıyordu. Dayğa dayanmak maalesef bir avantaj değildi. Çünkü bu sefer bunu kırmak için işkenceler başlıyordu.²⁵⁸

Türklerin isimlerinin değiştirilmesi süreci, Bulgarlarca “*Soya dönüş süreci*” olarak adlandırılıp Türklerin aslında Bulgar oldukları iddiasının gerekçesiydi. Bu sürecin Osmanlıların fethiyle başladığı ve Bulgar topraklarında bulunan Hristiyanların zorla Müslümanlaştırılmış oldukları da ana propaganda malzemesiydi. İşte bu gerekçelerden dolayı “*zorla Müslüman(!)*” yapılan bu kişileri aslına döndürme, yani tekrar Bulgar olmaları için girişimlerde bulunuldu. İsim değiştirme işlemleri, köyde yaşayan Türklerin bulundukları yerlerde Aralık 1984-Ocak 1985 tarihlerinde köylerin tanklar veya askerlerle kuşatılıp giriş çıkışlarının kapatılmasıyla yapıldı.

Türkçe-Arapça isimlerin değiştirilmesinin yanında devlet dairelerinde Türkçe konuşmak yasaklandı. Sokaklarda Türkçe konuşanlara para cezaları verilmekteydi. Tepki gösterenler ise karakola gönderildi, daha sonra ise tamamen polisin keyfi uygulamalarına maruz bırakıldı. Bunların dışında Türklerin geleneksel kıyafet giymeleri ve camilere ibadet için gitmeleriyle birlikte diğer İslami gelenek ve göreneklerin hepsi yasaklanmıştı. Gerek sünnet ve mevlit gerekse İslami kaidelere göre defin yasaklar arasındaydı. Ölüler Bulgar mezarlığına aynı Hristiyanlarda olduğu gibi tabut içinde kıyafetiyle defnedilmekteydi. Mezar taşlarına da Bulgar isimleri yazılmaktaydı. Yapılan birçok düğün merasimlerinde yine Hristiyan geleneği hâkimdi. Hiçbir surette Türkçe müzik veya Arapça ilahi dinlemek mümkün değildi.

1960'lardan beri eğitim kurumlarında hiçbir dinî eğitim verilmemekteydi. Müslüman çocukları ancak ailelerinden dinini öğrenebilmekteydi. Çocuklara sünnet yaptırmak kesinlikte yasaktı, yaptıran ve yapanlar suçlu olarak mahkemelere sevk edilip hapis cezasına kadar varan cezalar veriliyordu. Kademe kademe Bul-

258 Tufan Gündüz, *a.g.e.*, s. 208-213.

gar hükûmeti tarafından konulan yasaklar yoluyla Bulgaristan'da yaşayan Türkler kendi dininden, dilinden ve kültüründen koparılacak ve Bulgarlaştırılmak isteniyordu. Bulgaristan'da yapılan bazı çalışmalarda Türkçe eğitimin ortadan kaldırılması anlatılırken buna gerekçe olarak Türkçe okulların geri kalmışlığı vurgulanmaktadır. 1920'lerde Türklerin çoğunun köylerde yaşadığı ve okuma-yazma oranının çok düşük (%91,3 *hiç okuma yazma bilmiyor*) olduğu kaydedilmiştir.²⁵⁹

26 Aralık 1984 tarihi Bulgaristan Türkleri için dönüm noktalarından biridir. Kirli Belediyesi Kayaloba köyünde haklarını aramak için protesto yürüyüşü yapan Türklere Bulgar güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucu henüz 18 aylık Türkan Bebek (Feyzullah) annesinin sırtında şehit olmuştur. Yediden yetmişe Türkler sokağa dökülmüş hak arama mücadelesi kanla bastırıldı. Bulgar güvenlik güçlerinin hedef gözetmeden sivil halka silah kullanması bu günlerin acı bir hatırası ve zulmün bir delili olarak yer aldı.²⁶⁰

Bu arada film sektörünün, kamuoyunun dikkatini çekmedeki önemini göstermesi bakımından 1987'de yaşanan bir olay son derece önemlidir. 1969'da imzalanan Ailelerin Birleştirilmesi Antlaşması'nda yer alan Bulgaristan'da kalıp Türkiye'deki birinci derece yakınlarının yanına gelmeye çalışan Türkler konusu sayesinde iki ülke arasında diplomatik temaslar gizlice de olsa tekrar sağlandı. Anne baba Türkiye'ye göç etmiş ancak kızları Aysel Bulgaristan'da kalmıştı. Yazar Sevinç Çokum bunu senaryolaştırdı ve TRT'de dizi film hâlinde yayınlanmaya başlanınca bu film, Türkiye kamuoyu üzerinde beklenenin çok üzerinde bir etki meydana getirdi. Dizinin daha ikinci bölümü gösterilmişten neredeyse tüm Türkiye Aysel meselesi özelinde Bulgaristan Türklerinin çilesine odaklandı. Bu olaydan bir süre önce Belene Kampı'nda yaşanan işkence ve zulümleri anlatan dört bölümlük

259 N. Ersoy-Hacısalihoğlu, "1984-1985 İsim Değiştirme ...", s. 173-174.

260 1989 *Bulgaristan'dan Zorunlu Göç, Belgesel Kitap*, Yay. Haz. Ayhan Orhan, YTB yay. Ankara 2019, 56-57.

“*Belene*” adlı bir dizi yayınlandığında, Türk kamuoyu yaşananların farkına varmaya başladı. Fakat “*Yeniden Doğmak*” dizisinde Aysel’in dramının küçük bir çocuğun özelinde filme aktarılması her şeyi büsbütün değiştirdi. 27 Aralık 1987’de dizinin üçüncü bölümü yayınlanmadı ve yerine bir başka program konuldu. TRT bunu teknik arıza olarak duyurdu. Gerçekte ise Bulgaristan bu dizinin kaldırılması karşılığında Aysel’i Türkiye’ye göndermeyi teklif edince hükümetimiz bunu kabul etti. Aysel, 30 Aralık 1987’de kırmızı-beyaz kıyafetiyle Atatürk havaalanına indi. Türkiye bundan sonra Bulgaristan’dan gelecek her türlü çığığa daha hassas davranmaya başladı.²⁶¹

Bulgaristan Türkleri de kendilerine yönelik bütün baskılara rağmen hak arama mücadelesinden vazgeçmiyordu. Tarihler Cebel İsyanı adıyla geçen ve 19 Mayıs 1989’da yapılan protesto yürüyüşleri Bulgaristan Türklerinin ihlal edilen hakları açısından son derece ehemmiyetlidir. Türkler Cebel’de başlayan insani ve hak arayışı içeren gösterilerle barışçıl bir karşı duruş sergilemiştir. Bu ilk değildi ve son da olmadı. Cebel’de başlayan isyan, dalga dalga tüm Bulgaristan’a yayıldı ve dünyanın dikkatlerini ülkeye çevirmesine neden oldu.²⁶²

b) 89 Zorunlu Göçü

1989’da Bulgaristan’dan ülkemize yönelik gerçekleşen Türk göçü yakın tarihimizdeki en büyük zorunlu göç hadiselerindendir.²⁶³ 1989 yazında Kapıkule’de yapılan psikolojik bir araştırma netice-

²⁶¹ Tufan Gündüz, *a.g.e.*, s. 202.

²⁶² 1989 Bulgaristan’dan Zorunlu Göç, *Belgesel Kitap*, s. 60.

²⁶³ Bu göç hadisesini; kavramları, tarih yazımındaki yeriyle akademik dünyada yapılmış Bulgarca, Türkçe, İngilizce, Almanya vb. yayınlardaki karşılık ve algılarıyla ayrıntılı olarak inceleyen ve yorumlayan Mehmet Hacısalihoğlu’nun ayrıntılı araştırma yapacaklara bir yol haritası niteliğindedir. Bkz: Mehmet Hacısalihoğlu, “89 Göçü’ ile İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları”, *89 Göçü. Bulgaristan’da 1984- 89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*, Ed: Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, İstanbul 2012, s. 31-74.

sinde varılan sonuca göre Bulgaristan Türkleri için yapılan açıklamalar gayet ilgi çekicidir.

Yüzyıllık ayrılığa rağmen, Türkiye'deki soydaşlarıyla tamamen benzeşen tutum ve davranışlar yapısına ve sosyal dokusuna hâlâ sahip olduklarını, her türlü baskılara rağmen kendilerine güvenlerini hiç yitirmemiş, verdikleri kararlardan pişman olmayan sağlam birer karakter sergilediklerini bulmuş olduk. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sahip oldukları bu kendilerine güven hissi mutlaka hayat tarzlarında İslamiyet'in ve büyük bir milletin mensubu olmanın yapılaştırdığı kültür ve ahlak telakkisi ile ve Türklüğe olan bağlılıklarıyla mümkün olabildiğinden şüphe edilemez.”²⁶⁴

Bulgaristan Türklerinin neden göç ettikleriyle ilgili yapılan bir araştırmaya 239 göçmen katılmıştır. Buna göre katılımcılardan %57,7'si göç etme nedenini Bulgaristan'da yaşadığı baskı ve zulüm olarak belirtmiştir. Katılımcıların %13,8'i ise göç etme nedenini Türkiye'de aile ve akrabasının bulunması olarak belirtmiştir. Göçmenlerin %10,4'ü göç etme nedenini özgürlük diye açıklamıştır. Diğer bir göç sebebi ise göçmenlerin %6,2'si dinî faaliyetlerini yerine getirilmesine izin verilmemesi olarak göstermiştir. Araştırmaya katılan Bulgaristan göçmenlerinin, göç etmesinde en az pay %1,7'lik oranla eğitim şartları, iş imkânının fazlalığı ve diğer cevabına aittir.²⁶⁵

23 Ağustos 1989'a gelindiğinde Kapıkule sınır kapısından giriş yapan göçmen sayısı 310 bine ulaşmıştı.²⁶⁶ 10 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra aynı akşam Todor Jivkov, Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreterliği'nden istifa etmiş ve yerine Peter Mladenov geçmiştir. 12 Kasım 1989'da

264 Beğlan Toğrol, *112 Yıllık Göç (1878-1989) -1989 Yazındaki Üç Aylık Göçün Tarih Perspektifinde Psikolojik İncelemesi*, İstanbul 1989, s. 67.

265 Turhan Çetin, “Bulgaristan'dan göç eden Türk nüfusun dağılışını etkileyen coğrafi ve kültürel faktörler.” *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (2011)*: 3-5, s. 77-78.

266 B. Toğrol a.g.e., s. 25.

Mladenov, adları değiştirilen Türklere eski adlarının iade edileceğini bildirdi.²⁶⁷ Bundan sonra ilişkilerin düzelmesiyle birlikte gelenlerin büyük bir kısmı devlet tarafından iskân edildi. Yüz bin kadar Türk²⁶⁸ ise iskân yerlerini beğenmeme, ekonomik zorluklar ve Bulgaristan'daki haklarını tekrar elde etmek vb. sebepler yüzünden Bulgaristan'a geri döndü. Başka bir araştırmada ise gelen 310 bin göçmenden 245 bininin vatandaşlık hakkını aldığı, 65 bin kişinin ise Todor Jivkov'un iktidardan uzaklaştırılması, ekonomik sıkıntılar sebebiyle Türkiye'de yaşama zorlukları vs. çeşitli sebeplerden Bulgaristan'a geri döndüğü vurgulanmaktadır.²⁶⁹

Tablo 10
1950-1988 ve 1989 dönemlerinde
Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin ilk yerleştikleri iller

İller	1950-1988 Yılları Arası	%	1989 Yılı	%
İstanbul	46.152	18,0	84.255	30,0
Bursa	46.301	17,0	67.378	24,0
Tekirdağ	14.957	5,5	30.828	11,0
İzmir	20.262	7,3	25.489	9,1
Kocaeli	7.114	2,6	12.276	4,3
Eskişehir	14.075	5,1	9.845	3,5
Kırklareli	11.266	4,1	7.045	2,5
Ankara	8.034	2,8	5.157	1,8
Balıkesir	11.883	4,3	4.852	1,7
Manisa	10.241	3,6	3.899	1,4
Diğer iller	80.633	29,7	30.035	10,7
Toplam	270.918	100,0	281.059	100,0

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1990 tarihli bir raporunda; Bulgaristan'dan 1950-1988 arası ve 1989'da gelen göçmenlerin ilk olarak hangi illere yerleştikleri ve göçmen sayısı görülebilmektedir. Göç-

267 B. Toğrol *a.g.e.*, s. III. Not: Kitap yayına verildikten üç gün sonra tarihin değişmesi ve Komünizmin sonu olarak nitelendirilen Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla 12 Kasım 1989'deki tarihi açıklama için Bkz: Önsöz'e ilave.

268 H. Eren, "Cumhuriyet Dönemi'nde...", s. 373.

269 B. Kümbetoğlu, *a.g.e.*, s. 229.

Bulgaristan'dan Zorunlu Göç'te trenle gelen kabileler (1989)
(Fotoğraf: Kazım Zaim)

menlerin yaklaşık beşte ikisi İstanbul ve Bursa'ya yerleşmiştir. Yine göçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin ise Marmara Bölgesi'nde yaşadığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi önceki yıllarda Türkiye'ye gelen akraba ve arkadaşlarının bu illerde yaşamaları ve daha önceki yıllarda gelip burada yaşayan göçmenlerin yeni gelenlere barınma, iş, sosyal ve kültürel konularda yardımcı olmalarıdır.²⁷⁰

1989 sonrasında Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenlerinin bir kısmı Bursa'nın Kestel ve Görükle ilçelerinde devlet tarafından 1993-94 yıllarında yapılan göçmen konutlarında iskân edildi. Göçmen konutlarının merkezden uzak olmaları, yerli halkla karışmada geciktirici bir etken oldu. Yapılan bir anket çalışması neticesinde ortaya çıkan bulgular göçmen psikolojisi ve sosyo-ekonomik durumlarını algılamada önemli ipuçları vermektedir Türkiye'deki yeni yaşamlarında Bulgaristan göçmenleri daha önce gelmiş çeşitli göçmen gruplarına göre oldukça iyi bir şekilde

desteklenmiş ve yardım görmüşlerdir. Türkiye'ye geldiklerinde; Osmanlıca kelimelerin kullanıldığı günlük dili anlamama, teknik terimler ve bürokraside kullanılan kelimeleri bilmemeleri onların karşılaştıkları problemler arasında yer almıştır.

Türk örf, âdet ve kültürüne bağlı olmayı mecburiyet sayan birçok Bulgaristan göçmeni Türkiye'de örf ve âdetlerin çok değiştiği, paranın en önemli değer olmasının insan ilişkilerini bozduğunu ve güvensizlik duygusu oluşturduğunu vurgulamışlardır. İşsizlik ve iş güvencesinin olmaması sosyalleşmiş bireylerde en çok şaşkınlık duyulan konulardan biri olmuştur. Ancak zorunlu göç sonrasında ilk beklenti güvenlik içinde yaşanacak yerdir. Bu beklenti çoğunlukla gerçekleştiğinden, Bulgaristan göçmenlerinin diğer beklentilerinin gerçekleşme düzeylerinin yüksek olmaması, bireylerde önemli olarak algılanmamaktadır.²⁷¹

Tablo 11

1990 Mayıs ayına kadar Bulgaristan'dan zorunlu göç ettirilen Türklerin geldikleri şehirler²⁷²

Sancak Adı	Sayı
Razgrad	57.623
Kırcaali	55.151
Şumnu	20.543
Hasköy	21.772
Silistre	14.428
Varna	11.667
Tırgovişte	9.553
Ruşuk	7.128

Filibe	6.829
Tolbuhin	4.887
Pazarcık	1.755
Burgaz	896
Sliven	232
Gabrovo	141
Veliko Tırnovo	48
Plevne	35
Toplam	212.688

Türkiye Cumhuriyeti 1989 yazından itibaren gelen göçmenleri önce çadır kentlerde daha sonra okul ve yurtlara yerleştirmiştir. Okulların açılışı yakınlaşınca göçmenlerin bir kısmı devlet tarafından tutulan pansiyon ve otellere yerleştirilmiş, diğer kısmı ise kira yardımıyla faydalanarak ev tutmuştur. İmkânlar ölçüsünde

²⁷¹ B. Kümbetoğlu *a.g.e.*, s. 240-241.

²⁷² İ. Selimoğlu, *a.g.m.*, s. 203.

birçok şehirde göçmen konutları inşa edilmiş ve ödemeler uzun vadelere yayılarak kolaylık sağlanmıştı. Göçmenlerin yerleşeceği yerlere eşyaları ücretsiz taşınmış, çadır battaniye ve mutfak malzemeleri Kızılay tarafından temin edilmiştir. Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan Türklerin, Türkiye'ye getirdikleri adlarına kayıtlı nakil vasıtaları ile mesleki alet, makine vs. gümrük vergisi ve diğer vergi ve harçlardan muaf tutulmuştur.²⁷³

1989'da Bulgaristan'dan zorunlu göç ettirilen Türkler ilk etapta Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Balıkesir, İstanbul ve Bursa'daki geçici merkezlerde barındırıldı. Bazıları okullara, yurtlara ve kamu kuruluşlarına ait misafirhanelere yerleştirildi. Göçmen Konutları Koordinatörlüğü'nün 2006'da verdiği rakamlara göre 1989'da gelen göçmenlere ilk 450'si Kırklareli'nde, 200'ü Edirne'de, 100'ü Tekirdağ'da ve 100'ü de Manisa'da olmak üzere toplam 850 konut yapıldı. 1951-1960 yılları arasında Bulgaristan göçmenlerine 11.742 konut yapıp ve sahiplerine dağıtılmış iken 1989'da gelen göçmenler için Toplu Konut İdaresi 40 bin konut yapımı planlandı. Ancak bu miktarın sadece 23.495'i yapılarak sahiplerine teslim edilebildi. En fazla göçmen konutu yapılan il 7.258 konutla Bursa'dır. Bursa'yı 5.318 konutla İstanbul izlemektedir. En az konut Çanakkale'de yapılmıştır. Bu ildeki konutların sayısı sadece 21'dir.²⁷⁴

273 İ. Selimoğlu, a.g.m., s. 215-217.

274 Turhan Çetin, a.g.m., s. 73-74.

Tablo 12
Bulgaristan Göçmenleri için Türkiye'de Yapılan Evlerin Dağılımı

İl	Ev Sayısı	İl	Ev Sayısı
Adana	50	İzmir	2.060
Ankara	1.566	Kırklareli	312
Balıkesir	500	Kocaeli	1.000
Bilecik	116	Kütahya	87
Bursa	7.258	Manisa	340
Çanakkale	21	Sakarya	1.030
Edirne	440	Tekirdağ	1.510
Erzurum	40	Yalova	503
Eskişehir	1.344	Toplam	23.495
İstanbul	5.318		

Birkaç ay içinde çok yoğun göçlerle karşılaşan Başbakan Yıldırım Akbulut hükûmeti, zaman zaman bağış ve kredilerden de yararlanmıştı. Bununla ilgili bir örnek, Bulgaristan'dan göç eden Müslüman Türk göçmenlerin iskân edileceği İzmir Gaziemir yerleşim bölgesinde yapılacak sosyal tesisler ve altyapı inşaatının finansmanında kullanılmak üzere hükûmetimiz ile İslam Kalkınma Bankası arasında 30 Ocak 1990'da imzalanan İkraz ve Bağış Anlaşması'dır. Bu anlaşma hükümleriyle toplam 15 milyon ABD dolarlık hibe ve kredi sağlanmıştır. Anlaşma 18 Mart 1990 tarihli T.C. Bakanlar Kurulu Kararı ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın imzasıyla yürürlüğe girdi.

Hibe edilecek 5 milyon dolar Gaziemir'deki okul ve sağlık merkezleri gibi sosyal tesislerin inşaat maliyetlerini karşılamak şartıyla verildi. 10 milyon dolarlık borç ise Gaziemir'de göçmenler için inşa edilecek yerleşim alanının yol, elektrik, kanalizasyon ve su ikmali gibi altyapı inşaatları için kullanılacaktı. Borç 5 yıllık ödemesiz dönem dâhil 20 yıllık bir süre içinde faizsiz olarak geri ödenecekti.²⁷⁵

T.C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

BAKANLAR KURULU KARARI

300

Bulgaristan'dan göç eden maddelerinin iskan edileceği İzmir-Gaztemir yerleşim bölgesinde gerçekleştirilecek olan sosyal tesisler ve altyapı inşaatının finansmanında kullanılmak üzere İslam Kalkınma Bankası'ndan sağlanan 5.000.000.- ABD Doları tutarındaki hibe ve 10.000.000.- ABD Doları tutarındaki krediyle ilgili olarak 30 Ocak 1990 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli İkraz ve Bağış Anlaşması'nın, 18 Mart 1990 tarihinde geçerli olmak üzere yürürlüğe girmesi; Devlet Bakanlığı'nın 11/3/1990 tarihli ve 1380 sayılı yazısına esaslı olarak, 3395 sayılı 1990 Mali Yılı Bütçe Kanunu'nun 40 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nun 16/3/1990 tarihinde kararlaştırılmasıdır.

Edi

Y. AKHILUT
BAŞBAKAN

TURGUT ÖZAL
CUMHURBAŞKANI

Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	M. F. KILIÇ Devlet Bakanı	K. İRAN Devlet Bakanı	M. DOĞAN Devlet Bakanı
M. YALIN Devlet Bakanı	S. DEMİR Devlet Bakanı	I. LÜKSELİ Devlet Bakanı	I. ÇETİNKAYA Devlet Bakanı
M. TAYLAN Devlet Bakanı	K. HALAÇI Devlet Bakanı	M. ÇELİK Devlet Bakanı	M. ÇETİNKAYA Devlet Bakanı
A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı
A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı
A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı
A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı
A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı
A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı
A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı	A. KUTAN Devlet Bakanı

Dosya No.

112-80

331

Bulgaristan'dan göç eden Türklerin iskân edileceği İzmir Gaztemir'deki sosyal tesisler ve altyapı inşaatının finansmanında kullanılmak üzere Başbakan Yıldırım Akbulut hükümeti ile İslam Kalkınma Bankası arasında 30 Ocak 1990'da imzalanan İkraz ve Bağış Anlaşması 18 Mart 1990 tarihli T.C. Bakanlar Kurulu Kararı ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın imzasıyla yürürlüğe girmiştir. (BCA, 30-18-1-2-648-32-10)

1989 zorunlu göçünden sonra T.C. hükûmetleri zaman zaman çıkardıkları veya değiştirdikleri kanunlarda, göçmenlerin yaşadıkları insani meselelere çeşitli çözümler getirmeye çalışmıştır. Mesela Başbakan Mesut Yılmaz başkanlığında toplanan 18.10.1998 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'na göre, Türkiye'nin sınır komşusu ülkelerde yaşamakta iken yurdumuza göç etmiş soydaşlarımızın, ailelerinin parçalanması suretiyle dış ülkelerde kalan eşleri, küçük çocukları ve bakıma muhtaç, yaşlı ebeveynlerinin Türkiye'deki yakınlarının yanına seyahat etme ve burada ikamet etmelerine müsaade edilmiştir. Böylece insani bir soruna çözüm getirilmesine imkân sağlayacak düzenleme gerçekleştirilmiştir.²⁷⁶

Göçmenler yararına yapılan bir başka düzenlemeyi, Başbakan Bülent Ecevit başkanlığında toplanan 5.3.1999 tarihli Bakanlar Kurulu Kararında görmek mümkündür. Bulgaristan'dan zorunlu göçe tabi tutulan ve bilahare vatandaşlık verilen Türkleri konut sahibi yapmak üzere 1991'de başlatılan çalışmalar sonucunda yaklaşık 45 bin kişi başvuruda bulundu. Bunlardan 2,5 ile 15 milyon TL karşılığı Alman markı (DM) alındı. Başvuruda bulunanların yaklaşık 24 bini konut sahibi olmasına rağmen 3 bin kişiye yatırdıkları bedel iade edildi. 18 bin kişi ise konut edinemedi. Böylece devletçe başlatılan kampanyaya güvenerek ödemede bulunan ve konut veya arsa edinemeyen vatandaşlarımız mağdur oldu. Bu sorun hazineye ait arsa ve arazilerin kooperatifleşme suretiyle örgütlenecek vatandaşlarımıza ödedikleri Alman markı karşılığının arsa veya arazinin emlak vergisine esas vergi değerinden hesaplanarak bulunacak satış bedeline mahsubu suretiyle çözümlendi. Ancak bu durum yürürlükte bulunun 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu gereği mümkün olmadığından bu kanunun ilgili maddesi göçmenlerin yararına değiştirildi. Bakanlar Kurulu kararı Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından onaylanıp yürürlüğe girdi.²⁷⁷

276 BCA, 30-18-1-2-955-247-3. Kararlar Daire Başkanlığı Tasnifi.

277 BCA, 30-18-1-2-987-338-3. Kararlar Daire Başkanlığı Tasnifi.

T.C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

BAKANLAR KURULU KARARI

12565

Bulgaristan'dan konut ve arazi sahibi olmak üzere göç eden ve daha sonra Türk vatandaşlığına alınan vatandaşlarımızdan, konut veya arazi sahibi olmak üzere bizzat olarak, (ingilizce ile) arazi yatırımları (iaale yapılarık harık) konut sahibi yapmak amacıyla Hazineye ait arazi ve arazilerin satışında 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümlerinden yararlanmasını; Maliye Bakanlığının 23/2/1999 tarihli ve 004980 sayılı yazısı üzerine, anılan Kanunun değişik 89 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nun 5 / 3 / 1999 tarihinde kararlaştırıldığı.

EAI

Bülent Ecevit
BÜLENT ECEVİT
BAŞBAKAN

S. Demirel
SÜLEYMAN DEMİREL
CUMHURBAŞKANI

<i>[Signature]</i> YUSUF GÖRER Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	<i>[Signature]</i> YUSUF GÖRER Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	<i>[Signature]</i> YUSUF GÖRER Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	<i>[Signature]</i> YUSUF GÖRER Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı
<i>[Signature]</i> H. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> H. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> H. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> H. GÖRER Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı	<i>[Signature]</i> M. GÖRER Devlet Bakanı

Dersin No
211-212
297

Bulgaristan göçmenlerinden konut sahibi olmak için para yatırıp konut edinemeyenler için bulunan çözüme dair 5.3.1999 Tarihli Başbakan Bülent Ecevit Başkanlığındaki Bakanlar Kurulu Kararı Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in onayıyla yürürlüğe girdi.
(BCA, 30-18-1-2-987-338-3)

1989'da Bulgaristan'dan ilk göçler başladığında ANAP iktidarı hudut kapılarını açarak göçmenlere her türlü desteği yapmıştır. Yapılan mitinglere bütün parti başkanları katılmış ve göçmenleri desteklemiştir. Fakat bununla birlikte göçmenler üzerinden siyaset yapılarak iktidarın iç ve dış politikası eleştirilmiştir. Bu da Türk basınına bütün boyutlarıyla yansımıştır. İktidarın ana söylemi Yurt dışındaki Türklerin, hak ve hukukunu koruyan hükûmet şeklindedir. Muhalefet ise iktidarı dış Türklerin hak ve hukukunu koruyamayan bir yönetim olarak eleştirmiştir.

İç politikada iktidar, göçmenlerin yerleştirilmesi ve istihdamını sağlayan, aynı zamanda kendi vatandaşının da bundan olumsuz etkilenmemesi için gerekli önlemleri alan hükûmet söylemini kullanmıştır. Muhalefetse bunun aksine hükûmetin göçmen politikasının eksik ve zayıf olduğu, iş piyasası üzerinden yerel halkın mağdur edildiğini iddia edip iktidarı eleştirmiştir. *Cumhuriyet*, *Tercüman*, *Milli Gazete*, *Hürriyet* gazeteleriye 1989 göç sürecinde ağırlıklı olarak muhalefetin sözcülüğünü yapmıştır. Gazete haberlerinde yalnızca hükûmet mensuplarının beyanatlarına yer verilirken yorumlarda ise ağırlıklı muhalif partilerin söylemlerine yer verilmiştir. Hatta bir sonraki seçimde ANAP'ın yaşadığı oy kaybının arka planındaki faktörlerden birinin 1989 göç süreci ve politikaları olduğu da iddia edilmiştir.²⁷⁸

Ekim 1991'de Bulgaristan'da yapılan ilk demokratik seçimlerde Türklerin büyük oranda temsil edildiği Hak ve Özgürlükler Hareketi 24 milletvekili çıkartmıştır. Bulgaristan Parlamentosu'nda bir denge unsuru oluşturan partinin, demokratik hak ve özgürlüklerin takipçisi olması, Bulgaristan Türklerinin kaderinde önemli bir rol oynamıştır.²⁷⁹ Bu tarihten sonra da Türkler gerek

278 Neriman Ersoy-Hacısalihoglu, "Türkiye'de İktidar-Muhalefet Söylemlerinde 1989 Göçü ve Bulgaristan Türkleri", *1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı*, Editörler: Ayşe Kayapınar, Levent Kayapınar, Hakan Öztürk, Ökkeş Narinç, Çorlu Belediyesi Yay, İstanbul 2020, s. 286.

279 Nurcan Özgür, "1989 Sonrası Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri ve Hak ve Özgürlükler Hareketi", *Berlin Antlaşması'ndan Günümüze Balkanlar*, Yay. Haz.

parti ve gerekse diğer demokratik kuruluşlar sayesinde kaybettikleri haklarını her geçen gün kazanmaktadır. Tabii bu gelişmeler, Bulgaristan Türklerinin kitlesel manada olan göçünü engelleyici bir faktör olmuştur. Ancak bununla birlikte 1992'de 165 binden fazla Bulgaristan Türkü'nün turist vizesiyle gelip Türkiye'de kaldığı da söylenmektedir.²⁸⁰

Şüphesiz bundan sonraki savaşların yoğunluğunun ekonomik düzeyde olacağının bilinciyle Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde yakın vadede göçün artık mesele oluşturmayaacağı kanaatindeyiz. Hatta Bulgaristan, Avrupa Birliği'ne katıldıktan sonra bir kısım Bulgaristan göçmeninin geri döndüğü ve AB ülkelerine vizesiz gidip çalışma avantajlarını kullandıkları bilinmektedir. Dolayısıyla Türkiye'den Bulgaristan'a tersine göç yaşanmıştır. Hâlen birçok Bulgaristan Türkü, çifte vatandaşlık avantajını da kullanarak iki ülke arasında sık sık gidip gelmektedir.

Bölümümüzü sonlandırırken Bulgaristan'dan 1989'da göç eden Türklerle ilgili yapılan bir anket çalışmasında varılan neticeleri paylaşmak istiyoruz. Çalışmaya katılan göçmenlerin beşte dördü Türkiye'ye göç ettiklerinde yerleşmek için Marmara Bölgesi'ni; geri kalan beşte biri ise ilk yerleşim yeri olarak Ege, İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz Bölgelerini tercih etmiştir.

Soydaşlarımızın yarısı müstakil evde, üçte biri apartman dairelerinde, altıda biri göçmen konutlarında, geri kalanı ise lojman, misafirhane ve diğer konut türlerinde yaşamaktadır. Göçmenlerin %83,7'si kendi konutlarında, %14,6'sı kirada ve %1,7'si de hibe türü konutlarda yaşamaktadır.

Türlere Bulgaristan'da yaşadıkları dönemde komünist yönetim tarafından baskı ve zulüm yapıldığı şüphesizdir. Yine Bulgar komşuları tarafından dinî, kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik

Mustafa Bereketli, İstanbul 1999, s. 101-150.

280 Halit Eren, "Balkanlar'da Türk ve Diğer Müslüman Toplulukları ve Göç Olgusu", *Bay Dergisi*, Sayı 57, Prizren (Kosova) 2000, s. 13.

baskılara uğrayıp kötü davranışlara maruz kalmışlardır. Ankete katılanların %57,7'si Türkiye'ye göç etme sebebini, Bulgaristan'da yaşadığı baskı ve zulüm olarak belirtmiştir. Yine soydaşlarımızın %13,8'i Türkiye'ye göç etme nedenini Türkiye'de aile bireyleri ve akrabasının bulunması diye belirtmiştir. Bulgaristan'da temel insan hak ve hürriyetlerine aykırı olarak baskı ve zulüm yaşayan Türklerin büyük bir kısmı (*Türkiye hariç tutulduğunda*) Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Avrupa'da ise en fazla göç ettikleri ülkeler sırasıyla Almanya, İsveç, Hollanda ve Fransa'dır.

Göçmenlerin %26,4'ü Türkiye'de yaşadıkları çevredeki insanların kendilerini kabullendiğini, yine %26,4'ü de çevresindeki insanların soydaşlarımızı kışkandıklarını belirtmiştir. Göçmenlerin yaşadıkları yerlerdeki insanlar tarafından yeterince benimsenmediği hatta kışkılandığı görülmektedir. Oysa bu vatandaşlarımızın göç etme nedenleri ve Bulgaristan'daki durumları düşünüldüğünde Türkiye'deki vatandaşların bu konuda daha anlayışlı ve dikkatli davranışlar sergilemeleri gerekmektedir.

Türkler Bulgaristan topraklarında yaklaşık 550 yıl hüküm sürmüştür. Bu sürede hiçbir gruba kötü muamele edilmemiş, insanlara baskı ve zulüm yapılmamış, kimsenin adı zorla değiştirilmemiş, hiç kimsenin dinî inanışına ve ibadetine karışılmamıştır. Yine okulları kapatılmamış, ana dillerinin konuşulması ve dinî bayramların kutlanması yasaklanmamıştır. Bu idare tarzı Türklerin hüküm sürdüğü yerlerde adaletle hükmettiğinin delilidir. Tabii olarak aynı davranış tarzını Bulgaristan'da yaşayan Türkler de beklemektedir.

Bulgaristan'ın 2007'de Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla Türk nüfusun önceki yıllarda yaşadıkları sıkıntıların büyük ölçüde

Jivkov'un devrilmesi, ekonomik vs.
sebeplerden Bulgaristan'a geri dönen
muhacirler. 23 Ekim 1989
(*Elveda Doğduğum Toprak, Fotoğraflarla
Anadolu'nun 150 Yıllık Göç Tarihi*)

ortadan kalkması beklenmesine rağmen hâlâ birçok bürokratik meseleler, çıkarılan zorluklar yüzünden bu gerçekleşmemiştir. Bu konuda Türkiye Devleti planlı ve barışçıl siyasetiyle Bulgaristan'daki Türk nüfusu yönlendirmelidir. Bu nüfusun Türkiye'ye göç ederek topraklarını Bulgarlara terk etmek yerine orada kalarak topraklarına sahip çıkmaları, gelecek açısından oldukça önemlidir. Tarih boyunca birçok din, dil, kültür ve medeniyetlerin kaynaşma alanı Bulgaristan'da birlikte yaşama kültürü hüküm sürmelidir. Böylece yaşanan trajik göç olayları tarihteki yerini alacak ve benzeri bir daha yaşanmayacaktır umundayız.

Devlet, Türkiye dışında yaşayan Türkleri baskılara maruz kaldıkları zaman göçmen kabul etmiş vatandaşlık hakkı tanımıştır. Bu nüfusun Türkiye'ye olumlu ve olumsuz ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri olmuştur. Ancak Türkiye'nin çevresindeki ülkelerde yaşayan Türk nüfusun yaşadıkları ülkelerden ayrılmaları, söz konusu ülkelerdeki demografik yapıyı aleyhlerine değiştirmektedir. Oysa bu ülkelerle olan kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerde söz konusu ülkelerde yaşayan Türk nüfus, iyi ilişkilerin kurulmasında önemli rol oynamaktadır.

Uzun lafın kisası 144 yıldır Bulgaristan şehirlerinde Türklerin ve Pomakların yaşadıkları öldürme, asimilasyon, isim değiştirme, zorunlu göç vb. tüm olaylar tam manasıyla bir soykırımdır. Bulgaristan Devleti uluslararası camiada Türklerden ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden özür dilemeli ve Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımızın maddi ve manevi zararları tazmin edilmelidir²⁸¹, kanaatine canıgönülünden katıldığımızı belirtmek isteriz.

4

Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler

A) Giriş: Sırbistan'da Türk Hâkimiyeti

Yugoslavya'nın nüvesi olan Sırp Hırvat Sloven Krallığı'nın (SHS) 1918'de kuruluşundan 2003'de tarih sahnesinden silinene kadar başat unsurun Sırp ve Sırbistan olduğu genel kabul gören bir realitedir. Yugoslavya'nın (*Güney Slavlar ülkesi*) kuruluşu, bölgede Osmanlı döneminin resmen sona ermesiyle gerçekleşmiştir. Balkanlar'ın kuzeyinden güneydoğusuna kadar uzanan Yugoslavya'nın yüzölçümü 255.804 km² idi. Kuzeybatıda İtalya, kuzeyde Avusturya ve Macaristan, doğuda Romanya ve Bulgaristan, güneyde Yunanistan ve Arnavutluk'la komşuydu. Batıda Adriyatik Denizi'yle 2.092 kilometreyi bulan bir kıyıya sahipti. Ülke nüfusu 1921'de 11.984.911 kişi, 1981'de ise 22.424.711 olarak tespit edilmiştir. Çok uluslu ve dinli bir yapıya sahip ülkede 1981'de 8.140.452 Sırp; 4.428.005 Hırvat; 1.999.957 Boşnak (*Müslüman*); 1.753.554 Sloven; 1.730.364 Arnavut; 1.339.729 Makedon; 1.219.045 Yugoslav; 579.023 Karadağlı; 426.886 Macar; 101.191 Türk; 80.334 Slovak; 36.185 Bulgar; 15.132 İtalyan; 12.813 Ukraynalı yaşamaktaydı.²⁸² Ancak bu veriler Yugoslavya'da yaşayan Müslümanlar tarafından hiçbir zaman gerçekçi görülmediği için kabul edilmedi.

Osmanlı'nın 1352'de Gelibolu'dan Rumeli'ye geçmesiyle bölgedeki en büyük rakiplerinden biri Sırp despotluğu olmuştur. 1371 Çirmen ve 1389 Kosova Savaşlarıyla yenilgiye uğrayan Sırp, Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı.

²⁸² Muhammed Aruçi, "Yugoslavya", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, TDV yay, Ankara 2013, s. 573-579.

Bundan sonra Sırp despotları savaş zamanlarında Osmanlı Devleti'ne yardımcı birlikler gönderdi ve Osmanlı Devleti'ne bağlı bir devlet hâline geldi. Özellikle Stefan Lazareviç (1389-1427), Yıldırım Bayezid'in en sadık vasalı konumundaydı.

Sultan II. Murad, Sırbistan'da önemli yerleri ele geçirdiyse de Fatih Sultan Mehmed zamanında Sırbistan'a yönelik akınlar hızlandırıldı. 1459'da Smederevo'nun (Semendire) ele geçirilişiyle Sırp despotluğu ortadan kaldırıldı ve Sırbistan Osmanlı topraklarına katıldı. Belgrad ise Macarların idaresi altındaydı. 1521'de Belgrad fethedilip Rumeli eyaletine bağlı Semendire sancağına bağlandı ve sancağın merkezi yapıldı.²⁸³ Sırbistan Osmanlı idaresine geçtikten sonra ilk defa 1804'te Osmanlı'ya karşı ayaklanmıştı. 1829 Edirne Antlaşması'yla özerkliğini elde etti. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde Avrupalı güçlerin katılımıyla imzalanan Berlin Antlaşması'yla da bağımsızlığını kazanmış bir devlettir.

1829'dan 1867'ye Sırbistan Prensliği'nin idaresindeki topraklarda yaşayan Müslüman unsurunun kaderi hep göç oldu. Ancak 1877-78 Savaşı esnasında ve sonrasında mezalim ve göç zirveye çıktı. Yarım milyondan fazla Müslüman bu savaş neticesinde Rus, Sırp ve Bulgarlar tarafından katledildi. 1 milyon 250 bin kadar insan yerinden yurdundan olup göç etmek zorunda kaldı. Balkan Harbi'nden sonra yaşananlar da aşağı yukarı aynıdır. Savaş neticesinde ise 632 bin Müslüman ya katledilmiş ya da soğuk, hastalık ve açlıktan göç yollarında can vermişti. Balkan Harbi'nden I. Dünya Savaşı'nın başına kadar 300-400 bin kadar muhacir Anadolu'ya göç ederek iskân edilmişti.²⁸⁴ Bununla birlikte Osmanlı zamanında; bu göçlerin ne kadarının Sırbistan ve civar coğrafyasından olduğunu tespit etmek eldeki verilere göre şimdilik mümkün değildir.

Yugoslavya Krallığı içinde yer alan ve Osmanlı döneminde Bosna Hersek vilayetinin bir parçası Sancak'tan 1912-1918 yıllar ara-

²⁸³ Mehmet Hacısalihioğlu, "Sırbistan", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, TDV yay, Ankara 2009, s. 121-126.

²⁸⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Balkanlar'ın Makûs Talibi Göç*, s. 407-408.

sında çoğunluğu Türkiye'ye olmak üzere 97 bin kişi göç etmiştir. Bu göçlerin en büyük sebepleri Sırp çetelerinin yaptığı zulüm, katliam, yağma, cami yıkımları ve Sancak'ta yaşayan Boşnaklara yaptığı türlü işkencelerdir.

Birinci ve İkinci dünya savaşları arasında binlerce Boşnak öldürüldü. Müslüman çocuklar din dersleri için kiliselere zorla götürüldü. Çok sayıda cami yıkıldı ve bazıları devlet tarafından depoya çevrildi. 1919 yılının Temmuz ayına kadar Bosna Hersek'te 4.180 Boşnak'ın 400.072 hektar arazisine el konuldu ve devlet tarafından herhangi bir tazminat ödenmedi. Boşnaklardan zorla alınan topraklar Sırp köylülere verilirken Boşnaklar da böylece fakirleştiriliyordu. Tüm bu yapılan haksızlıklar sistematik ve planlıydı. Maksat Bosna Hersek ve Sancak'ı Türklerden temizlemektir. Sancak'taki Müslümanların o dönemlerde durumu çok zordu. Çünkü Sancak, SHS Krallığı tarafından Sırp bölgesi olarak kabul edildiğinden Müslümanların sayısı sürekli azalıyordu. 1921'deki nüfus sayımına göre Sancak'taki nüfusun %53'ü Boşnak'tı; ancak on sene sonra bu oran, %38'e düştü.

Eğitim sistemindeki baskılarla Boşnak çocukları için 'ikna' etme yöntemleri kullanılıyordu. Bunun bir örneği 1929'da Sancak'ta bir lisede geçer: Sırp öğretmen Boşnak öğrenciye hangi milletten olduğunu sorar ve Müslüman olduğu cevabını alır. Öğretmen, *Müslüman kelimesi millet için kullanılmaz ve bu sadece İslam dinine mensup olanlar için kullanılır* der ve *'Millet'in başka bir şey olduğunu* söyler. Bu sefer öğrenci biraz düşündükten sonra *Türk* olduğunu söyler. Öğretmen bu cevabı da beğenmez ve öğrenciye şunları söyler:

Demek ki Türk'sün. Türkler Asya'dan geldi ve seni Türkleştirdi. Eğer meşe ağacı elma ağacına dönüşebilirse o zaman sen de ben de Türk oluruz. Ne sen ne de ben Türk'üz. Senin ataların Sırp'tı ve bir daha Türk olduğunu söyleyip atalarını ve okulunu mahcup etme.²⁸⁵

285 Safet Bandzovic, *Iseljavanja Bošnjaka u Tursku*, Sarajevo 2006, s. 363'den aktaran: A. Dedeic-Kırbaç, "Boşnakların Türkiye'ye Göçleri", *Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, Sayı 35, Mart-Nisan 2013, s. 11-12.

B) Yugoslavya'nın Kuruluşu ve Kısa Tarihçesi

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru İtilaf devletleri Almanya ve Avusturya'ya karşı güçlü bir Slav devleti oluşturmak üzere Sırp, Hırvat, Sloven, Karadağ temsilcilerini 20 Temmuz 1917'de Korfu Adası'nda bir araya getirerek Sırp hanedanının idaresi altında bir devlet kuracaklarına dair bir pakt imzalattı. Savaş sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağıldı ve kendisine ait olan Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Voyvodina topraklarını 1 Aralık 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na bırakmak zorunda kaldı. Karadağ da bağımsızlığını kaybedip bu yeni devlete katıldı.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de TBMM'de yaptığı konuşmada I. Dünya Savaşı sonunda SHS Krallığı'nın içinde büyük bir İslam nüfusu bulunduğunu belirtmekte ve "Bu devletlerin çıkarlarıyla ilgili hedefler vardır ki bu hedefler, bugün bize saldıran düşmanın elindedir. İşte bu noktalar önemlidir. Bu hükûmet içinde bulunan dindaşlarımızın bugünkü durumumuza ilgisiz ve seyirci kalacakları zannedilemez." sözleriyle Krallık içindeki Müslüman halkın yeni Türkiye'yle bağlarının devam edeceğini vurgulamıştı.²⁸⁶ 1925 Dostluk Anlaşmasıyla birlikte Türkiye-Yugoslavya diplomatik ilişkileri yeniden başladı. Sırp-Hırvat-Sloven Kralı I. Aleksandr ise diktatörlüğünü ilan edip 3 Ekim 1929'da devletin resmî adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştirdi.²⁸⁷

Osmanlı'nın mirası üzerinde yeni bir rejim ve devlet olan Türkiye Cumhuriyeti gerek Balkanlar gerek özel önem verdiği SHS Krallığı'yla (*sonraki adıyla Yugoslavya*) dostane ilişkiler geliştiriyor ve sonrasında kurulacak Balkan Antantı için zemin arıyordu. 1929'da Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bey, Romen Dı-

²⁸⁶ Gülşah Kurt Güveloğlu, "SHS ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1923-1938)", *Türkiye-Sırbistan İlişkileri, Belgrad'a Uğrar Yolu Tuna'nın*, editör: Yeliz Okay-Tuncay Babalı, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012, s. 144.

²⁸⁷ Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018 (2. Baskı), s. 490-491.

şişleri Bakanı Duca'ya altı Balkan ülkesini içeren bir Balkan Pak-tı kurulmasını önerdi. T.C. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ise 1927'de "Balkanlar, Balkan halklarına aittir." diyerek bölge insanı-nın emperyalistleri Balkanlar'a sokmaması gerektiğini vurguladı.²⁸⁸

Bölgesel uzlaşma ve iyi komşuluk ilişkilerini vazgeçilmez olarak kabul eden Atatürk, imparatorluğun eski parçaları olan devlet-lerle yakından ilgilenmeye başladı. Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürü ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza So-yak hatıratında Atatürk'ün Balkanlar'a bakışını şöyle aktarır:

Balkan milletlerini birbirine düşürecek, aradaki çekişmeleri artır-a-cak hareketleri teşvik etmekten çekiniyor, tam aksine bu milletleri yekdiğerine yakınlaştırmak için gayret sarf etmeye kararlı bulun-u-yordu. Aynı zamanda bu milletlerin emperyalist devletlerin baziçesi [oyuncağı] olmaktan kurtulup bütün haklarına sahip birer milli ve müstakil devlet olarak yaşamalarını candan temenni ediyordu.²⁸⁹

Atatürk, diğer Balkan liderleri ve Yugoslavya Kralı Aleksandr'la Dolmabahçe Sarayı'nda yaptığı samimi konuşma ve politikalarla Balkan ülkeleri arasında bir pakt kurmayı başarmıştır. 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya, Balkan Pak-tı'nı imzalamıştır.

II. Dünya Savaşı konjonktüründe Tito önderliğindeki Parti-zanlar Alman ve İtalyan işgalcileri ülkesinden uzaklaştırmayı başardı. 29 Kasım 1943'te krallığa son verildi 2 Aralık 1945'te Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ Cumhuriyetleri birleşerek Yugoslavya Demokratik Fe-deral Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. Devletin ismi 1946'da Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ve nihayetinde 1963'te Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak deği-ş-tirildi.²⁹⁰

288 Gülşah Kurt Güveloğlu, a.g.m, s. 145.

289 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt II, Yapı Kredi Bankası Yay, İstanbul 1973, s. 522-524.

290 Muhammed Aruçi, a.g.m. s. 573-579.

1980'de Tito'nun ölümünden sonra ekonomik sorunlar, etnik bölünmeler derinleşmeye devam etti. Sırp Komünist lider Miloseviç başkanlığındaki Sırbistan'ın Yugoslavya'nın diğer bölgeleri üzerinde baskıcı bir egemenlik kurmaya teşebbüslerinin başarısızlığa uğramasından sonra ülke parçalandı. Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya 1991'de bağımsızlığını ilan ederek Yugoslavya'dan ayrıldı. Yugoslav Ordusu'nun Slovenya ve Hırvatistan'a karşı düzenlediği askerî harekât ve savaş Almanya ve Avrupa Birliği'nin çabalarıyla erkenden durduruldu. 29 Şubat-1 Mart 1992'de Bosna-Hersek'in bir referanduma giderek bağımsızlığını ilan etmesi ise çok sancılı oldu. Yugoslav Ordusu'nun desteklediği Bosna Sırpı, Boşnaklara saldırarak 1995 sonuna kadar üç yıl süren bir soykırım gerçekleştirdi.

Miloseviç'in 1997'de Yugoslavya Federasyonu'nun devlet başkanlığına seçilmesinden sonraki hedefi bu sefer Kosova ve Arnavutlar oldu. Sırpların Arnavutlara karşı etnik temizliğe başlamaları üzerine NATO Mart 1999'da Sırbistan'daki askerî ve stratejik hedeflere yönelik hava harekâtı gerçekleştirdi. Haziran ayında Miloseviç Kosova'dan çıkmayı kabul etti ancak Eylül 2000'de yapılan başkanlık seçimlerini sürpriz bir şekilde kaybetti. 2001'de tutuklanarak Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nda yargılanmaya başlandı ve 2006'da hapisteyken öldü.²⁹¹ Divan, Sırbistan'ı suçlu bulmamış olmasına rağmen Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi Bosna'da işlenen suçların soykırım olduğunu kabul etmiştir. 2003'te Yugoslavya'dan geriye kalan iki cumhuriyet, Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etti. Böylece Yugoslavya adı ve devleti ortadan kalktı.

291 Antony Bes, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Malolo, Kirsten E. Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, Çev.: Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, s. 531-533.

c) Yugoslavya'dan Türkiye'ye İlk Göçler (1923-1938)

Göç ve göçmen meselesini araştırmak zordur. Özellikle Cumhuriyet Dönemi Türkiye arşivlerinin uzun süre tasnif edilip kullanıma açılmaması bunun en büyük sebebidir. Her ne kadar günümüzde T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde bu konudaki çalışmalar hız kazansa da T.C. Dışişleri Arşivi'nin büyük bir kısmının araştırmaya hâlâ açık olmaması bir diğer problem olarak karşımızda durmaktadır. Aslında hiçbir resmî belge, göç öncesi durum, göç hazırlığı, göç yollarında ve gelinen ülkede göçmenlerin yaşadıkları problemleri tam olarak yansıtamaz. Bu konuda bir göçmenin hisleri, hatıraları, yaşadıkları travmalar, memleketlerine duyulan hasreti bütün yönleriyle hiçbir resmî arşiv belgesinde göremezsiniz. Ülkemizde Balkan göçmenleriyle ilgili sözlü tarih veya alan çalışmaları ise son derece azdır.

Sözlü tarihe dair Mehmet Kaplan'ın değerlendirmeleri fikrimizi âdetâ veciz bir şekilde özetlemektedir:

Tarih denilince iki şey anlaşılır. Bunlardan biri yaşanan, ötekisi ise yazılan tarihtir. Yazılan tarih, yaşanan tarihin binde biri bile değildir. Biz yaşanan tarih veya geçmiş hakkında ancak o devirlerden kalma vesika, kitap veya eşya vasıtasıyla bilgi ediniriz. Eğer 'yaşanılan tarih'den bir hâtıra veya bir iz kalmamışsa, o bizim için âdetâ yok gibidir.²⁹²

Nurcan Özgür-Baklacioğlu, Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçlerle ilgili makalesinin girişinde, belgelerin yanında göçmenlerle sözel tarih çalışmanın önemini ortaya koymaktadır:

“Sosyal bir olgu olan göçleri rakamlar ve varsayımlarla açıklamaya ve anlatmaya çalışmak, derinde sahip oldukları karmaşık, çok yönlü ve değişken yapılarını anlamayı zorlaştırır. XX. yüzyılda Yugoslavya'dan Türkiye'ye yaşanan göçler, ilgili resmî ulusal göç yazınları ta-

292 Mehmet Kaplan'ın *Türk Tarihi* adlı eserinden aktaran: Petek Ersoy İnci, “1950-1960 Yılları Arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göç Eden Müslümanların İskân: İzmir'in Bornova İlçesine Bağlı Çamdibi ve Altındağ Mahalleleri Örneği”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt Göç ve İskân*, s. 233-234.

rafından siyasallaştırılarak karşıt milliyetçi ön kabul ve savlarla anlatılmıştır. Oysa bu göçlerin çok daha karmaşık tarihsel, sosyolojik, politik ve iktisadi koşulları ve dinamikleri söz konusu olmuştur...

XX. yüzyıl Balkan göçleri... siyasal ve iktisadi kimliğini dayattığı, ülke, doğal kaynaklar, mülkiyet, iktisadi, siyasi ve kültürel yaşam, sınırlar, yerel kimlikler ve şiddet üzerinde mutlak otoritesini kurduğu bir dönemin zorunlu göçleri olarak meydana geldi. Bu bakımdan söz konusu göçler, tartışmasız ve doğrudan doğruya, devletlerin kendi varlıklarını, kimliklerini, güvenlik kaygılarını, egemenlik ve mutlak otoritelerini kabul ettirme ve devam ettirme kaygısıyla pervasızca kullandıkları zor ve şiddetin sonucu olarak doğdu. Bundan dolayı XX. yüzyıl Balkan göçleri devletlerin dış ve iç politika aracı olarak devletler tarafından başlatıldı, uygulandı, unutturuldu veya resmî tarih sayfalarında devlet-merkezli yorumlarla kategorileştirildi. Bu bakımdan bazı devletlerin sürgün olarak nitelendirdikleri göçler, diğerleri tarafından iradî göç olarak nitelendirildi...

Balkanlar coğrafyasında göçleri çalışmak çok zordur, devlet arşivlerinde belgelerini bulmak zordur, resmî erkânın hatıratında göçlere ilişkin notlar bulmak zordur, basında ise devlet propagandası ve resmî söylemin niyet okuması dışında bir okuma yapmak zordur. Dolayısıyla Balkanlar'da çalışan bir göç araştırmacısının ve fiilen yaşanmış göçler tarihinin en önemli kaynağı göçmenlerin kendisidir. Onların sözlü tarih hikâyeleri tarihin unutkanlığına terk edilmiş göçlerin gerçek tarihinin sansürlenmiş ayrıntılarını ortaya serer ve göçün sebep, sonuç ve uygulanmasına ilişkin birçok detayı gün yüzüne çıkarır.”²⁹³

1952-1967 yılları arasında gelen Yugoslavya göçmenlerinden çok sayıda kişi hayatta olmasına rağmen bu konuda yapılan birkaç tez, makale ve kitaptan başka çalışma olmaması büyük eksiklik-tir. Çünkü göç acısını yaşayan bu insanlar birer birer aramızdan eksilmekte ve bir tarih âdeta yok olmaktadır.

293 Nurcan Özgür-Baklıoğlu, “Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar”, M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, (Der.), *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2015, s. 193-194.

Yugoslavya'dan trenle gelen Göçmenler akrabalarının yanına giderken Haydarpaşa İstasyonu'nda /3.4.1955 (*Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Arşivi*)

Türkiye ile SHS Krallığı arasındaki siyasi gerginlik ve ekonomik baskılar Yugoslavya'daki Türk ve diğer Müslümanların göç kararını direkt etkiliyordu. İki ülke arasındaki siyasi gerginliğin kaynağı Lozan Barış Konferansı'na dayanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'nın taraf ülkelerinden birisi olması açısından Lozan Konferansı'na katılan Yugoslavya, Barış Antlaşması'nı imzalamadığından Türkiye-Yugoslavya arasındaki savaş durumu devam ediyordu. 28 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan *Dostluk Antlaşması*'yla savaş durumu sona erdirildi. Bu tarihten sonra ikili ilişkiler yavaş yavaş olumlu bir seyir kazanmaya başlasa da birkaç yıl içinde Yugoslavya Türklerini menfi yönde etkileyip göçe sevk eden 1928'deki toprak reformu ve 1929 *Ekonomik Buhranı* ilişkileri olumsuz yönde etkiledi.²⁹⁴

1923'ten itibaren Yugoslavya'dan yaşanan ilk belirgin göç hareketinin temelinde aslında SHS Krallığı'nın adının 1929'da Yugoslavya Krallığı olarak değiştirilmesidir. Kral Aleksandr

²⁹⁴ Hikmet Öksüz, "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)", *Atatürk Dergisi, Cilt III, Sayı I*, 2000, s. 183-184.

Karagorgiyeviç Sırp egemenliğini pekiştiren bir anayasa ilanı-
la parlamentoyu ve 1921 Anayasası'nı feshederek ülkeyi millî
sınırları dikkate almadan 9 vilayete ayırarak idari yapılanma
kurmuştur. Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları Kosova,
Bosna-Hersek gibi toprakların bölünmesi ve faşist yönetimle-
rin idaresine verilmesi, Müslüman halkın hayatını gittikçe zor-
laştırmış; sistematik devlet terörü, etnik temizlik ve ekonomik
zorluklar ülkedeki Müslümanların Türkiye'ye göç etmeleri yahut
kaçmak sonunda kalmalarına yol açmıştır.²⁹⁵

1923-1933 yılları arasında Yugoslavya'dan 26.120 ailede 108.179
kişinin serbest göçmen olarak geldiğini görmekteyiz. Ayrıca
1934-1940 yılları arasında 5.894 kişi de iskânlı göçmen; 1934-
1949 arasında ise 3.139 kişi ise *serbest göçmen* statüsünde Türki-
ye Cumhuriyeti'ne gelmiştir. Bilindiği üzere bu tabir, devletten
herhangi bir yardım almadan gelmeyi kabul eden göçmenler
için kullanılan terminolojik bir tabirdir. İskânlı göçmen tabiri ise
adından da anlaşılacağı gibi devletin toprak, ev, arazi, çift hayvanı
vb. yardımı sağladığı göçmen grubudur. Ancak *serbest göçmen* de-
diğimiz zaman, sanki her şey güllük gülistanlıkmış, sadece çalış-
mak için şehir değiştiriliyormuş gibi bir algı oluştuğunu söylersek
haksız sayılmayız. Aslında göç ettiren irade, göçmeni vatanından
ayrılmaya zorluyor, göçmen kendisini doğduğu yerden ayrılmak
zorunda hissederek göç ediyordu. Biz günümüz insanında ise bu
kavram göçmen, kendi istediğinden göç etmiştir olarak algılan-
maktadır. Yine aynı kavram, Yugoslavya açısından böyleyken,
Türkiye açısından ise devletten bir şey istemeden gelen kişi ma-
nasında bir terminolojiye dönüşüyordu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan
dönemde Türkiye'ye gelen Balkan göçmenlerinin içinde Yugos-
lavya'dan gelen göçmenlerin oranı %22,3'tür ve oransal olarak
Yunanistan ve Bulgaristan'dan sonra gelmektedir.²⁹⁶ Başka bir

295 Ayşegül İnşinar Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 75.

296 Cevat Geray, *a.g.e.*, Ek Tablo 2.

araştırmada Yugoslavya-Makedonya topraklarından 1923-1930 arasında devamlı baskılar sonucu Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 350 bin olarak belirtilmektedir.²⁹⁷ Ancak elimizdeki diğer verilerle karşılaştırıldığında bu sayı oldukça yüksek görünmektedir.

Bu dönemde gelen Yugoslavya muhacirlerinin bir kısmı Türkiye'ye gelmek üzere yol masrafını bile karşılayamayacak fakir bir vaziyet-teydi. Başvekil İsmet Bey başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti 8 Kasım 1925 tarihli toplantısında Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in de onayladığı şu kararı almıştı:

Yugoslavya pasaportuyla Türkiye'ye gelen ve tabiiyetimize girmek isteyen Müslümanların yol masraflarını tediyeden aciz bir vaziyette bulunmaları hasebiyle mahall-i müretteblerine sevk edilemedikleri ve bu sebeple sefil ve perişan bir vaziyette kaldıkları anlaşıldığından, bunlardan pek ziyade muhtac-ı muavenet olanlarına vapur ücretleriyle kara sevkiyatında eşyalarının nakli için bir defaya mahsus olmak üzere İskân Müdüriyet-i Umumiyesi bütçesinin... sevkiyat ve nakliyat tertibinden muavenet ifası... İcra Vekilleri Heyeti'nin 8 Teşrinisani 1325 tarihli içtimanda tasvib ve kabul olunmuştur.²⁹⁸

Bu dönemdeki göçlerin Türkiye'nin hangi bölgelerine yapıldığına hakkında ayrıntılı bilgiler olmasa da en azından Trakya bölgesine yapılan göçlere dair, Ayşegül İnginar Kemaloğlu'nun doktora tezinde arşiv belgeleri ve muhacir kayıt defterlerine dayanan titiz ve ayrıntılı incelemeler mevcuttur. 1934'e kadar Balkanlar'dan ciddi miktarda muhacir gelmiş olmasına rağmen 762.736 km² toprak ve 17 milyon nüfusuyla Türkiye'nin nüfus yoğunluğuna km²'de sadece 22,3 kişi, Trakya bölgesinde ise 25 kişi düşüyordu. 1912-13 Balkan Harbi öncesinde bile bölgede km²'ye 48 kişi düşmekteydi. Buna rağmen Trakya bölgesi savaştan evvel bu iki kat fazla nüfusuna ilaveten daha yarım milyon muhacirin yerleş-

297 Ferruh Solak'ın "Türkiye'ye Göçler" makalesinden aktaran Bkz: Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından ...", s. 135.

298 BCA, 30-18-1-1-16-70-17. Kararlar Daire Başkanlığı Tasnifi. 8 Kasım 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı.

tirilmesine elverişli görülmüştü. 1927 nüfus sayımına göre SHS Krallığı ve devamı niteliğindeki Yugoslavya Krallığı topraklarından Türkiye'ye göç edip Edirne'ye 2.334, Tekirdağ'a 581, Kırklareli'ne 2.415 kişi toplam 5.330 kişi yerleştirilmişti. 1927-1934 arasında, Trakya'ya yerleşen Yugoslavya göçmeni sayısı oldukça azdır. 1933'te sadece 97 kişi Tekirdağ'a iskân edilmiş, Kırklareli ve Edirne'ye yerleştirilen Yugoslavya göçmeni olmamıştır. 1934'te ise Edirne ve Tekirdağ il ve sınırları içerisinde yerleştirilmiş Yugoslavya göçmeni kaydına rastlanmamıştır. Yine aynı yıl Kırklareli iline iskân edilen veya serbest göçmen statüsünde yerleşen 99 Yugoslavya kökenli insan vardı.²⁹⁹

Bu dönemde yaşanan göçlerin en önemli sebebi krallığın, Karadağ, Sancak, Makedonya ve Kosova'da uyguladığı Osmanlı feodal yapısını kaldırmayı hedefleyen Tarım Reformu (*Agrarna Reforma*) idi. Bu düzenlemeye göre toprakları ellerinden alınan köylüler göç etmeye zorlandı. Aslında topraksız köylüleri toprak sahibi yapmak bahanesiyle açıklanabilecek bu reformla bölgenin demografik dönüşümü ve Sırplastırılması amaçlanmaktaydı. Bu dönemdeki zulümlerden bahseden bir kaynağa göre, Kosova'da 12.371 kişi öldürüldü, 22.110 kişi hapsedildi, 6.050 ev tahrip edildi, 10.452 ev Sırplar tarafından soyuldu. Büyük arazi ve köylere sahip Burmalı Cami, Gazi Mustafa Paşa Camii, Harabati Baba Vakfı gibi İslam vakıflarına jandarma, Sırp subayları ve Karadağlılar tarafından el konulmuştur. Yerel düzeyde meydana gelen bu eylemlerle özellikle Arnavut ve Türk toplumunda korku ve panik yaratılarak onları göç etmeye zorlamıştır. Buradaki Müslümanlardan haczedilen malların 1922-1941 yılları arasında Karadağ, Banat ve Srem'den bölgelerinden getirilen 12 bin Slav ve 5 bin yerli ahalیه verilmesi göç ettirmenin ana maksadını açıklamaktadır.³⁰⁰

Bu dönem ve sonrasında gerçekleşen göç eden ailelere dair birkaç örnek vermek istiyoruz. Yugoslavya SFC lideri Tito döneminde

²⁹⁹ A. İnginar Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 74-80.

³⁰⁰ Nurcan Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 162-166.

yetiştirilmiş akademisyen bir Boşnak hanım olan Dr. Munevera Hacıšehović'in ailesinden birçok fert Türkiye'ye göç etmiştir. Büyük toprak sahibi Boşnakların *Tarım Reformu* sebebiyle nasıl göçe zorlandığını *Tito Yugoslavyası'nda Müslüman Bir Kadın* isimli kitabında şöyle anlatmaktadır:

Ailemin büyük bir kısmı 1923-1933 yılları arasında Türkiye'ye göç etti. Onları en iyi topraklarından mahrum bırakan Yugoslavya'nın ilk Tarım Reformu (Agrarna Reforma) programı bu dönemde gerçekleştirildi. Aileler fakirleşti ve dağıldı. Göç etmenin ana nedenlerinden biri buydu. Daha önemli diğer neden ise yeni Sırp hükümetinden duyulan korkuydu. Kalanlar ticaret ve esnaflıkla uğraştı.³⁰¹

TBMM'de üç dönem İstanbul milletvekili olarak bulunan Hüseyin Kansu'nun ailesi de Yugoslavya kökenlidir. Babası Yusuf Kansu 1935'te Türkiye'ye göç etmiştir. 1911'de Priepolye'nin Orahovaç köyünde, Osmanlı Devleti vatandaşı olarak dünyaya gelen Yusuf Çulahoviç ömrü boyunca dört ülkenin vatandaşı olmuştur. 1914'de Sırbistan Krallığı, 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (1929'da *Yugoslavya Krallığı* adını alacaktır) ve Türkiye'ye hicret ettikten sonra 1935'de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Yusuf Çulahoviç'in hayat hikâyesi ilginç ayrıntılarla doludur. Çok sevdiği Mehmet dayısının tavsiyesi üzerine Türkiye'ye hicret etmeye karar verdikten sonra pasaport işlemlerini yapıp ev ve arazilerini sattı.

3 Mart 1935'te sekiz aile birlikte Priepolye'den yola çıktı. Bu kafiye rehberlik ve tercümanlık yaptı. Annesi, Elmas teyzesi, kardeşleri Hasan ile Lütfi'yi alarak Türkiye'ye hicret etmek için önce mecburen Üsküp'e geldi ve yaklaşık bir ay kaldılar. Çünkü bu yıllarda Sancak'tan Türkiye'ye direkt göç kabul edilmiyordu. T.C. Üsküp Başkonsoloslugu'ndan 10 Nisan 1935'te gerekli belge ve vize işlemlerinden sonra ailesiyle birlikte trenle Selanik'e geldi.

Gemi bulmakta yaşadıkları sıkıntı nedeniyle aile Selanik'te bir otelde kaldıktan sonra kereste yüklü bir gemiyle 21 Nisan

301 Munevera Hadžišehović, *A Muslim Woman in Tito's Yugoslavia*, Texas-USA, 2003, s. 10.

1935'de İzmir'e geldi. Aile için doldurulan Tabiiyet Beyannamesi'nde, *Konuştugu Dil*: Boşnakça, *Asli Tabiyeti*: Yugoslav, *Irkı*: Boşnak, *Ana dili*: Boşnak yazdığı için İzmir'den tren yolculuğuyla *mecburi iskân* statüsünde Yozgat'a gönderildi. Beyannamede aileye 4 Mayıs 1935'te kimlik yerine geçen Muhacir Kâğıdı'nın verildiği ifadesi kayıtlıdır. Aile Yozgat'ın Boğazlıyan Kazası, Çayıralan nahiyesi İğdeli köyüne yerleştirildi. Çünkü *Sanatı*: Rençber olarak kayıtlıdır. Her aileye arazi, köy içinde ev arsası ve bir çift öküz verildi ve kanun gereği arazilerine on beş yıl satılamaz kaydı kondu. İmece usulüyle her bir aile için sırayla ev inşa ettiler. Aile 28 Ağustos 1935 tarih 2/3181 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlığa alınmıştır. Böylece Yusuf Kansu 1935 itibarıyla nihayet, hayatının dördüncü ülkesi olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıydı. Soyadı kanunu çıktığında nüfus memurunun tavsiyesiyle *Kansu* soyadını aldı. 1947'de İstanbul'a gelen Yusuf Kansu, Ayşe Hanım'la 1950'de evlendi. İstanbul'da Hüseyin ve Nimet adlı iki çocukları dünyaya geldi. Hüseyin Kansu ticaretle uğraştıktan sonra üç dönem milletvekilliği yaptı.³⁰²

Kitabın yazarı olarak benim ailem de Yugoslavya'nın Priyepolye (*Osmanlı dönemindeki ismi Prepol*) şehrinden 30 Mayıs 1933'te önce Üsküpe giderek oradaki T.C. Konsolosluğu'ndan vize alıp *serbest göçmen* statüsünde İstanbul'a göç etmiştir. Bu yıllarda birçok Boşnak aile, *mecburi iskân* olarak Anadolu'ya gönderilirken bizim aile İstanbul'a yerleştirilmişti. Ahmed dedemin vatandaşlık alabilmesi için doldurması gerekli Tabiiyet Beyannamesi'nin *Konuştugu Dil*: Türkçe, *Asli Tabiyeti*: Yugoslav, *Irkı*: Boşnak, *Ana dili*: Türkçe, *Sanatı*: Amele (İşçi) yazmaktadır. İşçi olması ve Türkçe bilmesi sebebiyle kendisine İstanbul izninin verildiğini tahmin ediyorum. Ahmet dedem zaman geçirmeden müracaat ettiğinden herhangi bir harç ödememiştir. Türk vatandaşlığı için

302 Hüseyin Kansu, "Dört Ülkenin Vatandaşı Muhacir Hacı Yusuf Kansu'nun Sancak'tan Türkiye'ye Hicret Serüveni (1911-1991)", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Göç ve Kültürlerarası Etkileşim Sempozyumu*, İstanbul 2019, s. 855-869.

İstanbul'a göç eden dört Priyepolyeli muhacir: dedem ve babaannem Ahmet-Münire çifti ile oğulları babam Asım ve amcam Hüseyin Ağanoğlu.

6 Haziran 1933'te müracaat etmiş ancak 10 Nisan 1935'de kimlik yerine geçen muhacir kâğıdı verilmiştir. İşlemler neden uzadıysa bilinmez ancak 28 Ağustos 1935 tarih 2/3181 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlığa alınmıştır. Bir tarihçi olarak 2022'ye kadar kendi ailemin göç tarihini bile kesin olarak veremiyordum. Ta ki arşivlerde ailemin Tabiiyet Beyannamesi belgesini bulana kadar. Bu da ayrı bir göç trajedisi. Çünkü dedemi göremedim, babam üç, amcam ise iki yaşında bebekken göçü yaşadığı ve doğal olarak hiçbir şey hatırlamadıkları için bana da anlatamadı. Ama böylece arşivin ve belgelerin önem ve değerini bir kez daha yaşayarak öğrenmiş oldum. Aşağı yukarı her gü öğrendiğim gibi.

Nüfus kayıtlarında her ikisi Prepol doğumlu olan, dedem Ahmet Aginçiç (1904 doğumlu) ile babaannem Münire Haniç (1912 doğumlu), Priyepolye'de 1928'de evlenmiştir. 8 yaşına kadar Osmanlı Devleti vatandaşı olarak yaşayan Ahmet dedem terzi idi.

Osmanlı, bölgeden çekilip I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki karışık yıllarda Ahmet dedemin içinde devamlı bir sıkıntı varmış. Dedem, *Buralar artık güvende değil, Sırplarla birlikte yapamayız, tekrar ay yıldızlı bayrağımın olduğu Türkiye'ye gitmeliyim* düşünce-siyle hicret kararı almıştır.

Ahmet ile Münire, Prepol doğumlu oğulları Asım ile Hüseyin'i alarak İstanbul'a göç ederek Fatih ilçesinin Edirnekapı semtine *serbest göçmen* olarak yerleşip devletten iskân yardımı olarak hiçbir şey almadı. Türkiye'ye geldikten sonra soyadları "*Ağanoğlu*" olarak nüfusa kaydedildi. İkinci Dünya Savaşı'nın zor yıllarında Münire babaannem 18 Haziran 1943'te yetersiz beslenme üzerine gelişen verem hastalığından vefat etti. Bir başka muhacir hüznüdür ki 1931-2009 arası ailemizden hiç kimse oraya gitme şansını bulamadı. Bunun yanında ne dedem ne babaannem ne de babam doğdukları şehir Prepol'de çektirdikleri bir tane fotoğraflarını bile İstanbul'a getiremedi.³⁰³ Babam Asım Ağanoğlu, ilkokulu dördüncü sınıfa kadar okudu ve çalışmak zorunda olduğundan eğitimine devam edemedi. Askerliğini yaptıktan sonra İstanbul Belediyesi'nde çalışıp ve 1996'da emekli oldu.

Mecit ve Havva'dan olma annem Leman Hanım 1934'te Yugoslavya'nın Üsküp şehrinde doğdu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında önce mahalle camisinde bulunan Hafız İdris Efendi Mektebinde Osmanlı Türkçesiyle eğitim gördü. Üsküp'ten getirdiği bazıları Dersaadet baskılı Osmanlı Türkçesiyle yazılı kitaplarını, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünde Osmanlıca öğrendikten sonra bulduğumda hayran olmuştum. Annem Türkiye'ye geldikten sonra Latin harfleriyle Türkçe okuma-yazmayı öğrendi.³⁰⁴ Sosyalist Yugoslavya rejiminin çeşitli dinî ve kültürel baskıları sonucu Mecit dedem artık ailesi için Sosyalist Yugoslavya'da bir hayat kalmadığı düşüncesiyle göç etme kararı verdi. Bir tanıdığın dü-

303 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Bosna-İstanbul Yolunda Bir Sancak Şebri Priyepolye (1465-1877)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 17-18.

304 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Üsküp Kitabı*, Fide Yayınları, İstanbul 2008, s. 21-30.

zenleyip gönderdiği garanti kâğıdıyla, ailesiyle birlikte 7 Ağustos 1955'de İstanbul Sirkeci İstasyonu'na serbest göçmen olarak ayak bastı. Annem geldiğinde 21 yaşındaydı. Dedem çalışmadığından hanenin geçimini derici Faik dayım 25 yaşındayken üstlendi. Aile önce Zeytinburnu, sonra Yedikule'ye yerleşti. Bu semtin seçilmesinde Kazlıçeşme'ye olan yakınlık tercih sebebi oldu ve zorlukları yavaş yavaş aşıldılar.³⁰⁵ Babam Asım Ağanoğlu İstanbul'da 1967'de annem Leman Hanım'la evlendi. 1968'de ben ve 1974'te kardeşim Yıldıray doğmuşuz. Benim ailemin Yugoslavya'dan göç hikâyesinin kısa özeti bu kadardır. Böyle bir kitapta, ailesi Yugoslavya kökenli biri olarak bu kısmı yazmanın bana nasip olması da ayrı bir hüznün ve mutluluk kaynağıdır.

Yugoslavya'da "*Türkler Asya'ya*" şarkıları söylenip baskının had safhaya vardığı yıllarda, İştîp'te zengin bir aile olan Mehmet Zaim (Prof. Dr. Sabahaddin Zaim'in babası) 1934'te Türkiye'ye hicreti düşünmüştü. Bu konuda ulemaya müracaat edip şu soruları sormuştu: "*Burada İslami kimliğimiz, istikbalimiz tehlikede; Türkiye'ye gitmek istiyoruz. Ne yapalım?*" Reisülulema "*Orası İslam ülkesidir. Burada ise ileride çocuklarınızı Türk ve Müslümanla evlendirme imkânı bile azalabilir. Gitmeniz hayırlıdır*" şeklinde cevap vermişti.³⁰⁶ Bunun üzerine aile göç etmişti. Bu misalden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz. Çoğunlukla din adamları göçe karşı çıkmış ancak umutsuzluğa kapıldıkları yıllarda da çaresiz durumdaki insanların göç etmelerine ses çıkarmamışlardır. Bu konuda Makedonya Türklerinin kullandıkları bir atasözü dikkat çekicidir. "*En son imam göç eder.*" Balkanlar'da azınlık olarak yaşayan Türklerin millî kimliği en büyük desteğini İslam dinine dayanarak bulmaktadır.³⁰⁷

Üsküp'teki Meddah Medresesinde 1923-1938 arasında dersler veren Müderris Abdülfettah Rauf Efendi, vatan hasreti, göç vb.

305 H. Y. Ağanoğlu, *Üsküp Kitabı*, s. 35.

306 Burhaneddin Zaim, *İştîp ve Köprülü Hatıraları*, Şehir Yayınları, İstanbul (tarihsiz), s. 14.

307 Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 48 (01), s. 109-120.

konularında Yugoslavya'da Osmanlı Türkçesiyle yazdığı çok sayıda yazı ve şiirde çektiği acıyı yansıtmıştır. Sosyalist dönemde hapse atılan, rejimin baskısını hayatının sonuna kadar yaşayan bu değerli âlimin “*Hicran-ı Vatan Humması İçinde*” şiirindeki birkaç mısrayı, vatan kaybetmenin, göçlerle boşalan Üsküp'ün ve giden insanların yaşattığı acıları yansıtmaları bakımından dikkate değerdir³⁰⁸:

*Yıkıldı bir yurdu Ya Rab, kaldı bomboş bir diyar
Sardı hep ağyar u a'dâ, gitti elden nazlı yar
Kalmadı bir yurt içinde tab u vicdana uyar
Ben figân ettimse Tanrım bu feryadı kim duyar*

...

*Müslümana derd ü matembâne olmuş bir vatan
Sinesinde kalmasın bir zevkini asla tadan
Gözleri çıksın bu suşsuz millete kem göz atan
Ömrü zehrolsun bu masum millete bir semm (zehir) katan*

Artık günümüzde Yugoslavya devleti tarih sahnesindeki yerini alsa dahi, üzerinde kurulan yeni cumhuriyetlerde yaşayan Rumeli Türklerinin çektiklerinde çok fazla değişiklik yoktur. En azından öldürme vb. baskıcı yöntemler nispeten hafiflemiş ancak ikinci sınıf muamele, aşağılama, baskılar devam etmektedir. 2021'e gelindiğinde bile bunu görmek mümkündür. Eski Yugoslavya'nın parçası ve günümüz Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Üsküp'te yaşayan bir Türk olan Leyla Şerif-Emin'in kitabında göç konusu şöyle geçmektedir:

“Rumeli bölgesinde yaşayan Türkler olarak, bu toprakları terk etmeyenler olarak, öyle zor durumlarda kaldığımız oluyor ki her şeye rağmen sabretmeyi öğreniyoruz... En basiti 'Burada Türk kalmadı ki hepsi gitti, siz Türk değilsinizdir kim bilir. Gelin vazgeçin bundan' Göçler yoğun bir şekilde yaşandıktan sora burada kalanları psikolojik baskı altına alarak ya asimile etmeye çalışıyorlar ya da buradan gitmelerini sağlıyorlar. İkincisi 'Türkiye gibi bir ülkeniz var, ne kadar da güçlü, orada her şekilde daha iyi yaşırsınız, bura-

da yaşayıp kendinizi mahvediyorsunuz'. Vazgeçmiyoruz! Türkçeyle ne başarabilirsiniz ki! Yazdıklarınızı buralarda sadece azınlık olarak yaşayan Türkler anlıyor. Farklı dilde yazın, farklı dilde okuyun, zaten az okullar var, ne de olsa ileride işinize yaramayacak Türkçe'. Yazmaya devam ediyoruz. Bu gibi psikolojik baskılardan sonra bakıldılar ki olmuyor, aralarına nifak tohumları ekelim, farklı ideolojiler, farklı partiler, dernekler, dergiler... Ne kadar farklı olursa o kadar iyi diyorlar. Yugoslavya döneminde farklı olmak zordu elbette, dilde özgürlük vardı, ancak farklı fıkirlere yer yoktu, devlet kendince o sorunları ortadan kaldırıyordu."³⁰⁹

Krallık döneminde 1931'de çıkarılan Zirai Islahat Kanunu (Ağrar) Makedonya'da siyasi açıdan çökmüş Türklüğün ekonomik bakımdan yıkılması sonucunu doğurmuştur. Toprakların bedelsiz istimlak edilip Türklerin geniş arazilerinin ellerinden alınması ve yüksek vergi tarhiyla Türkler üzerinde ekonomik bir baskı oluşturulmuştur. Oysa krallık döneminin ilk yıllarında Türkler, en azından Makedonya kesiminde nüfusun çoğunluğuna yakın bir kısmını oluşturdıkları gibi toprakların da yarısından fazlasına sahiptiler. Türkler *Ağrar Kanunu*'yla mal varlıklarını kaybedip göç etmeye başlayınca Türkiye, Yugoslavya nezdinde göçmenlerin bölgede kalan arazi, çiftlik ve emlakinin tasfiyesi konusunu gündeme getirmiş ve Belgrad'da 27 Kasım 1933'te *Dostluk, Adem-i Tecavüz, Adli Tesviye, Hakem ve Uzlaşma Muahedesi*'ni takiben Ankara'da 28 Kasım 1933'te *Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı Arasında Mütakabil Mutalebâtın Tesviyesine Mütteallik İtilafnâme*'yle konunun mali boyutu çözüme bağlanmıştır. Böylece iki taraf uyruklarının diğer ülkenin sınırları içinde bulunan mal varlıkları karşılaştırılmış, Türk tarafının lehine çıkan 476.520 TL fark, Yugoslavya tarafından Türk makamlarına ödenmiştir. Bununla birlikte Yugoslavya tarafından teslim edilen listelerdeki, bazı mal sahipleri tespit edilemediği gerekçesiyle bu para Kızılay'a bağışlanmıştır.³¹⁰

309 Leyla Şerif-Emin, *Kaybolmazsan Bu Şehir Hâlâ Senin – Rumeli'de Şehir ve Zaman-*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2021, s. 112-113.

310 H. Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından...", s. 140-141.

Göç devam etmesine rağmen iki ülke arasında göçle ilgili bir anlaşma yoktu. Her ne kadar tam manasıyla uygulanmasa ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı belgelerinde henüz böyle bir kayda ulaşılamasa bile Türkiye-Yugoslavya arasında imzalanan ilk göç anlaşmasının 1938 anlaşması olduğu iddia edilmektedir.

► Türkiye-Yugoslavya Göç Anlaşması (1938)

Güney Sırbistan'da yaşayan 40 bin aile yani 200 bin göçmen 1938 Göç Anlaşması'nın kapsamına girmektedir. Bu anlaşma Yugoslavya Kraliyeti Vatandaşlık Kanunu'nun 50. maddesi çerçevesinde düzenlenen 21 Eylül 1928 tarihli Göç Kanunu'nun devamı olmuştur. 1 Kasım 1938'in sonuna dek uygulamada kalan bu Göç Kanunu 1913'ten hemen sonra Türkiye'ye göç eden Güney Sırbistan Müslümanlarının mal varlıkları ile vatandaşlık işlemlerini düzenlemeyi ve dönmeleri için imkân sağlamayı amaçlamıştır.

Ankara'da 25-27 Şubat 1938'de yapılan Balkan Antantı toplantısından sonra 11 Temmuz 1938'de Göç Anlaşması'nın metni parafe edilmiştir.³¹¹ 1938 Anlaşması'nın göç kriterleri arasında yer alan paragrafta: "*Türk dili ve orijini olanlar ve Türk Kültürüne sahip Yugoslavya Müslümanları...*" göç etme hakkına haizdi.³¹² Bu tanımda yere alan birinci unsur Türkler, ikinci unsur ise bir bakıma Müslüman olan herkesin Osmanlı geçmişinden dolayı Türk kültürüne sahip olduğu varsayımını esas alan kategoridir ki bunlar Arnavut, Boşnak ve Torbeş'lerdir. Toplantı müzakerelerinde en çok tartışılan konu mali tazminatlar olmuştur. Tazminat olarak aile başına 500 TL, toplamda 40 bin aile için 20 milyon TL alacaktı. Yugoslavya, göçmenlerin Selanik'e kadar demir yoluyla ulaştırılmasını sağlamakla yükümlü, Türkiye ise Selanik'ten son-

311 Not: Anlaşma metnine dair T.C. Dışişleri Arşivi'nde kullanıma açılan belgeler arasında bir kayda rastlanmamıştır. Anlaşma Arnavut kaynaklarından aktarılmıştır. Bkz: Nurcan Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 457.

312 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 441.

raki ulaşım bedelini sağlayacaktı. Anlaşma esas itibarla köy nüfusunu kapsamıştı. Üsküp, Gostivar, Kalkandelen, Ohri, Kumanova, Köprülü, İştıp, vb. bölgeleriyle günümüz Makedonyası'nın neredeyse tamamı ve Prizren, Priştine, Ferizovik, Vıçitırın, İpek vb. bölgeleriyle Kosova'nın güney bölümünde bulunan kasabalar anlaşma kapsamındaydı.

Konvansiyon geriye dönük olarak 1933'ten itibaren Türkiye'ye göç eden veya göç etmek için başvuruda bulunanlar açısından görelî yarar sağlasa da II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Türkiye'nin Yugoslavya'dan göç politikasında yaşanan değişim sonucunda baştan planlandığı şekliyle uygulanamadı. 1938 Anlaşması bağlamında, dikkate değer bir göçün yaşandığını söylemek zordur. Esas göçlerin 1919-1939 arasında yaşandığı dikkate alındığında II. Dünya Savaşı'nın öncesinde yaşanan göçlerin bu anlaşmadan dolayı değil, 1919 sonrasındaki bölgedeki gelişmeler ve Yugoslavya Krallığı'nın uyguladığı toprak ve kolonizasyon reformlarıyla ve bunların uygulanış şekillerinden kaynaklandığını söylememiz daha doğru olacaktır.³¹³ Ayrıca bir başka eserde, 1936-1947 arasında Yugoslavya'dan 2.277 kişinin göç ettiği belirtilmektedir.³¹⁴ Özellikle II. Dünya Savaşı yılları boyunca göç eden sayının (yaklaşık 300 kişi civarında) görece azlığı bize savaş şartlarının ne kadar zor olduğunu ve kara yolu veya deniz yolundan göçü ne oranda engellediğini göstermektedir.

II. Dünya Savaşı esnasında Makedonya'nın batı kısmı İtalyan; Üsküp dâhil doğu kısmı Bulgar işgali altındaydı. Bulgarlar tarafından öldürülen Türklerin bir günde 60 kişiye ulaştığı ifade edilmektedir. İtalyan işgali altındaki Makedonya'yı Arnavutlar idare ediyordu. Bu yıllarda Arnavut milliyetçileri Türk köylerine sokulmuş ve Türkleri Arnavutlaştırma faaliyetleri başlamıştır. Savaş sonunda 11 Ekim 1944'de Makedonya Cumhuriyeti, Yugoslavya'ya bağlı fede-

313 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 157-162.

314 M. De Vergottini, *Göçmen Hareketleri*, Çev: Nüzhet Yakut, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1949, s. 57.

re bir devlet olarak ortaya çıktı. Yugoslavya kendisi gibi komünist rejimi kabul etmiş Arnavutluk'a hoş görünmek için Makedonya'daki Arnavutlara geniş haklar tanıyınca onlar da bu yetkilerini Türkleri asimile etmek için kullandı. Batı Makedonya'da yaşayan Türkleri nüfusta Arnavut yazdırma kampanyası yürütüldü. Bu arada Partizanlar, gizli mukavemet teşkilatlarına katılmadıkları için bazı Türkleri kurşuna dizdi, cesetleri ailelerine teslim edilmedi. Makedonya resmî makamları, Türk aydınları Komünist Parti'ye üye olmaya zorlamak için kampanya başlattı, buna yanaşmayanları işsizlik ve dolayısıyla açlığa mahkûm etti. Söz konusu dönemde Yugoslavya'nın, Arnavutluk'la birleşme umutları olduğundan, Makedonya'da sadece Arnavutların varlığı tanındı, Türklerinki ise tanınmadı. 1946'da çıkarılan soyadı kanunu da bunun bir kilometre taşı olmuştur. Daha önce Türklerin soyadı sonuna getirilen "yeviç" ekiyle Sırp olarak tanımlanmışken savaştan sonra "i" eki getirilerek Türkler, Arnavut yapılmıştı.³¹⁵

► 1952-1967 Göçleri ve 1953 Göç Anlaşması

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, komünist idareyi hâkim kılmaya çalıştığı yıllarda, Tito rejimi önceleri komünizmin başarısızlığı olarak görüleceği ve rejimin iç durumu hakkında göç edenlerin bilgi vermesi korkusu sebeplerinden göçe izin vermek istemedi. Ancak mevcut şartlar neticesi göç kaçınılmaz hâle geldi. Bu göçler, Adnan Menderes iktidarıyla Tito yönetimi arasında zımnî, sözlü bir göç kararına varılmış olması ve Türkiye'nin tek taraflı olarak göç vizesi vermesiyle başlamıştı. 1969'da yürürlüğe giren tazminat anlaşmasındaki hükümlerde herhangi bir anlaşmadan söz edilmeyerek sadece 13 Temmuz 1956 tarihi esas alınmıştır. Bu da göçün 28 Şubat 1953'te Ankara'da imzalanan *Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyetleri Arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması* ile ilgili görüşme ve

315 H. Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından...", s. 141-142.

yazışmalar esnasında müzakere edilip karara bağlanmış olacağına işaret etmektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin imzaladığı anlaşmalar arasında böyle bir göç anlaşması bulunmamaktadır. Ancak Yugoslavya Dışişleri Bakanlığı arşivlerine dayanan Arnavut kaynaklarında 16 Mart 1953 tarihli *Split Centilmenlik Anlaşması*'na ait bilgiler mevcuttur. Buna göre Türkiye 4 Ekim 1952'te 3997/51 sayılı gizli belgeyle 1938 anlaşmasını güncelleştirmiş ancak anlaşmanın onaylanması Tito ile Fuat Köprülü arasında 16 Mart 1953'te Split'te imzalanan Centilmenlik Anlaşmasıyla tamamlanmıştır. Netice de bu bilgiler bizlere bu anlaşmanın gizli tutulduğunu düşündürmektedir.³¹⁶

Türkiye açısından göçe yönelik takip edilen politikanın en temel dayanağı 1934'te çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu'nun 3. maddesidir. Bu maddede

Türk soyundan olan veya Türk Kültürü'ne bağlı bulunan kimselerin yurdumuza kabul edileceği

ifadesi köken olarak Türk olmasa da Yugoslavya'dan Arnavut, Boşnak vb. farklı etnik kökene sahip ailelerin göçüne imkân tanımıştır. Başlangıçta sıkı tutulan şartlarda zamanla yumuşamaya gidilmiş ve Türk ırkından olmayıp Türk dilini bilmeyen ancak Türklük bilincine haiz olduğu düşünülen Balkan Müslümanlarına serbest göç vizesi verilmiş ve Türkiye'ye göç etmelerine müsaade edilmiştir.³¹⁷

Sosyalist Yugoslavya'da özel mülkiyetin ve üretim araçlarının kamulaştırılması, silahların toplatılması yoluyla güvenliğin ulusallaştırılması, kıyafetlerin modernleştirilmesi, kadının iş hayatına girmesi, geleneksel yaşam tarzının, yerel kültür ve dinsel kimliğin terk edilmesini hedefleyen reformlar; Türkler ve diğer Müslüman

³¹⁶ N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 491-492.

³¹⁷ Erdem Muhtaroglu, *1950'li Yıllarda Göç Politikaları ve Eski Yugoslavya Make-donya Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye Serbest Göçler*, T. C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019, s. 89-90.

Yugoslavya Göçmenleri eşyalarıyla trene doğru giderlerken. 3.4.1955
(*Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Arşivi*)

unsurlar arasında içtimai, mali ve siyasi endişelerin yükselmesine yol açmıştı. Çok partili seçimi kazanmış Demokrat Parti iktidardaki Türkiye'de ise hızlı bir iktisadi liberalleşme ve Amerika etkisine girme süreci yaşanıyordu. Yugoslavya'da topraklar kamulaştırılırken Türkiye'de din alanında tatbik edilen reformlar, yeni iktidar tarafından hızla sonlandırılıp dinî hayat özgürleştiriliyordu. Bu bakımdan 1950'li yıllarda Yugoslavya'da mülklerine el konulan toprak burjuvazisi, muhafazakâr kesim ve İslami kurumlar içerisinde belirli itibar, otorite ve kazanımlarına sahip Müslüman ileri gelenleri için Türkiye'ye göç etmek öncelikle tercih edilen bir etmen olmuştur.³¹⁸

a) Göçün Sebepleri

Yugoslavya Türklerinin göç etmesinde birçok sebep bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlileri aşağıda zikredilmeye çalışılmıştır.

Mali sebepler: 100 dekardan büyük toprak sahibi olanların topraklarına el konulması, ticaretin tahdit edilerek esnafın malının müsad-

318 Nurcan Özgür-Baklacıoğlu, a.g.m, s. 215.

re edilmesi, işçilere ideolojik ayırım yapılması, verginin takdire tabi oluşu sebebiyle Türklerin yüksek oranda vergiye tabi tutulması vb.

Sosyal Sebepler: Türk evlerinin mahremiyetine saygı duyulmayıp Türk olmayan unsurların ve komünistlerin evlere mecburi kiracı olarak yerleştirilmesi, kıyafetlere ve özellikle kadınların örtülerine müdahale edilmesi ve yasaklama getirilmesi, okullarda komünist propaganda, Slavlarla yaptırılmak istenen zorunlu evlilik, Türklerin Slav köylerine iskân mecburiyeti.

Dini ve Millî Sebepler: Dinî tatillere hürmetsizlik, camilerin kapatılarak depo, iş yeri vb. olarak kullanılması, camiye gidenlerin hapsedilmeleri, dinî mekteplerin kapatılması vb.³¹⁹

Mart 1945'te İktisadî ve Sosyal Reform Planını açıklayan Tito, 50'li yıllarda gerçekleşecek göçlerin temel sebeplerini oluşturacak ilk uygulamaları yürürlüğe koydu. Savaş suçluları, antifaşist mücadelenin hainlerine ait olduğu gerekçesiyle tüm Yugoslavya sanayisinin %55'ini oluşturan iktisadî kıymetler devletleştirildi. Her türlü kazanca ağır vergiler getirilerek büyük ve küçük burjuvazi ve küçük üreticiyi iş yeri kapatmaya zorlandı. Tarım ve mülkiyet reformuyla 35 hektarı geçen şahsî ve tüzel araziler ile arazi üzerindeki her türlü sanayi tesisi, araç ve gereç devletleştirildi. 1946'daki yönetmelikle 42 sanayi dalında var olan bütün işletmeler de aynı akıbete uğradı. Böylece bireysel girişimlerle başarı sağlama veya varlığını sürdürmeye fırsat tanınmayarak göç ortamı hazırlandı. 1948'de Sovyetler Birliği yardımının kesilmesi ülkeye bir Sovyet saldırısı beklentisiyle yatırıma gitmesi gereken kaynakların birçoğu askerî harcamalara gitti ve yaşanan kuraklıkla birlikte bu durum ekonomik çöküntüyü hızlandırdı.³²⁰

Tito 1946 Anayasası'nda Sırları ve diğer Ortodoks ve Slavları "Miller" statüsünde tanırken ve böylece çoğunluğun etnik sınırlarını çizirken, Müslüman (Boşnak), Yahudi, Türk, Arnavut vb.

319 Sabahaddin Zaim, "Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 19, sayı 1-4'den ayrı bası, s. 3-9.

320 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 212-213.

Yugoslavya göçmenleri Haydarpaşa tren istasyonunun önünde 7.4.1955.
(Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Arşivi)

Slav ve Ortodoks olmayan toplulukları “*Milliyetler*” olarak addeyerek ulusal azınlık kategorisine dâhil etti. Federasyonun daha ilk kuruluş yıllarından itibaren din özgürlüğünün kısıtlanması, dinî kurumların kapatılması ve din reformuna karşı çıkan din adamlarının tutuklanması ve ortadan kaybolması, dervişlerin tekke faaliyetlerini gizlice ev ve camilerde sürdürmeye başlamalarına sebep oldu. Yugoslavya Komünist Partisi’nin “İnanç kitlelerin afyonudur” söylemi ve İslamiyet’in komünist toplumun gelişimi açısından olası bir tehdit olarak görülmesi Müslümanların göç etme sebepleri arasında en önde gelenlerdendir. 1951’de ferace-nin yasaklanması ve giyen kadınlarla onlardan bunu yapmaları istenen yakınlarına 3 ay hapis ve veya 20.000 dinar para cezası verilecekti. Ferace takılması yönünde telkinde bulunanların (*din adamları kastediliyor*) ise 2 yıl hapis ve 50.000 dinar para cezasıyla cezalandırılacakları kararlaştırıldı. Bu tavırlar, Yugoslavya’da yaşayan Türk, Arnavut ve Boşnak tüm Müslümanları derinden yaraladı ve bazı kısmi ayaklanmalar olduysa da çareyi, serbest bırakıldıktan sonra göç etmekte buldular.³²¹

321 N. Özgür-Baklıoğlu, *a.g.e.*, s. 221-224.

Ferace yasaklandı ve Üsküp'ün meydanlarında toplanan kadınlara çarşafların atılacağı bildirildi. Kadınların çoğunluğu yeni dikilmiş gri renkteki kumaştan mantolar giyip ve ilk defa başörtüsü takarak meydanlara geldi. Meydanlara, inatla feraceyle gelen kadınların giysileri askerler tarafından süngüyle kesildi. O korkuyla birçok kadın bir daha sokağa çıkamadı. Çok mecbur kaldıklarında geceleyin kimseye görünmeden faytonlarla bir yere gidip gelebildi.³²² Dinî ağırlıklı ve Osmanlıca eğitim verilen mahalle mektepleri Tito rejimince kapatıldı ve kız öğrenciler, erkek öğrencilerle birlikte okumaya zorlandı. Böylece kız öğrenciler okula gönderilmedi ve Müslümanlar “*artık bize burada hayat kalmadı*” düşüncesine kapıldı.³²³

Göçe zorlama sebeplerinden bir tanesi de silahların toplatılması kanunudur. Yeni kurulan rejim 1945-46, 6 Şubat 1951 ve 1956 yılının ilk yarısında başlattığı halktan zorla silahların toplatılması emrini, resmî Yugoslav kaynaklarına göre özellikle Arnavut halkı ile kralcı Sırp'lar tarafından rejime karşı ayaklanma yapılacağı korkusuyla uygulamaya koymuştu. Bu girişim sayesinde sadece Kosova'da 14 bin silah toplandı. Aslında bu uygulama Rankoviç yönetiminin halka yönelik baskısından başka bir şey değildi. Çünkü silahı olmayan aileler de baskı, dayak ve işkenceden kurtulmak için bizzat operasyonu yöneten iç güvenlik birimlerinin iş birlikçilerinden silah satın alıp teslim etmek zorunda kalıyordu. Bu halk arasındaki korku, zamanla nefrete ve göç etmeye kadar gitmekteydi.³²⁴

Eski Yugoslavya'nın parçası ve günümüzde bağımsız olan Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin bir şehri olan Radoviş, uygulanan sis-

322 Hidayet İlimsever-H. Yıldırım Ağanoğlu, *Arka Babçemiz Üsküp (Örf, Âdet, Gelenek, Dil, Deyimler, Atasözleri, Tekerlemeler, Mâniler, Hatıralar)*, Bilge Kültür Sanat yay, İstanbul 2010, s. 89.

323 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Üsküp Kitabı*, s. 20.

324 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 225. Eserde silah toplama işinin Arnavutlara yönelik olduğu belirtiliyorsa da İçişleri Bakanı Rankoviç'in aynı taktiği Boşnak ve Türkler olmak üzere tüm Müslümanlara yönelik gerçekleştirdiğini bizzat gördüğümüz birçok canlı tanıktan dinledik.

Yugoslavya göçmenleri Kadıköy Arabalı Vapur İskelesi'nde kamyonlarla nakil esnasında. 7.4.1955 (*Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Arşivi*)

tematik göç politikalarına en iyi örneklerden biridir. Göçler, Yugoslav idarecileri açısından başarı, Türkler açısından ise memleketlerini ve varlıklarını kaybetme olarak değerlendirilir. 1912 öncesinde İştip'le beraber Radoviş'te nüfusun çoğunluğu Türklerden oluşuyordu. Osmanlı çekildikten sonra Türkler bölgede azınlık konumuna düştü. Göçlerin miktar olarak en büyüğü 1913-1921 arasında olsa da 1953'teki Serbest Göç Anlaşması'ndan sonra Türk nüfus iyice azaldı. Karacalar, Sarıgöl, Köseli, Hüdaverdi, Aranlı, Baralı, Veyselli, Cumaboz, Durutli, Alilobası vb. birçok Türk köyü tamamen boşaltılıp yerlerine ise Makedonlar yerleştirildi. 1953'e kadar buralarda yaşayan nüfusun %40'ı Türk iken 1961'de bu oran %13'e düşmüştür. Bu göçlere rağmen Alikoç, Kocalı, Kılavuzlu, Pırnalı, Süpürge, Buçim ve Topolnica gibi köyler ise hâlen Türk nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Radoviş'e bağlı köylerdir. Buralarda Türk ilkokulu ve Türkçe eğitim mevcuttur fakat lise için köyden kasabaya gelmeleri gerekmektedir. Buralarda yaşayan Türkler, Makedonya'nın en geri kalmış bölgelerinde sıkıntıyla yaşasalar da dil, kültür, örf ve âdetlerini koruyarak var olmaya devam etmektedir.³²⁵

325 Leyla Şerif-Emin, *a.g.e.*, s. 82-83.

b) Yücel Teşkilatı Mahkemesi'nin Göçe Etkisi

Türklerin millî benliklerini koruyacak teşkilatlarını kapatmak, kurulmasını engellemek gibi örnekler göçün en önemli sebepleri arasındadır. Bu konuda Yugoslavya Devleti'nin kurulmasından hemen sonra tüm Müslüman unsurların teşkilatlarına karşı benzer baskı ve sindirme harekâtlarına girişilmiştir. Bosna'da Aliya İzetbegoviç'in kurucuları arasında bulunduğu *Genç Müslümanlar Teşkilatı*, Prizrenli Türklerin kurdukları *Genç Türkler* ve Üsküp'te kurulan *Yücel Teşkilatı* bu baskıların odak noktasını oluşturmaktaydı.³²⁶

Özellikle Üsküp Türkleri'nin en seçkin eğitimli gençleri ve eşrafi tarafından 1944'te Türklük ve Türkiye aşkı üzerine faaliyetler göstermek için kurulmuş Yücel Teşkilatı, faaliyetlerini daha çok kültürel düzeyde sürdüren bir teşkilattı. Teşkilat uzun süre izlendikten sonra üç grup hâlinde gerçekleştirilen tutuklama süreciyle baskı ve işkencelerle dolu hapisane günleri başladı. Daha yeni kurulmuş bir ülkenin ceza yasaları bile tekemmül etmemişken sadece bir hafta süren mahkeme süreci ve devamındaki ağır ceza kararları bölge Türklerinin moralini derinden sarsmıştı.

1948'de cereyan eden mahkeme, hoparlörler aracılığıyla Üsküp meydanlarında dinletilerek Türklere karşı âdeti bir psikolojik savaş uygulandı. 27 Şubat 1948'de Yücel Teşkilatı Başkanı Şuayip Aziz ile merkez komitesinden Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer ve Âdem Ali'nin idamı ve çoğu öğretmenlerden oluşan 60 Türk gencinin madende sürgün cezasından 20 yıl ağır hapse kadar değişen cezalara çarptırılması bölge insanında travmatik bir çöküntü meydana getirdi. Cezalarını yatıp çıkan Yücel Teşkilatı mensupları, göçün serbest bırakılmasıyla birlikte ne kadar mal mülkleri varsa satarak Türkiye'ye göç etti. Bölge halkı da suçsuz yere idam edilen önderlerini unutmadı ve ilk fırsatta göç etmenin gerekli olduğu kararını verdi.³²⁷

326 S. Zaim, a.g.m, s. 3-9.

327 Refik Özer, *Yücelciler, Şehadetlerinin 50. Yılı Anısına (1948-1998)*, İstanbul 1998. Ayrıca bkz. Mehmed Ardıcı, *Yücelciler 1947, Makedonya'da Müslüman*

Bir Yücelci torunu Eren Atala Eriş kitabında, yeni üye katılımlarını ayrıntılarıyla anlatır ve teşkilatı gizli Türklük teşkilatı olarak tanımlar: “İşgalci Bulgarların, şovenist milliyetçi Arnavutların baskılarıyla yalnız kalan Yugoslavya Türkleri ‘gizli Türklük teşkilatına’ teker teker katılmaya başlamışlardı.”³²⁸ Eriş bu tanımlı neden tercih ettiğini şöyle açıklamaktadır:

“Yücel”, Türk teşkilatı olmaktan ziyade bir “Türklük” teşkilatıdır. Yani; Yücel için etnik Türk olmaktan ziyade, “Türk gibi düşünen, Türk gibi davranan” herkes Türk’tür. Bu sebeple Yücel üyeleri arasında Fettah Salih Süleymanpasıç gibi Boşnak asıllılar olduğu gibi, Arnavut olan Âdem Ali Âdem gibi birçok kişi “gizli Türklük Teşkilatının” üyesi olmuştu. Böylece “Türk” kimliği altında bir bütün olan Yücelciler, Yugoslavya yönetimi tarafından milliyetçi Arnavutlara karşı savaş alanına sürüklenmek istendiğinde, bu karara uymamış ve direnmişlerdi. Bununla birlikte, “Yücel gizli Türklük teşkilatı” Türkiye’yi sevmekle birlikte, Türkiye’yi rol modeli bir örnek gören, moderniteyi kabul eden bir fikri temele dayanır.³²⁹

Yücel Teşkilatı, Türkiye Dışişleri Bakanlığı belgelerinde şu şekilde geçmektedir:

... Tazyiklerden bunalan birkaç şuurlu Türk münevveri ki aralarında öğretmenler ekseriyeti teşkil etmekteydi, 1947 yılında bir araya gelerek bir gizli cemiyet kurmağa karar veriyor ve cemiyetin adını Yücel Cemiyeti koyuyorlar. Gitgide köylere kadar nüfuz eden ve mensuplarının adedi 500’e kadar yükselen cemiyetin 50 kadar faal azası bir taraftan komünistleştirme, diğer taraftan Arnavutlaştırma siyasetine karşı Türklüğü koruma hedefiyle faaliyete başlıyorlar. Makedonya Cumhuriyeti içindeki Arnavut teşekkülleri açıkça Arnavutluk Hükûmeti tarafından beslenmekteydi. Yücelciler ise

Direnışı, İnsan Yayınları, İstanbul 1991; H. Yıldırım Ağanoğlu, *II. Dünya Savaşı’nda Yugoslavya’da Bir Direniş Mücadelesi Yücel Teşkilatı*, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., 3. Baskı, İstanbul 2012.

328 Eren Atala Eriş, *Yücelciler –Yugoslavya’da Gizli Türk Teşkilatı-*, Üsküp Sahafhane yay, İstanbul 2022, s. 133.

329 Eren Atala Eriş, *a.g.e.*, s. 167.

Yücel Teşkilatı Genel Sekreteri Şerafeddin Yücelden mahkûm kıyafetiyle.
Mahkemede 20 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır

ne Türkiye ne de başka bir devletten alaka ve yardım görmedikleri hâlde uzun zaman mevcudiyetlerini muhafazaya muvaffak olmuşlardır...³³⁰

1948 Yücel davasının adaleti ve insan haklarını ayaklar altına alacak şekilde yürütülmesi, idam edilenlerin gazete manşetlerinde ve meydanlarda halka teşhir edilmesi, Türk mahallelerinde Yugoslav Halk Cephesi tarafından, Yücel aleyhinde toplantıların düzenlenmesi ve katılmayanların “*emperyalist güçlerin satılmışları, maşaları*” ilan edilmesi ve gazetelerin Türkiye aleyhinde manşetlerle doldurulmasıyla oluşturulan psikolojik baskı ortamı, Türk toplumu içerisinde göç arzu ve eğilimini arttırmıştır. Bunun ilk göstergesi Türkiye temsilciliklerine ulaşan göç taleplerinin yoğunluğudur. Türkiye'nin, Yücel davası esnasında sessiz kalması dikkat çekerken 1949'da göç meselesini gündeme getirmesi fakat göçün 1953'te başlaması, Tito yönetiminin ilk başlarda göçe sıcak bakmamasından kaynaklanmıştır. Yugoslavya'nın 1952-54 yılları arasında süreci yavaşlatma ve zamana yayma, toplu kaçış görüntüsünden çıkarma gayretlerine rağmen göç olağanüstü bir hızla başlamış ve Türklerden bir kısmı taşınmaz ve diğer mal varlıklarını bırakarak ülkeden ayrılmıştır.³³¹

Aslında mahkemenin nasıl bir tiyatro olduğu, hukukun, adaletin olmadığı, halkın yönlendirilmesi ve Türklerin psikolojik harp taktikleri içinde göçe teşvik edilmesine yönelik olduğu bugün tüm delilleriyle ortadadır. 25 Ocak 1948 sabahı Üsküp, Mareşal Tito Meydanı'nda toplanan halk, meydanın hemen ilerisindeki Üsküp Posta Evi salonunda bir haftadır devam eden mahkemeden çıkacak kararları beklemekteydi. Daha bir gün evvel 10 bin kişi, Üsküp'ün bitpazarı meydanında mahkemeye ilgili miting düzenlenmişti. Makedonya Halk Cumhuriyeti'nin Komünist Partisi'ne mensup Milletvekili Kemal Seyfullah ateşli bir konuşma yapmış, yargılanan Yücel Teşkilatı üyesi Türkleri casus ve

330 H. Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından...”, s. 137.

331 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 246.

Yücel Teşkilatı Başkanı Şuayb Aziz, Teşkilat Merkez Komite Üyeleri Nazmi Ömer, Ali Abdurrahman ile Âdem Ali 27 Şubat 1948'de kurşuna dizilerek idam edildiler

terörist olmakla suçlamıştı. *Türk azınlığı eğitim ve kültür alanında geri bırakmakla* başlayan suçlamalar, halk arasında karmaşa uyandırma, silahlı gruplar oluşturma, sabotaj yapmayla gitgide katlanırken tamamen propagandaya hizmet eden rejim gazetelerinde mitinge katılan Türk ve Arnavut ahalinin “*kin ve nefretlerini*” ellerinde “*sıktıkları ve yüksek kaldırdıkları*” pankartlarındaki sloganların “*ispat ettiği*” yazılıyordu. Nihayet ateşli konuşmalarla çoğu mitinge zorla getirilen halk panik içinde kalır. Türk mahallelerinde elleri sopalarıyla bekleyen küçük gruplar etrafa tehdit savurmaya başlarken yoldan çevirdikleri bazı Türkleri de döverler. Baskı ve korkutma olayı planlı bir şekilde devam etmektedir.

Üsküplülerin mağdur bir vaziyette sessiz bekleyişini, saat 10.00'da mahkeme salonu ve salonun etrafındaki caddelere, Mareşal Tito Meydanı'na ve Üsküp'ün Türk mahallelerine kurulmuş hoparlörlerin cızırtısı bozdu. Mahkeme Başkanı, Yücelci Türkleri son kez hainlikle suçlayarak kararı okumaya başladı. İlk grupta yargılanan 17 Türk'ün 4'ü kurşuna dizilerek ölüme, diğerleri 20 ila 8 yıl arasındaki ağır hapis ve cebren çalıştırılma, siyasi ve medeni haklardan yoksunluk ve dahi mallarının müsadereyle ellerinden alınmasına varan cezalara mahkûm edildi. Mahkeme salonunu dolduran ve idam sloganları atan bindirilmiş kıtalar, kararları alkışlayıp; “*Yaşasın Halk Mahkemesi*”, “*Hain ve Casuslara Ölüm*” sloganları atarken Üsküp'ün Türk ahalisinde kararlar mağduriyet içinde bir sessizlikle dinlendi.

Yücel Mahkemesi'nde yargılanan Türk aydınlarının geleceğiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesinden beridir dışlanan, hakları gasp edilen Yugoslavya Türklerinin varlıklarının kabulü ve hür yaşama umudunu da söndürmüştü. Mart 1948'de yapılacak nüfus sayımlarında birçok Türk asıllı kendini *Türk* olarak kaydettermeye çekinecek, *Arnavut* hatta *Çingene* olarak yazdıracaktı. 1953'ten sonra Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etme serbest bırakılınca bu sefer Türk yazılmaktan çekinen halk, nüfus kayıtlarını değiştirecek ve 1967'ye kadar 175.392 Türk'ün ata topraklarını bırakıp ana vatana hicret ettiği *sessiz göç* yaşanacaktı.³³²

c) Göç Edenlerin Türkiye'deki Durumları

1950-1958 yılları arasında gelen 104.372 göçmenin Türkiye'nin Ege, Marmara ve Trakya bölgelerine yerleşmeyi tercih etti. Bunlardan 56.624'ü ise İstanbul'a yerleşti. İlk yıllarda daha çok tüccar ve sanatkar sınıfı gelmiş ve vasıflı olduklarından İstanbul, Bursa, İzmir gibi büyük şehirlerde iş bulmaları kolay olmuştur. Daha sonraya kalanlar ise fakir köylü ve ziraatçiler olduğundan iktisadi hayata intibakları pek parlak olmadı. Gelenler serbest göçmen olmaları sebebiyle basında fazla yer almadı ve Bulgaristan tehcirinde olduğu gibi kamuoyunun dikkati yeterince çekilemedi.³³³ Hiçbir devlet yardımı alamayan bu insanlar kendi gayret ve çalışkanlıklarıyla muhacirliğin getirdiği zor şartlardan sıyrılmaya çalıştı. Gelenler önceleri akrabalarının yanında kaldıysa da daha sonra kendi imkânlarıyla evlerine taşındı.

1966'da Yugoslavya İçişleri Bakanı Rankoviç zamanında Türk ve Müslümanlara karşı yürütülen baskı ve zulümler üzerine birçok Türk, Boşnak ve Arnavut; Sancak, Kosova ve Makedonya bölgelerinden Türkiye'ye göç etti. Türkiye Köyişleri Bakanlığının 7-13 Ekim 1968'de Avrupa Konseyi İskân Fonu İdare Meclisi toplantısında verdiği rakamlara göre 1952-1967 yılları arasında tamamı

332 Eren Atala Eriş, *a.g.e.*, s. 12-13

333 S. Zaim, *a.g.m.*, s. 12-13.

serbest göçmen olmak üzere 175.392 kişi Yugoslavya'dan geldi. Göç edenlerden 107.262'si sadece 1954-1958 arasındaki beş sene içinde Türkiye'ye ulaştı.

Yugoslavya-Makedonya'dan 1923-1960 döneminde Türkiye'ye göç eden 269.101 kişiden %56.4'ünün 1953-1960 arasında ve sadece 7 yıl içinde gelmiş olmasını dikkate değer bulan Cevat Geray, bu durumu "*Tito rejiminin Müslüman ve Türk unsurlara karşı tutumunun bir sonucu*" olarak değerlendirildiğini belirtir. Göçün 1967'den sonra da devam ettiğini vurgulayan Yusuf Hamza'ya göre, 1952-1975 yılları arasında yaklaşık 296 bin kişi Türkiye'ye göç etti ve 1996 itibarıyla bu sayının 350 bine ulaştığı tahmininde bulundu. Ferruh Solak ise Yugoslavya-Makedonya'dan *asimilasyon uygulamasıyla* Türkiye'ye göç edenlerin 1946-1961'de 160 bin, 1962-1970 arasında ise 50 bin kişi olduğunu belirtmektedir.³³⁴

Yugoslavya'dan göç edip Trakya bölgesine bu tarihte yerleştirilen göçmenlerin ayrıntılı sayıları ise şöyledir: 1950-1960 yılları arasında Edirne'ye yerleşen Yugoslavya göçmenleri 61 kişiden oluşan 13 aile gibi az bir sayıda kaldı. Tekirdağ muhacir kayıt defterlerine göre Tekirdağ'a aynı tarihlerde yerleşen Yugoslavya göçmenleri 250 ailede 841 kişidir. Kırklareli'ye yerleşen ise 1.205 ailede 4.498 kişidir. Bu durumda zikredilen tarihler arası Trakya toplamında 1468 ailede 5.400 kişi serbest göçmen olarak yerleştiği görülmektedir.³³⁵

Terminolojik olarak serbest göçmen de dense, Türkiye'ye gelenlerin keyiften gelmediğini gerek bu dönemde göç etmek zorunda kalan insanlarla konuştuğumuzda gerekse annem ile akrabalarımın anlattıklarından çok iyi anladım. Ayrıca eski Yugoslavya topraklarına yaptığım araştırma gezilerinde de olaya şahitlik eden insanlardan müşahade ettiğim, bu göçün aslında, en hafif ifadeyle "*göç etmek*"

334 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-67 Kitleleş Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, Karam yayınları, Ankara 2006, s. 128.

335 A. İnginar Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 365.

zorunda kalma/göçe mecbur bırakılma” olarak ifade edebilirim. 1929 Struga doğumlu Nusret Volina teyzeyle konuştuğumda göç hakkında bana şunları ifade etmiş ben de röportajımın yer aldığı kitabıma koymuştum:

Kardeşlarım, hepisi hısım-akraba burdan çok kaçtılar [göç ettiler manasına] evlat. Bitevi [Bütün] komşularımız buradan kaçtı. Hepisi hep zordan kaçtılar. Hiçbiri keyiften kaçmadı o vakit. Çok alırdılar, çok vergi alırdılar. Bırakmazlardı hiç. Gerçi döğmez diler, vergi alır, eziyet eder diler.³³⁶

Göçmenler Türkiye'ye göç ettikten sonra onların karşılanması ya-hut uyum açısından çok olumsuz veyahüt çok kötü bir süreç yaşanmadı. Ama yine de birtakım zorluklar olmadı desek doğru olmaz. Mesela 9 yaşında İstanbul'a göçü yaşamış Kemal Akar ve ailesinin göç süreci bile Türkiye'ye gelirken neler çekildiği veya hayat boyu ne hasretlik çekildiğinin sadece bir ailedeki örneğidir. Babası Balıkçı Yunus Bey II. Dünya Savaşı'nda partizan ve Struga'da Belediye Başkanı olmuş ancak Tito rejiminin Makedonya'daki temsilcileri, Türk öğrencilere Struga'da Türkçe eğitim hakkı vermemesi ve diğer ayrımcı politikalar üzerine onlarla mücadele eden biriydi. Bunun üzerine “*gölden saz kesti*” vb. sudan sebeplerle hapsedildi. Hapisten çıkar çıkmaz Türkiye'ye göç kararı verdi. İşte inandığı ve uğruna savaştığı Tito rejiminden böyle bir sıkıntı gören Yunus Bey'in oğlu Kemal Akar, Türkiye'ye göç ettikten sonra okulda Tito diye çağrılmasını ne kadar garipsediğini şöyle anlatır:

Rumeli'den gelen insanlar sonuçta hep muhacir muamelesi görmüş. Biz okula başladığımızda bana çocukluk arkadaşlarım Tito diye seslenirdi. Ben dokuz yaşında geldim, 59 yıl sonra olanları daha iyi anlıyorum. Türkiye'deki bir insanın hayata tutunması ile bizim tutunmamız aynı değil.³³⁷

Tito rejiminden dolayı Türkiye'ye göç etmek ama buradaki Türkler tarafından Tito diye çağırılmak herhâlde pek iyi bir şey

336 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Struga ve Ohri Benim Vatanım -yaşayanların dilinden-*, İz Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 58.

337 H. Y. Ağanoğlu, *Struga ve Ohri Benim Vatanım*, s. 333.

Yugoslavya göçmenlerinden bir kafilе 28 Şubat 1957
(*Elveda Doğduğum Toprak, Fotoğraflarla Anadolu'nun 150 Yıllık Göç Tarihi*)

olmasa gerek. Kemal Akar'ın oğlu Cemal Akar ise ikinci nesil bir göçmen çocuğu olmasına rağmen, şortu olmadığı için okulu bırakan babası ve futbol maçı örneğinden meseleyi daha değişik bir şekilde tahlil etmektedir:

Göç etmek, bildiğiniz ortamdaki her şeyinizi terk etmek demek. Bilmediğiniz bir ortama göç ediyorsunuz ve yabancı olarak yerleşiyorsunuz. Düşündüğünüzde bunlar aslında zor koşullar. Mesela bir başka problem, maddi imkânınız yok... Açıkçası çok zorluk hikâyesi dinlemedim ben. Ama kendi kendime geriye dönüp objektif olarak fotoğrafa baktığımda herkes için zor olduğunu anlayabiliyorum. Mesela babamın şunu dediğini hatırlarım: "Oğlum ben arkadaşlarımla top oynayacakken şortum olmadığı için okulu bıraktım" derdi. Biz şimdi futbol maçına gidiyoruz. Galatasaray stadında lo-

cam var. Babam ise diyor ki “Ben maça gitmek için maçtan önce stadın önünde çikolata satardım, ondan kazandığım parayı bilet parası yapardım.” Şimdi bu arada gidilen mesafenin % 80’ini babam kat etmiştir. Biz bugün locada oturuyorsak, o mesafenin çoğunu biz kat etmedik, onun kat ettiği mesafenin üzerine biz sadece biraz ilerleme kaydedebildik. Bayrağı aldığımız yerden geri gitmedik, biraz üzerine koyduk, mesafenin büyüğünü babam kat etmiştir. Maça gitmek için çikolata satan adamdan, locası olan adama kadar olan mesafe uzundur.³³⁸

Kemal Bey’in ikinci oğlu Gökhan Akar da göçe dair aile hatıralarını anlatırken göçün sadece *serbest göç* olarak ifade edilemeyecek kadar zor olduğunu belirtmektedir. Bu zorluklar, yaşanan üzüntü ve baskılar, politik zorluklar ve hayat boyu taşınan bir hüznün şöyle anlatılmaktadır:

... Bizim aileye ilişkin göç ve göçmenlik, bana biraz üzücü geliyor aslında hikâye. Güzel bir şey gibi çağrışım yapmıyor. Büyükler hep ağlardı, kafamda şöyle bir iz kalmış: “Çok güzel bir hayatı bıraktık, o dönemki politik konjoktörden kaynaklı olarak taşı tarağı topladık her şeyimizi bıraktık, iki tane bavulla geldik buraya.” gibi anlatılırdı. Daha çok büyükler... çocukluk ve gençlik dönemlerini orada yaşadıkları için topraklarını, hayatlarını bırakıp gelmek zorunda kaldıkları için üzüntülü anlatılırdı. Ben insanların oradan kopup geldikleri için hiçbir zaman mutlu olduklarını sanmıyorum. Babamın babası orada belediye reisliği yapmıştı, nehrin kenarında bir evimiz, güzel bir hayatımız vardı. Politik zorluklar sebebiyle İstanbul’a gelinmiş, isteyerek bir göç etme olmamış. Bu anlatılanlarda bir hüznün var. O hüznü hissederek söylüyorum. O tarafa bir özlem, büyüklerin içinde taşıdığı keşke oralarda kalınsaydı hüznü hep var. Annem geldiği zaman küçücük çocukmuş. Ama o hüznü silsile olarak hep taşıdı.³³⁹

Yugoslavya’dan göç eden Türklerin meseleleriyle ilgilenmek üzere 1950’de İstanbul’da *Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derne-*

338 H. Y. Ağanoğlu, *Struga ve Ohri Benim Vatanım*, s. 366-367.

339 H. Y. Ağanoğlu, *Struga ve Ohri Benim Vatanım*, s. 377-378.

ğir³⁴⁰ kuruldu ve *Türkiye Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu*'na katıldı. Göçmenlerin dertlerinin düzeltilmesine yönelik hazırlanan metin, zamanın başbakan ve bakanlarına sunulmuştu. Bu metinde *serbest göçmen* statüsünde gelen Yugoslavya göçmenlerinin, devletten herhangi bir iktisadi yardım almadıkları belirtilmektedir. Ayrıca Ağustos 1961'de sonra başvurulara Ankara, İzmir ve İstanbul'da ikamet izni verilmediği, hâlbuki gelenlerin yarısından fazlasının sanayici ve işçi olduğu ve bunlara yardım edecek akrabalarının bu üç büyük şehirde bulunduğundan, yerleşme izninin tekrar verilmesi istenmekteydi. Vatandaşlığa alınmaları iki seneden fazla süren göçmenlerin, hüviyet cüzdanları olmadığından ve askerlik ve diğer işlemlerini normal surette yapamadığından muamelelerin hızlandırılması istendi. Yugoslavya'da memur ve emeklilik hakları olanların hukukunun Türkiye'de tanınmadığı ve bunun için gereken işlemlerin yapılması talep edildi.³⁴¹

1950-1967 yılları arasında Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Türkistan ve diğer ülkelerden toplam 176.360 kişi gelmesine karşılık, sadece Yugoslavya'dan 175.392 kişi gelmişti. Buna rağmen Yugoslavya'dan yapılan göçün kamuoyu ve basın tarafından yeterince ilgi görmemesi ve gelenlere devlet tarafından iktisadi bir yardım yapılmadığı için bu süreç *Yugoslavya'dan Sessiz Türk Göçü* olarak da adlandırıldı.³⁴²

d) Göç Edenlerin Kimlikleri

Yugoslavya'dan göç edenlerin kimlikleri konusunda değişik kaynaklar farklı görüşler taşımaktadır. Osmanlı zamanında geçerli

340 Derneğin ismi kurulduğunda "*Vardarlıklar Yardımlaşma Cemiyeti*" iken 1967'de bir tüzük değişikliğiyle daha kapsayıcı bir isim olan "*Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği*" ismini almıştır.

341 Naim Öktem, "Rumeli Türklerinin Dilekleri", *Türk Dünyası Dergisi*, Sayı: 9, Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Yay, İstanbul 1968, s. 47

342 Şerafeddin Yücelden, "Yugoslavya'dan Sessiz Türk Göçü" *Türk Dünyası Dergisi*, Sayı: 11, Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Yay, İstanbul 1968, s. 12-16

Yugoslavya Göçmenleri Sirkeci Arabalı Vapur İskelesi'nde 7.4.1955
(*Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Arşivi*)

Millet Sistemi dolayısıyla Rumeli topraklarında “Müslüman” adı altında bir kabul edilen Türk, Arnavut, Boşnak, Torbeş, Goran kimlikleri I. Dünya Savaşı’ndan günümüze toplumların millî benliklerine kavuşmalarıyla ayrı kimlikler hâline geldi. Osmanlı bakiyesi bu toplumlar arasında kendini, bölgede İslamiyetle aynı manada kullanılan “Türk” görme eğilimi azalsa bile günümüzde devam etmektedir. Arnavut seküler aydınlar arasında, Arnavutluk bilinci ve verebilmek için Osmanlı kimliğini tamamen yok etmek isteği 1990’lı yıllarda çok rastlanılan bir tavır olsa da günümüzde halk üzerinde çok etkin değildir. Bunda Türkiye’nin Balkanlar’da yükselen gücü ve etkisinin olması yanında; orta yaşlı Arnavutlar arasında, hâlâ Müslümanlıkla Osmanlılığın bir kabul edilmesindendir. Buna örnek olarak da birçok Arnavut’un günümüzde bile yemin ederken, “Türklük dinimin hakkı için” demesini örnek gösterebiliriz.³⁴³

1930’lu ve çoğunlukla 1953’ten sonra Bosna Hersek ve özellikle Sancak bölgesinden Türkiye’ye göç etmek isteyen Boşnaklar, Üsküp ve çevresine yerleşip bir müddet yaşadıkdan sonra kon-

343 Baskın Oran, a.g.m., s. 117.

solosluklarımıza “*Türk*” olduklarını kabul ettirip davet mektubu “*vesika*” temin etme gayretine giriyorlardı. Bunlar göç eden Türklerin mülklerini satın alarak Makedonya’da Üsküp, Köprülü ve Pirlepe’ye bağlı 26 köye yerleşmiştir. Bunlardan bir kısmı davet mektubu alamadığı veya başvurusu kabul edilmediği için Türkiye’ye göç edemeyip Makedonya’da kalmış ve buradaki Boşnak azınlığı oluşturmuştur. 1971’de bu insanlar 1.100 aile civarında yaklaşık 5.000 kişidir.³⁴⁴ Makedonya Devlet İstatistik Kurumunun açıkladığı 2002 nüfus sayımı verilerine göre ise ülkede yaşayan Boşnakların sayısı 17.018 kişiye ulaşmıştır.³⁴⁵

1952 sonrası yaşanan göçlerde gelen göçmen sayısı ve adaylarında aranacak nitelikler konusunda keyfiyetin Türkiye’ye ait olduğu, uzlaşmaya dayanarak gerçekleşmiştir. Uzlaşma Yugoslavya’ya ise kendi yurttaşları olmaları itibarıyla göçmen adayının başvurusuna yardımcı olmak görevini yüklemişti. Bir göçmen adayının başvurusuna, bölgedeki Türk temsilciliklerince serbest göçmen vizesi verilebilmesi için izlenen süreç şöyledir: Önce aday yerel makamlardan milli kökeninin Türk olduğunu belirten belge alıp bölgedeki Türk temsilciliğine başvuracak, görevli memurlarca Türkçe, Türk kültürü ve Türk bilinci taşıyıp taşımadığı konusunda sınanacaktı. Adayın Türkiye’de akrabaları varsa bunlarla ilgili ayrıntılı bilgiler istenecektir. Araştırma sonucu başvuru uygun bulunursa serbest göçmen vizesi verilecektir. Mesela bu çalışmalar esnasında Torbeş göçmen adayları dil dolayısıyla bir tedirginlik yaşıdılarsa da Türk soyundan ve neredeyse istisnasız Türk bilincine sahip olmalarından bu tedirginlik kısa sürede aşıldı. Ancak Türkçeyi bilmeyen veya çok zayıf konuşan Arnavutlarla ilgili sıkıntı bir süre devam etti. Yerel makamlardan “*Türk*” olduğuna dair belge için başvuran Arnavutlardan bir kısmının Arnavut bilinci taşıdığı, çoğunluğun ise Arnavutlaştırma politikasıyla

344 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 344.

345 Erdoğan Saraç, “Makedonya ve Türk Toplumunun Bugünkü Durumu”, *Rumeli’nin Sesi*, Sayı: 8, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay, İstanbul 2005, s. 25.

karşılaşan Türk ve Arnavut köylülerden oluştuğu, ancak “Türk bilinci” taşıdıkları kanaatine varıldı.

Nitekim Belgrad büyükelçiliğimizden T.C. Dışişleri Bakanlığına gönderilen 6 Temmuz 1963 tarihli yazıda Arnavut kökenli köylüler hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

Kosova, Metohiya ve Makedonya'da yaşayan Müslüman Arnavutların münevveri ve köylüsü arasında temayül ve hissiyat bakımından büyük fark vardır Köylü Arnavut için tıpkı köylü Bosnalılar için olduğu gibi, Müslüman ve Türk kelimeleri birbirinin müradifdir ve aynı manayı ifade eder. Köylü Arnavutlarda dinî hisler kuvvetli olduğu için, bunlar dinsiz bir devlet olarak tanıdıkları Arnavutluk'tan ziyade, dinin serbest olduğu Türkiye'ye bağlıdır ve... kendilerini Türk hissederler... Kosmet ve Makedonya'daki Arnavut münevverlerine gelince bunlar koyu şoven ve Arnavutluk'a derin millî hislerle bağlıdır... Arnavutluk'un elli seneden beri emeli Batı Makedonya'yı da içine alan büyük bir Arnavutluk kurmaktır. Bu emelin Doğu Makedonya'ya Üsküp'e kadar uzanmamasının sebebi oradaki Arnavutların Türkleşmiş olması, hepsinin Türkiye'ye gitmeye can atması, binaenaleyh self determinasyon prensibine göre bu bölgenin elverişli şartlar arz etmeyişiydi.”³⁴⁶

Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçler, Arnavut kaynaklarında *Arnavut sürgünü* olarak nitelendirilmekte ve tarafı olarak göç edenlerin büyük bir kısmının abartılı bir şekilde *Türk* değil *Arnavut* olduğu iddiasını taşımaktadır. Nurcan Özgür Baklacioğlu'nun titizlikle hazırlanmış ayrıntılı rakamları içeren eserinde, karşılaştırmalı olarak verdiği tabloda 1952-1967 yılları arasında Yugoslavya'dan gelen göçmen sayısı Cevat Geray'a göre 172.571, T.C. Köyişleri Bakanlığına göre 175.392, Arnavut araştırmacı H. Bajrami'ye göre ise 450.821'dir. Arnavut araştırmacılara göre göç edenlerin sadece %20'si Türk, kalanı Arnavut'tu. Bunlar arasında Bajrami'nin verdiği rakam abartının boyutunu göstermesi bakımından şaşkınlık vericidir.³⁴⁷

346 H. Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından...”, s. 139-140.

347 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 196-197.

Türkiye nüfus sayımlarında ana dilden sonra bilinen ikinci dil sayımlarından yola çıkılarak Baklacioğlu'nun yaptığı tahminlere göre 1953-1966 arasında göç eden 151.000 Yugoslavya göçmeninden 90.907'si Türk, 29.465 Arnavut, 26.500'ü Boşnak ve 4.940'ı Torbeş'tir.³⁴⁸ Türkiye Dışişleri Bakanlığı belgelerinde ise Yugoslavya-Makedonya'dan gelen göçmen sayısı 1952-1960 döneminde 150.000, 1963'te 165.000'e, 1968'de 170.000'e yükselmiştir. Aynı belgelerde Yugoslavya'da kalarak göç etmeyen Türklerin sayısı ise en az 180 bin en çok 200 bin olarak kaydedilmiştir.³⁴⁹

Yugoslavya'nın Kosova ve Makedonya kasabalarında Türk ve Arnavutları birbirinden kesin olarak ayırmak tam manasıyla mümkün değildir. Arnavutların o yıllarda Türk kimliğini İslam kimliğiyle özdeş tutmalarından dolayı kendilerini Türk diye tanımlamaları; literatürde *kaygan kimlik (shift identities)* fenomenine uygun olarak kendilerini bir Arnavut karşısında Arnavut, Türk karşısında Türk olarak tanımlamaları gerçeğini beraberinde getirmiştir. Bazen ana dili Türkçe olan birinin kendini Arnavut, ana dili Arnavutça olan biri ise kendini Türk diye tanımlayabilmektedir. Bu olgu, bütün bu kimlik kategorilerini Arnavut kimliği içinde kabul etmek iddiasındaki ve bölge Türk tarihini kendi içinde eritme düşüncesini taşıyan Arnavut yazınına güvenilmez kılmakta ve kullanımını zorlaştırmaktadır.³⁵⁰ *Kaygan kimlik* kavramı aslında hem Türkleri hem de Arnavutları bir arada İslamiyet kimliğinde buluşturabilecek bir gerçektir. Bu iki toplumun birleşip buluştuğu bir alandır ve tarih boyu aralarındaki akrabalık bağları, kız alıp vermeleriyle oluşan bir süreçten başka bir şey değildir.

e) Göç Sürecinde Yaşananlar

Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmek isteyenleri uzun ve meşakkatli bir süreç bekliyordu. Öncelikle göç edecek aileye Türki-

348 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 476.

349 H. Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından...", s. 136-137.

350 N. Özgür-Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 142.

ye'deki bir yakını, akrabası tarafından bir davet mektubu (*vesika*) gönderiliyordu. Noter tasdikli bu belgede ailenin bakımının üstlenileceğine garanti veriliyordu. Türkiye'de akrabaları olmayanlar, vesika temini hususunda çok zorluk çekmişlerdir. Zaten Türkiye'ye gelenlerin birçoğunun hakikatte akrabaları yoktu. Türkiye'deki birçok aile tavassut yoluyla ve insani bir vazife olarak bu vesikayı vermişti.

Yugoslavya makamları göç müracaatıyla göçmenin mallarını tasfiyeye başladığı andan nihai ayrılışa kadar bürokratik süreci bir sene uzatıyordu. Bekleyen insanlara iş verilmiyor, servetlerini Yugoslavya'da tamamen yahut büyük ölçüde harcadıklarına kani olunduktan sonra göçe izin veriliyordu. Belediyeler Türklerin mallarını satın almada öncelik sahibiydi ve dilediği fiyata alabilirdi. Belediye satın almazsa sıra Sırlara gelmekteydi. Mesela Sancak bölgesinden gelip Üsküp'te mülk almak isteyenlere müsaade edilmiyordu. Bundan maksat fiyatların olabildiğince düşürülmesiydi ki bir gayrimenkul ancak üçte bir, dörtte bir fiyatına satılabiliyordu. Yetmezmiş gibi satış bedelinden %25-30'u gibi fahiş bir vergi alınmaktaydı.

Ayrılış müsaadesi verilirken nüfus başına 12 bin dinar vatandaşlıktan ayrılma vergisi alınmıştır. Göçmen, malını satma imkânı bulamayıp gelmek isterse müsaade edilmemektedir. Emlakini Yugoslavya hükûmetine hibe ettiği sözleşmesi imzalamadıkça ve bu sözleşmenin yüksek harçlarını ödemedikçe Türkiye'ye göç edemezdi. Neticede göçmenin elinde bir miktar para kalmışsa onun da Türkiye'ye transferine müsaade yoktu. Tek çare elindeki parayla hükûmetin ihracına müsaade verdiği malların alınmasıydı. Muhacirlerin bu yaşadıkları, bir deyimle "*tam bir gâvur eziyeti*" çekmesi olarak özetlenebilir.³⁵¹ Mesela Makedonya'nın Rekalar bölgesinden Manisa'ya göç eden İlber Şiyak göçmenleri, soğuk Bistra Dağı'nda inatla yaşayan kardelenlere benzettiğini kitabında ifade etmektedir. Şiyak'ın gerçek hayat hikâyesini içeren eserinde ana fikir olarak göçün insanı yaraladığını, göçmeni bıça-

351 B. Zaim, *a.g.e.*, s. 69-70.

re yaptığını, göçe zorlanan Yugoslavya'da "Türk", Türkiye'de ise "göçmen" yaftasının hiç de kolay olmadığını vurgular. Uğranılan ekonomik kaybı ise şöyle izah eder:

O yıllarda kaç kişiye para vardı ki mallarını satasın... Çok kişi malını Yugoslavya Devleti'ne bağışladı. Sadece Türkiye'ye gelebilmek için! Savaştan yeni çıkmış ülkede, üstelik en yoksul ve dağlık bir coğrafyada Rekalar'ın Boletin köyü sakinleri 1952-58 arasında topyekûn Türkiye'ye göç etmiş ancak köyün hiçbir sakini mallarını satamamış ve bütün bir köyü devlete bağışlamıştır.³⁵²

Malların devlete bağışlanmaması için bulunan diğer bir alternatif de aynı ekonomik kayıpla neticelenir. Makedonya'nın Đirjilova (Đrzhilovo) köyünden Türkiye'ye göç eden Emin Güler, mallarını satamadan başka Müslümanlara hibe meselesini şöyle anlatmaktadır:

Benim dedem köyün ağasıymış... gâvurlar... Dedemin verdiği bütün vergisinin az olduğunu iddia etmişler. Dedem baltayı kapığı gibi hepsini dışarı çıkarmış. Dış kapıyı vurun, içeri girin, benden izin aldıktan sonra sorunuza cevap veririm demiş. Derdini halletmiş ama eve döndükten sonra bizim burada yiyeceğimiz ekmek, içeceğimiz su bitmiştir demiş ve göç etmeye o an karar vermiş. Koca köyün ağasına böyle yapılıyorsa, gariban halka kim bilir neler yapılmıştır varın siz düşünün. Tito yönetimi malını mülkünü ya satacaksın ya da devlete hibe edeceksin demiş. Biz de gâvura niye hibe edelim demişiz, tarlayı Ahmet'e Mehmet'e hibe etmişiz.³⁵³

1956'ya kadar gelenlerin çoğunluğu yakın akrabaları bulunduğ ve Türkiye ekonomisinin gelişme devresine rastladıkları için kolayca iş bulmuştur. Tüccar, iş adamı, serbest meslek erbabı gibi

352 İlber Şiyak, *Bistra'nın Kardelenleri*, Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa, 2013, s. 24.

353 Petek Ersoy İnci, "1950-1960 Yılları Arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göç Eden Müslümanların İşkânı: İzmir'in Bornova İlçesine Bağlı Çamdibi ve Altındağ Mahalleleri Örneği", *XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt Göç ve İşkân*, s. 225.

şehirlerde oturanlar daha çabuk gelmiş ve vasıflı olduklarından rahatça iş bulabilmiştir. Ancak sonraya kalan köylülerin iktisadi hayata intibakları daha zor olmuştur. Gelenlerin geneli çalışkan olduğu ve vergiden beş sene muaf oldukları için fabrikalarda tercih edilmiştir. Göçmen kadın, erkek ve hatta çocukları dahi çalışmak mecburiyetinde kalmıştır.³⁵⁴

Yugoslavya SFC'nin altı cumhuriyetinden biri olan Makedonya'dan 1953-57 yılları arasında, Türkiye'ye göç eden ailelerin toplam miktarı 16.467 ailede 66.141 kişi olarak kayıtlıdır. Bunların şehirlere göre dökümü ise şöyledir: Üsküp 3.403 aile (12.361 kişi), Köprülü 1.932 aile (9.160 kişi), Manastır 1.351 aile (6.349 kişi), İştip 1.316 aile (5.549 kişi), Tetov/Kalkandelen 1.017 aile (3.727 kişi), Pirlepe 911 aile (3.928 kişi), Ustrumca 852 aile (3.359 kişi), Kumanova 753 aile (2.855 kişi), Koçana 711 aile (2.041 kişi), Kavadar 707 aile (2.816 kişi) Gevgeli 654 aile (2.258 kişi), Radoviş 597 aile (2.523 kişi), Kırçova 533 aile (2.059 kişi) Ohri 423 aile (1.456 kişi), Delçova 398 aile (1.506 kişi), Debre 332 aile (1.432 kişi), Gostivar 282 aile (1.495 kişi), Berova 196 aile (736 kişi), Resne 126 aile (461 kişi), Struga 12 aile (49 kişi), Kriva Palanka 9 aile (32 kişi), Kratova 1 aile (2 kişi), Ovçepole 1 aile (2 kişi).³⁵⁵

Türkiye'ye göçün arttığı dönemde kurulan Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu'nun (TGMDF) Türk göçmenlerin meselelerinin uluslararası kamuoyundaki çabaları dikkat çekicidir. TGMDF başkanı Kadircan Kafı 11 Ekim 1958'deki basın toplantısında 6 yıl içinde Demirperde ülkelerinden yaklaşık 12 milyon nüfusun başka ülkelere göç ettiğini, bu sayı içerisinde yer alan 250 bin göçmenin Bulgaristan ve Yugoslavya'dan Türkiye'ye geldiğini belirtmiştir. Kafı, ayrıca Viyana'da toplanan Avrupa Dünya Göçmen Meseleleri Etüt Cemiyeti Kongresi'ne bir raporla katılan federasyon yönetiminin Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelen 110 bin

354 B. Zaim, *a.g.e.*, s. 72.

355 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Ohri Gölü'nde Bir İnci Struga*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 278.

1992 Sonrasında Bosnalı Göçmenler
(Yol Kültürü, Sayı 4)

1995 Kırklareli'nde Bosnalı Göçmenler için kurulan misafirhane
(Elveda Doğduğum Toprak, Fotoğraflarla Anadolu'nun 150 Yıllık Göç Tarihi)

mültecinin durumunu aktardığını ve Avrupa İktisadî Konseyi'nden 300 bin dolarlık yardım talep ettiğini ifade etmiştir.

Federasyon başkanı toplantıda ayrıca bu mültecilerin %60'ının İstanbul'a yerleştirildiğini fakat istenilen ilgi ve desteğin verilmediğini ifade etmiştir. İkinci başkan Sebahattin Zaim de son yıllarda

1994 Sonrasında Gelen Bosnalı Göçmenler
(*Elveda Doğduğum Toprak, Fotoğraflarla Anadolu'nun 150 Yıllık Göç Tarihi*)

yarım milyona yakın göçmenin Türkiye'ye geldiğini belirtmiştir.³⁵⁶

Muhacirlerin özelliklerinden biri kök salmak isteğidir. Bu sebepten muhacirler kiracılığı sevmezler. Muhacir kadınları genellikle bahçeli evlere ve çiçek yetiştirmeye önem verirler. Yugoslavya'nın Üsküp şehrinden göç eden Hidayet İlimsever'in hatıralarını anlattığı bir eserde 1954'te İstanbul'a göç etmiş bir ailenin baba ve dört oğlunun çalışıp ancak 1967'de bir ev sahibi olabilmesini buna bir örnek olarak gösterebiliriz.³⁵⁷

³⁵⁶ Ülku Köksal, "Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu ve Faaliyetleri" XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt Göç ve İskân, s. 271.

³⁵⁷ H. İlimsever – H. Y. Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 132.

Tablo 13

T.C. Köyişleri Bakanlığı rakamlarına göre
1952-1967 yıllarında Yugoslavya'dan gerçekleşen göç miktarı³⁵⁸

Yıl	Aile Miktarı	Nüfus Miktarı
1952	32	73
1953	303	1.113
1954	2.437	9.728
1955	4.047	17.000
1956	8.083	31.969
1957	8.250	30.162
1958	8.741	18.403
1959	3.795	18.403
1960	3.417	13.304
1961	1.801	7.091
1962	1.286	3.399
1963	996	2.603
1964	318	1.288
1965	333	1.998
1966	783	3.672
1967	716	3.452
Toplam	46.338	175.392

T.C. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İskân İşleri Şube Müdürlüğü'nün hazırladığı iki sayfalık bir liste, resmî olarak hazırlanan hâlen ulaşabileceğimiz en güncel bilgileri içermektedir. Bu tabloya göre 1923-1998 tarihleri arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 77.615 hanede 305.853 kişidir. Bunların sadece %1,86'sı *iskânlı göçmen*, %98,14'ü ise *serbest göçmen* statüsünde gelmiştir.³⁵⁹ Bu rakamlar bize Yugoslavya göçmenlerinin neredeyse tamamının Türkiye'ye, yük olmadan kendi çalışkanlık ve imkânlarıyla tutundukları ve ülke ekonomisine katkı sunduğunu ispatlamaktadır.

358 Şerafeddin Yücelden, "Yugoslavya Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Göçmen ve Mülteciler Dernekleri Federasyonu Yay, Ankara 1976, s. 1094.

359 Ülkü Köksal, *Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1960)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, Haziran 2004, Ek: 2 a ve 2 b, s. 100-101.

F) 1992 Sonrası Bosna-Hersek, Kosova ve K. Makedonya'dan Göçler

Türklerle ve diğer Müslümanlara uygulanan baskı ve sindirme politikaları sonucunda Yugoslavya'dan göçler kesilmedi. Yugoslavya'nın parçalanması ve Bosna Hersek, Makedonya, Kosova gibi yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkmasından sonra göç hızlandı. 1992'de Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilanı üzerine, Sırpların, etnik temizlik politikasıyla memleketlerini terk etmek zorunda kalan 1 milyon 300 bin³⁶⁰ kişiden, 20 bin civarında Bosna Hersekli sığınmacı Türkiye'ye geldi. Bunların büyük çoğunluğu İstanbul'un Pendik ve Bayrampaşa ilçelerinde akrabalarının yanında ikamet etti; diğerleri ise Kırklareli'ndeki göçmen kampına yerleştirildi.

Bosna'dan göç eden bu insanlar üzerinde yapılan bir saha çalışmasındaki bulgular dikkat çekicidir: Ortak kültürel geçmişin varlığı ve Müslüman ülke olması nedeniyle Türkiye, Bosnalılar tarafından güvenli bir ülke olarak nitelendirilmiştir. Gelenlerin büyük çoğunluğu kadın ve çocuktur. Türkiye'ye yerleşme Bosnalı sığınmacılara yeni sorunları, bilinmeyen bir dil ve çevreyi, parasızlığı, evsizliği ve işsizliği beraberinde getirmiştir. Sığınmacılar bu güçlüklerin çözümünde öncelikli olarak akrabaların, resmî kuruluşların ve derneklerin yardımlarıyla çözülmeye çalışılmıştır. Birçoğunun kalifiye eleman olması ve Türkiye'de kendi statülerine uygun iş bulamamaları diğer önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.³⁶¹ 1996'da imzalanan Dayton Antlaşmasıyla barış kısmen sağlanmış, sorunlar halledilmeden sadece ABD'nin her iki tarafa yaptığı baskı neticesi geçici olarak dondurulmuştur. Bunun

360 Belkis Kümbetoğlu, a.g.m., s. 244'teki BM raporlarına göre Bosna'dan göç edenlerden, Almanya'da 275.000, Hırvatistan'da 184.000, Avusturya'da 54.700, İsveç'te 50.000, Slovenya'da 29.000, Türkiye'de 20.000, Danimarka'da 18.500, İsviçre'de 11.000, Norveç'te 8.400, Makedonya'da 6.200, Belçika'da 5.000, Çekoslovakya'da 4.000, Slovakya'da 1.800 kişi geçici olarak barınmıştı.

361 B. Kümbetoğlu *a.g.e.*, s. 243-252.

üzerine Avrupa'nın diğer ülkelerine sığınan Boşnaklar gibi Türkiye'ye gelenler de Bosna Hersek'e geri dönmüştür.

1999'da ise Yugoslavya Ordusu'nun Kosova'ya girmesi üzerine çıkan savaşta çok sayıda Arnavut ve Türk sığınmacı Türkiye'ye geldi. Türkiye'de akrabası olmayanlar Kırklareli Misafirhanesi'nde kaldı ancak gelenlerin büyük çoğunluğu İstanbul, Bursa gibi şehirlerdeki akrabalarının yanında barındı. Geçici olarak gelen bu insanlara Yugoslavya'dan daha önceden göç etmiş insanların kurdukları dernekler büyük yardımlarda bulundu. Bu insanların büyük bir çoğunluğu savaşın bitmesi ve ABD, Almanya, Fransa vb. ülke askerlerinin bölgede güvenliği sağlamalarından sonra ülkesine geri döndü.

Makedonya'da 2001 Mart-Haziran ayları arasındaki huzursuzluklar, Makedonya Ordusu'nun Arnavutlara karşı Kalkandelen ve Kumanova şehir ve köylerinde askerî harekâtla neticelendi. Arnavut ve Türk bir kısım sığınmacı Türkiye'ye geldi fakat savaşın bitmesiyle çoğunluğu Makedonya'ya geri döndü.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi 1990'lı yılların sonrasında, eski Yugoslavya cumhuriyetleri içinde meydana gelen en ufak bir baskı, savaş veya huzursuzluk neticesi, Türkler ve ortak kültürü yıllarca paylaştığımız Müslüman ve akraba topluluklar kendilerine sığınılacak ülke olarak Türkiye'yi görmektedir. Ancak bunların büyük bir kısmı gerek savaşın bitmesi gerek Türkiye'deki hayat şartlarının ağırlığı sebebiyle Türkiye'de daimî olarak kalmayı düşünmemiş ve geri dönmüştür.

Bununla birlikte çeşitli tarihlerde 17 ailede 84 kişi ise Makedonya'dan serbest göçmen statüsünde göç edip T.C. vatandaşlığı almak için müracaat etmiştir. Ayrıca Makedonya'dan 26 kişi de tek olarak gelip vatandaşlık almak için başvurmuştur. Tek gelenlerin bir kısmı bir Türk vatandaşıyla evlenip vatandaş olmak için başvurulanlardır. Her iki grup birlikte düşünüldüğünde Makedonya'dan göç eden toplam 90 kişi 27 Mayıs 1998 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'na göre vatandaşlığa alınmıştır.

Aynı bakanlar kurulundaki ekli liste incelendiğinde 7 ailede 21 kişi yanında 26 kişi de tek başına olmak üzere toplam 47 kişinin Yugoslavya'dan göç edip vatandaşlığımıza alındığını görmekteyiz. O zamanki Yugoslavya Sırbistan, Karadağ ve Kosova'dan ibaret kalan bir ülke olduğu ve gelen kişilerin soyadlarına bakıldığında bunların çoğunun Kosova kökenli olduklarını tahmin ediyoruz.³⁶²

Yugoslavya'nın yıkılıp federe devletler bağımsızlıklarını ilanından sonra da Bosna Hersek, Sırbistan, Kosova ve Makedonya'dan gerek akrabalık bağları yüzünden gerek ekonomik, kültürel vb. sebeplerden kitlesel olmasa bile bireysel ve aile bazında göç azalmış ancak hâlen devam etmektedir. Son olarak buna, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre 2004'te eski Yugoslavya cumhuriyetlerinden 164 kişinin ülkemize göç etmesi örneğini verebiliriz.³⁶³

6) 1999 Kosova Savaşı'nda, Kızılay'ın Üsküp'e Yardım Konvoyu

Birçok vesilelerle değişik yıllarda yaptığım Üsküp ziyaretlerinden birisi de maalesef mutluluk vermeyen siyasi-sosyal gelişmeler sebebiyle olmuştu. Üsküp'e, 1999'da Kosova Arnavutlarına, Sırların yaptığı zulümden kaçan ve Makedonya'ya sığınan Kosovalı mültecilere yardım götürmek için gitmiştim.

Aslında bu olay çok önceden beri beklenen kaçınılmaz bir gelişmeydi. Olayların temeli çok eskilere dayansa da 1989'da Slobodan Milošević'in, Kosova Ovası'nda yüz bin civarında Sırp'ı topladığı mitinginde yaptığı tahrik edici konuşmayla fitil yandı başlamıştı. Dünyada hiçbir millet yoktur ki yenilgisini milli bir gün olarak kutlasın. 1389'da Kosova Meydan Muharebesi'n-

³⁶² BCA, 30-18-1-2-935-169-2, 27 Mayıs 1998 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı

³⁶³ Barbara Pusch, "İstenen ve İstenmeyen Konuklar: Türkiye'deki Yabancıların İş Hukuku Karşısındaki Durumu" *Türkiye'ye Uluslararası Göç, Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*, Kitap yayınevi, İstanbul 2010, s. 87.

de uğradıkları bu büyük yenilgiyi, Sırp tarihleri boyunca hiç unutmamışlar ve bunu Türklere ve Müslümanlara karşı bir kin ve nefret vesilesi yapmak için hatırlamışlardır. İşte bunu yapan, benim bildiğim tek millet Sırlardır.

Sırp'ların ilk önce Kosova'ya beklenen müdahalesi ertelendi ve katliam dolu 1992-1995 yılları önce Bosna Hersek'te yaşandı. Dayton'da imzalanan Barış(!) Anlaşmasıyla birkaç sene süren terdirginlik dolu bekleyiş süreci başlamıştı. Miloseviç kafasına koyduğu Kosova'yı ezme planını 1999'da devreye soktu. Sırp ordusu Kosova'ya girdi ve buradaki sivil halka karşı insanlık suçları icra etmeye başladı. İşte bu süreçten kaçan Kosovalı Arnavutlar dağları aşarak hür ve medeni(!) dünyanın gözleri önünde yağmur, çamur ve soğuk altında Blatza sınırını geçti ve Makedonya'ya sığındı. Makedonya'da mülteci kampları oluşturuldu. Makedonya'ya göç eden Kosovalı mültecilerden bir kısmı da Türkiye'ye geldi. Akrabası olanlar akrabalarının yanına, olmayanlar Kırklareli'ndeki mülteci kamplarına yerleştirildi. Çok geçmeden Türkiye'deki Rumeli kökenli sivil toplum kuruluşları da harekete geçti ve kamplardaki mültecilere yardıma başlandı. Ancak anlatılanlar ve televizyon haberleri sonucunda esas zor durumun Makedonya'daki mülteci kamplarında yaşandığı görüldü.

a) **Boyana Mülteci Kampında Nohut Yenmiyor**

İşte bu sebepten Kızılay 15, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği de 2 tır kamyonu olmak üzere ilk partide içinde ilaç, gıda, giyim, battaniye, çocuk bezi, çadır, çadır üstlerine muşamba vb. malzeme olmak üzere toplam 17 tırdan oluşan bir yardım konvoyu hazırlandı. Ben de derneği temsilen tüm kafileye rehberlik yapmak üzere bir tırda sorumlu olarak yola çıktım. Hedef Üsküp şehriydi ve buradan Üsküp yakınlarındaki Boyana mülteci kampına ulaşılacaktı. Kapıkule sınır kapısından çıktıktan sonra Bulgaristan geçildi ve Makedonya sınır kapısında çıkarılan çeşitli zorluklardan sonra Üsküp'e ulaşıldı.

Üstünde Türkiye, Kızılai ve Rumeli Derneği bayraklarının bulunduğu konvoy Üsküp'e girdiğinde halkın sevgi gösterileriyle karşılandı. Şehirden yaklaşık 15 km uzaklıkta bulunan kamplara gidildi. Kızılai sadece ölkemizde değil, ölkede dışındaki mağdur ve mazlumların yardımına koştuğu gibi yine yetişmişti. Tecrübeli ekibiyle hemen seyyar mutfaklarını kurdu ve insanlara sıcak yemek dağıtma çalışmalarına başladı. O ana kadar insanlara kumanya dağıtılmıymış, böylece mülteciler çadır kamplarında ilk defa sıcak yemek imkânına kavuştu. Tabii burada bir konunun ihmal edildiği de ortaya çıktı. Ne o telaştan bizim aklımıza gelip uyardık ne de Kızılai görevlileri acele ve telaşla yola çıkıldığı ve gelinen yerlerin kültürünü bilmedikleri için sordu. Dolayısıyla gayet tabii olarak önce kuru bakliyatı hazırlamak kolay olduğundan insanlara nohut pişirdi. Oysaki Kosovalılar "*Biz leblebi yemeyiz bu ne yemeği böyle diyerek*", yemeği garipsedi ve çoğu yemedi. Çünkü Kosovalılar ve neredeyse tüm Balkanlar kuru fasulyeyi çok sevmelerine rağmen nohutu hiç tüketmezler.

Kampa gidince mültecilerin durumunun televizyonlarda seyrettiğimizizden çok daha kötü olduğunu gördük. Gerçekten insanlar, aniden ölkelerini terk ettiğinden yanlarında hiçbir eşya ve paraları olmadan kaçımlardı. Bu insanlar fakir fukara değildi. Birçoğunun memleketlerinde evleri, işleri ve arabaları bulunuyordu. Varlık içinde bulunan bu insanların birdenbire yokluğa düşmeleri onların psikolojilerini daha da altüst etmişti. Parçalanmış aileler konusu, dünyanın birçok sorunlu bölgesinde yaşananlarda olduğu gibi Kosova mültecileri meselesinde de karşılaşılan en önemli sorunların başında geliyordu. Aceleden dolayı birbirinden habersiz kocasını kaybetmiş kadınlar, çocuklarını bulamayan anneler, yaşlı anne babasından haber alamayan aileler, telaş içinde bir o yana, bir bu yana koşturuyordu.

Mültecilerin kamptan ayrılmasına Makedonya hükümeti izin vermiyordu. Dolayısıyla kampta kalanlar Kosova'dan göç edememiş veya diğer kamplarda kalan yakınlarına, Üsküp'teki akrabalarına haber ulaştırmaya çalışıyordu. Eğer bir iletişim kurma

imkânı olursa mülteci ailenin çıkmasına izin veriliyordu. Dolayısıyla telefonla görüşmek imkânsız denecek kadar zor bir olaydı ve âdeta lükstü. Cep telefonları henüz yeni bir icat olduğu ve pahalılığından dolayı sadece kampa giren basın mensuplarının çok azında cep telefonları vardı. O telefonları kullanmak için mültecilerin hepsi yalvarıyordu. Kimi “Türkiye’deki akrabalarımı aramam lazım. Onların haberleri olursa biz de Türkiye’ye gidebiliriz.” diyordu. Kimisi de bizlere “Ne olur siz Üsküp’e gidince İstanbul’da şu numarayı arayın, en azından akrabalarımıza sağ olduğumuzu haber verin!” diye ağlıyordu. Ancak basın mensupları bir iki kişiye izin veriyor, arkası kesilmeyince onlar da telefonlarını artık vermiyordu. Bu olaya şahit olduktan sonra böyle birkaç ailenin iletişimini Üsküp’e gidince akrabalarımın telefonlarını kullanarak sağlamak beni de çok sevindirdi.

Bu arada Üsküp’te tanıdığı olan Kosovalı mültecilerin bir kısmı da oradaki evlerde misafir ediliyordu. Hiç unutmam iki katlı 5-6 odalı bir Arnavut kardeşimizin evine gittiğimde evde 70 mülteci olduğunu gözlerimle gördüm. Yani her odada neredeyse 16-17 kişi vardı. Kadınlar ve çocuklar bir tarafa, erkekler bir tarafta mahzun gözlerle oturuyordu. Yanımda olan şahsi paramdan sadece eve bir çuval un ve 100 ekmek gönderebildim. Çünkü o kadar vardı. Bunu şu yüzden anlatıyorum: Yani zengin bile olsanız hazıra dağ dayanmaz. Bu mültecilere ne kadar yardım etseniz tüm ihtiyaçlarını maalesef karşılayamıyorsunuz.

Bu mültecilerin çoğu sıkıntılı geçen günlerden bir müddet sonra Kosova’ya vatanlarına döndü.

b) Kosovalı Mülteci Teyze, Abdest için İbrik İstedi

Kamptakilerin çoğunluğu Arnavut olduğu için onlarla Türkçe konuşmak mümkün olmuyordu. Ancak içlerinde az da olsa Türk aileler vardı. Onlar da bizden bir şeyler istiyordu. Yaşlı bir teyzeden maddi değeri çok küçük bir şey istedi. Ama isterken öyle

kibar konuşuyordu ki insanın kalbi inciniyordu. “*Evladım ben çok yaşıyım. Namaz abdestim için kampın çeşmesine kadar her zaman gidemiyorum. Bir ibrik olsa onu doldururum, şu çadırın önünde abdestimi alırım. Sana zahmet bana Üsküp'ten bir ibrik alabilir misin?*” Ertesi gün plastik bir ibrik alıp bir seccade ve tespihle bu teyzeye götürdüm. Ettiği teşekkür ve gözyaşlarını sizlere anlata-mam. Oysa ben bu insanlar için ne yapabilmişim ki?

Bu misali şu sebepten vermek istedim. Gereğinde maddi değeri çok küçük de olsa elimizdekilerin ihtiyacı görmede ne kadar önemli olduğunu düşünmüyoruz. Onun için evimizde, kentimizde, köyümüzde rahat rahat otururken sanki bu tür sıkıntılar bizim başımıza hiç gelmeyecekmiş gibi düşünmeyelim. Kimin ne zaman, nasıl bir problemle karşılaşacağını kimse bilemez. Çevremizde, komşu ülkelerde ve uzak diyarlardaki kardeşlerimizi düşünmemiz lazım. Sizin önemsemediğiniz bir küçük ibrik, üç-beş liralık bir yardımınız bile ihtiyaç sahibi insanların çok önemli bir meselesini halledebilir.

Mülteciler ve kamp görevlileriyle yapılan konuşmalardan sonra en büyük ihtiyaçlarından birinin de haberleri seyretmek için bir televizyon olduğu ortaya çıktı. Hemen Bilgin Vural Bey'le gidip Üsküp Çarşısı'ndan bir renkli televizyon ve uydu anteni alıp Boyana kampına gönderdik. Böylece insanlar kendi memleketleriyle ilgili haberleri dinleyebilecekti. Ayrıca çoluk çocuk da bir nebze olsun çizgi film seyrederek televizyonla oyalanma imkânına kavuşacaktı.

Bu üzücü olaydaki görevimizi tamamladıktan sonra, akrabalarımızı ziyaret etme imkânına kavuştuğumuz için sevindik. Bu Üsküp gezisi bizim için farklı bir tecrübe oldu. Acıyı, acı çekenlerle paylaştığınız zaman daha iyi anlıyorsunuz. Dünyaya bakışımız değişti, hâlimize bir başka şükreder olduk. Türkiye'de yaşadığımız bütün sıkıntılara rağmen ne kadar büyük bir nimet içinde yüzdüğümüzün idrakine vardık.³⁶⁴

H) Yugoslavya'dan Göçün Sonuçları

Göçün Yugoslavya açısından sonuçları ayrı bir çalışma konusudur. Yugoslavya'dan gerçekleşen göçler neticesinde ülkede kalmaya direnen Türk, Arnavut ve Boşnakların çektikleri sıkıntılara vereceğimiz birkaç örnek buna sadece yüzeysel bir değinme olabilir. Göçle birlikte Yugoslavya'da ve sonrasında ilan edilen cumhuriyetlerde Müslüman unsur gitgide azalmış, Türklerin oranları diğerlerine göre daha da düşmüş ve küçük bir azınlık toplumuna evrilmiştir.

Yugoslavya'nın Struga şehrinde 1936'da doğan ve orada vefat eden Muammer Raşit'le 2014'te gerçekleştirdiğimiz bir sözlü tarih çalışmasında, göç etmeyip kalan Türklerin Yugoslavya'nın dağılması sonrası Makedonya'da çektikleri sıkıntı, yaşadıkları korku ve endişeyi anlatması hüznü ve bir o kadar da dikkat çekicidir:

1999-2000'de derdik hepimiz: Ah niye Türkiye'de bir daire almadık. Ne oldu Srebrenitsa'da, olabilirdi em burda. 2001'de Arnavutlar ile Makedonların savaşı var idi. Struga'da hiçbir şey olmadı. Ama gerginlik, rahatsızlık var idi. Allah rahatlık versin babamızı Türkiye'ye ki burda bizler rahat olalım. Yetim evlat şamar yer ve biz burada yetimiz evladım.³⁶⁵

Struga Türklerinden 1938 doğumlu İsmail Hakkı Ate'yle 2015'deki görüşmemizde yine göçün ve mal varlıklarına el koymanın aynı hüznü görülmektedir:

Bizimkiler Müslümanlar, Sosyalizm döneminde daha fena çekmiştir. O vakit kral gene biraz verdi, aldı. Almadı o tamamını. Bunlar geldiğinde (Tito ve Sosyalist rejimi kastediyor) ne dükkân bıraktı, ne bir şey, hepsini aldı. Ne için kaçtılar bizim insanlar Türkiye'ye... Türkler yumuşak bir millet. Kim ne derse, tamam dedik. Yitirdik biz ay yıldızı, yıldız düştü; sonrası şamata ne olacak. Türkiye gitti biz yetim kaldık. Ne yapabilir insan?³⁶⁶

365 H. Y. Ağanoğlu, *Struga ve Ohri Benim Vatanım*, s. 93.

366 H. Y. Ağanoğlu, *Struga ve Ohri Benim Vatanım*, s. 100-101.

Bu arada Struga Türklerinin kullandığı Türkçede “*kaçtı*” ifadesi göç etti manasına gelmektedir.

Yugoslavya'da doğup parçalanmasına şahitlik ettikten sonra Makedonya'nın bağımsızlığını gören ve Türkiye'yi de hasret dolu ifadelerle anan Şair-Yazar Leyla Şerif-Emin hayatı boyu yaşadığı paradoksu şöyle anlatmaktadır:

Sekiz yıllık ilkökul eğitim hayatımda üç farklı ülkenin milli marşını ezberledim. Birincisi Yugoslavya, İkincisi Makedonya, Üçüncüsü de Türkiye'nin. Çocukluğuma döndüğüm zaman üç farklı ülkede yaşamış gibi hissediyorum. Bir düzen var; kırılıyor, parçalanıyor, kan dökülüyor, sonra yeniden kuruluyor.³⁶⁷

Yugoslavya'dan göçlerin Türkiye açısından sonuçlarını kısaca özetlemek gerekirse, ülkemizin insan kaynağına duyulan ihtiyacın büyük oranda karşılandığı, gelen göçmenlerin iş gücünde birçok boşluğu doldurduğu görülmektedir. Serbest göçmenlerin büyük çoğunluğu Türkiye'de kalıcı olmuş, çok az bir kesim Yugoslavya'ya geri dönmüştür. Bununla birlikte Yugoslavya'dan gelip Anadolu'ya yerleşenlerden bir kısmı ekonomik, bir kısmı ise uyum, dil vb. sebeplerden ise 1960'lı yıllarda Almanya'ya işçi olarak gitmiş ve göçü ikinci kez farklı bir boyutta tekrar yaşamıştır.

1970'lere kadar Türkiye'ye gelen Yugoslavya göçmenlerinin çoğu İstanbul, Bursa vb. şehirlere yerleşmiştir. Elimizde tüm Türkiye coğrafyasına yerleşen Yugoslavya göçmenleri için yapılmış bir alan çalışması maalesef yoktur. Ancak Bursa'ya yapılan yerleşimlerin sosyokültürel yapısı ve sosyal bünyeye bütünleşme durumu, Halim Çavuşoğlu tarafından 2000'li yıllarda alan araştırmasıyla incelenmiştir. Tespitleri değerli ve önemlidir. Bursa mahallelerindeki rastlantısal örnekleme tekniğinde görüşülen göçmen aile reisleri ana dillerini sırasıyla Türkçe (%47.7), Torbeşçe (%26.1), Arnavutça (%25.7) ve Romca (%0.5) olarak belirtmiştir. Göçmen kesiminin %77'si Makedonya, %20'si Kosova, %3'ü de Sırbistan

367 Leyla Şerif-Emin, *a.g.e.*, s. 202.

topraklarında doğmuştur. Göçün hemen ardından neredeyse hepsi, evvelki Sırpça veya Arnavutçaya uyarlanmış soyadlarını değiştirmiştir. Aldıkları soyadlarıyla Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye göç nedenleri arasındaki ilişki dikkat çekicidir. Hane reislerinin seçtikleri bazı soyadları şunlardır: Anavatan, Atasoy, Cenkçiler, Çelikkol, Deva, Dinsever, Gürvardar, Hürcan, Hüroğlu, İleri, Kurtuluş, Özgür, Sabırlı, Serbest, Sipahi, Şen, Şenocak, Şentürk, Tunalı, Üsküplü, Vatansever, Yurtsever.

Göçmen kesimi, terk ettiği ekolojik veya sosyal çevreye benzerlik gösteren bölgelere yerleşmeyi tercih etmiştir. Aralarında görücü usulde evlilik oranı yüksektir. Yükseköğrenim düzeyi, sinema, tiyatroya gitme alışkanlığı düşüktür. Namaz kılma (%86) ve oruç tutma (%98) oranları çok yüksektir. %32'si serbest çalışma, %25'i zanaatkarlıkla geçinmektedir. Bursa'ya geldikten sonra %76'sı çevreyle uyumsuzluk yaşamamıştır. Bu kişiler arasında Türkiye'ye göçten sonra günümüze dek uzanan süreçte hiçbir zaman bir *karşıt-kültür* grubu veya Türk'ten ayrı bir millete aidiyet kimliği anlamında bir "etnik" grup olarak ortaya çıkmamıştır.³⁶⁸

Elimizde Bursa örneği dışında, bölgesel manada incelenen bir doktora tezinde, önemli bir kısmı Yugoslavya'dan göç eden Balkan göçmenlerinin Trakya'ya yaptığı katkılar şöyle özetlenmektedir: Birçok farklılığa rağmen Trakya bölgesine yerleşen göçmenler aynı dine inanmanın bir sonucu ortak değerler etrafında birleşmiştir. Arnavut ve Boşnaklar gibi etnik kökeni ve dili farklı göçmenler dahi temelini İslam dininin oluşturduğu Türklük bilincini üst kimlik hâline getirerek onun çatısı altında toplanmıştır.³⁶⁹ Aslında Türklük Balkanlar'da ırkı aşan bir kavramdır. Özellikle Türk ırkının çok iskân edilmediği Bosna Hersek ve Sancak olmak üzere Balkanlar'ın birçok noktasında "Türk" dediğiniz zaman "İslamiyet" anlaşılır. Çünkü tarihin akışında Türk ve Boşnak milletleri arasında en aşağıdan en üst tabakalara kadar

368 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye...", s. 136-143.

369 A. İnginar-Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 380

çok yoğun temaslar yaşandığı ve akrabalıklar tesis edildiği bilinmektedir. Bu noktada Boşnaklaşmış Türklerden bahsedilebileceği gibi Türkleşmiş Boşnaklara dair elimizde birçok örnek vardır. Mesela Boşnak Enstitüsünün kurucusu Adil Zülfikarpasî bir yandan Yavuz Sultan Selim, diğer yandan Uzun Hasan'ın torunu olduğunu bilmesine rağmen kendisini Boşnak olarak tanımlamıştır. Diğer tarafta ünlü Boşnak bey sülalesinden gelmelerine rağmen Nevzat Tandoğan ve Hüsrev Gere de gibi Boşnaklar kendilerini Türk olarak hissetmişlerdir.³⁷⁰

Cumhuriyet'in ilk yıllarında din ve dil birliğine önem verilmesiyle Türkçe, toplumun kaynaşmasının en önemli aracı olarak görülmüştür. Okullaşma oranı artırılıp muhacir çocukların evde ailelerine Türkçe öğretmesiyle Türkçe problemi çözülmüştür. Zaten göçmenlerin Türkçe öğrenmeye karşı ilgi ve isteklerinin olması, çocuk ve torunlarının Türkçe konuşmalarını desteklemesi, muhacirlerin bölgeye adaptasyonunu kolaylaştırmıştır. Göçmenler Trakya'nın boş tarım arazilerinin ekonomiye kazandırılmasını sağlamıştır. Sadece evlerini değil kültürel ve ekonomik birikimlerini de Trakya'ya taşıyan bu insanlar Trakya'nın en çok ihtiyaç duyduğu zamanda her açıdan zenginleşmesini sağlamıştır.³⁷¹

Serbest göçlerle Türkiye sayısal anlamda ciddi bir oranda nüfus kaynağı kazanmıştır. Türkiye'ye gerçekleşen serbest göçler Türkiye'nin sosyoekonomik ve toplumsal yapısına olumlu manada etki eden sonuçlara yol açmıştır. 1952-1967 yıllarında göç edenler, Türklük bilinciyle serbest göç vizesine başvurmuş, Türk ve Müslüman kültürüne karşı hissettiği aidiyet duygusuyla göç etmiştir. Günümüzde *serbest göç* süreci artık tamamlanmış, üst kültür olan Türklük benimsenmiştir. Serbest göçmenler yaşadıkları bazı problemlere rağmen gösterdikleri uyum ve entegrasyonu ile isteyecek ve çok rahat bir şekilde Türk toplumunun bir parçası olma-

370 F. Emgili, *a.g.e.*, s. 392.

371 A. İnginar-Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 381.

yı başarmış, Türkiye Cumhuriyeti'ne derin bir muhabbetle bağlı vatandaşlar olmuştur.³⁷²

Bayram Şen ise Yugoslavya göçmenleriyle gerçekleştirdiği görüşmeleri temel alan yüksek lisans tezinde Yugoslavya'dan gelenlerin genelde Türk milli kimliği adına sessiz bir asimilasyon sürecinden geçtiğini belirtir. Yerli ahali tarafından kabul edilmek ve Türk vatandaşı olabilmek için göçmenler yerel halktan çok daha milliyetçi hâle gelmiştir. Kabul görme düşüncesi, göçmenlerin kendi kültürel özelliklerini ve gündelik yaşam pratiklerini yavaş yavaş kaybedip göçmenlerin kültürel olarak asimile olmalarına rağmen Türkiye'de çok kültürlü yaşamın öneminden sürekli bahsetmelerini ise ironik olarak nitelemiştir.³⁷³

Yugoslavya'da topraklar kamulaştırılırken Türkiye'de Demokrat Parti iktidarında, Kemalist modernleşme döneminde din alanında uygulanan reformlar hızla sonlandırılıp dinî hayat özgürleştiriliyordu. Buna bağlı olarak 1950'li yıllarda Yugoslavya'da mülklerine el konulan toprak burjuvazisiyle muhafazakâr kesimler ve İslami kurumlar içerisinde belirli itibar, otorite ve kazanımları olan Müslüman ileri gelenleri için Türkiye'ye göç etmek daha çok tercih edilir olmuştur. Genelde ağa, rençber, asker, memur olan Anadolu'daki Türklerden farklı olarak Balkanlar'dan gelen Türkler tarım, inşaat ve çeşitli zanaatla uğraşan nitelikli kişilerden oluşuyordu. Elimizde Yugoslavya göçmenleriyle ilgili ayrı veriler bulunmasa da Balkanlar'dan Türkiye'ye göçler sonucunda 1927'de sonra işlenen toprakların yüzölçümünde %35'lik bir artışın olduğu, özellikle Marmara, Ege ve Karadeniz Bölgelerinde her 1 km² ekilen toprak alanına 7 ila 37 arasında göçmen düştüğü belirtilmektedir.

372 Erdem Muhtaroglu, *a.g.e.*, s. 119.

373 Bayram Şen, *Nationalism And Migration: The Post-1950 Balkan Immigrants From Yugoslavia*, Atatürk Institute For Modern Turkish History, Boğaziçi University, (Master Thesis), İstanbul 2007, s. 136-137.

Göç etmeden önce ülkelerinde milliyetçiliğin, ırkçılığın ve onlara duyulan millî güvensizlik ve paranoyaların tüm şiddetini yaşayan göçmenler, yüzyıldır Türkiye'nin genel Balkan siyasetinde güvenilir bir dayanak zemini üstlendi ve Ankara'nın bölgeyle ilgili tarihi, kültürel, siyasi nüfuzuna meşru zemin sağladı. Özelde ise Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç edenlerin Bosna Hersek, Makedonya, Kosova, Sırbistan ve Karadağ'daki akrabalık bağları ile sosyal, kültürel ve ticari ilişkileri, Türkiye'nin Osmanlı mirası ve akraba toplulukları söylemi üzerinden bölgede sınır ötesi siyaset sürdürmesinde (*sınır* ötesi seçimler, çoklu vatandaşlıklar, kardeş belediye, okul ve dernekler vb.) büyük katkılar sağlamaktadır.³⁷⁴ Bunun yanında göçmenler hâlâ ülkeler arası dostluk ve iş birliğinin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Kendisi de Yugoslavya'dan göç etmiş ve işçilikten başlayıp Türkiye'de bisiklet imalatı alanında önemli bir sanayici olmuş Salih Akgül göç konusunu ve ülkemize olan faydalarını şöyle değerlendirmektedir:

Adnan Menderes, Yugoslavya ile yaptığı göç antlaşmasını önemsiyordu çünkü Yugoslavya sınırları içerisinde kalan topraklarda çok sayıda yetişmiş ve kalifiye insan bulunduğu farkındaydı. Bu insanların Türkiye'ye büyük faydalar sağlayacağını ve kalkınma hamleleri açısından önemli bir güç teşkil edeceğini de iyi biliyordu. Nitekim öyle oldu.³⁷⁵

Yugoslavya'dan göç edenlerin kurdukları fabrikalar ve Türkiye'ye katkıları konusunda birkaç somut örnek vermenin bu noktada yeterli olacağını düşünüyoruz:

Adana'da Bossa Tekstil Fabrikası Bosnalı Salih Efendi tarafından kurulmuş ve Adana'nın kalkınmasında büyük rol oynamıştır... İstanbul'da ise ilk tekstil fabrikasını Bosna Hersek kökenli Fuat Bezmen kurdu. Gamak Motor Fabrikası'nı İlhami ve Yüksel Gamgam Bey-

³⁷⁴ Nurcan Özgür-Baklacioğlu, a.g.m, s. 215-218.

³⁷⁵ Salih Akgül Hacıfeyzoviç, *Asla Umutsuz Olma*, Lutka Kitap, İstanbul 2020, s. 337.

ler kurmuşlardı... Sancaklı Tül Fabrikası'nı muhacir Murat Bayrak, Alibeyköy'deki bir tekstil fabrikasını Sancaklı Hayri Bey kurmuştu. Bursa'da belki de yüzlerce Rumelili Balkan kökenli müteşebbisimiz bulunuyor. Bunların arasında Bursa Sırbistan Fahri Konsolosu Zarfî Alp'in ürettiği oto sanayi parçalarının çoğu Avrupa ve Amerika'ya ihraç edilmektedir... İzmir'de Terbay Grup İnşaat Firması, Kemal Baysak ve ortaklarının makine sanayi alanındaki çalışmalar Ege bölgesi ekonomisine büyük katkı sağlıyor... İzmir'deki Dinler Makine, Şenel Kalıp ve Makine Sanayii firmaları, Boşnakça ve diğer Balkan lisanlarını konuşabilen soydaşlarımızca işletilmeye devam ediyor... Sancak'ın Priboy şehri kökenli ve Üsküp doğumlu Şarık Tara, kurduğu ENKA inşaat firmasıyla ülkemizde ve dünyada önemli çalışmalara imza atmıştır... 1960'lı yıllar itibarıyla İstanbul'da özellikle Kapalıçarşı ve Laleli bölgesindeki ticari hareketliliğe soydaşlarımızın büyük bir etkisi olmaya başlamıştı. Nihayetinde bu yıllarda Balkanlar'dan ülkemize yoğun bir göç dalgası yaşanmaktaydı ve Slav dilleri ile kolaylıkla iletişim kurabilen soydaşlarımız buralardaki ticari hareketliliği kolaylıkla yönlendirerek İstanbul'un uluslararası ticaret hacmine büyük bir katkı sağlayabilmekteydiler. Bu tarihi mekânda işçi olarak çalışmaya başlayan pek çok soydaşımız kısa bir süre içerisinde aynı bölgede kendi firmalarını kurarak Rusya, Polonya, Yugoslavya, Bulgaristan vb. ülkelerden ülkemize gelen binlerce turistini deri ve tekstil ürünleri satın almalarına ve tüm bunların sonucunda Laleli'deki mevcut piyasanın oluşmasına vesile olmuştur... Özellikle 1975'te ve akabindeki yıllar içerisinde Türkiye on sent dövizle muhtaç duruma geldiğinde bile Laleli esnafı ülkemize önemli bir döviz girdisi sağlamaktaydı ve bu bölgenin ticari hareketliliğini Balkanlar'dan ülkemize gelen soydaşlarımız sürdürmekteydi.³⁷⁶

1950-54 arasında Türkiye'de çok partili seçimi kazanan Demokrat Parti iktidarıyla Yugoslavya arasındaki ilişkiler yükselişe geçmiştir. Bunda iki ülke idarecilerinin Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği'ne karşı duydukları güvenlik kaygıları etkili olmuştur. Demokrat Parti hükûmeti ve Tito rejimi Sovyet tehdidi-ne karşı aralarındaki bu uyuşmazlık ve ideolojik farklılıkları, bu

376 S. A. Hacıfeyzoviç, *a.g.e.*, s. 338-341

sebeple arka plana atmıştır. 1954'te Balkan Pakti'nin imzalanmasından sonra Demokrat Parti, iş birliğini derinleştirmek istese de Tito yönetimi güvenlik kaygılarının azalmasıyla yeni ittifak arayışlarına eğilmiştir. Türkiye'nin Amerikan ekseninde hareket ediyor olması, Yugoslavya açısından bir çekince oluşturmuştur. Karşılıklı beklentilerin gerçekleşmemiş olması 1956'dan sonra Balkan Pakti'nı da işlevsiz hâle getirmiştir.

Bunlara rağmen Türkiye-Yugoslavya arasında bir göç mutabakatına varılması ve Yugoslavya Türkleri ile Müslümanlarının göç kararı alması, gerek Yugoslavya yönetici elitinin zihninde devam eden milliyetçi hafızanın gerek bölgeden göç etmek isteyenlerin Türklük ve Müslümanlık noktasındaki kimlik algıları sebebiyledir. Türkiye açısından ise Türk "millî" kimliğine uyum sağlayabilecek nüfus kazanma isteği belirgindir. Yugoslavya göçmenleri nezdinde göç tartışması "*Komünizm*" ile "*Liberal-Kapitalist*" dünya arasında bir tercihten ziyade kendi millî kimlikleri ve kültürlerini koruma kaygısı üzerine gerçekleşmiştir. Yugoslavya yönetiminin Müslümanlara yönelik tavrında dönemsel değişiklikler olmuştur. Müslüman toplum genelde Yugoslav sistemine uyum sağlamaya gayret etmiştir. Ancak zaman zaman artan baskılar ve yaşanmış katliamlar hafızalarda canlı kalmış; Türk, Arnavut ve Boşnak toplumlarındaki tedirginliğin artmasına sebep olmuştur. Özellikle Türkiye'de akrabası olanlar için göç daha uygun bir seçenek olarak gözükmüştür. Göçün yoğunlaştığı dönemde Türkiye'nin Yugoslavya'yla ilişkilerinde soğukluk yaşanmıştır. Göç süreciyle alakalı karşılıklı suçlayıcı ifadelere rastlansa da her iki taraf da göç hareketini durdurmak istiyor gözükmemiştir.³⁷⁷

Türkiye Cumhuriyeti döneminde; krallık ve sosyalist dönemi Yugoslavya'sından gerçekleşen göçler, göç eden insanlar açısından ekonomik, siyasi kayıplara sebep olmuştur. Ancak Yugoslavya

377 Ali Erken, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutabakatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı: 2, 2018, s. 950.

göçmenleri göç edilen ülke Türkiye açısından, tam bir nitelikli nüfus kazancı olmuştur. Gerek Türkiye'ye bağlılıkları, çalışkanlıkları, üretici olup devlete yük olmamaları, asker, polis olarak ülke güvenliğine sundukları katkıları yanında çoğu göçmenin sanayici olarak üretim sektöründeki fabrikalar açması veya küçük esnaflarıyla şehirlerin iktisadi hayatında birçok boşluğu doldurmuştur. Bunun yanında İstanbul Emniyet Müdürlüğü ve Adliye makamlarıyla yaptığımız görüşmelerde, Yugoslavya kökenli göçmenlerin karıştıkları suç oranının Anadolu'nun diğer şehirlerinden gelenlere nazaran son derece düşük olduğu ifade edilmiştir.

Bu insanları ülkemize gönderenler siyasi açıdan kazançlı gibi görünseler de ekonomik olarak büyük bir kayba uğramıştır. Bölgeye yaptığımız ziyaretlerde Yugoslavya'da boşaltılan Türk köylerinin 40 yıldır hâlâ ıssız kaldığı verimli arazilerin ekilip biçilemediğini gözlemledik. Aslında sürgün sayılacak bu göçler sosyalist rejim propagandasıyla Türklerin kendi istekleriyle yapılmış gibi sunulsa da kanaatimizce bu bir aldatmacadır. Bu zorunlu göçler Türklerin uğradığı, ayrımcılık, etnik temizlik vb. yüzünden son üç yüz yıldır yaşayageldiğimiz Balkanlar'ın makûs talihi olmuştur. Her ne kadar akademik yazında kavramsal açıdan *serbest göç* olarak sınıflandırılrsa da bir insanın kendini göç etmek zorunda hissetmesi ve karar alıp bunu gerçekleştirmesini de zorunlu bir göç olarak değerlendirebiliriz.

Bu bölümü sonlandırırken Türk varlığının Balkanlar'da azalmasıyla kaybettiklerimizin, onların gelip ülkemize sundukları katma değerle kazançlarımız hâline geldiğini belirtmek isteriz. Zorunlu göçler insanlık tarihinin ortak acısıdır. Bu bilinçle göç etmeyip Yugoslavya ve sonrasında teşekkül eden günümüz cumhuriyetlerinde kalanlara ve ülkemize göç ettirilmek zorunda bırakılanlara selam olsun.

5

Romanya'dan Türkiye'ye Göçler

A) 1923-1933 Arasındaki Göçler

Romanya Türkleri, komünist rejimin gelmesine ve Moskova'nın kıskırtmasıyla Romanya devletinin Müslümanların özgürlüklerini kısıtlamasına dek gayet iyi durumdaydı. Romanya idaresi 1878'den 1947'ye kadar, hemen hepsi Türk kökenli Müslümanların kültürel ve dinî kurumlarını muhafaza etmelerine izin vermişti. Bu yardımsever tutum büyük ölçüde pratik nedenlerle benimsenmişti. Öncelikle bir anlamda Rusya'nın Güney Besarabya'yı almasına karşılık Dobruca'nın 1878'de Romanya'ya bağlanması düpedüz beklenmedik bir kazanç olmuştu. İkinci olarak 1878'de Dobruca'nın çoğunluğunu Müslümanlar oluştururken Romenler nüfusun %20'sinden ibaret küçük bir topluluktu. Sonuçta Romanya, Romenleri Dobruca'ya yerleştirmek ve bu arada Müslümanları Türkiye'ye göçe zorlamak için zamana ihtiyaç duymuştu.³⁷⁸

1920'ler itibarıyla Bulgaristan ve Yugoslavya'ya nazaran Romanya'daki Müslüman Türkler din, kültür ve eğitim alanında azınlık haklarını daha rahat kullanabilmekteydi. Yaklaşık 190 bin nüfusa sahip Müslüman Türkler, seçim kanunundan faydalanarak Romanya Meclisi'nde kendilerini temsil edecek vekiller seçebilmekte, dinî teşkilatlarını kurabilmekte ve okullarda Türkçe dersi alabilmekteydi. Bunun yanında Ortodoks Gagavuz Türkleri azınlık kabul edilmediklerinden aynı haklara sahip değildi. Bu

378 K. Karpat, *a.g.e.*, s. 253.

yıllarda Türkiye-Romanya ilişkileri de iyi ve samimi bir hava içerisinde devam etmişti.

Romanya, Birinci Dünya Savaşı öncesinde büyük toprak sahipliğine dayalı feodal yapının hâkim olduğu bir tarım toplumdurdu. Ancak savaş içinde yapılan harcamalar ve alınan mağlubiyetlerle ülkenin sosyoekonomik yapısı önemli ölçüde bozuldu. Bu durumun kendi iktidarını olumsuz etkileyeceğini gören Kral Ferdinand, Kasım 1918'de, 100 hektarın üzerindeki mülkiyetli arazilerin istimlak edilerek ihtiyaç sahibi köylülere dağıtılması ve istimlak bedelinin %35'inin devlet tarafından karşılanması kararını aldı. Karar 1921'de yürürlüğe girdi ve diğerleri gibi Türkleri de olumsuz yönde etkiledi. Romanya hükûmeti 1924'te Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Dobruca bölgesinde ikinci bir istimlak kanunu uygulamasına girişti. Uygulama neticesi Türklerin çoğu sahip oldukları toprakların yarısını kaybetti. Ziraate elverişli topraklar istimlak edilirken taşlık, kumluk topraklar Türklerin elinde bırakıldı. Böylece zorlukla geçinen pek çok Türk köylüsü artık ailesine bakamaz duruma geldi. Romanya, el koyduğu bu topraklara Makedonya ve Banat'tan getirdiği Ulahları yerleştirerek Dobruca'yı Romenleştirmeye çalışmıştı. Ulahlar, kendilerine yeni ev inşa edilinceye kadar Türklerle aynı yerlerde yaşayacaktı. Bu kararın uygulanmasıyla birlikte Ulahlar, Türkleri kaçırmak için camilere hakaret etme, avlulara domuz bırakma, çeşmelere pislik sürmek gibi kışkırtıcı hareketlere girişmişlerdi. Ulahlarla çatışmayı göze alamayan pek çok Türk ailesi evlerini terk edip göç etme hazırlıklarına başlamıştı. 1929 ekonomik buhranının olumsuz etkileri sebebiyle pazarın daralması ve Türklerin ürünlerini satamamaları da Türkleri göçe sevk etmekteydi.³⁷⁹

Romanya'dan 1923-1933 yılları arasında gerçekleşen göçler, ilk yıllarda küçük gruplar hâlinde olmuş ve gelenlerin çoğu *serbest göçmen* statüsünde kabul edilmişti. Bu statüye göre gelenler, hükûmetten hiçbir yardım talep etmemek şartıyla istediği yere

379 Ö. Duman, "...Romanya'dan Türk...", s. 26-28.

yerleşme iznine sahipti. Buna göre Türkler mallarını mülklerini satarak pasaport temin edip konsolosluklarımıza göç talebiyle başvuruyorlardı.

1928'e kadar gelen müstakil çiftçi göçmenler, önemli miktarda nakit paralarla ülkeye giriş yapmıştı. Böylece hükûmetimiz iskân masrafı yapmayıp bu önemli miktardaki sermayenin Türkiye'ye girişi temin edilmişti. Bundan sonra ise Romanya hükûmeti ülkedeki zenginliğin yavaş yavaş dışarı çıktığını görerek bu süreci engelleyecek faaliyetlere girişti. Pasaport almak zorlaştırıldı, nüfuzlu Türklerle iş birliği yapılarak göç aleyhine propaganda yürütüldü. Bükreş Büyükelçiliği ise Ankara'ya gönderdiği yazıyla hükûmetin olaya müdahil olup pasaport alımını kolaylaştırıcı girişimlerde bulunmasını tavsiye etti. Elçiye göre göç karşısında duran nüfuzlu Türklere, Türkiye'deki emval-i metrukeden toprak verilerek onları kazanma yoluna gidilmeliydi. Ardından imam, öğretmen ve mizah gazeteleri vasıtasıyla Romanya'dan Türkiye'ye göç propagandası yapılmalıydı. Netice itibarıyla 1923-1933 yılları arasında önemli bir kısmı *serbest göçmen*, küçük bir kısmı ise *iskânlı göçmen* olmak üzere 33.582 göçmen ülkemize gelmişti.³⁸⁰

Bükreş Büyükelçimizin T.C. Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği 26 Mayıs 1932 tarihli yazısında şu meseleler arz edilmiştir:

Romanya Türklerinin muhaceret arzusu kuvvetini kaybetmemişti. Çünkü üzerlerindeki tazyikat gitgide artmakta, zaman zaman öldürme ve yaralama hadiseleri görülmekte, angarya ise her zamankinden fazladır. Türklerden parasız olarak zahireleri alınmakta, bunu yapanlar mahkemelerde beraat etmektedir. Yardım için Romen hükûmetine başvuranlar ayrıca zulme maruz kalıyor. Buralardan beni ziyaret eden bir Türk bütün cemaatin hâlini tasvir etti: Nemiz varsa bırakıp gideceğiz, biz burada artık kalmayız, bizi orada bir kıra atın, dileneceğiz, sürüneceğiz fakat Türkiye'ye gideceğiz... Romanya'nın Türk ve Bulgarlarla meskûn havalide takip ettiği siyaset Romen veyahut Makedonyalı muhacirler yerleştirmek suretiyle

380 Ö. Duman, "...Romanya'dan Türk...", s. 28-29.

orada bir Romen ekseriyeti vücuda getirmektedir... Türkiye'ye hicret edecek 200.000'e yakın Türk'ün Romanya'da bırakacağı emval ve emlaki Rumen Hükûmeti Makedonyalı muhacirlere vererek nakdi fedakârlıktan kısmen kurtulacaktır. Bu sebepten bu emval ve emlakın kıymetini henüz vakit müsaitken tesbit ettirdikten sonra yekûnu Rumen hükûmetinin zimmetine borç kaydettirmek gerekir.³⁸¹

Bükreş Elçimiz Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yaptığı diplomatik temaslar neticesi Türklerin perişan bir vaziyette göç etmek için her şeylerini yok pahasına satıp limanlara yığılmasının kısmen önüne geçilmişti. Hariciye vekilimizin T.C. Başvekiline gönderdiği 4 Ocak 1933 tarihli rapordan anlaşıldığı kadarıyla Hamdullah Suphi Bey, Romen Başvekili İului Maniu ve Dâhiliye Nazırı Michalache'yi ziyaret ederek Türk azınlığın muhaceret zaruretiye engel tedbirleri almasını istemiştir.

Başvekil İului, buna mâni olmak için elinde ne kadar tedbir varsa hepsini kullanacağını vadederek Dâhiliye Nazırı Michalache'ye talimat vermiştir. Nazır ise elçimizle görüştüğünde Türklerle meskûn üç vilayetin valisini bizzat arayarak Türk evlerine yerleştirilen Rumen muhacirlerin çıkarılmasını, bu talimattan sonra kusuru olan memurlar varsa azledileceklerini ifade etmiştir.

Türk ahaliyi tutmak fikrindeyim dedikten sonra çıkarılan kanun gereği arazinin taksim edilmesinden doğacak bütün problemleri süratle hallediyorum. Türkiye ile Romanya arasında en ufak bir ihtilaf mevzuu olmaması bizim samimi emelimizdir. Bir ay sonra da valilerden alacağım raporları size anlatacağım. Bununla birlikte Türk azınlığının bütün şikayetleri için benimle sık sık temasta bulunmanızı rica ederim.

demmişti.

Hamdullah Suphi Bey ise raporunu "bütün hayat-ı siyasiyyesinde çalışkanlık, doğruluk fikri sebat ve iradeyle tanınmış olan

381 BCA, 30-10-0-0-116-809-3. Bükreş Büyükelçimizin T.C. Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği 26 Mayıs 1932 tarihli rapor.

Mösyö Michalache'nin Romanya'nın bugünkü vaziyeti dâhilinde Türk ahali lehine mümkün olan şeyi yaptırmak niyetinde olduğu kanaatiyle yanından ayrıldım" kanaatiyle bitirmiştir.³⁸²

B) 1933-1938 Göçleri ve 1936 Göç Mukavelesi

Romanya'dan 1933-1938 arasında gelen göçmenler iskânlı göçmen statüsündeydi. Bu statüde kabul edilenler hükûmet yardımıyla iskân edilen ve gösterilen iskân mıntıkasında belli bir süre oturmak şartını kabul eden kimselere denmekteydi. 1932 sonbaharından itibaren Dobruca'daki birçok Türk aile malını mülkünü yok pahasına satarak Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramaktaydı. Bu durum arazi ve ev fiyatlarını oldukça düşürmüştü. Dobruca'daki Romenler ve Bulgarlar ise Türklerin er geç gideceklerini bildikleri için toprak satın alımında istekli davranmıyor, fiyatların daha da düşmesini bekliyorlardı. Türkiye'den Hamdullah Suphi Tanrıöver'e gönderilen emir gereği kitlesel göç engellenmeye çalışılıyordu. Bu bir sene içinde alınan tedbirler gereği sadece 3.273 kişi Türkiye'ye göç etti. Fakat yaşanan sorunların devam etmesi neticesi Türkler Silistre, Pazarcık vb. sancaklardan 4-5 günlük yolculuk neticesi göç etmek üzere Köstence'ye akın etmekteydi. Türkler ne yapıp edip vapur paralarını kendileri karşılayıp göç etme telaşındaydılar. Hatta vapur kumpanyaları köylere kadar akın edip yolcu toplamaya çalışıyor bu durum da göçü tetikliyordu.

1934 sonbaharında yaklaşık 30 bin kişi Türkiye'ye göç etmek üzere Köstence'de toplanmıştı. Vapur ücreti, vapurlara yükleri hamalların taşıma mecburiyeti, pasaport teminindeki ödemeler vb. sebeplerden dolayı 1934 yılı Aralık ayında Türkiye'ye gelen 1.534 kişilik bir kafiledeki toplam para miktarı sadece 2.500 liraydı ki en varlıklı göçmende bile sadece 1,5 lira vardı. Yani göçmenler tüm maddi güçlerini yitirmiş bir biçimde Türkiye'ye gelmekteydi. Bu durum

382 BCA, 30-10-0-0-246-667-10. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifinde, T. C. Hariciye vekilimizin Başvekâlete arz ettiği rapor.

karşısında Türk hükûmeti Romen yetkililerle görüşüp göçmenlerin bazı sıkıntılarını halletmiş, ayrıca göçmenlerin Türk vapurlarıyla taşınmaları ve ücretlerin bütçemizden karşılanması kararına varmıştı. Ancak göçmenler Köstence'de beklemelerine rağmen Türkiye'de hazırlıklar tamamlanamadığından vapur seferleri çok ağır işliyordu. Bazen ayda bir sefer yapıldığı bile oluyordu. Diğer bir sorun da vapurların navlun ücretlerinin ödenmemesi sebebiyle sefere çıkmayacaklarını ilan etmeleriydi.³⁸³

Ankara'da, Dâhiliye Nezareti'nden T.C. Başvekâleti'ne gönderilen 7 Kasım 1935 tarihli bir yazıda,

Akın hâlini alan muhaceretin durdurulması evvelce bütün elçiliklere ve Bükreş Elçiliği'ne de katiyetle tebliğ edilmişti Buna rağmen yine Romanya'dan vapurlar dolusu göçmen gelmekte ve bu hâl çok ciddi safhalara giren iskân işlerini gelenlere şamil olacak ihtilatlî vaziyetlere sürüklemektedir. Bu itibarla Trakya Genel İnspektörlüğü'nün [Müfettişliği] vaki müracaatları üzerine akının durdurulması için Bükreş Elçiliği'ne yeniden ve ehemmiyetle tebligat yapılmasına zaruret hasıl oldu.³⁸⁴

denmekteydi. Bu da göçmen sayısının beklenenden fazla gelmesi ve hükûmetin çeşitli imkânsızlıklarla göç ve iskân işlerini yeterince koordine edemediğini göstermektedir.

Bununla birlikte mallarını tasfiye etmiş bir şekilde göçü bekleyen 15 bin göçmenin varlığı karşısında Türkiye, 1936 başında daha önceden mutabık kalınan ancak yazılı hâle getirilemeyen prensip kararlarını mukavele hâline getirilmesi talebinde bulundu. 4 Eylül 1936'da Türkiye ile Romanya arasında Göç Mukavelesi imzalandı. Mukaveleye göre Dobruca'da oturan Müslüman Türk tebaa beş sene zarfında belli bir program dâhilinde sancak sancak Türkiye'ye göç ettirilecekti. Göçmenlerin şehir harici gayrimenkulleri Romanya hükûmetine kalacak, bunların bedelleri karşılığı %25'i

383 Ö. Duman, "...Romanya'dan Türk...", s. 30-33.

384 BCA, 30-10-0-0-116-810-10. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifinde, T.C. Dâhiliye vekilimizin Başvekâlete arz ettiği rapor.

T. C.
Dahiliye Vekâleti
U. M.
S. M.
Sayı
2890
11266

Yüksek Baş Vekâlete

Numara: 97/10

Akın halini alan Muhacretin durdurulması evvelce bütün Elçiliklere ve bu arada Bükreş elçiliğine de kat'iyetle tebliğ edildiği .Buna rağmen yine Romanyadan vapurlar dolusu gelmekte ve bu hal çok ciddi safhalara giren işlemini gelenlere de gani olacak ihtilafatlı vaziyetlere sürüklemektedir .

Bu itibarla ve Trakya Genel İnspektörlüğünün vaki tedricatları üzerine akının durdurulması için Bükreş Elçiliğine yeni den ve ehemmiyetle tebliğat yapılmasına zaruret hasıl oldu .

Yazılan gifrenin bir örneğini Yüksek katlarına sunarım .

derin saygılarımla

7. Kasım 1935
Dahiliye Vekili
Ş. Kaya
Hifz
8.11.35

Ks.

030	10			116	810	10
-----	----	--	--	-----	-----	----

Verilen yazıların Ertelâ: Cevap aldığı muhaceretin tarih istisnasıyla hangi dile ne yata dâhilinde bulunduğu derinleşen vize olursa

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Romanya'dan vapurlar dolusu muhacir gelmesinin durdurulması için Bükreş Büyükelçimize tebliğat yapıldığına dair
7 Kasım 1935 tarihli yazı
(BCA, 30-10-0-0- 116-810-10)

kereste, %25'i canlı hayvan, %10'u petrol ve geri kalanı da diğer birtakım eşyayla Romanya tarafından ödenecekti. Göçmenler şehir dâhilindeki gayrimenkulleri kendileri satacak ve bedeliyle de kereste, petrol vs. alarak yanlarında götürebileceklerdi.³⁸⁵

Türkiye ile Romanya arasında imzalanan Dobruca'daki Türk ahalinin muhacereti hakkındaki bu mukavelenamenin tasdiki 25 Ocak 1937 tarih ve 3102 sayılı Kanun'la gerçekleşmişti. Bu konudan bahseden 28 Mart 1938 tarihli bir belgede Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilimiz, mukavelenamenin dördüncü maddesini

Cemaat-i İslamiye ve Evkafa ait menkul ve gayrimenkul malların tasfiyesini tanzim etmek üzere iki hükûmet arasında hususi bir mukavele akdedilmesi icap etmektedir.

şeklinde ifade ettikten sonra, şimdiye kadar bu hususta bir teşebbüste bulunulup bulunulmadığı noktasında bilgilerinin olmadığını belirtmişti. Buna binaen bu mesele İcra Vekilleri Heyeti'nin görev sahasına girdiğinden gereken emrin verilmesini arz etmişti.³⁸⁶

Göç mukavelesinin uygulanmasına 1937'nin ilk günlerinde başlanabildi. Daha önce göç edenler ve mallarını satanlar bu mukavele kapsamında sayılmadı. Göç mukavelesinin uygulanmasıyla önceki yıllarda yaşanan göç ve iskân sorunları önemli ölçüde azaldı. Böylece zengin Türkler maddi kayba uğramadan göç edip Türkiye'ye petrol ve kerestenin yanı sıra önemli miktarda nakit akışı da sağlandı. Netice itibarıyla 1934-1938 arası Romanya'dan Türk göçlerinin en yoğun yaşandığı yıllar oldu ve bu dönemde 80 bin Türk Türkiye'ye göç etti.³⁸⁷

Romanya'daki Ortodoks Hristiyanlık inancına mensup Gagavuz Türklerinin 1930 sonrası dönemde göç ettirilmesi maksadıyla

385 Ö. Duman, "...Romanya'dan Türk...", s. 34.

386 BCA, 30-10-0-0-247-669-10. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifinde, T.C. Sıhhat ve İçtimai Muavenet vekilinin Başvekâlete arzettiği rapor.

387 Ö. Duman, "...Romanya'dan Türk...", s. 35.

Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ve *Ulus* gazetesinden Yaşar Nabi Nayır'ın bazı teşebbüslerde bulundukları, hatta bu göç lehinde propaganda yaptıkları tespit edilmişti. Ancak Türkiye Cumhuriyeti bunlara itibar etmemiş ve 1923'de Ortodoks Karaman Türklerinin Yunanistan'a gönderilmesi gerçeğinden hareketle Gagavuz Türklerinin göçüne izin vermemişti. Dolayısıyla bu kararlılık, Türkiye'de ulus-devlet oluşumu sürecinde dinî açıdan türdeş bir yapının da oldukça önemsendiği gerçeğini ortaya koymaktadır.³⁸⁸

Bir başka araştırmada, 1923-1938 döneminde Romanya'dan 75.771 iskânlı ve 38.009'u serbest olmak üzere toplam 113.710 Romanyalı Türkün, Türkiye'ye göç ettiği kaydedilmiştir. Bu tarihten sonra göçler kısmen azalmıştır.³⁸⁹

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bükreş Büyükelçiliği esnasında Romen hükûmeti'yle 4 Eylül 1936'da *Dobruca'daki Türk ahalinin Türkiye'ye Göçmesini Düzenleyen Anlaşma*'yla beş yıl içinde Dobruca'nın dört sancağında yaşayan Türklerin Türkiye'ye tamamen göç etmesi sağlanacaktı. Fakat anlaşmanın üçüncü yılında II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine süreç akim kalmış ve tamamen uygulanamamıştır. Bununla birlikte 1935-1940 yılları arasında Dobruca'nın dört sancağından göçen Türklerin sayısı 64.570 kişidir.³⁹⁰

19 Mayıs 1938 tarihli bir İngiliz arşiv belgesinde, Romanya-Türkiye ilişkileri ve bunun göçe olan etkisi şu şekilde anlatılmaktadır:

Türkiye-Romanya ilişkileri, zorlamaya rağmen istenilen düzeyde değildi. Romanya'nın, Türkiye'nin Balkan ülkelerini mevcut durumu muhafaza esas alınarak bir siyasi anlaşmalar zinciri ile birleştirmek isteğine karşılık vermesi nedeniyle 1933 yılında en iyi se-

388 Ö. Duman, "...Romanya'dan Türk...", s. 40.

389 H. Eren, "Cumhuriyet Dönemi'nde...", s. 381.

390 Müstecib Ulküsal, "Tarih Boyunca Türk Göçleri (Kırım'dan ve Dobruca'dan)", *Türk Dünyası Dergisi*, Sayı 1, İstanbul Şubat, Mart, Nisan 1966, s. 24.

viyesine yükseldi. Titulesco, Ekim ayında Ankara'da Türk Dışişleri Bakanı ile bir Dostluk, Saldırmazlık, Tahkim ve Uzlaşma Antlaşması imzaladığında, coşkulu bir şekilde karşılandı. Şubat 1934 tarihinde Balkan Antlaşması'nın imzalanmasından itibaren Türkiye ve Romanya ilişkileri çok iyi düzeyde kaldı ve birbirlerinin düşüncelerine saygı ve dostça yaklaşımlarının sonuncusu 1938 baharında Kral Karol'un İstanbul'u ziyareti gibi birçok ziyaretler gösterdiler. Binlerce Müslüman Türk'ün Romanya'dan Türkiye'ye göçü Türk yetkililerince teşvik edildi ve Romanya Hükûmeti'nce de gerekli kolaylık sağlandı.³⁹¹

Yine bir İngiliz belgesinde, göçlerle ilgili, Eski Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın açıklamalarına dayanılarak özet bilgi sunulmaktadır. Belgeye göre 1935'te 28.557 Romanyalı Türk Türkiye'ye göç etmiş ve Trakya'ya iskân edilmiştir. Yine 1936'da Türkiye'ye gelen 31.945 göçmenden 20.114'ü Romanya'dandı. Gelenler Türkiye'nin 15'i aşkın iline dağıtılmış ve bu göçmenler için Trakya'da 4.118, Kocaeli'nde 808 ve diğer illerde 418 konut inşa edilmişti. Türk hükûmeti göçmenlerin Köstence'den nakil masraflarının tümünü karşılamış, onlara sadece öküz ve saban vermekle kalmamış, geçimleri için tahıl, ekimleri için tohum ve çiftçilik için toprak sağlamıştı. Ayrıca esnafa iş hayatına atılabilmeleri için sermaye verilmişti. Hem esnafa hem de çiftçilere bedava sağlık hizmeti verilmişti.

Ayrıca 1937'te 15 bini Romanya'dan olmak üzere toplam 25 bin göçmenin Türkiye'ye geleceği ve bunların 15.000'inin Trakya, geri kalanının ise Ege sahilleriyle İç Anadolu bölgesine dağıtılacağı bildiriliyordu. Bu yıllarda Balkan ülkelerinden gelip yerleştirilen yaklaşık 120 bin göçmene bir gazete haberine dayanılarak 8 milyon 500 bin TL harcadığı belirtilmekteydi.³⁹²

Romanya'da Türk nüfusun göç etmesinde, özellikle Cumhuriyet'in ilk döneminde Türk Büyükelçiliği ve konsolosluklarının,

³⁹¹ E. Karakuş, *a.g.e.*, s. 44.

³⁹² 28 Aralık 1937 tarihli İngiltere Ankara Büyükelçilik Raporu'ndan nakleden: E. Karakuş, *a.g.e.*, Ek K-1.

Romanya hükûmetleri nezdinde teşebbüsleri sonrasında Türk- lere uygulanan baskılar neticesi Türklerin göçü gerçekleşmek- teydi. Türk elçilik ve konsoloslukları Türkiye'de gerçekleştirilen inkılâpların aynısını orada da gerçekleştirmek istediklerinden yaptıkları faaliyetlerle Türklerin ikiye hatta üçe ayrılmasına se- bebiyet verdikleri iddia edilmektedir. Hudutlarımız haricindeki millî camialar bütünlüklerini örf, tarih ve mazi sevgisiyle yaşa- tabilmektedir. Bu yüzden Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Ro- manya Türkleri, Osmanlıca hurufat kullanan, dinine ve mazisine bağlı muhafazakâr bir hayat sürdürmektedir.

Büyükelçilik ve konsolosluklarımızın buradaki Müslüman Türk- ler üzerinde hukuki haklara sahip müftülerin mutlak otoriteleri- nin kırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunarak resmî tatillerini cumadan pazara alınması, Latince alfabeye geçilmesi, kıyafet yönünden Romenlere benzenilmesi vb. yönünde baskılarda bu- lunuyorlardı. Bu tutuma direniş gösterenler ve hatta sadece bu meseleleri konuşanların bile kara listeye alınarak daha sonraki yıllarda Türkiye'ye göçüne izin verilmediği iddia edilmiştir.³⁹³

1934'te Romanya'dan göç eden bir ailenin kızı Ayşe Özçelik'in anlattıkları da göç meselesinin bir başka önemli tarafı olan insani yönüne temas ediyor. Romanya göçmeni bir ailenin Türkiye'deki yeni yaşamına dair küçük ipuçları içeriyor³⁹⁴:

Rahmetli babam İzzet Bey 1907 yılında Silistre'de doğmuş. O za- man Bulgaristan özerk bir prenslikmiş. Babam bir Osmanlı vatan- daşı olarak doğmuş ama 1908 yılında Bulgaristan bağımsızlığını ilan edince bu sefer Bulgaristan vatandaşı olmuş. Sonra Balkan Harbi patlak vermiş ve 1913 yılında sınırlar değişmiş, Silistre şehri bu sefer Romanya toprağı olmuş. Dedem de 6 yaşında iken üçüncü

393 Ahmet Aydın, *Türkiye'deki Göçmenler ve Şemsettin Günaltay'a Cevap*, İstanbul 1959, s. 6-11.

394 Ayşe Özçelik 1948 Demirtepe (Gelibolu) doğumludur. Son 30 yıldır Çorlu'da ikamet etmektedir. Ayşe Özçelik'le 18.8.2022'de yapılan telefon görüşmesinden kaydedilmiştir.

2/10/38

**SİLİSTRE ve İÇTİMAİ
MÜHÜR VEKÂLETİ**
İskân Umum Müdürlüğü

Vilâyet : 3
Kazası : gelibolu
Nahiyesi :
Köyü : Demir tepe Yaşı :
Aile reisinin adı : İzzet
Aile reisinin babası adı : Hasan
Aile reisinin memleketi : Romanya (Bırık Köy)
Aile efradı : { Büyük : 2 İlk girdiği { Kapi : İstanbul
{ Küçük : 1 { Tarihi :
Sıvk tarihi : Muhacir kâğıdı { Tarihi : 23/1/1938
{ No : 380752
Muhacir kâğıdının verildiği yer : gelibolu
Köye geldikleri tarih : 1935
Köye geldiği tarih :
Beraberinde getirdikleri eşya

Tay	Öküz	İnek	koyun	Eksek	Araba	Pulluk	Alet	Alet	Alet

Silistre muhaciri İzzet Akyol'a Türkiye'ye geldiğinde verilen iskân belgesi (Ailesine ait belgeyi bizimle paylaşan Hamdi Akyol'a çok teşekkür ederiz)

bir ülke vatandaşı, Romanyalı olmuş. 1920'li yılların sonuna doğru annem Nefize Hanım ile evlenmiş. 1933 veya 1934 yılında Türkiye Cumhuriyeti dileyenlerin gelebileceğini ilan edince baba tarafımın tamamı bir şekilde buraya göçmüş. Anne tarafım ise eksiksiz olarak orada kalmayı tercih etmiş. Böylece babam dördüncü vatandaşlığı olan Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetine kavuşmuş ve Akyol soyadını almış. Ancak Silistre, İkinci Dünya Savaşı'nda yine el değiştirmiş ve 1944 yılında yeniden Bulgaristan toprağı olmuş. Yani babamın muhacir evrakında "Romanya" yazar ama akrabalarımız şu an aynı yerde "Bulgaristan" vatandaşı olarak yaşamakta.

Baba tarafım çiftçi aile, başka bir iş bilmez. Sadece rahmetli babamın kalfalığı da vardı, inşaat işlerinden anlardı. Buraya geldiklerinde

Hükümet onlara Gelibolu ilçe merkezinden yer teklif etmiş ancak bizimkiler kabul etmemişler. Bir de o zaman bebek olan ablam varmış, annem korkmuş denize filan düşer, ölür diye. Gerçi mukadderat, bu yolculuklar esnasında ateşli bir hastalığa yakalanmış ve rahmetli olmuş daha bebekken ablam. Gelen insan çok, boş köy yok. Bolayır'ın 3-4 km ötesinde bir bayır yeri parsellemiş devlet ve her hane sahibine eşit olarak vermiş. Ayrıca herkese sanırım 10'ar dönüm ekilebilir arazi ve bir de tek öküz vermiş. İnsanlar evleri yapılan kadar Bolayır'da yaşayanların yanında sığınıp artık olduğu kadar idare etmişler. Devlet arazi vermiş ama evleri inşa etmek göçmenlere bırakılmış. Herkes de kafasına göre topraktan evler inşa etmişler. Köyümün adı Demirtepe, bir Cumhuriyet köyüdür. İlk yapılan evlerden şimdi hiç kalmadı tabii ki. Ancak bazı yıkıntılar filan mevcut.

Ablamın vefatından sonra annem sağlıklı bir doğum yapamamış uzunca bir süre. Ya düşük ya da ölü doğmuş filan. Büyük ağabeyim İzzet 1942, küçük ağabeyim Şaban 1945 doğumluydu. İşlerinde güçlerinde uğraştılar didindiler. Her ikisi de rahmetli oldu. Ben 1948 doğumluyum.

Köyümüzün hemen bitişiğinde bir askerî kışla vardı. Bu yüzden yollarımız ta seneler önce asfaltlanmıştı. Köyümüzün sinema salonu bile vardı. Subaylar, öğretmenler filan hiç eksik olmadığından, tahsilli insan çok çıktı bizden. Sonra askeriye başka bir yere taşındı ama kalıntıları hâlen durmakta.

Köyümüzün arazileri sulu tarıma çok müsait olmadığından, mesela bahçecilik filan yapılamıyor. Sadece buğday, arpa, ayçiçeği ve benzeri ürünler ekilebiliyor. Onlar da çok para kazandırmıyor. Bu yüzden çok iç göç verdi köyümüz. Gelişmiş sanayi ve iş imkânları sebebiyle Tekirdağ'ın Çorlu ve yakınlarındaki köylülerimiz, köydekilerden daha fazladır.

Çocukluğumda ve gençliğimde fakirlik fukaralık çoktu. Herkes ekmeğinin derdindeydi. Bu yüzden eski memleketimize dair çok fazla bir şey konuşulduğunu hatırlamıyorum. Komünizmin dağılmasından sonra akrabalarımızla daha sık ve rahat görüşebilir hâle geldik.”

c) II. Dünya Savaşı Sonrasındaki Göçler

a) Adakalelilerin Türkiye'ye Göç Süreci

Nüfusunun neredeyse tamamı Türklerden oluşan Adakale, Yugoslavya ile Romanya arasında sınırı oluşturan Tuna Nehri ortasında yer alan bir adaydı. Ada 1923 Lozan Antlaşması'yla Romanya toprağı oldu. Ada halkı önce Romanya Krallığı daha sonra sosyalist rejimi döneminde çeşitli zorluklar yaşadı.

Adakale'nin sular altında kalacağı 1963'te belli olmuştu. Adalılara bu haberi İmam Recep Hoca camide vermişti. Herkes hüzünlü bir şekilde gelecekteki kaderlerinin ne olacağını merak ediyordu. Ada'nın sular altında kalma macerasını bizzat yaşayan Adakaleli Hüsnîye Şemsi ise göç sürecini şöyle anlatmıştır:

1962-63 yıllarında Rumenler Adakale'yi, Şimian Adası'na taşıyacağız' dediğinde, ada halkı tepki gösterdi. Bu, komünist yönetime yapılan önemli bir başkaldırıydı. Kale içinde tüm ada halkı toplanıp adayı terk etmeyeceğimizi, gerekirse Türkiye'ye gitmek istediğimizi Bükreş'e duyurmuştuk. Çavuşesku'ya imzalı bir dilekçe yazdık. Ama bizi Tuna'ya döker, balıklara yem yapar diye korkudan postaya veremedik. Ancak gizli yollardan bu dilekçeyi Türkiye Büyükelçiliği'ne ilettik. Komünizmin karşısında fazla direnemedik.

36 hane Köstence'ye, 2 hane Timişoara'ya, 12 hane Bükreş'e, geri kalan büyük çoğunluk Türkiye'ye göç etti. Adakalemiz, Çavuşesku döneminde bir iltica adası oldu. Çok kişi Çavuşesku zulmünden Sırbistan'a kaçtı. Her gün kaçan kaçanıydı. Çavuşesku baktı ki Romanya boşalıyor. Adamızın çevresini tel örgülerle çevirince, Ada halkı kendimizi açık hapishanede sandık. Bu kaçmalarda çok insanlar öldü. Tuna kırmızı akmaya başladı. Ancak bizim ada halkı yüzmeyi çok iyi bilmesine rağmen 200 metre yüzip Adakale'yi bırakıp Sırbistan'a geçmeyi tercih etmedi. Kaçanlar hep Rumen'di."

Necmi Hastürk'ün dergi haberinde, Türkiye'ye göç sürecine dair ilginç ayrıntılar vardır. Adakaleliler, doğdukları topraklarının sular altında kalacağını kesinleşmesi üzerine, Türkiye'ye göç etmelerinin sağlanması için seslerini ana vatana duyurma çabalarına giriştiler. Bu kararda olanlar dilekçelerini yazıp imzalamışlar,

Adakale'nin genel görünüşü

bir su testisi içinde gizleyerek Bükreş'teki Türkiye Büyükelçiliği'ne ulaştırmayı başarmışlardı. Dönemin büyükelçisi Kamuran Gürün'den yardım istediler. Büyükelçi Gürün, adayı ziyaret edip yaşlılarla konuşur, onların ana vatana gitmek arzularını dinler ve yardım edeceğine dair söz verir. Konuyu Ankara'ya ileten ve Demirel hükûmetinin desteğini arkasına alan Gürün, çok geçmeden Romanya Devleti'nin en üst kademeleriyle görüşmelere başlar.

Romen hükûmetinin direnmesine rağmen, Adakalelilerin de baskılara karşı kararlı tutumundan güç alarak üstün diplomasi yeteneğiyle isteklerini kabul ettirmeyi başarır. 1966'da izin çıkar. Ancak gidenlerden tüm haklarını kendi istekleriyle Romanya'ya bıraktıklarına dair yazılar alınır. Aksi takdirde ülkeden çıkmayacaklardı. Altınları ve tüm değerli eşyaları ellerinden alındıktan sonra ilk kafilenin adam başı 70 kilo eşya ile yola çıkmalarına izin verilir. İki yıl içinde çeşitli aralıklarla dört kafilede yaklaşık 100 hanenin Türkiye'ye göçü tamamlanır. 30 hane ise yeni bir ülkede her şeye yeniden başlamayı, yani muhacirliği göze alamadığı veya propagandadan etkilenerken Romanya'da kalmayı tercih ederek Bükreş, Köstence, Severin ve Orşova gibi şehirlerine dağılırlar.

Türkiye'ye son kabilelerle göç edenler daha şanslıydı. Çünkü Türkiye'nin girişimleriyle Romanya, adalılarının eşyalarını götürmesine izin verdiği gibi, yurtlarından ettiği Adakalelilere istisnâ bedeli ve tazminat ödeyerek yaptığı haksızlığı gidermişti. Türkiye'ye göç edenler ise İstanbul'da Zeytinburnu Muhacirhanesi'nde iki ay misafir edildikten sonra çoğunluğu Tozkoparan'a iskân edildi ve ana vatanlarının güvencesinde yeni bir yaşama başladı.

İsmet Arasan'ın çektiği Adakale Sözlerim Çoktur Belgesel filmi araştırmacılar için önemli bir kaynaktır. Film 2008'de, Altın Portakal, 45. Antalya Uluslararası Film Festivali "En İyi Belgesel" filmi seçilmiş; TRT I. Uluslararası Belgesel Film Yarışması'nda Seçici Kurul Özel Ödülüne layık görülmüştür. Filmde ise göçün ilk olarak haber alınması ve yaşanan gelişmeler şu şekilde geçmektedir:

1963 yılıydı. Adakaleliler camide toplandılar. İmam Recep hoca acı haberi veriyordu. O gün, orada, Adalıların dramatik kaderini paylaşan bir kişi daha vardı: Constantin Nicolaescu Ploşor! Bilge Romen bilim adamı, Adakale ve çevresinin, kültürel varlığının korunmasına yönelik çabaların öncüsü olacaktı. Kaybolacak bir yurdun ağrısı başlamıştı... Evler yıkıldı. Kalenin kapıları kemerler söküldü. Kale düşüyordu. Yugoslavya ve Romanya'nın kurtarma çabalarına Adakale için Unesco'dan destek geldi. Kazılar yapıldı. Filmler çekildi. Taşlar numaralandı. Ploşor'un tasarımına göre; görkemli kale ve ada evleri bir açık hava müzesi olarak Tuna Nehri'ndeki Şimian Adası'nda yeniden kurulacaktı 70 aile Türkiye'yi, geri kalanı Romanya'yı seçti. Aileler parçalandı. Uyum sağlayamayıp yeni yollara düşenler oldu.

1923-1964 yılları arasında Adakale'den göç olup olmadığı noktasında kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Sadece adanın en zenginini Ali Kadri'nin, komünizmin Romanya'ya hâkim olması ve ada halkının haklarına devletçe el koyulduğunu görüp her şeyin devlete ait olacağını anlaması üzerine Türkiye'ye göç ettiğini biliyoruz.

Tito ile Çavuşesku'nun yaptıkları bir anlaşmayla Avrupa'da o zamana kadar inşa edilmiş en büyük hidroelektrik santrali olacak barajın yapılmasıyla ada sular altında kaldı. Ada suya gömülmeden önce 13 Eylül 1967'de Başbakan Süleyman Demirel, Adakale'deki Türkleri yurda getirmek için Romanya'ya gitmişti. 1968'de

Adakale nüfusunun bir kısmı Dobruca'ya, kimileri Güney Romanya'ya, büyük bir kısmı da Türkiye'ye göç etmişti.

Adadan kaç hanenin Romanya'ya, kaçının Türkiye'ye göç ettiği yukarıdaki kaynaklarda farklılıklar göstermektedir. Hüsnîye Şemsi 50 hanenin Romanya'ya kalan büyük çoğunluğun (*sayı vermeden*) Türkiye'ye göç ettiğini anlatırken; Necmi Hastürk 30 hane Romanya, 100 hane Türkiye'ye göç etti, der. Hâlen yaşayan birçok Adakaleli'yle belgesel filmi dolayısıyla görüşen Yönetmen İsmet Arasan ise 70 hane Türkiye'yi, geri kalanı (*sayı belirtilmeden*) Romanya'yı tercih etti, demektedir. Türkiye'ye gelenler ise önce Zeytinburnu Muhacirhanesi'ne sonra da Tozkoparan'a yerleştirilmişti.³⁹⁵

b) Dobruca'dan Türkiye'ye Göçler

Romenler II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Dobruca'da çoğunluğu oluşturduğunda (bu durum, Kuzey Dobruca'daki Bulgarlarla güneydeki Romen yerleşimcilerin yer değiştirdiği 1940'lı yıllarda gerçekleşti) hükûmetin Müslümanlara karşı politikası değişti. 1950'li yılların başında varlıklı diğer toplulukların yanı sıra Müslüman üst sınıfın da mallarına el konuldu ve önde gelen temsilcileri Bica'da hapsedildi. O zaman Tatarlar, ulus olarak dillerinin ve âdetlerinin Türklerinkinden farklı olduğunu ilan etmeleri konusunda baskıya uğradı. Oysa her iki topluluk, geçmişte karşılıklı evliliklerin ve ortak okulların vs. varlığının gösterdiği gibi tek bir cemaatten geldiklerini düşünüyordu. Mecidiye'deki orta dereceli ilahiyat ve imam okulları dâhil bütün Tatar ve Türk okulları kapatıldı. Müslümanlar kısa sürede asimilasyonun hedefi hâline geldi. Camiler kapatılmasa da imamlara normal devlet memurlarının ancak üçte biri kadar maaş verilmesi sayesinde Müslümanlar dinî önderlerinden yoksun bırakılmaya çalışıldı. Böylece imam sayısı her geçen gün azaldı ve 1990'da 20'ye kadar düştü.³⁹⁶

395 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Tuna Nebrinde Bir Yitik Vatan: Adakale, İstanbul 2015*, s. 128-130.

396 K. Karpat, *a.g.e.*, s. 253-254

1939-1960 yılları arasında da 3.576'sı iskânlı, 4.055'i serbest olmak üzere toplam 7.631 göçmen daha gelmiştir.³⁹⁷ Müstecib Ülküsal'a göre ise, II. Dünya Savaşı'ndan 1966'ya kadar Romanya'dan Türkiye'ye göç yok denecek kadar azdır. 1966 öncesinde yapılan nüfus sayımlarına göre Kuzey Dobruca'nın iki sancağında 36 bin kadar Türk nüfus yaşamaktaydı.³⁹⁸ 1959'da kaleme alınan bir başka esere göre Romanya Türkleri Köstence, Pazarcık vs. yerlerde ikamet etmekte ve 500 bin civarında nüfusa sahip bulundukları iddia edilmektedir. Ancak bu sayının tahmininde aşırıya kaçıldığını düşünüyoruz. Yine bu Türklerin Türk Kurtuluş Savaşı'na 20 milyon Türk lirası toplayıp yardım ettikleri aynı eserde belirtilmektedir.³⁹⁹

1977 yılı resmî sayımına göre Romanya'daki Türk-Tatar nüfusu aşağı yukarı 40 bin kişiydi. Çavuşesku rejiminin yıkılmasından sonra 1992'de yapılan nüfus sayımında 29.533 Oğuz Türkü ve 24.669 Tatar Türkü yani toplam 54.182 Türk-Tatar nüfusu vardı. Romanya Müftülüğü ise gayriresmî tahminlerine göre günümüzde Türk-Tatar sayısının 75 bin civarında olduğunu belirtmektedir. Parlamentoda, Romanya Türkleri Demokratik Birliği ve Romanya Müslüman Tatar Türkleri Birliği'nin birer temsilciliği vardır.⁴⁰⁰

1991'den sonra Romanya'dan 15 bin civarında Türk'ün turist vizesiyle Türkiye'ye gelip yerleştikleri tahmin edilmektedir.⁴⁰¹ Romanya, Avrupa Birliği'ne tam üye olduktan sonra Avrupa ülkelerine vizesiz gitme ve iş bulma avantajlarıyla Türkiye'ye göçler yok denecek kadar azaldı.

397 H. Eren, "Cumhuriyet Dönemi'nde...", s. 381.

398 Müstecib Ülküsal "Tarih Boyunca Türk Göçleri (Kırım'dan ve Dobruca'dan)", *Türk Dünyası Dergisi*, Sayı 1, İstanbul Şubat, Mart, Nisan 1966, s. 24.

399 A. Aydın, *a.g.e.*, s. 6.

400 Mihai Maxim, "Romanya Türklerinin Günümüzdeki Sosyokültürel Durumu", *Uluslararası Sempozyum: Köprüler Kurduk Balkanlar'a*, İstanbul 2008, s. 163-164.

401 N. Baydar, *a.g.m.*, s. 1769.

6

Arnavutluk'tan Göçler

A) İttihat-Terakki'nin Arnavut Muhacir Siyaseti

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde İttihat-Terakki hükûmetlerinin kararına göre Arnavut muhacirlerin İstanbul, Bursa, İzmir gibi bölgelere iskânı yasaktı. İskânı serbest bölgelere ise perakende surette dağıtılarak iskân edildikleri bilinmektedir. Yani, köyün tamamının Arnavut unsurdan olmamasına dikkat edildiği, serpiştirilerek yerleştirildiği bilinmektedir. 1917'de İttihat Terakki hükûmeti döneminde Aşâir ve Muhacirin Müdür-i Umumisi Şükrü Bey'in zamanında altı maddeden oluşan "*Arnavut Muhacirlerin Suret-i Celb ve İskânları Hakkında Talimat*" ismiyle bir talimatname yayımlanmıştır.⁴⁰² Bilindiği üzere Şükrü Bey, Kaya soyadını alarak daha sonra Cumhuriyet'in en uzun dönem Dâhiliye Vekilliği'nde bulunmuş bir devlet adamıdır.

Bu talimatnamenin birinci ve ikinci maddesinde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki hâkimiyeti aleyhinde faaliyet gösteren, düşmanla iş birliği yapan, Osmanlılığa ve Türklüğe husumetiyle bilinen, Osmanlı topraklarına girmesinde sakınca görülen Müslüman Arnavutlar ile tüm gayrimüslim Arnavutların Osmanlı ülkesine kabulü yasaklanmıştır. Üçüncü maddede İstanbul, Aydın, Edirne, Hüdavendigar vilayetleri ile Çatalca, Kale-i Sultaniyye, İzmit ve Gelibolu livaları *menatik-ı memnua* (yasak bölge) ilan edilmiştir. Bu bölgeye ailece veya ferdî olarak Arnavutların is-

402 BCA, 272-0-0-14- 74-9-15. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin), Sevkiyat kısmı.

kânına müsaade edilmeyeceği belirtilmiştir. Ancak öteden beri yasaklı bölgelerde meskûn vaziyetteyken nüfusa kaydedilmiş ve gayrimenkul satın alıp emlakinin bulunduğu yerle bir bağı olanlar ve dışarıdan getirecekleri bakmakla mükellef oldukları kişiler istisnai olarak bu kapsamın dışında tutulmuştur.

Dördüncü maddede yasaklı bölge dışına sevk edilen Arnavutların dağınık bir şekilde diğer ırklarla karışık olarak iskân edilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca Arnavutların iskân edildiği bir mahalden yasaklı ve yasaklı olmayan bir yere taşınmaları durumunda, o bölgede özellikle yoğunlaşmamasına dikkat edilmesi istenmekteydi. Beşinci maddede ise bir şekilde yasaklı yerlerde iskân edilenlerin, zabıtaca gerekli görülürse izin alındıktan sonra yasaklı olmayan yerlere sevk olunabileceği ifadesi kayıtlıdır. Talimatnamenin altıncı ve son maddesinde Arnavutların yasaklı yerlere iskânının, ancak zabıtaca yapılacak bir tahkikatın olumlu sonucuna ve Dâhiliye Nezareti'nden alınacak bir ruhsata bağlı olduğu şartına dayandığı kaydedilmiştir.⁴⁰³ Bu talimatname hükümlerinin uygulanmasına Cumhuriyet'in ilk yıllarında da dikkat edilmiştir.

İzlenen iskân politikasına bağlı olarak I. Dünya Savaşı boyunca Anadolu'ya gelen Arnavutlar, tehcire tabi tutulan Ermenilerin boşalttıkları bölgelere yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Diyarbakır, Sivas, Maraş, Samsun ve Kayseri Arnavutların iskân edildikleri bölgeler arasında yer almıştır.⁴⁰⁴

B) Cumhuriyet Dönemi'nde Arnavut Göçleri

Aynı politika Cumhuriyet Dönemi iskân politikasına da yansdı. Bununla birlikte Türkiye-Arnavutluk arasındaki iyi ilişkiler çerçevesinde Arnavutluk devletinin, Yugoslavya veya Yunanistan toprak-

⁴⁰³ Said Olgun, "Osmanlıdan Cumhuriyete Anadolu'ya Gelen Arnavut Göçmenler (1912-1927)", *7th International Symposium on Balkan History Studies/VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, (UBTAS)*, ed: Zafer Gölen & Abidin Temizer, *Cilt/Volume I, Ankara 2019*, s. 100-101.

⁴⁰⁴ Said Olgun, a.g.m., s. 123.

larında kalmış Arnavutların Türkiye'ye göç ettirilmesine karşı çıkıp Türkiye'den de Arnavut göçmenleri kabul etmemesini istemesi, bu Arnavut göçmenlerin bazı zamanlarda Türkiye'ye kabul edilmemesindeki diğer bir etkendi. Hatta bir şekilde Türkiye'ye göç eden bir kısım Arnavutların, Arnavutluk'a iadesi bile talep edildi, kendi istekleriyle gitmek isteyenlere de müsaade edildi. Şüphesiz bu siyasetin takibinde; Arnavutluk hükûmetinin sınır ötesinde bulunan Arnavutların boşaltılmasındaki stratejik çekinceleri olduğu kadar, Büyük Arnavutluk idealinin gerçekleştirilme planlarının da yer aldığı şüphesizdir.

Bu ana meseleyi göz önünde bulundurduktan sonra Arnavutluk'tan gelenlerin ferdi göç taleplerine ise gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra izin verilmekle birlikte Arnavutluk'tan toplu göçlerin az olduğunu söyleyebiliriz. Ancak başka Arnavutların toplu hâlde göçlerine dair çok sayıda örnek vardır. Bunların çoğunluğu, Arnavutların yaşadığı Sırbistan (daha sonra Yugoslavya), Yunanistan gibi ülkelerden gerçekleşmiştir. Bazı arşiv belgeleri yahut araştırma eserlerinde eksik kayıt veya bilgiler yüzünden gelen Arnavut unsurun hangi ülkeden geldiği anlaşılmayabilmektedir. Bizim vereceğimiz örneklerin çoğu Arnavutluk'tan gerçekleşen ferdi göçlere aittir. Aşağıda bu konular belgeler eşliğinde ayrıntılarıyla incelenecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Yunanistan'dan gelecek 400 bin mübadilin kabulü ve iskân planlaması yapıldığından yurda Arnavut muhacir kabul edilmemişti. Çünkü bir şekilde gelen Arnavutlar, devletin büyük masrafla iskân ettiği bölgelerden kaçarak İstanbul, İzmir ve Bursa'daki hemşerilerinin yanına gitmekteydi. Yine zaman geçtikçe, bu kişilerin yabancı devlet tebasasına girmek iddiasında bulundukları da görülmüştü.

Cumhuriyet Arşivi'nde Sırbistan'dan Uzunköprü'ye göç eden Arnavutlar hakkında rastladığımız 11 Ocak 1923 tarihli bir Kararnamede ilginç hususlar mevcuttur. Bilindiği üzere henüz bu tarihte Cumhuriyet ilan edilmemişti. TBMM hükûmeti He-

yet-i Vekilesi'nde (*Bakanlar Kurulu*) Başvekil İsmet, Mübadele ve İmar İskân Vekili Mustafa Necati ve diğer vekillerle birlikte Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal'in imzaladığı bu belgede şunlar ifade edilmektedir:

Sırbistan'dan Bulgaristan yoluyla gelerek hâlen Uzunköprü'de bulunan Arnavutların bir defaya mahsus olmak kaydıyla kabulleri kararlaştırılmış idiyse de bunların Arnavutluk hükûmetince Arnavutluk'a nakilleri talep olunduğuna ve Yunanistan'dan her gün yüzlerce muhacirin gelmesi itibarıyla bunların iskânına imkân bulunamayacağına nazaran, Arnavutların iadeleri kararlaştırılmıştır.⁴⁰⁵

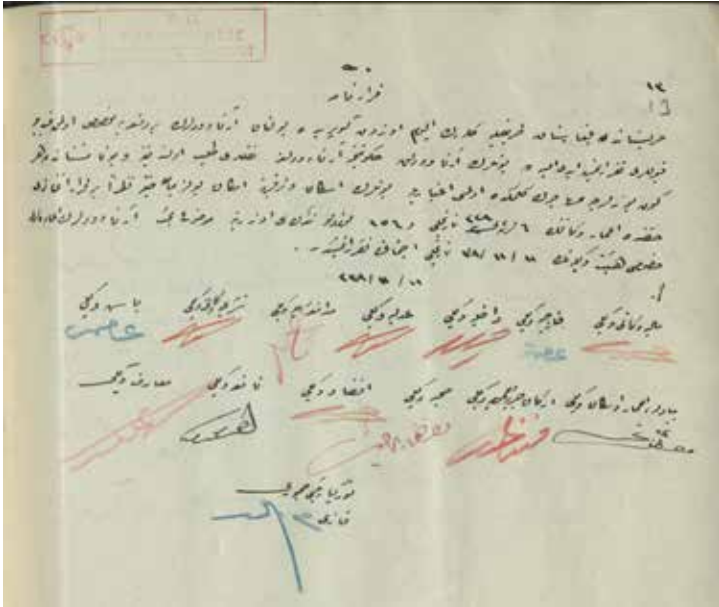
O yıllarda yakın coğrafyadan çok sayıda muhacirin gelmesi ve daha bunların iskânı halledilememiş iken Arnavutluk devletinin kendi nüfus oranını artırmak gayesiyle; Sırbistan'dan Türkiye'ye göç eden Arnavutların Arnavutluk'a nakil talebinin Türkiye hükûmetince kabul edilmesi her iki devleti memnun eden bir çözüm oldu.

Bu yıllarda Edirne hududumuz, İzmir ve İstanbul limanlarımıza verilen emirler, Arnavutların Türkiye'ye kabul edilmeyerek geri çevrilmeleri yönündeydi. Zaman zaman bu konuyla ilgili bir tereddüt hasıl olursa Hariciye Vekâletiyle yapılan yazışmalarda konu açıklığa kavuşturulmaktaydı. Moskova Sefaretimizin, 29 Haziran'da Arnavutların İstanbul'dan geçmesine müsaade edilip edilmeyeceği sorusuna, Hariciye Vekâleti Umur-ı Şehbenderi ve Ticariye Müdüriyeti 2 Temmuz 1923'te "*Arnavutların İstanbul'da yerleşip kalmalarına mahâl bırakılmaksızın transit olarak mürurlarına [geçişlerine] müsaade olunmuştur.*" cevabını göndermişti.⁴⁰⁶

Mübadele Sözleşmesi üzerinde çalışan Mübadele Alt Komisyonu'nun Lozan'daki görüşmeleri esnasında Yunanistan sınırları içindeki Arnavutların durumu da gündeme gelmiştir. Yunanistan delegesi Caclamanos, Arnavutları mübadele kapsamına dâhil et-

⁴⁰⁵ BCA, 30-18-1-1-8-39-13. Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) tasnifinde 11.11.1339 tarihli Kararname.

⁴⁰⁶ DİAD (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşiv Daire Başkanlığı), 571-35932 - 141638 - 463/ Türk Diplomatik Arşivi Tasnifi.

Sırbistan'dan Bulgaristan yoluyla gelip hâlen Uzunköprü'de bulunan Arnavutların bir defaya mahsus olmak kaydıyla kabulü kararlaştırılmasına rağmen, bunların Arnavutluk hükûmetince Arnavutluk'a iadelerinin talep edilmesi üzerine, nakillerinin uygun bulunduğuna dair Gazi M. Kemal imzalı 11 Ocak 1923 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı (BCA, 30-18-1-1-8-39-13)

meyi düşünmediklerini belirtmişti. Ancak buna rağmen Yunan hükûmeti, Müslüman Arnavutları da mübadele kapsamında değerlendirip zorunlu göçe tabi tutmuştur. Türk hükûmeti ise bu siyasetin tamamen karşısındaydı. Sıhhiye ve Muavenet-i İctima-iyye Vekâleti'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 11 Eylül 1923 tarihli yazısında, Yunan murahhasların vaat ve teminatlarının tutanaklarla da kayıt altına alındığı, dolayısıyla mübadeleyle gelecekler arasındaki hiçbir Arnavut'un Türkiye'ye girmesine izin verilmemesi istenmiştir. Türkiye'nin Arnavut mübadilleri kabul etmemesi kararından oldukça memnun olan Arnavutluk hükûmeti, Atina sefiri aracılığıyla kararnamenin Muhtelit Mübadele Komisyonu'na da bildirilmesini istemiştir.

Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Müslüman Arnavutları mübadele kapsamında değerlendirmesi ve Arnavutların göçten başka çarelerinin kalmaması üzerine Türk hükûmeti, Arnavut mübadilleri ülkesine kabul etmek zorunda kaldı. Arnavutluk'a yakın ancak Yunanistan'a bırakılan çoğunluğu Arnavutlardan oluşan Çamerya bölgesinden neticede 15 bin tütüncü ve 40 bin çiftçi olmak üzere yaklaşık 55 bin kişi mübadele kapsamına dâhil edilip Türkiye'ye gönderildi. Bu insanlar Antalya ve Silifke havasiline iskân edildi. 1923-1924 yıllarında deniz yoluyla Türkiye'ye gelmeye çalışan Arnavut muhacirler çok büyük zorluklarla karşılaştı. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra İstanbul Limanı'na ulaşan muhacirler, Türkiye'ye kabul edilmelerine izin verilmediği süreçte bazen aylarca vapurdan vapura geçerek hayatlarını sürdürmeye çalıştı.⁴⁰⁷

Arnavutluk ve Sırbistan'dan gelecek Arnavut muhacirlerin Türkiye'ye kabul edilmemesi kararlaştırıldığından, sefalet düşmeleri için bunlara vize verilmemesi hususunda Sırbistan ve Arnavutluk ilgililerine tebligat yapılması, 5 Temmuz 1923'de Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekâletince bir tedbir olarak düşünüldü. Buna rağmen Sırbistan'ın zulüm ve baskısıyla bazı Arnavutlar, göç ümidiyle civar memleketlere geçip Türkiye'ye girmelerine izin verilmesini bekliyordu. Böyle bir muhacir Arnavut kafilisinin Romanya'ya geçip Bükreş Mümessilliğimize nasıl zulme uğradıklarını anlattıkları Ankara'ya bildirildi. Ancak Rumlardan kalan terk edilmiş emval, Yunanistan'dan mübadeleyle gelenlere tahsisi gerekirken bunlara bile yetmemekteydi. Bunun dışında, başka yeni muhacirlere bütçede yapılacak herhangi bir karşılık olmadığı da ortadaydı. Bu sebeple dış temsilciliklerimiz önünde veya kendi ülkelerinde bekleyen Arnavut kafilelere bu durumun hassasiyetle anlatılarak bilgilendirilmeleri ve Türkiye'ye göç etmekten vazgeçirilmeleri dış temsilciliklerimize emredilmişti. Ayrıca Arnavutların bulundukları ülkelerde baskı görmesine niha-

407 Said Olgun, a.g.m., s. 112-114.

yet verilmesi noktasında diplomatik temasların yürütülmesinin göç fikrinin önünün alınmasına da yardımcı olacaktı.

Sırbistan hükûmetince hicrete mecbur bırakılmaları sebebi ve 5.8.1923 tarihli İcra Vekilleri kararnamesi gereği Uzunköprü, Kırkkilise, Tekirdağ ve Gelibolu köylerine birer ikişer olmak üzere toplam 850 Arnavut yerleştirildi. Yine Hariciye Vekâletimizin izni ve Burgaz Şehbenderliğimizden aldıkları vesikayla doğrudan 125 Arnavut Kırklareli'ne iskân edildi. Birçok zahmet ve masrafla sıkıntı çektikten sonra sırf Arnavutluk temsilcisi memurların talep ve zorlamasıyla bunların tekrar Arnavutluk'a sevkleri yine perişan olmasına sebep olacaktı. En azından nakil masraflarının verilip ve rızalarının alınması şartıyla gitmelerine izin verilmesinin uygun olacağı Edirne valimiz tarafından 8 Ekim 1923'de Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhası Adnan Beyefendi'ye arz edildi.⁴⁰⁸

1923'ün ortalarında Arnavutluk ve Yugoslavya topraklarındaki Arnavutlardan 200 aile civarında 1.200 kişi hicret arzusuyla Sırbistan üzerinden Bulgaristan'a ve oradan da Türkiye sınırlarına kadar geldi. Bunların Edirne'de hududumuza kabul edilmeyip geri çevrilmeleri üzerine tekrar Bulgaristan topraklarından geçerek Sırbistan hududuna gelmiş ve Sırp hükûmeti de bunları içeri almadığından perişan bir vaziyette kalmışlardı. Son bir umutla sınırdan Sofya'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Se-farethanesi önüne gelerek sefalet içinde beklemeye başlamışlardı. Başlarına gelen kötü durumu anlatan ve Türkiye'ye kabullerini isteyen bir dilekçe Said b. Bayram imzasıyla elçiliğimize takdim edilmişti. Ayrıca Bulgaristan Meclisi eski mebuslarından Züm-rezâde Şakir Bey de elçiliğe gelerek bunların Bulgar memurların kötü davranışlarına maruz kalmaları ve bir kısmının hayatını kaybedip aç ve perişan durumlarının gerek Sofya'da yaşayan Müslüman Türklerin gerekse Sofya'daki diğer dış temsilciliklerin nazarında nahoş bir durum ortaya koyduğunu şifahen anlatmış-

408 BOA, HR. İM. 47/53. Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Tasnifi.

tı. Meydana gelen bu olaylardan sonra Bulgaristan hükûmeti bir daha sınırlarından içeri Arnavut muhacir kabul etmedi.

Yaşanan bu gelişmeler zinciri Türkiye Hükûmeti Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili tarafından üst makama arz edilen 19 Temmuz 1923 tarihli bir raporda özetlendikten sonra çözüm önerisinin birinci şıkında bu 200 ailenin özel bir uygulamayla kabul edilmesi önerilmişti. İkinci şık olarak ise bu Arnavut ailelerin Burgaz Limanı'na getirilip masrafları Türkiye hükûmetince karşılanacak bir vapura bindirilerek Arnavutluk'a götürülmesi düşünülmüş, Sıhhiye vekilimiz ikinci şıkın daha uygun olacağı değerlendirmesinde bulunmuştu. Mesele karar verilmek üzere o zamanki Bakanlar Kurulu sayılan İcra Vekilleri Heyeti'ne arz edilmişti. Hükûmetimizin gösterdiği yerlere ve tamamen dağıtılarak iskân edilme ve sırf bu 200 ailelik kafiyle sınırlı olma şartıyla kabul edilmelerine 5 Ağustos 1923 tarihli İcra Vekilleri Heyeti'nde karar verilmiştir.⁴⁰⁹ Bu örnekte Sıhhiye vekilimizin Arnavutluk'a nakledilmeleri görüşünün dikkate alınmayarak Arnavutların Türkiye'ye göçlerine izin verilmesinin tamamen insani sebeplerden olduğunu düşünüyoruz.

Türkiye ile Arnavutluk arasında 1923'ün sonlarında imzalanan muahede hükümlerinin yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye'ye gelip Türk tebaası olmuş Arnavutların istekleri hâlinde tekrar Arnavutluk tebaasını alabilecekleri hükmü koyuldu. Bu sebeple Arnavut memurlar, bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Arnavut tebaanın Türkiye içinde serbestçe seyahatlerine müsaade edilmemesi ricasında bulundu.⁴¹⁰ Hatta 1925'de Arnavutluk İstanbul Konsolosu Nezir Bey bir ricada bulundu. Buna göre Türkiye-Arnavutluk tabiiyet itilafnamesinin 7. maddesine göre Türkiye veya Arnavutluk tabiiyetini seçmede tebaanın serbest olduğu; yurt dışında kalan Türk tebaasını seçen Arnavutların da

409 BCA, 30-18-1-1-7-27-4. Kararlar Daire Başkanlığı.

410 BOA, HR. İM. 91/3. Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Tasnifi.

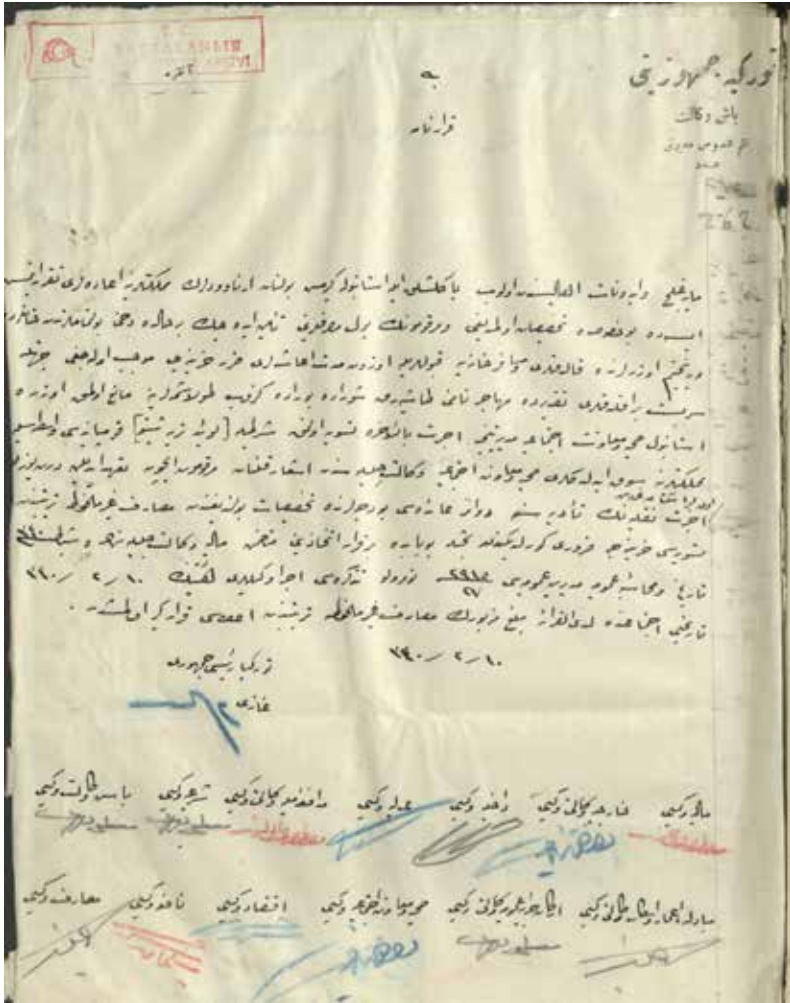
Türk dış temsilciliklerine 6 ay içinde beyanname vermeleri şartıyla tekrar Arnavutluk tebaasına geçebilecekleri hususunun şeh-benderliklerimize tebliğ olunması rica edildi.⁴¹¹

Arnavut muhacirlerin kabul edilmemesiyle ilgili Cumhuriyet Arşivi'nde rastladığımız bir belge devletin muhacir ve iskân politikasını açıkça ortaya koymaktadır. Sıhhiye ve Muaveneti İc-timaiye Vekâleti'nin 14 Ocak 1924 tarihli yazısı gereği Arnavut muhacirlerin kabul edilmeyerek memleketlerine iadeleri tebliğ edilmişti. Ancak Yunanistan'da kalan Margiliç ve Aydonat ahali-sinden olup yanlışlıkla Türkiye'ye kabul edilen ve bir şekilde İs-tanbul'a giren Arnavutlar hakkında bir karar alınması gerekiyordu. Rıhtımda ve hanlarda perişan bir şekilde kendileri hakkında bir kararı bekleyen bu insanların tebligat gereği muhacir sıfatı verilerek kabulü mümkün değildi. Memleketlerine dönüş mas-raflarını karşılayamayacak durumda fakir olan bu insanların mi-safirhanelerde uzun müddet iâşe edilmeleri de Hazine'yi zarara uğratacağından memleketlerine iade edilebilmeleri için gereken paranın nereden karşılanacağı meselesi ortaya çıkmıştı. Neticede bu Arnavutlar, Lloyd Triestino şirketinin vapurlarına bindirilerek Arnavutluk'a geri gönderilmişlerdi. Ancak 410 lira tutan bu pa-ranın bütçenin hangi faslından karşılanacağını belirlenememesi üzerine, *tahsisat-ı gayr-ı melhuze* faslından ödenmesine 10 Şubat 1924 tarihli Bakanlar kurulunca karar verilmişti.⁴¹²

Berat kasabasından Kahraman oğlu Hacı, Arnavutluk'tan aldığı pasaportuyla 1 Nisan 1925'te İstanbul'a gelmiş tabiiyetimize geç-mek istediğine dair İstanbul Nüfus Müdüriyeti'ne başvurmuş-tu. Kendisinin bir mülkü ve serveti bulunmadığı ve amelelikle geçindiği Dâhiliye Vekâleti İskân-ı Muhacirin Müdüriyeti'ne bildirilmişti. Yapılan inceleme sonucu ancak Konya Vilayeti'ne mülteci sıfatıyla tesciline müsaade edilebileceği, Konya'ya gitme

411 BOA, HR. İM. 250/29 Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Tasnifi.

412 BCA, 30-18-1-1-8-52-6. Kararlar Daire Başkanlığı.

masrafını ise kendisinin karşılaması gerektiği 11 Eylül 1926'da ilgili makama bildirilmişti.⁴¹³

Arnavutluk'tan gelerek tek tek vatandaşlığa kabul örneklerinden birkaç tanesi de aynı muamelatla halledilmiştir. Bunlar sırasıyla 1337/1921'de Ergiri Sancağı Pirmedi kazasından İstanbul'a kendisi dâhil 4 kişilik ailesiyle gelerek Sarayburnu'nda kiraladığı bostanda bahçıvanlık yapan Abdullah oğlu Hasan; 1335/1919'da İstanbul'a gelen ve evlenerek yerleşen Matlı Hayreddin oğlu Aziz; 1335/1919'da İstanbul'a gelen ve daha önceden yerleşmiş olan biraderinin yanına kaydedilen Pirmedi doğumlu Âdem oğlu Kenan; 1334/1918'da İstanbul'a gelerek yerleşen Görice doğumlu Yusuf oğlu Mehmed ve 1335/1919'da İstanbul'a gelen Görice doğumlu Osman oğlu Haydar'dır. Bunların İstanbul Vilayeti dâhiline mültecî sıfatıyla kayıt ve tescilleri 23 Kasım 1926'da Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyet-i Umumiyesince uygun bulunmuştu.⁴¹⁴

Eski Yanya Vilayeti'nin bir parçası ve nüfusunun çoğunluğu Arnavut olan Çamlık (Çamerya) bölgesi Yunanistan sınırları içinde kalmıştı. Bu bölge Arnavutluk sınırlarının hemen bitişiğindeydi. Ancak Çamlık ahalisi mübadele dışı tutulmuştu. Bu sebeple Çamlık'ta yaşayan Arnavut ahalinin mübadeleyle kabul edilmemesine, Türkiye Cumhuriyeti Başvekîl ve Hariciye Vekîli İsmet Paşa başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun 10 Şubat 1924 tarihli toplantısında karar verilmişti. Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal de kararı imzasıyla tasdik etmiştir.⁴¹⁵

Her ne kadar Arnavutluk'tan muhacir kabul edilmese de memur ve asker aileleri bundan istisna tutuldu. Yabancı memleketlerden gelecek memur ailelerinin kabulü T.C. Hariciye Vekâleti'nin müsaadesine bağlıydı. Bu sebeple Afyon-Karahisar Askerlik şu-

⁴¹³ BCA, 272-0-0-12-49-99-28. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).

⁴¹⁴ BCA, 272-0-0-12-50-106-39. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).

⁴¹⁵ BCA, 30-18-1-1-11-43-18. Kararlar Daire Başkanlığı.

besinde görevli olup Ergiri 1303 doğumlu olan Yüzbaşı Ali Rıza Efendi'nin, Arnavutluk'un Libohova şehrinde bulunan annesi Nesime Hanım ile Kars'ta görevli halazâdesi Yüzbaşı Ali Naki Bey'in zevcesi Mahire Hanım'ın Türkiye'ye kabulü ve Ayasaran'da İskeleyi'nden binip İstanbul'a geldiklerinde pasaportlarının vize edilip gerekli yardımın gösterilmesi Mübadele Vekâletince Hariciye Nezareti'ne 30 Eylül 1924 tarihli yazıyla bildirilmişti.⁴¹⁶

Yine görevi esnasında şehit düşen Tayyareci Binbaşı Fadıl Bey'in fevkalade hizmetinin mükâfatı olarak İşkodra'nın Çaruça Mahallesi'nde ikamet eden kimsesiz ve yardıma muhtaç ihtiyar validesi, biraderi ve şehadet haberi üzerine aklını kaybeden kız kardeşinin Türkiye'ye getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun Roma Sefaretimiz aracılığıyla yapılması mümkün olduğundan gereken 400 liranın doğrudan ailesine gönderilmesine 9 Aralık 1924 tarihli Bakanlar Kurulunca karar verilmiştir.⁴¹⁷ Yol masrafları karşılanarak Türkiye'ye getirilen ailenin, Hava Kuvvetlerimizin merkezi olan Eskişehir'de iskânları ve Şehit binbaşımızın fevkalade hizmetine mükâfat olarak Eskişehir'de askeriyenin kullandığı ve kayıp bir şahsa ait 10 numaralı hanenin ikametlerine tahsisine Bakanlar Kurulu'nun 9 Ocak 1926 tarihli toplantısında karar verilmiştir.⁴¹⁸

Yunanistan'dan mübadele yoluyla gelen Türklerin arasına, Yunan memurlarının hileleri ve baskıları neticesinde çok sayıda Arnavut'un dâhil edildiği 1925'te açıkça ortaya çıkmaya başlamıştır. Ankara'yı ziyarete gelen bir Arnavut delegasyonunun bildirmesi ve yaptıkları teşebbüsler üzerine Yunanistan'dan Arnavutluk'a ilhakına karar verilen Görice Sancağına bağlı 14 köy ahalisinden bazı Arnavutların Ezine, Maraş ve Urfa taraflarına sevk edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca aynı heyet, Sırbistan'dan Selanik'e gelip oradan da Aydın vilayetine sevk edilen 5 bin muhacirin Arnavut ol-

⁴¹⁶ BCA, 272-0-0-12-42-54-3. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).

⁴¹⁷ BCA, 30-18-1-1-12-61-8. Kararlar Daire Başkanlığı.

⁴¹⁸ BCA, 30-18-1-1- 17-86-5. Kararlar Daire Başkanlığı.

duğunu söylemiştir. Açığa çıkan bu durum karşısında Arnavutlara iki tercih sunulmuştur. Ya sevklerini kolaylaştırarak Arnavutluk'a dönüşlerine müsaade edilecek ya da Şark vilayetlerimizde iskânlarına izin verileceği Arnavut delegasyonuna bildirilmişti. Delegasyonun teşebbüsleriyle bu muhacirlerin Arnavutluk'a aldırılmalarını beklerken ve şimdilik bulundukları yerlerinde bırakıldığı Arnavutluk konsolosuna ifade edilirken nakilleri için bir an önce gereken hazırlıkları yapmasının önemle hatırlatıldığı 13 Haziran 1925 tarihli yazıda Hariciye Vekâletince İstanbul Murahhaslığı'na ifade edilmmişti. İstanbul Murahhaslığı ise konusu geçen muhacirlerin İstanbul'a vardığını ve gitmeye hazırlandıklarını Hariciye Vekâleti'ne 25 Haziran 1925 tarihli telgrafla bildirmişti.⁴¹⁹

Alınan tüm tedbirlere rağmen mübadele hükümlerinden yararlanarak Kesriye Kazası'nın Revani ve Gırleti köylerinden Türkiye'ye gelen 20 hane Arnavut halkı Niğde Vilayeti'nin Bor kazası Rum mahallesine iskân olunmuştu. Ancak köylerinin Arnavutluk sınırları dâhilinde kaldığını öğrenince geri dönmek için müsaade talebinde bulunmuşlardı. Bu hususta sayılan köylerden Salih oğlu Cemal ve 11 köylü adına verilen vekâlet senedinde şu ifadeler yer almaktadır:

Türkiye ile Arnavutluk hükümetleri aralarında akdedilen tabiiyet itilafnamesinin özel maddesi gereği, tâbiyetimizi seçme hakkımızı (hakk-ı hıyar) Arnavutluk hükümeti olarak seçmek istiyoruz. Bu konuda gereken işlemlerin yapılarak neticelendirilmesi için Arnavutluk Sefareti Başkâtibi Asaf Çaçuli Bey'i vekil tayin eylediğimizi işbu senedimizle tanzim ettik.

Bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyeti Umumiyesi, Niğde'nin Bor kasabasında kendilerine hane, bağ, arazi verilmesine rağmen aslı memleketlerine dönmek isteyen bu insanlar için şimdiye kadar yapılmış olan sevk, iskân ve iaşe masraflarını tamamen geri ödemeleri şartıyla mesele 5 Ocak 1927 tarihli İcra

419 BOA, HR. İM. 146/78. Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Tasnifi.

Vekilleri Heyeti toplantısında görüşülmüş ve gerekli müsaadenin verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴²⁰

Vatandaşlığa almaya dair çok sayıda listeyi havi Bakanlar Kurulu kararnamesi T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde mevcuttur. İncelediğimiz bu evraklara dair ilk örneğimiz, Hicret ve iltica suretiyle memleketimize gelen ve Vatandaşlık Kanunu'nun Altıncı maddesine göre istisnaen vatandaşlığa alınan 34 Balkan kökenliden, sadece birinin Arnavutluk tebaalı olmasıdır. Bu kişi 18 Kasım 1926'da Türkiye'ye giriş yapan çiftçi Muharrem Hacı İbrahim (1314/1898 *İşkodra doğumlu*) idi ve Bandırma'da ikamet etmekteydi. Muharrem Efendi 18.12.1929 tarihi İcra Vekilleri Heyeti toplantısındaki kararnameyle vatandaşlığa kabul edilmiştir.⁴²¹ Bu konudaki diğer örnekleri de sırasıyla aşağıda kaydettik.

Hicret ve iltica yoluyla Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya gibi Balkan ülkelerinden gelip 8.10.1930 tarihli bakanlar kurulu kararıyla Türk vatandaşlığa alınan 269 kişiden; sadece Rençber Yusuf Sigalar (1893 *Luma doğumlu*) Arnavutluk kökenlidir ve Eskişehir'e yerleşmiştir.⁴²²

Aynı gün bir başka grup hâlinde değerlendirilen, 8.10.1930 tarihli bakanlar kurulu kararıyla Türk vatandaşlığa alınan 171 kişiden sadece 9'u Arnavutluk'tan gelmedir. İlki Rençber Seyfettin Halit (*Debre-i Zir doğumlu*) idi ve Gönen'e yerleştirilmiştir. Yine aynı listede Arnavutluk tabiiyetinden Tatlıcı Haşim Abdurrahman ile eşi ve 6 çocuğuyla Eskişehir'e iskân olunduğu görülmektedir.⁴²³

Aynı ülkelerden gelip 1 Şubat 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararında vatandaşlığa alınan 208 kişiden, sadece Salih Davut ve ailesinden dört kişi Arnavutluk tebaasındandır.⁴²⁴ Yine 21 Eylül

420 BCA, 30-18-1-1-22-82-15. Kararlar Daire Başkanlığı.

421 BCA, 30-18-1-2-7-61-5. Kararlar Daire Başkanlığı.

422 BCA, 30-18-1-2-10-23-3. Kararlar Daire Başkanlığı.

423 BCA, 30-18-1-2-14-63-4. Kararlar Daire Başkanlığı.

424 BCA, 30-18-1-2-17-6-8. Kararlar Daire Başkanlığı.

1932 tarihli Bakanlar Kurulu kararında vatandaşlığa alınan 384 kişiden, sadece Çiftçi Hüseyin Sadık (1877 *Debre-i Bala doğumlu*) Arnavutluk tebaasındandır.⁴²⁵ 15 Mayıs 1933 tarihli Bakanlar Kurulu kararında Vatandaşlık Kanunu'nun Altıncı maddesine göre istisnaen vatandaşlığa alınan 348 kişiden, sadece Çiftçi Kazım Sadık (1315/1899 *Elbasan doğumlu*) ile eşi Emine ve kızı Zekiye Arnavutluk tebaasındandır.⁴²⁶

Arnavut nüfusun Yugoslavya'dan göç ettirilmek istenmesini, komşu devlet Arnavutluk da yakından takip ediyor ve gerektiğinde Türkiye nezdinde teşebbüslerde bulunuyordu. T.C. Tiran Maslahatgüzarlığımızın 15.11.1932 tarihli yazısından bu konuyla ilgili birtakım bilgiler edinebilmekteyiz. Arnavutluk Hariciye Nezareti Umumi Kâtibi Mösyö Beratti, Tiran maslahatgüzarımıza şu ifadelerde bulunmuştur:

Yugoslavya Hükûmeti'nin ülkesinde bulunan Arnavutları, memleketlerini terk ettirmek siyaseti takip ettiği bilinmektedir. T.C. hükûmetleri ise şimdiye kadar bunların toplu olarak Türkiye'ye hicretlerine müsaade etmemekteydi. Arnavutluk Üsküp Başkonsolosluğu'ndan alınan haberlere nazaran, Üsküp'teki T.C. Konsolosluğu'nun İpek'in Rugova mıntıkasındaki Arnavutların Türkiye'ye hicretleri için vize vermeye başladığı ve Yugoslavya hükûmeti ajanlarının bu Arnavutları hicrete teşvik ettikleri ve müsaade alma girişimlerinde bulunduklarını haber aldık. Gerek Türkiye gerekse Arnavutluk hükûmetlerinin Balkanlar'daki menfaatlerine aykırı olan hicret meselesine mâni olmak için Arnavutların pasaportlarının vize edilmemesinden memnun olacağız.

Bunun üzerine Türkiye Hariciye Vekâleti konuyu tetkik etmiş ve sadece İpek, Yakova, Luma ve Debre-i Zir havalisinde yerleşik bulunan aslen ve ırken Türk bazı ailelerin ana vatana gelmek üzere münferit müracaatlarının dikkate alındığı, bundan başka hiçbir Arnavut'un muhacir sıfatıyla memleketimize alınması için bir emir verilmediği ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet hükûmetimizin ir-

425 BCA, 30-18-1-2-31-64-9. Kararlar Daire Başkanlığı.

426 BCA, 30-18-1-2-36-36-8. Kararlar Daire Başkanlığı.

ken Türk olanları bile kütle hâlinde kabul etmediği bir sırada daha geniş sayıda Arnavutları kabul etmesi Türkiye ve Arnavutluk'un Balkanlar'daki menfaatlerine aykırı bulunduğu hususu Mösyö Beratti'ye bildirilmiştir.⁴²⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin Tiran Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay 13 Mart 1938'de ülkeye vardığında ilk izlenimlerini bir raporla Hariciye Vekâleti'ne göndermiştir. İlk olarak Arnavutluk Hariciye Nazırı Ekrem Libohova'nın Türkiye'ye derin bir muhabbet beslediğini ifade ettikten sonra

Tiran'a geleli ancak iki gün olduğu hâlde tesadüf ettiğim bazı kimselerle doğrudan doğruya ve bilvasıta tanışık çıktığımızdan derin bir memnuniyet hissettiğimi ve yabancı bir muhitte bulunmadığımdan mesud olduğumu söyleyince,

—Nasıl yabancı olursunuz, bir Türk Arnavutluk'ta, bir Arnavut Türkiye'de yabancı olur mu?

ifadesi Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinin ne kadar iyi durumda olduğunu göstermektedir. Ekrem Bey daha sonra konuyu göçlere getirerek:

Arnavutluk'un iktisadi müşkilatını naklederken Arnavutluk'un çok mutile (sakat) edildiğini ve en mühim ve en iyi Arnavut unsurunun memleket haricinde bırakıldığını ve bilhassa Yugoslavya'da kalan arazi ve Arnavut kitlesinin pek mühim olduğunu ve bunların perişan hâllerini izah etti. Bir kısmı Türkiye'ye muhaceret ediyorlar, oradan da buraya geliyorlar, acaba gazetelerde gördüğümüz Türkiye ile Yugoslavya arasındaki göçmen anlaşmasında Arnavut unsuru istisna edilecek mi? Bu hususta sizden büyük bir ricam var. Mümkünse Yugoslavya'daki Arnavutların Türkiye'ye hicretine mâni olunsun, bunların yurtlarında kalması fevkalade ehemmiyeti haizdir. Aksi takdirde birkaç sene zarfında Kosova'ya ve diğer kesif Arnavut kitlesi bulunan kısımlardan millettaşlarımız uzaklaştırılarak hem hudutlarımız tehlikeye koyulacak hem de o kısım üzerindeki hukuki iddialarımız zaafa duçar edilecektir.

427 BCA, 30-10-0-0-233-570-25. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifinde, Hariciye vekilimizin Başvekâlete sunduğu 2 Şubat 1933 tarihli rapor.

demoşti. Bunun üzerine elçimiz konuyu hükümetimize arz edeceğini, hükümetimizin de Arnavutluk aleyhine olan bu vaziyeti nazar-ı itibara alacağına emin olduğunu bildirmişti.

Elçimiz 22 Mart 1938'de Arnavutluk Kralı tarafından kabul edildi. Burada ilginç olan, elçimizin mutad bir merasimle kralın validesinin türbesine bırakacağı çelengi bile İtalya'dan getirtmesidir. Bu da o tarihte ülkenin ne kadar fakir ve gelişmemiş olduğunu küçük bir örneğidir diye düşünüyoruz.

Elçimiz, Arnavutluk Meclis Reisi Pandeli Evangheli'yle bir görüşme gerçekleşti. Türkiye ile Başvekil İsmet İnönü'ye karşı gerek şahsı, gerekse Arnavut milletinin muhabbet ve hürmetinden bahseden, Rusya'da yerleşen bir Arnavut olan bu yaşlı zatın heyecanla konuşması ve gözyaşlarıyla sarf ettiği sözleri çok dikkat çekicidir:

Türkiye'den ayrıldık ama ne kazandık? Belki bir istiklal lakin buna mukabil çok şey zayı ettik.⁴²⁸

Arnavutluk, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Enver Hoca idaresinde komünizme geçtikten sonra en baskıcı ve kapalı bir rejime dönüştü. Dolayısıyla 1944'den demokrasiye geçtiği 1991'e kadar ne Türkiye ne de dünyanın bir başka ülkesine toplu olarak bir göç hareketine izin verilmedi. (*Dağlardan sınırı geçerek kaçmayı başarıp Yugoslavya veya diğer ülkelere sığınan ferdi örnekler istisnadır*). Yine bu dönemde din ve özel mülkiyet yasaklandığı gibi; göç etmek bir yana kimsenin (*rejimin izin verdiği birkaç sporcu, sanatçı ve bürokratlar hariç*) yurt dışına çıkışına dahi izin verilmedi.

1991 sonrasında ise Türkiye'ye gelip vatandaşlık alan kimsenin olup olmadığı noktasında bir kayda ulaşılamadığından bu konuda bir yorum yapamayacağız.

Netice

Balkanlar'dan Anadolu'ya doğru üç yüz yıldır yaşanan göçün en önemli sebepleri arasında Türk ve Müslüman unsurlara karşı yöneltilen akla hayale gelmeyecek kıyımlar, dinî baskılar, zulümler ve bölge Hristiyanlarının, göç edecek muhacirlerin mal, mülk, çiftlik, tarla, hayvan kısaca her şeylerine sahip çıkma isteği sayılabilir.

Özellikle 1800'lü yıllara kadar yavaş ama sürekli bir şekilde seyrederken göç akımı Mora'daki 1821 Yunan Ayaklanması'yla sistematik bir etnik soykırım şekline dönüştü. Bu ayaklanma neticesinde 25 bin kadar Müslüman kıyımdan geçirilmiş ve bu daha sonraki mezalimler için bir metot teşkil etmişti. Mezalim ve göç 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde zirveye çıktı. Yarım milyondan fazla Müslüman bu savaş neticesinde Rus ve Bulgarlar tarafından katledildi. 1 milyon 250 bin kadar insan yerinden yurdundan olup göç etmek zorunda kaldı.

Devlet, bu göçmenleri belli bir siyaset dâhilinde Makedonya ve Batı Trakya bölgelerine ve Edirne ile Batı Anadolu'ya yerleştirdi. Böylece, özellikle buradaki Devletin göçmenlere muhtelif yardımlarda bulunarak belirli muafiyetler tanıması sayesinde kuvvet bulan bu insanlar, daha sonraki savaşlarda devletin asker ihtiyacını karşılamada önemli bir kaynak oluşturdu.

Balkan Harbi'nden sonra yaşananlar da aşağı yukarı aynıdır. 1911'de Osmanlı'nın Rumeli'deki Müslüman nüfusu 2 milyon 315 bin idi. Savaş neticesinde ise yaklaşık 600 bin kişi katledilmiş yahut soğuk, hastalık ve açlıktan göç yollarında can vermişti.

Balkan Harbi'nden I. Dünya Savaşı'nın başına kadar 300-400 bin kadar muhacir Anadolu'ya göç ederek iskân edilmişti.

Bu arada Balkan Savaşları'ndan sonra başa geçen İttihat ve Terakki önderlerinin içinde bulunduğu Osmanlı hükümetleri Türk ve Müslüman unsuru belli bölgelerde iskân siyasetini sürdürdü. Özellikle gelen muhacirlerin üçte ikisi Edirne ve Aydın vilayetlerine iskân edildi. Kalan miktar ise Hüdavendigâr, Karesi, Sivas, Ankara, Adana Konya, Biga, Canik gibi Anadolu'nun muhtelif vilayet ve sancaklarına iskân edildiler. Trakya'daki Rum ve Bulgar nüfusun bir kısmı ise stratejik sebeplerle göç etmek zorunda bırakıldı. 1914'te ise Yunanistan'ın ele geçirdiği yerlerdeki Türkleri göç ettirmesi üzerine Babîâli buna tarihte ilk defa anında aynı yoğunlukla karşılık vererek Trakya ve Batı Anadolu Rumlarını el altından ürküterek fakat herhangi bir öldürme olayı meydana getirmeden göç ettirdi. Tabi bu durum Anadolu ve Trakya'yı kendi hinterlandında gören Yunanların Rumluk ideallerine uygun düşmedi. Sonuçta Yunanlar geri adım attılar ve Yunanistan'ın sahip bulunduğu Makedonya kısmındaki Türkler ile Trakya ve Batı Anadolu'daki nüfus mübadele anlaşması yapıldı. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bu olay tam gerçekleşemedi. Ancak bu olay 1924 mübadelesinin bir nevi provasıydı.

Gerek boşalan gayrimüslim köylerine gerek yeni kurulan muhacir köylerine ve diğer yerleşik Müslümanlar yanına iskân edilen bu Türk ve Müslüman nüfus, Anadolu'nun Türk nüfus oranını daha da arttırdı ve İstiklal Harbi'ne giden süreçte milli bir Türk devletinin temellerinin atılmasına katkıda bulundu. Velhasıl Anadolu'nun savaşlarla yüzyıllardır azalan Türk nüfusun takviye olması ekonomik ve askerî alanlarda gereken insan gücü potansiyelini de beraberinde getirmiş oldu. Yeni oluşan milli Türk devletinin mimarları, Avrupa'nın 1897'den 1923'e kadar süren kesintisiz saldırılarına karşı koyan gücü bu topluluklardan sağladılar. Sonuçta göç modern Türkiye'nin ortaya çıkmasına sebep olan en önemli vesilelerden oldu.

İttihat ve Terakki'nin gayrimüslim unsurları göç ettirme ve mübadele siyasetinin, Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türk-Yunan mübadelesiyle devam ettiğini ve millî devlete uzanan yolda İttihat Terakki'den Türkiye Cumhuriyeti'ne, bu konudaki ana siyasetin değişmediği görüşünü taşımaktayız. Yani imparatorluk bakiyesi çok uluslu devlet modelinden, ulus devlet modeline bir geçiş süreci yaşanmıştır. Bununla birlikte savaşlar neticesinde azalan Türk nüfusu eski imparatorluk hinterlandından gelen Arnavut, Boşnak, Pomak gibi Rumeli kavimleriyle Çerkez, Çeçen, Abaza gibi Kafkasya orijinli kavimlerin millî potamız içinde kabul edilip Türkleştirildiklerini görmekteyiz. Zaten Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmek isteyenler konsolosluk ve büyükelçiliklerimizden gelebilmek için gerekli vesikaları tamamlayıp vatandaşlık alabilmeleri Türk olduklarını belirtme şartına bağlıydı 2510 sayılı Vatanlık Kanunu'na göre Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin Türk olmaları şartı getirilmektedir. Buna bir örnek olarak 1930'lu yıllar ve sonrasında bir kısım Boşnak muhacirin Türkiye'ye kabul edilmeleri için önce Yugoslavya'da Türklerin yaşadığı Makedonya'ya yerleşmesi ve daha sonra konsoloslüğümüzden *Türk'tür* ifadesini içeren belgeyi aldıktan sonra Türkiye'ye göç etmelerini verebiliriz. Ancak bu örneğin dışında sınırlarımızdan içeri girmiş Türk unsurun dışında tanımlanan Arnavut, Boşnak vb. unsurların da kabul edildiği bilinmektedir. Üstelik bu muhacirler tabiiyet belgesinde ırkı *Boşnak*, konuştuğu dil *Boşnakça* yazmasına rağmen mecburi iskân şeklinde değerlendirilip yerleştirildi.

Devlet, Cumhuriyet Dönemi'nde kabul ettiği göçmenleri dört şekilde değerlendirip iskân etmekteydi:

Mübadil: Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi'ne göre Yunanistan'dan Türkiye'ye gelecek Müslümanlar, doldurulan tasfiye taleplerine göre kâğıt üzerinde ne kadar ev, arazi, zeytinlik, dükkân vb. malı varsa bunun karşılığını alacaktır. (*Ancak anlaşmada böyle olsa da gerçekte çoğunlukla tasfiye taleplerinde yazan mal mülkün %25'i bile mübadillere verilememiştir*)

İskânlı göçmen: Bunlar devletten arazi, ev, tarla, tohumluk, çift hayvanı veya şehre yerleştirileceklerse dükkân ve esnaf alet edevat yardımı almaktadır.

Serbest göçmen: Türk konsolosluklarından aldıkları vizeyle Türkiye'ye gelip devletten hiçbir yardım almayan ve kendi imkânlarıyla gelmeyi kabul edip hayata tutunan göçmenlerdir.

Mecburi İskân: Arnavut, Boşnak vb. unsurlardan olup devletin göstereceği yere dağıtılarak mecburi olarak iskân edilmeyi kabul eden göçmenler bu statüde değerlendiriliyordu.

1933 sonlarından itibaren toplu olarak Bulgaristan ve Romanya'dan gelecek göçmenlerin yerleştirilmesinde nüfus yoğunluğu ve güvenlik hususu aynı derecede önem taşımaktaydı. 1934-35'de Balkanlar'dan gelen 81 bin göçmenin 67 bini yani %82'si Trakya'nın Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerine, kalan 14 bin göçmen ise Doğu Anadolu bölgesine yerleştirilmişti.

1934'te çıkarılan İskân Kanunu'yla devlet gerek yurt dışından gelecek muhacirleri gerekse yurt içindeki aşiret ve diğer unsurların yerleştirilmesi işlerini ayrıntılarıyla düzenliyordu. Bu kanun özellikle Rumeli'den gelenleri ırk ve kültürüne göre tasnif ederek Türkiye'deki belli iskân mıntıkalarına yerleştirmeyi amaçlıyordu. Dönemin yöneticileri bu kanunun geniş kapsamlı hükümlerine bir anlamda, Osmanlı yönetiminin içte ve dışta kesin tasfiyesini sağlayacak gözüyle bakmaktaydı.

1947'de çıkarılan kanunda yer alan iskân programının uygulamaya konulmasıyla birlikte devletin öncelikli amacının nüfus sorununu çözmek olduğu görülmektedir. Osmanlı'dan ayrılan topraklardan gelen muhacir ve mültecileri, coğrafi ve sosyal uyum durumları gözetilerek iskân edip karşılıklı birbirlerinin yeteneklerini bütünleyecek biçimde yerli nüfusla kaynaştırıp kaliteli bir nüfus sağlamak amaçlanmıştır. Neticede iskân yasa ve uygulamalarıyla nüfusu artırmak, üretim ve hayat kalitesini sağlıklı bir şekilde yükseltmek en önemli hedeflerden birisiydi. Bu yasanın başka bir önemli hedefi millî kültürü benimsemiş bir ulus oluşturup devlete bağlamaktı.

Osmanlı Devleti'nin tarihî mirası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birçok meselede olduğu gibi göç meselesini de Osmanlı'dan devralmak zorunda kalmıştı. Hatta bunu nüfus yoğunluğunu arttırmada bir politik yöntem olarak teşvik dahi etti. Türkiye nüfusu 1913'te 15,8 milyondur. 1923'te yaklaşık 12 milyona düşen nüfus 1927'ye kadar ancak 13,6 milyona çıkabildi. Nüfus, savaşta ölenler ve azınlıkların kitle hâlinde göçleriyle azaldı. İş gücündeki azalma, nüfustaki düşüş oranına göre çok daha fazlaydı. Balkanlar'da terk edilmek zorunda kalan yerlerdeki oldukça büyük sayıdaki Türk'ün ülke vatandaşlığına tekrar girmesi için her türlü gayret gösterildi. Hatta bu durum bir İngiliz elçilik raporunda, "*Osmanlılık reddedildiğinden ve Hilafet yıkıldığından beri, Türkiye'nin siyaseti Türk olmak ve Türk kazanmaktır.*" şeklinde geçmektedir.

İhsan Sabri Çağlayangil görev yaptığı dönem hükûmetlerinin göç politikasını şöyle özetliyordu.

Biz göç kapısını açmaya çalışıyoruz. Ancak maksadımız Türklerin tamamının Bulgaristan'dan almak değil. Bulgaristan Türklerinin sadece faizini almak; anaparayı, sermayeyi orada muhafaza etmek isteriz. Nüfus artışı yüksek olduğu için artan kısmın faizini alacağız ama esas sermayeyi yani Türk varlığını orada muhafaza edeceğiz."

Türkiye'nin *Türk* üst kimliğinde buluşan modern milletin mayasında çok kuvvetli bir Balkanlar (Rumeli) mayası buluruz. Etnik anlamda Türk'ü, Boşnak'ı, Arnavut'u, Tatar ve Pomak'ı buluşturan ve birbirlerine kenetleyerek Türkiye Cumhuriyeti'nde Türk kimliğinde birleştiren ortak payda ise Müslümanlıktır. Bu anlamda Osmanlı havzası adıyla kavramsallaştırabileceğimiz *Rumeli*, Türkiye halkının büyük bölümü açısından coğrafi ve kültürel köken olarak özellikle Müslümanlık zemininde tayin edici bir referans oluşturmaktadır.⁴²⁹

429 Cengiz Çandar, "Türklük, Milliyetçilik, Osmanlı Havzası (Rumeli ya da Balkanlar), *Yeni Türkiye Dergisi* No:16, *Türk Dünyası Özel Sayısı*, İstanbul 1997, s. 1737.

Cumhuriyet Dönemi'ndeki en önemli göç hadisesi 1924 mübadelesinde, göçmen meseleleriyle 13 Ekim 1923'te kurulan *Mübadele ve İmar İskân Vekâleti* ilgilendi. İzmir Mebusu Mustafa Necati ilk Mübadele ve İmar-İskân vekili olarak seçildi. Mustafa Necati Bey'in beş ay kadar süren ağır görevinde 140 bin kadar muhacir Türkiye'ye getirildi ki bu tüm mübadillerin üçte birine tekabül eder. Vekâletin 11 Aralık 1924'te lağvedilmesinden sonra *Mübadele ve İmar İskân Müdüriyet-i Umumiyesi*'ne dönüştürülerek Dâhiliye Vekâleti'ne bağlandı. 1929'da bu müdürlük de kaldırılıp yerine *Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi* kuruldu ve 1934'e kadar nüfus ve muhacir işleri bu müdürlük tarafından yürütüldü.

Türkiye Cumhuriyeti'nin sonraki yıllarında göçmen işleriyle Toprak İskân Genel Müdürlüğü ilgilenmekteydi. Bu müdürlük önceleri Sıhhiye Vekâleti, daha sonra Tarım Bakanlığı ve İmar ve İskân Bakanlığına bağlı olarak görev yapmıştır. 5543 Numaralı ve 19.9.2006 tarihli İskân Kanunu ile göç ve iskân işleri Bayındırlık ve İskân Bakanlığına bağlandı. Bu bakanlık da daha sonra Çevre ve Orman Bakanlığına dönüştü. 04.07.2011 tarihli ve 27984 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle mülga Çevre ve Orman Bakanlığının çevre kanadı ile mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığının tek çatı altında bir araya getirilmesiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kuruldu. Ancak 2013'e kadar göçmenlerle ilgili bir yoğunluk söz konusu olduğunda, sorumluluk bir Devlet Bakanlığı üzerine verilmekteydi. Suriye, Afganistan gibi ülkelerden ülkemize yönelik yoğun göç hareketlerinin yaşanması yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesini gerektirdi. İçişleri Bakanlığı bünyesinde göçmen işleriyle ilgilenmek üzere 4 Nisan 2013'te Göç İdaresi Başkanlığı kuruldu.

Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'nin göçle ilk büyük imtihanı 1924 zorunlu mübadelesi olmuştur. Mübadil aileler geldikleri zaman belgelerini Takdir Kıymet Komisyonu'na gösteriyor ardından Tefviz Komisyonu'na gönderiliyordu. Komisyon aileye geride bıraktıkları malların %20'sine karşılık gelecek şekilde terk edilmiş Rum mülkleri verilmekteydi. Sırf bu örnek bile, bu mübadilin daha baştan fakirleşmesi demekti.

Mübadeleye insani ve hissî açıdan yaklaşıldığında sonuç bir tragedidir. Bireyi yok saymış, haklar ve mülkiyetler açısından her iki tarafta da büyük haksızlıklar doğurmuştur. Ancak tarih ve reel politik bize başka şeyler söylüyor. Türk ve Yunan ortak tarihi 1829'dan itibaren birbirleriyle birçok savaşa girmiştir. Avrupa Birliği'nin ve ABD'nin âdeta şımarık çocuğu rolündeki Yunanistan'ın Türkiye aleyhine 7 kat büyüdüğü düşünüldüğünde, hâlâ Türk yayılmacılığından bahsetmesi ne kadar inandırıcıdır. Batı Trakya Türk kimliğini reddetme, yok sayma ve diğer haksızlıklar karşısında hiçbir şey yapmayanlar, acaba Yunanistan'la mübadele yapılmadığında orada kalan Türklere ve Anadolu'da kalan Rumlara nasıl davranacaktı? Bunların da tartışılması gerektiğini düşünüyoruz. Bunu, maalesef günümüzde birkaç bin kişi kalmış İstanbul, Gökçeada ve Bozcada Rumlarının insani hak ve hürriyetlerini savunduğunu iddia eden Avrupa Birliği ve daha genel manada Batı dünyasının tavrının ne kadar taraflı olduğunu göerek söylüyoruz. Mübadele dışı bırakılan Batı Trakya Türklerinin özgürlük ve insan hakları ihlalleri ise, tam tersine, "Batılı" bakış açısında neredeyse hiçbir değer ifade etmemektedir. İstisnai olarak AB üyesi ülkenin bir STK'sı yahut kurumu, Batı Trakya Türkleri lehine taraf olursa bu durumda verilen karar Yunan hükûmetlerince yok sayılmakta ve asla uygulanmamaktadır.

Dolayısıyla mübadelenin reel-politik olarak Türkiye ve Yunanistan'ın siyasi gelecekleri açısından her iki devlete büyük yarar sağladığı kanaatindeyiz. Ulusçuluk ideolojisinin geliştiği bir ortamda ülkelerini yöneten elitler açısından, bu kadar büyük Türk ve Rum azınlık nüfusunun her iki ülkeye de barış getirmeyeceği kuvvetle muhtemeldi. Bu meseleye, suçlu tarafın kim olacağından ziyade, suça yol açacak gelişmelerin engellenmesi bakımından bakmanın daha gerçekçi ve sağlıklı yorum yapmamızı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki Rumeli'den göç hareketlerini inceleyecek olursak nüfus itibarıyla en fazla göç Bulgaristan'dan gerçekleşmiştir. Daha sonra sırasıyla Yunanistan, Yugoslavya,

Romanya ve Arnavutluk gelmektedir. Yaptığımız tespitlere göre yaklaşık olarak Bulgaristan'dan 850 bin, Yunanistan'dan 500 bin Yugoslavya'dan 305 bin Romanya'dan ise 140 bin civarında insan Türkiye'ye göç etmiştir. Arnavutluk'tan ferdi göçlerin ise birkaç yüz kişiyle sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. Böylece Cumhuriyet Dönemi'ndeki kayıtlara geçen ve tahminî olarak ilave edilen rakamlara göre, Rumeli'den gelen göçmen sayısı 1 milyon 800 bin civarındadır. 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan ve 1999'da Kosova'da ortaya çıkan Sırp zulmü ve 2001 Makedonya olayları neticesinde Türkiye'ye bir kısım göçler olmuştur. Ancak bu gelenlerin çoğu savaş vb. durumlar sona erdiğinde ülkelerine geri dönmüştür. Bunlar arasında az bir kısmı ise T. C. vatandaşlığını almıştır.

Ancak üç yüz yıllık göç tarihi incelendiğinde Rumeli'den Anadolu'ya iskân edilen ve kendi imkânlarıyla yerleştirilen insanların ve onlardan neşet edilen nesiller hesap edildiğinde Türkiye'nin en az 1/5'i kadar nüfusunun Rumeli kökenli olduğu varsayımımızı ileri sürebiliriz. Kuşkusuz köy, kasaba ve şehirlerde yapılacak bir demografi araştırması bu sayıyı daha kesin oranda neticelendirebilir. Ancak neredeyse tüm Trakya bölgesi, büyük ölçüde Marmara ve Ege Bölgeleri, kısmen Akdeniz ve İç Anadolu, Doğu Karadeniz Bölgeleri ve çok az da olsa Batı Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgelerinde göçmen köyleri vardır. Bu durumda sayımızın gerçeğe yaklaşıma ihtimali epey fazladır.

İstatistik doktorası yapmış ve aynı zamanda 2002'de Milli Eğitim Bakanı olmuş Prof. Dr. Necdet Tekin'in 23 Nisan 2022'de yönetim kurulu üyesi olduğu Rumeli Balkan Stratejik Araştırmalar Merkezinin (RUBASAM) internet sitesinde yayınladığı "Rumeli ve Balkanlar'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılan Göçler ve Bu Göçlere İlişkin 2020 yılı Nüfus Büyüme Tahminleri (Demografik Tahminler)" adlı pdf makalesi bildiğimiz kadarıyla Balkan göçleri nüfus tahmini konusunda alanında yapılmış ilk istatistiki verileri içermektedir. Rumeli ve Balkanlar'dan Anadolu (Türkiye) topraklarına 1923 Cumhuriyet öncesi ve sonrası yapılan göçler-

deki göçmen sayılarının 2020'ye kadar ulaştığı büyümenin tahminini amaçlamaktadır.

Bu araştırma aynı zamanda; belli yıllarda Türkiye'ye göç eden nüfusun, istenen yıllarda, ulaşabileceği nüfus sayısının beklenen değerinin (büyümesinin) hesaplanması ve bulunmasını da içerir. Bu çalışma, yıl bazında hazırlanan göçmen sayısı dizilerine, o yıla ilişkin nüfus büyüme oranlarının "Kümülatif" yığışımli olarak uygulandığı bir Nüfus Tahmin Modeli (Demografi) çalışmasıdır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1923 yılı ve sonrası; İkinci bölümde 1923 öncesi (Osmanlı Dönemi); Üçüncü bölümde ise; 1923 öncesi ve sonrası tahminler birleştirilerek toplam tahminler hesaplanmıştır. Çok ayrıntılı Excel tabloları ve makale içindeki nüfus büyüme tabloları, ülkeler ve yıllara ait göç tabloları, katsayılar, modellemeler, yanılma payları vb. hesaplanarak bir neticeye varılmıştır. Buna göre:

- Cumhuriyet öncesi tüm Balkanlar'dan gelen tahmini göçmen sayısı 2.535.373 olarak kayıtlıdır. Bu göçmen sayıları 1923'ten itibaren ilk dört yıl için (%3.06) büyüme hızıyla 1928-2020 tarihleri arasında da Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) resmî yıllık büyüme hızları kullanılmış ve böylece 1923 sonrası (Cumhuriyet Dönemi'nde) Türkiye'ye gelen göçmen sayısının 2020 yılına kadar Kümülatif (Yığışımli) büyüme tahminleri hesaplanmıştır. 1923 öncesi gelen göçmenlerin 2020 için ham verilerle yapılan minimum büyüme tahmin'i: 19 Milyon 177 bin 372'dir.
- Cumhuriyet Dönemi'nde 1923 sonrası gelen göçmenlerin sayısı 2020 için 3 milyon 192 bin 234 kişidir. Bunların 2020'ye kadar minimum büyüme tahmini 8 milyon. 464 bin 016 kişidir.
- Cumhuriyet öncesi ve sonrası tüm Balkanlar'dan gelenler toplandığında günümüz Türkiye'sinin, Türkiye İstatistik Kurumu'nun TÜİK'in kullandığı yıllık nüfus artış oranları kullanılarak bulunan büyüme tahminleri dâhilinde mi-

nimum Rumeli doğumlu veya Rumelililerden neşet eden nesillerin sayısı en az 27 milyon 641 bin 388 olarak bulunmuştur.⁴³⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet politikasında, göçü teşvik eden bir politika vardır. Özellikle Atatürk devrinde 1923-1938 tarihleri arasında ve çok partili hayata geçişten sonraki ilk Demokrat Parti iktidarı olan 1950'den günümüze kadar göçlerin miktarındaki artışlar dikkat çekicidir. Göçmenler genellikle azınlık olarak Balkan ülkelerinde çektikleri acılar yüzünden Türkiye'ye geldikten sonra, devlete bağlı olmaktadır. Bu, devletin cumhuriyete bağlı nesiller yetiştirme politikasıyla birebir örtüşmektedir. Yine azınlık psikolojisi ve eziklik duygusuyla birleştiğinde, geldikleri şehirlerde tutunmak için göçmenlerin çok çalıştıkları ve kısa süre içinde kimseye muhtaç olmadan kendilerine yeterli hâle geldikleri görülmektedir.

Rumeli'den gelen muhacirler yerleştirdikleri yerlerde Anadolu'nun Müslüman nüfusunu oransal olarak artırmışlardır. Bu durum Cumhuriyet Dönemi'nde inşasına çalışılan ulus oluşumunu kolaylaştırmıştır. Anadolu'yu terk eden/ettirilen gayrimüslimlerin toprakları iskân olunan muhacirlere dağıtılarak yeni rejim kendisine siyasi destek ve kadrolar sağlamış ve ulusalcı temelde bir cumhuriyetin kurulabilmesi için nesnel ve öznel koşullar yaratılmıştır. Muhacirler Cumhuriyet Dönemi'nde yürütülen çağdaşlaşma çalışmalarına en iyi uyum sağlayan unsurlar olmuşlar ve devletin iskân çalışmalarıyla hizmet etmek istediği amaca destek olmuşlardır.

Özellikle ortak din ve dilin bulunduğu yerlerde göçmenler ile yerli halk arasında uyum süreci kolaylıkla gerçekleşmiştir. Bu uyum yılları siyasi, iktisadi ve sosyal faktörlerle desteklendiğinde yeni bir toplum inşa süreci de meydana gelmiştir. Şunu demek

⁴³⁰ <https://www.rubasam.com/rumeliden-turkiyeye-goclerin-nufuz-analizi.html>. İnternet sitesinden link tıklanınca ayrıca sitedeki makale içine gömülü Link 1, Link 2 Excel tabloları yazının sonundaki linke tıklanarak ayrıntılı bir şekilde açılıp incelenebilmektedir.

istiyoruz ki göçler veya sürgünler yeni bir Türkiye toplumunun teşekkülünün en önemli başlangıcı olmuştur. Bununla birlikte aynı dinden olan ancak farklı lisanlar konuşan Arnavut ve Boşnak unsurların uyum süreci eğer dağıtılarak iskân edilmişler ise daha kolay, bir bütün hâlinde kalmışlarsa biraz daha geç bir süreçte gerçekleşmiştir.

Göçlerin en büyük etkisi kişiseldir. Göç, kişinin her alanda bilinçlenmesine yol açar. Göçmenler yeni yerleştikleri kasaba, şehir ve ülkede yaşam kültürüne yabancı olmalarının yanı sıra çoğunlukla fakir olduklarından sosyal yapının en alt bölümlerinde yer alır. Göçmen bu yabancı ortamda her bakımdan marjinal durumda olduğunun farkına varır ve bu duruma nasıl ve neden düştüğünü aklını kullanarak anlamaya çalışır. İnsanlar doğup büyüdükleri bir ortamda öteden beri kurulmuş mevcut sosyoekonomik ve siyasi düzeni doğal kabul ettikleri için, bu düzeni ayakta tutan elitlerin (*köy ağası, zengini, hocası, vs.*) otoritesini sorgusuz kabul ederler. Yeni ortamda ise göçmen az zamanda düşük sosyoekonomik durumunun bilincine varır ve bu durumdan kurtulma yollarını aramaya koyulur. Kendi hayatını ve ailesinin geleceğini güvenceye alıp ekonomik durumunu bir an evvel düzeltmesi, yani mal sahibi olması lüzumunu kavrar. Göçmen, girişimci bir ruhla eğitim görmek, meslek sahibi olup bu yoldan kazanç sağlayarak sosyal yapı içinde yükselmek ister. Girişimciliği sosyoekonomik ve kültürel marjinallikten kurtaracak bir yol olarak görür. Göç böylece insanları gelenekleri, âdetleri, sosyal düzeni sorgulamaksızın pasif şekilde kabul etmekten kurtarır. Onlara yeni bir kişilik ve kimlik verir. Böylece göçmen, içinde bulunduğu ülkede, yeni bir toplumun oluşturulmasındaki en etkili etmenlerden biri olur.

Türkiye'ye göçmenleri kabul eden iktidar partileri, göçmenleri tabii oy potansiyelleri olarak görmekte ve ilk seçimde bunun ödülünü görebilmektedir. Göçmenlerin belli sürelerdeki vergi ve askerlik muafiyetlerinden sonra, devletin potansiyel asker gücünü oluşturmada (özellikle cumhuriyetin ilk yıllarındaki erkek nüfus azlığında bu oran dikkat çekici oranda yüksektir) ve tarım, sanayi ve diğer

sektörlerdeki millî gelirin arttırılmasında büyük katkıları olduğunu söyleyebiliriz. Mesela 1950 sonrası gelen göçmenler yeni oluşmaya başlamış sanayiye hem hammadde hem de iş gücü kaynağı sağlamış, özellikle Bursa'da tekstil sanayinin gelişmesinde Rumeli göçmenlerinin büyük rolü olmuştur.

Bununla birlikte sosyolojik olarak göçmenler ile yerli halkın aralarında uyum güçlüklerine ve politik görüş farklılıklarına da rastlanmaktadır. Özellikle küçük kasabalarda ve yerli ile göçmen unsurun birlikte yaşadığı köylerde belediye başkanı ve muhtar seçimi gibi meselelerde kemikleşme ve kutuplaşmalar görülmektedir. Mesela Sivas'ın Suşehri ilçesinde, mübadil göçmenlerin nüfusun yaklaşık olarak 1/3'ünü oluşturduğu ve neredeyse her seçimde yerli-göçmen rekabeti yaşandığını bilmekteyiz.

Bu arada göçmenlerin yerleştirildikleri bölgelerde, toplu olarak kalabilmişler ise kültürlerini devam ettirdiklerini, serpiştirme usulünde iskân edilmişler ise kısa bir müddet sonra yerli halkla karıştıkları görülmektedir. Ayrıca zaman geçtikçe göçmenlik kültürel kimlik olarak ortadan kalkabilmektedir. Mesela 1878 göçmenleri, 1924 mübadele göçmenlerini mukayese ederken kendilerini yerli, gelenleri ise muhacir olarak görmekteydiler.

Şehirlerde yaşayanların örf, âdet ve cemaat bilinçleri ise en çok üçüncü nesilde gitgide kaybolmakta ve sadece göçmen olduklarını söyleyebilmekte ancak dedelerinin hangi şehir ve köyden geldiklerini çoğunlukla unutabilmektedirler. 1924 Yunanistan ve 1930 Yugoslavya göçmenlerinin özellikle şehirlerde iskân edilen torunlarıyla yaptığımız sohbetlerde bu duruma çoğunlukla rastladık.

2013'e kadar göçmenlerle ilgilenen devlet birimlerindeki bilgisizlik, disiplinsizlik, boş vermişlik ve bu işlerin başında devamlı surette bulunması gereken memur ve amir kadrolarının sürekli değiştirilmesi takip edilen politikalarda istenilen verimin alınmasını engelledi. İçişleri Bakanlığı bünyesinde 04.04.2013'te ise yeni bir yapımız Göç İdaresi Başkanlığı kuruldu. Henüz çok yeni bir kurumumuz olduğu ve Balkan göçleri konusundaki çalışmalarını

inceleyecek bir yayınına ulaşamadığımızdan olumlu veya olumsuz bir eleştiri yapmamız şu an için doğru değildir. Ancak bu konuda Yunanistan için bir örnek verecek olursak, Batı Trakya'da Türklerle ilgilenen devlet görevlileri, okul müfettişleri vb. kişilerin 35-40 yıldır aynı adamlar olduğunu söylemememizin bize göç, göçmen vb. siyasetimizi planlama ve uygulamada farklı bir bakış açısı kazandıracağını düşünüyoruz.

Balkan ülkelerinden göç azalsa da hâlen sürmekte ve kesileceğe benzememektedir. Hatta göç "*Mekik Göçü*" olarak adlandırılacak şekilde yön değiştirmiş hâlde devam etmektedir. Mekik göçü bir ülkeye kısa süreli olarak gelen, kendi ülkesiyle ilişkilerini sürdürmek isteyen, kanuni bir belge almaya ve sınır geçişiyle ilgili mevzuatı zedelememeye çalışan bir göç türüdür. Türkiye'ye Bulgaristan, Romanya vb. Balkan ülkelerinden gelen ziyaretçiler arasında mekik göçmenleri diye adlandırabileceğimiz insanlar bulunmaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre 2000 yılında bu sayı 1.238.200 iken 2005'te 2.805.400'e yükselmiştir. Bu tür göç kendi içinde birtakım sorunları beraberinde getirmektedir.⁴³¹

Balkan ülkelerinden Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyesi olmalarından; Kuzey Makedonya, Bosna Hersek, Sırbistan, Arnavutluk gibi ülkelerin AB'de serbest dolaşım haklarını kazanmasından sonra Türkiye'ye göç azalmıştır. Bu gerçeği kabul etmekle birlikte yine de Balkan Türklerini ve dindaşlarımızı, bulundukları ülkelerde rahat etmesini sağlayacak kapsamlı politikalar geliştirmesi; bu mesele özelinde devletimizin en önemli hedefi olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti, Balkanlarla daha da yakından ilgilendiğini gösterir ve oradaki Türk ve Müslüman unsurlara barış zamanında himaye edici politikalar uygular ve onların ekonomik, kültürel, siyasi örgütlenme vb. hususlarda gelişmesini sağlayabilirse hem bir daha kitlesel göçler yaşanmaz hem de Türk ve Müslümanlar doğdukları ülkelerinde huzur ve güven içinde yaşayabilirler.

431 Sema Erder, "Düzensiz Göç, Göçmen Korkusu ve Çelişen Tepkiler", *Türkiye'ye Uluslararası Göç, Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*, İstanbul 2010, s. 44-45.

Balkanlar'daki Türkler ve akraba saydığımız Müslüman toplulukların çektikleri tüm sıkıntılara rağmen göç etmeyerek direnmeleri bir manada içlerinde yaşadıkları devletlere bir mesajdır. Kardeşlerimizin bu fedakârlık ve direnişleri her türlü takdiri hak ediyor. Son söz, onlara selam olsun.

Belgeler

EK 1

TBMM'DE CUMHURİYETİN İLK 11 YILINDA ÜLKEMİZE GELEN MUHACİRLER KONULU SORU ÖNERGESİNE DÂHİLİYE VEKİLİ ŞÜKRÜ KAYA'NIN CEVABI

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, hükûmetlerin en çok uğraştıkları konular arasında belki de en önde gelenlerinden bir tanesi muhacir meselesi olmuştur. Önce *Muhacir Komisyonları* teşekkül etmiştir. Daha sonra Dâhiliye Nezareti'ne bağlı İskân-ı *Muhacirin Müdüriyeti* kurulmuştur. İttihat Terakki hükûmetleri döneminde müessesenin vazife alanına muhacir iskânı yanında aşiretlerle ilgili işler eklenmiştir. Böylece müessesenin görev kapsamı daha genişletilerek önce İskân-ı *Aşâir ve Muhacirin Müdüriyeti* son olarak *Aşâir ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi* adını almıştır.

İşte bu kısımda adını verdiğimiz T.C. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Osmanlı zamanında Aşâir ve Muhacirin Umumi Müdürü olup muhacir meselesini çok yakından bilen bir devlet görevlisidir. Şükrü Kaya, 1882'de İstanköy'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İstanköy İlkokulu, Midilli İdadisi ve Galatasaray Sultanîsinde yaptı. 1908'de Paris'e gitti ve yükseköğrenimini 1912'de Paris Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. 1912-1913 yıllarında Hariciye Nezareti Ticaret İşleri Kâtipliği, 1913'te Edirne Merkez Mahkemesi Başhâkimliği yaptı.

Özgeçmişinde bizi ve kitabımızın konusunu en çok ilgilendiren vazifesi, 20 Kasım 1914-2 Mart 1916 tarihleri arasında *Muhacirin ve İskân-ı Aşâir* Müdürlüğünde, 2 Mart 1916-20 Aralık 1916

arasında ise Aşâir ve Muhacirin Umum Müdürlüğünde bulunmasıdır. Ayrıca 1914-1916 arasında İzmir'deki Rum göçünü denetleme görevinde bulundu. 11 Ağustos 1923'ten 30 Ağustos 1924 tarihine kadar Menteşe Milletvekilliği, 1924-1925 yılları arasında Ziraat Vekilliği ve Hariciye Vekilliği vazifelerini ifa etmiştir. 4 Mart 1925'te tekrar Menteşe Milletvekilliğine seçilmiş, 2 Kasım 1927'den 11 Kasım 1938 tarihine kadar Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) görevini üstlenmiştir.⁴³²

Şükrü Kaya tüm vazifeleri arasında gelebileceği en önemli makam olan Dâhiliye Vekili olmuştur. Cumhuriyetin başında kısa bir süre hizmet veren Mübadele Vekâleti'ni hariç tutacak olursak muhacir işleriyle ilgilenen devlet birimleri Dâhiliye Vekâleti'ne bağlıydı. Buna binaen yaptığı vazifelere baktığımızda, Osmanlı devrinden Cumhuriyet'e devletin muhacir politikasını belirleyen ve uygulayanların en önemli karar mercilerinden birinin Şükrü Kaya olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

TBMM'de Manisa Mebusu Refik Şevket İnce tarafından 25 Ekim 1934'te muhacirlerle ilgili soru önergesine, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya 12 Kasım 1934 birleşiminde ayrıntılı bir cevabi konuşma yapmıştır. Bu metnin tamamını eserimizle direkt ilgili olduğu ve Cumhuriyet Dönemi muhacir ve iskân politikalarını ortaya koyması bakımından, EK 1 başlığında kitabımızın sonuna koymanın faydalı olacağını düşündük.

DEVRE: IV

CİLT: 25

İÇTİMA: 4

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ⁴³³

Üçüncü inikat

12 -XI - 1934 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Açılma saati: 15.00

REİS — Hasan Bey

KÂTİPLER: Ali Muzaffer Bey, (Konya), Ferit Celâl Bey, (Mersin).

**

REİS — Celse açılmıştır efendim,

SUALLER VE İSTİZAHLAR

1 — *Manisa Mebusu Refik Şevket İnce Bey'in, memleketimiz dışından gelip topraklarımıza yerleştirilen millettaşlarımız hakkında Hükümetçe ne gibi tedabir alındığına dair Dâhiliye Vekâleti'nden şifahi sualine Dâhiliye vekili Şükrü Kaya Bey'in cevabı*

REİS — Vekil Bey buradadır, sual okunsun efendim.

25 Birinci Teşrin (Ekim)

1934

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliği'ne

Aşağıdaki suallere Dâhiliye Vekili Beyefendinin şifahen cevap vermelerini rica ederim.

Refik Şevket İnce
Manisa

1- Memleketimiz dışından gelip de topraklarımıza yerleştire-

rilen milletdaşlarımızın sayısı nedir, bunlara yapılan muavenetin mahiyeti ve miktarı hakkında malûmat?

2- Bu kardeşlerden on bininin Köstence'de vapur beklediklerini gazeteler yazıyor, doğru mudur? Doğru ise bunların kış basmadan evvel büyük vapurlar gönderilmek veya tutulmak suretiyle toptan memleketimize getirilip yerleştirilmeleri düşünülmüş ve tedbirleri alınmış mıdır?

3- Memleketimize daha ne kadar muhacirin, nerelerden geleceği tahmin edilmektedir? Bunları ne kadar zaman zarfında kendi aramızda barındırabileceğiz?

DAHİLİYE VEKİLİ ŞÜKRÜ KAYA Bey (Muğla)

Arkadaşımın birinci suali; Memleketimiz dışından gelip de topraklarımıza yerleştirilen milletdaşlarımızın sayısı nedir, bunlara yapılan muavenetin mahiyeti ve miktarı hakkında malûmat.

Bu sorgu çok genel olmakla beraber, eldeki mevcut malûmatı arz edeceğim. Tabiidir ki arkadaşımın sualinin mebdei, Cumhuriyet Hükûmeti olmak lâzımdır. Yoksa memlekete ne vakitten beri ne kadar muhacir gelmiştir, bir hat tayin etmeden sorulmuş olduğunu zannetmiyorum. Çünkü öyle olmak lâzım gelseydi, Osmanlı tarihinden, Büyük Türk tarihinden başlamak lâzım gelirdi. Cumhuriyet devrinden sonra gelen muhacirlerin vaziyeti hakkında malûmat vereceğim ki zannederim maksatları da odur.

1923'ten 1933'e kadar Türkiye'ye gelen muhacirlerin miktarı mübadil olarak 99.709 evde 379.913 kişidir. Muhacirlerin miktarı yani mübadele mıntıkası haricinden gelenlerin miktarı 58.627 evde 248.392'dir. Bunun yekûnu ev olarak 157.736, nüfus olarak da 628.305'tir. Bunlara 107.564 ev 16.315 arsa, 15.201 dükkân, 6.230.971 dönüm arazi verilmiştir. Mübadillere ayrıca kanun mucibince verilen muhtelif renkli bonolar bunun haricindedir. Bu bonoların yekûnu da altı milyon lira tutar.

Ondan sonra 1 Haziran 1933'ten 1 Haziran 1934 tarihine kadar gelen muhacirlerin miktarı 3.018 evde 15.319 nüfustur. Bunların

337	evde	1.383	nüfusu	Yugoslavya'dan
956		4.743		Bulgaristan'dan
749		3.337		Romanya'dan
642		4.248		Rusya'dan,
47		235		Suriye'den
52		252		Adalar'dan
230		1.112		İran'dan
5		9		Garbî Trakya'dan

Bunlar da memleketin muhtelif yerlerine tevzi edilmişlerdir.

1.345	evde	6.397	nüfusu	Trakya'ya
8		24		Elâziz'e
3		15		Diyarbakir'e
1661		8.881		Muhtelif vilayetlere
1		2		Serbest

olarak kalmışlardır.

1 Haziran 934 tarihinden 1 İkinci Teşrin [Kasım] 934 tarihine kadar gelen muhacirlerin yekûnu şudur:

3.149 evden 11.924 nüfustur. Bunlar da şuralardan gelmişlerdir:

496	evde	1.959	nüfusu	Yugoslavya'dan
1.519		5.059		Bulgaristan'dan
972		4.337		Romanya'dan
37		182		Rusya'dan,
28		95		Suriye'den
62		161		Adalar'dan
3		23		Kıbrıs'tan
1		5		Afganistan'dan
12		49		İran'dan
19		54		Garbî Trakya'dan

gelmişlerdir.

Bunlar da şu suretle memlekete tevzi edilmişlerdir.

2.032	evde	7.739	nüfusu	Trakya'ya
60		159		Antalya'ya
174		1.255		Elâziz'e
56		279		Diyarbakır'a
322		1.246		Muhtelif vilâyetlere
505		1.246		Serbest

olarak kalmışlardır.

Bunlara yapılan muavenetin mahiyeti kanunen muayyendir. Yeni kanunla bunun ancak şekli değişmiştir. Ev, tarla, çiftlik alâtı, tohumluk; esnafa dükkân ve biraz da yeni kanuna göre bağ yeri. Şimdiye kadar bu gelen muhacirlerin toprakları kendilerine tevzi edilmiştir. Yalnız, bu sene gelenler bundan hariştir, çünkü yeniden bir toprak tevziati başlanmamıştır. En çok gelen muhacirler rençberler ve çiftçiler oldukları için yerleştikleri yerlerde mevcut köyleri takviye suretiyle yerleştirilmişlerdir. Kendilerine emvali metrukeden ve millî araziden toprak verildiği gibi istimlâk suretiyle ve 1505 numaralı kanuna göre toprak verilmiştir. Bundan sonra çıkacak en mühim mesele bundan sonra gelecek muhacirlere toprak bulmak keyfiyetidir. Çünkü elde devlet malı olarak pek az toprak kalmıştır. Kanunun derpiş ettiği köy meralarından fazlası bunlara toprak olarak verilecektir. Bu miktar da gelecek muhacirlere kifayet etmeyecek derecededir. Buna karşı yapılacak iş, mevcut ve işlenmeyen sahipli toprakları istimlâk ederek bunlara tevzi etmektir.

Evler iki suretle yapılmaktadır. Bazı, mahalline ve icabına göre ev yapılarak doğrudan doğruya muhacir iskân edilmektedir ve birçok yerlerde de bu evler muhacirlere yaptırılmaktadır. Bu ikinci tarz tatbik edilirse tabiidir ki iskân masrafı çok azalacaktır. O usul de; şudur: Kendi evinin malzemesini kendisine tedarik ettirip ona mukabil işçiliğinin bedeli verilmek suretiyle hem kendisine iş bulunmuş oluyor hem evin bedeli kendisine verilerek bu suretle işi de temin edilmiş oluyor.

Nihayet yapılacak yardımın ölçüsü bütçedeki mevzu tahsisattır. Bu tahsisat son iki seneden beri Şark vilâyetleri için 250 bin lira,

Garp vilâyetleri ve merkez masrafı için 55 bin liradır. Hâlbuki her muhacir ailesinin iskânı garp hesabına göre nüfus başına bin liradan, beş nüfus beş bin liraya mal oluyor. Bizim memleketimizdeki kolaylıklar ve yerli halkın muhacirlere gösterdiği şefkat ve merhamet sayesinde bugün iskân masrafı çok ucuza mal olmaktadır. Bunu nüfus başına yüz lira olarak hesap edebiliriz. Burada 1934 senesi tahsisatı olan 55 bin liranın nerelere tevzi edildiğine dair cetvel vardır. Fakat bütçede görüldüğü için tekrar okumağa lüzum görmüyorum. Sualin birinci kısmı budur.

İki numaralı sual: Bu kardeşlerin 10 bininin Köstence’de vapur beklediklerini gazeteler yazıyor, doğru mudur? Doğru ise kış basmadan evvel büyük vapurlar göndererek fazla tutulmadan toptan memleketimize getirilip yerleştirilmeleri düşünülmüş ve tedbirler alınmış mıdır?

Köstence’den 15 bin muhacirin beklediği doğru değildir. Havadis mübalağalıdır. Bu sene gelen bütün muhacirlerin yekûnu bu mevsimde 12 bin kişiden ibarettir. Oraya toplanan muhacirlerin bu sene biraz fazlalık olması Bulgaristan’da Deliorman Türklerinin şimalden Romanya’ya hicret ederek oradan memleketeye gelmek istemelerinden doğmuştur. Tabîî Romanya’daki Dobruca Türkleri de bunlara inzıam etmiştir. Şimdiye kadar altı ay zarfında gelen muhacirlerin miktarı 4.337’dir. Son zamanda dün telefonla da sorduk – Köstence’de muhacirlerin miktarı 100’den fazla değildir. Bunlar da toplandığı vakit İstanbul’dan vapurlar gönderilmiştir ve bunlar da nakledilmiştir.

Bütün Bulgaristan’da bir milyon Türk vardır. Türklerin en kesif bulundukları yer, kadimen Kılâi Erbaa denilen Deliorman’dır. Buradaki Türkler kuvvetli ve bildiğimiz tam Türk evsafını haiz olan Türklerdir. Diğerleri Rumeli-i Şarkî’de ve bir kısmı da Edirne vilâyetinde Bulgarlara kalan kısımda Koşukavak, Ahiçelebi, Darıdere denilen dağlardadır.

400 bin Türk de Romanya’da vardır. Bunların içerisinde Hristiyan Türkler denilen Gagavuz Türkleri de dâhildir.

800 bin kadar da Yugoslavya'da vardır. Buradaki Türkler evvelâ Makedonya'da kendilerine kalan kısımlarda, henüz gelmeyen Türklerdir. Diğer taraftan yine Türk unsurundan oldukları hâlde kısmen dillerini muhitlerine uyduran diğer Türkler vardır. Hariçteki Türkler bundan ibarettir. Bunlar doğrudan doğruya bizimle beraber son asırlarda istilâlara iştirak edip orada yerleşen ve asırlarca bizimle beraber hükümrân olan Türklerdir. Bundan başka diğer yerlerde de Türk ırkına mensup daha 20-30 milyon Türk vardır ki bunlar mevzuumuzun haricindedir.

Türk tarihi, pekiyi malûmunuzdur ki büyük hicretlerle başlamış bir tarihtir. Dünyaya medeniyeti yayan, dünyaya insanlığı tanıtan ve tanıttıran Türk büyük muhacereti olmuştur. Tabii tarih mevzuumuz haricinde olduğu için son asırlara geleceğim. Türkler bir memleketi kolonize etmek yani yerleşmekte tarihte misli görülmemiş bir isim kazanmıştır. Hiçbir devlet Türklerle boy ölçüşebilecek kolonizasyon misallerine malik değildir. Romalılar, Atinalılar ve diğerleri hatta Fransızlar ve İngilizler Türklerin gösterdikleri kolonizasyon kuvvetini hiçbir yerde gösterememişlerdir. Türk her nereye gittiyse medeniyeti, imar ve irfanı da birlikte götürmüş ve bir müddet sonra oraları bugünkü kendi iç vatanımızdan farksız bir hâlde getirmiştir. Son asırlarda Türk'ün ilk geri hicreti bilirsiniz (Vienna'dan ricatten) başlar. Türk'ün ikinci bir hasleti de vaktiyle bayrağının hâkim olduğu yerde esir olarak yaşayamamasıdır. Bunu zaaf olarak telâkki edenler olduğu gibi kuvvet olarak telâkki edenler de vardır. Ben, Türklerin esir yaşayamamalarını, büyük bir haslet ve kuvvet olarak tanırım.

Türk hicretleri bilhassa son asır ricatlerinden sonra çok feci olmuştur. Tarih okuyan gençlerimize orada tez yapacak çok feci destanlar vardır. Elbette bunlar bir gün genç eller tarafından meydana çıkarılacak ve Türklerin ricatte çektikleri sıkıntıyı insanlığın yüzüne haykıracaktır. Bu kısmı da tarihe bırakalım. Bizi en yakından alâkadar eden ricat [12]93'te olmuştur. Mamafih bu, tarih mevzuudur. Memlekete gelen muhacirlerin bakımsızlığı, memleketteki karışıklık, vasıtasızlık birçoklarının hatırındadır ve bir takımları da

okumuştur. Şüphesiz bu zavallı muhacirler hem ölmeyi ve hem de öldürmeyi intaç edecek hastalıklar bırakmış ve gelenler de bir usul ve metoda tâbi olmayarak Anadolu'ya yayılmışlar.

Bizim yettiğimiz ikinci feci hicret hadisesi Balkan Harbi ve büyük harp muhaceretidir. Balkan Harbi muhacereti de aşağı yukarı evvelkilerine benzemiştir. Bunlar hep menfi muhaceretlerdir. Yani haricî tesir altında yapılmış cebri muhaceretlerdir. Bu cebri muhaceret her yerde aynı neticeyi verir. Bir taraftan kargaşalığın memlekette doğurduğu fikir; his ve vicdan perişanlığı, diğer taraftan gelen zavallıların memleketlerinden atılarak, kovularak, malsız, mülksüz, kuvve-i maneviyeleri kırık ve perişan bir hâlde gelmeleri, bu feci hadise-i içtimaiyenin bu neticeyi vermesini zarurî kılar.

Bizim Cumhuriyetin idrak ettiği, mübadele muhaceretidir. Mübadele muhacereti, biliyorsunuz, bir sene hatta 6 ay zarfında evvelce de rakamını arz ettiğim gibi 400-500 bin kişinin birden gelmesini ve memlekete dağılmasını icap ettirmiştir. Vakıa buradan mübadele tarikiyle gidenlerin nüfus itibarıyla adedi bunlardan çoktu.

Fakat bizim memleketimizin harbe sahne olan kısımları tamamıyla imha edilmişti. Harp esnasında geliş gidişte 8 büyük şehir tamamıyla harap olmuş ve birçoklarının da yarısı yıkılmıştır. Fazla olarak 1.400 köy yanmıştı. Yani kendilerini iskân edebileceğimiz evlerin kısm-ı azamı harb-i umumide ve son muharebelerde zaten harap olmuştu. Memleketin o günkü mali vaziyeti de malumunuzdur. Senelerce harp etmiş nesi varsa evvela müdafaaya, sonra zafere sarf etmiş; Devlet malıyesi gayet zayıf, muhacirlere yardım edebilecek halk ta tamamıyla bitap vaziyette idi. Buna rağmen Cumhuriyet'in gösterdiği yardımla, fedakârlıkla ve yapılan kanunlarla mübadillerin iskân ve müstahsil sınıfına geçmeleri diğer memleketlerden daha semeredar ve daha muvaffakiyetle intaç edilmiştir.

Aktif muhaceretler aklı yerinde, kolu kuvvetli adamın gidip başka yerlerde iş araması ve yerleşmesi tarzında olan muhaceretler bizimkine benzemez. Bununla beraber son zamanlarda bu yolda yapılan

hicretler de iyi netice vermemektedir. Siyonistler ve beyaz Ruslar için alınan tertipler tam netice vermemiştir. Yani muhaceret haddi zatinde güç olan bir keyfiyettir. Bir ağaç köklü olarak bir taraftan diğer tarafa nakledildiği vakit güç tutuyor. Hatta birkaç sene sonrası soluyor. Nerede kaldı ki insanlar ebaanced yerleştiği evden, işlediği tarladan bir kanunla veyahut haricî bir tazyikle ayrılırsa kökünden ayrılmış gibi oluyor. Binaenaleyh muhacerette müşkülât görüp müteessir olmamak icap eder. İşin tabiatı bunu iktiza ettirmektedir.

Dediğim gibi ecdadın yurdundan malik olduğu tarladan bir kanunla, bir emirle, bir darbe ile atılan adamda kuvve-i maneviyeye tabiatıyla sarsılır. Mala karşı rağbeti ve cana karşı kıymeti azalır, işte cana karşı kıymeti ve mala karşı olan rağbetini artırmak, kuvve-i maneviyeyi yükseltmek, bu güçlüğü inzımam eden ruhi âmillerdir. Diğer taraftan bu muhacirler meselesi görüşülür ve düşünülürken memleketin nüfus meselesi de düşünülmeğe icap eder. Bir milletin en büyük sermayesi nüfustur. Bu sermayenin en kıymetlisi de doğrudan doğruya kendi nüfustur. Her memleketin nüfus şeraiti muntazama dâhilinde yürürse 25 sene tezauf eder. Şimdiye kadar 10 seneden beri Türkiye'de cereyan eden iktisadi, siyasi ve içtimaî ahval ve inkişafı nazar-ı itibara alarak hiç tekzipten korkmayarak söyleyebilirim ki 1950 tarihinde Türkiye'nin nüfusu 30, 35 milyon olacaktır.⁴³⁴ Bu doğrudan doğruya milletimizin kendi sermayesinin verimidir. Türkiye'nin diğer verimleri de buna inzımam eder. Hariçteki kan arkadaşlarının, his ve hars arkadaşlarının gerek kendi arzuları ve gerekse diğer saiklerle memlekete gelebilmeleridir. Memleket nüfusunun çoğalmasında bunlar da büyük ve kıymetli âmidir.

434 1935 Nüfus Sayımında Türkiye Nüfusu 16 milyon 158 bindir.

1940 Nüfus Sayımında Türkiye Nüfusu 17 milyon 820 bindir.

1950 Nüfus Sayımında Türkiye Nüfusu 20 milyon 947 bindir.

Dolayısıyla üstteki gerçek nüfus verileri, 1934'te Şükrü Kaya'nın yaptığı konuşmadaki 30-35 milyon nüfus tahmini ve beklentilerinin çok altında kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nın tesirleri, sağlık koşullarındaki yetersizlik gibi nedenlerle bu dönemde Türkiye genelinde beklenen nüfus artışı görülmemiştir.

Demin de söylediğim gibi, memlekete 923'ten 934 senesine kadar bir milyona yakın Türk gelmiştir. Demek ki bizim 25 senede bir nüfusun tezauf edeceği hakkındaki kaideye bu kuvvetli elemanların tesiriyle iki milyon Türk daha ilave edebileceğiz.

Bunların bulundukları yerlerde hukuki vaziyetleri muahedelerle mazbuttur. Hepsi de ekalliyet hukukuna maliktir. Fakat Türkiye'deki irfanın ve ümrânın inkişafı, Cumhuriyet'in feyizlerinin elle tutulacak ve gözle görülecek kadar etrafa yayılmış olması, Türk istiklâl ve şerefının cihanşümûl olması, haricteki her Türk'e karşı bir cazibe rolü oynayarak her Türkü ana vatana cezbetmektedir (*Alkışlar*).

Başka âmiller bulunmakla beraber en büyük âmilin bu olduğuna şüphe yoktur. Malını, mülkünü terk ederek hudutları cebren ve gizlice geçerek gelmeleri sırf biz kan kardeşlerinin güçlüklerine, darlıklarına, iyiliklerine iştirak etmekten ibaret olduğunu kendileri söylemektedirler. Zaten ahval de bunu gösteriyor.

Gazetelerde bazı hadisattan bahsedilir. Yalnız şunu söyleyeyim ki bugün Türkiye Türkleri ve Türkiye Büyük Millet Meclis ve onun hükûmeti haricteki bütün insanlıkla, insani hareketlerle alakadar olduğu gibi tabii kendi kardeşleri Türklerle de alâkadarlardır. Bugünkü Türkler, başka memleketlerin kendilerine olan dostluklarını, orada bulunan Türklere yaptıkları muameleleriyle ölçtüklerini söylersem, zannederim ki Türk milletinin ve Büyük Millet Meclisi'nin hissiyatına tamamen tercüman olurum (*Alkışlar*).

REFİK ŞEVKET Bey (Manisa) — Hiç şüphesizdir ki yeni Türkiye'nin yeni siyasetleri içerisinde iskân ve muhaceret işi dahi lâzım olduğu kadar ehemmiyet ve dikkat gözü önüne alınmış ve tatbikatına başlanmıştır. Fakat itiraf edeyim ki Cumhuriyet devrinin muhaceret siyasetini bu kadar müsbet ve faydeli ve semereli şekilde, rakama müstenit malûmatla öğrendikten sonra kanaatim, herhâlde çok teşekkür, fevkalade minnettarlık yaratacak derecede olmuştur. İskân kanunumuzla muhacirlere yapılması lazım gelen fedakârlığı prensip olarak kabul ettikten sonra

bunun manasında; nereden olursa olsun gelecek kardeşlerimizin yüreğimizde ayrıca mevkii olduğunu ifade etmek ve onlara kendi ekmeğimizden ve yağımızdan ayıracağımız hisselerle hakkı hayat vereceğimiz taahhüdünü mündemiçtir. Görüyoruz ki bu taahhüdümüz yerine getirilmektedir, bu taahhüdün yerine getirileceği hakkındaki teminatı, resmî bir ağızdan da işiterek memnun olmuş bulunuyoruz.

Arkadaşlar, içerinizde muhaceret acısının ne olduğunu tatmayan bahtiyarlar vardır (*Hemen yok sesleri*). Fakat muhaceret denilen hâlin saikını behemehâl maddî ve manevî tazyikin icra ettiği tesirde aramalıdır. Binaenaleyh Suriye'den, Romanya'dan, Yugoslavya'dan, bilmem Bulgaristan'dan, şuradan buradan buralara iltica eden ve Şükrü Kaya Beyefendi'nin dediği gibi bütün emvalini hatta yok pahasına satarak değil tamamen terk ederek buraya kadar gelen vatandaşların gözünde okunan ıstırapın en derininin yüreklerinde mündemiç olduğuna ben kaniyim. Bahtiyar bir vaziyette bulunuyoruz ki bütün etrafımızda tarihin uzun zamanlarında kol atıp da orada herhangi bir tesirin altında bıraktığımız kardeşlerimizin hepsini himaye edecek yok merhametli, çok insani bir kucak vaziyetini muhafaza eden bir millet bulunuyoruz. Kendi hesabıma ve bütün millet hesabına açılan bu şefkatli kucağın bana ilham ettiği manzaradan fevkalâde mütehassis ve minnettar bir hâlde bulunuyorum. Bu kadar nazik bir vaziyette, oturduğu ve yaşadığı yerden evini, yurdunu bırakıp harice çıkmak vaziyetini gösteren vatandaşların, Türk milletinin şefkatli elini uzatması için gösterdikleri arzuya anında cevap vermek ve yetişmekliğimiz çok doğru olur. Çünkü bunların bir daha geriye dönmeleri imkânı yoktur. Onlar doğdukları yere karşı vaziyetlerini ifade bu şekilde yurtlarını bırakıp da limanlara gelmiş olan vatandaşların, kan kardeşlerimizin orada toplu bir hâlde vapur beklediklerini gördüğüm zaman, duyduğum teessürün ne dereceye kadar varit olduğunu anlamak üzere Dâhiliye vekili beyden bu suali sordum. Vekil beyefendi suallerimdeki miktarların mübalağalı olduğunu söylediler. Çok teşekkürle lâyıktır ki bu mik-

tar 10 bin olmasın da 4 bin olsun. Nihayet vekil beyefendinin vatandaşlarımızın tamamen yerleştirilmiş olduğunu bildiren te-
bşirâtı, bu teessürümü izale edecek mahiyettedir. Bu muhacirle-
rin vapurlarla nakledildiğine göre artık vapurlarla nakledilecek
kimse kalmamıştır manasını çıkarıyorum. Böyle ise çok teşek-
küre layıktır. Değil ise hariçteki vatandaşların bir an evvel na-
killeri için teshilât yapılmasını, yolunda gayret gösterilmesini ve
bilhassa mahiyetlerini bildiğim küçük küçük vapurlarla nakliyat
yapılmasından husule gelecek teahhure meydan verilmemesini,
kış gelmeden evvel bunların yerleştirilmelerini, hayat ve sıhhat-
leri üzerinde faydalı olacağından vekil beyefendiden bilhassa rica
ediyorum. Şükrü Kaya Beyefendi'nin hakikaten öz candan, gayet
açık ifade ettiği yeni Türkiye, millî Türkiye, mevcudiyetini mil-
liyetperverliğine medyun olan Türkiye, hiçbir zaman hariçteki
vatandaşların ıstıraplarına lakayt kalacak derecede insani vazife-
sini unutmamıştır ve unutmayacaktır. Onun içindir ki müteakabil
vaziyette, vatandaşlar arasındaki vaziyette müteakabiliyet şeklinde
mütehassis olacağımız noktasını, sözünü, hükûmetimizin derin
ve kuvvetli siyasetinin en güzel ifadesi olarak telâkki ediyorum ve
milletdaşlarımızdan buraya gelmek isteyecek olanlar için kuvvetli
bir mesnet telâkki ederim. Bu şekilde, sözümü bitirirken Dâhiliye
Vekâleti'nin ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Beyefendi'nin izaha-
tını şükranla karşılamakla iktifa ederim.

DAHİLÎYE VEKİLİ ŞÜKRÜ KAYA Bey (Muğla) —

Yaz ayları içerisinde, yani bundan bir iki ay evvel hakikaten Bul-
garistan'dan bir muhaceret cereyanı başlamıştı ve bu muhaceret
bir akın hâlini almakta idi. Fakat hariciyemizin yaptığı diploma-
tik teşebbüsler, Bulgaristan ve Romanya'daki bu akını tamamıy-
la durdurmuştur. Bunların mahallî tesiratla olduğunu da Bulgar
hükûmeti bize söylemiştir.

Bugün perakende, yani malını satmış yahut malı kalmamış, yola
düşmüş Türk muhacirleri haricinde büyük bir akına mâni olacak
gerek siyasi, gerek idari her türlü tedbirler alınmıştır.

Arkadaşımızın pek iyi söyledikleri gibi kış ortasında buraya gelecek muhacirler, memleketimizin kışlarının sert olması itibarıyla çok büyük ıstıraplara düşebilirlerdi. Onların çekeceği bu ıstırap memlekette çok büyük teessürler husule getirir, ilkbahardan itibaren memlekete gelmeleri daha muvafık olur. Bu kış ayları içerisinde beklediğimiz muhacirlerin miktarı, belki 100 evi geçmeyecek kadar olması iktiza eder. Eğer başkaca bir hadiset olmazsa.

Gelen muhacirlere bu gün kolaylığı, gerek lüzum ve ihtiyacı itibarıyla en çok ehemmiyet verdiğimiz iskân sahası Trakya muntakasıdır. Trakya'ya yalnız bu sene 12.000 muhacir yerleştirdik. Müfettiş-i umumî ve maiyetindeki müfettişler mütemadiyen bu işle meşguldürler. Hükûmet de elindeki kuvvetini sarf ederek bunların bu seneden itibaren müstahsil hâline geçmelerini temin edecek tedbirler almıştır. Kendilerine Hilâl-i Ahmer 5.000 lira göndermiştir, daha da 5.000 lira göndereceğini vadetmiştir. Huzuru âlinizde Hilâl-i Ahmer'e arz-ı şükran ederim. Diğer taraftan Ziraat Vekâleti de Ziraat Bankası ile anlaşarak bunlara gerek yiyecek ve gerek tohumluk olarak altı bin ton buğday göndermeyi karar altına almıştır. Bunu da şükranla yad ederim.

Geçen sene Büyük Meclisin kabul ettiği kanunun ihtiva ettiği maddeler çok mühim ve çok esaslıdır. Hükûmet derhâl bunun tatbikine geçmek üzere tedbirler almıştır. Evvelâ nazârî olan nizamname hazırlanmış ve çıkarılmıştır. Talimatnameler de hemen çıkmış denebilir. Nizamnameyi, Şûra-yı Devlet'in kabul ettiğini dün haber aldım. Kanunun derpiş ettiği hususi bir komisyon vardır. O komisyon devlet dairelerinin esaslı azalarından, en büyük memurlar ve hariçten seçilecek üç azadan mürekkeptir.

Bu komisyon toplandıktan sonra mesaisine başlayacaktır. Şunu arz etmek isterim ki efkâr-ı umumiyye ve Büyük Meclise hesap vermiş olmak için Devletin ön siyasetlerinden biri de tamamıyla nüfus siyasetidir ve bu nüfus siyasetimizde gelecek muhacirleri muntazam metot dâhilinde getirmek, yerleştirmek ve onları derhâl müsmir hâle koymaktır. Bu gayeye teveccüh edecek siyasi müzakerelerin de arifesinde bulunduğumuzu arz ederim (*Alkışlar*).

EK 2**5543 NUMARALI VE 19.9.2006 TARİHLİ İSKÂN KANUNU****İSKÂN KANUNU⁴³⁵**Kanun No. 5543Kabul Tarihi: 19/9/2006**BİRİNCİ BÖLÜM**
Amaç, Kapsam ve Tanımlar**Amaç**

MADDE 1 – (1) Bu Kanunun amacı; göçmenlerin, göçbebele-
rin, yerleri kamulaştırılanlar ile milli güvenlik nedeniyle yapılacak iskân çalışmalarını, köylerde fiziksel yerleşimin düzenlenmesine ilişkin uygulamaya esas şartları ve alınacak tedbirleri, iskân edilenlerin hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir.

Kapsam

MADDE 2 – (1) Bu Kanun; yurt dışından gelen göçmenle-
rin, yerleri kamulaştırılanların, göçbebelelerin ve milli güvenlik nede-
niyle yerlerinin değiştirilmesine karar verilenlerin iskânı ile köylerin
toplulaştırılmasına ve fiziksel yerleşimin düzenlenmesine ilişkin uy-
gulamaya esas alınacak tedbirlere dair hükümleri kapsar.

Tanımlar

MADDE 3 – (1) Bu Kanuna göre;

a) Tarımsal iskân: Bir aileye projesinde öngörülen miktarda tarım arazisi, işletme binası, konut, irat hayvanı, araç, gereç, tezgâh ve kredilerden bir veya birkaçının verilmesiyle yapılan iskândır.

b) Tarım dışı iskân: Bir aileye projesinde öngörülen miktarda arsa, konut, araç, gereç, tezgâh ve kredilerden bir veya birkaçının ve-
rilmesiyle yapılan iskândır.

c) Fiziksel yerleşim: Bir aileye, yerleşim yerinin elverişsizliği nedeniyle köylerin nakledilmesi veya dağınık yerleşim birimleri ve afet sonucu parçalanmış köylerin toplulaştırılması amacıyla veya köy gelişme alanından ihtiyaçlılara yapılacak arsa satışından sonra Bakanlıkça belirlenecek kredi miktarı üzerinden verilecek kredi desteğiyle yapılan iskândır.

ç) Göçebe: Yerleşik tarımsal faaliyetler dışında kalmış, sabit ve daimi bir konuta bağlı olmadan geçimlerini göçer hayvancılıkla sağlayan, tabiat ve iklim şartlarına göre yurt içinde yaylak ve kışlaklar arasında göçen, bu hayat tarzını kadimden beri sürdüren, aralarında hısımlık ilişkileri bulunan ve hayvancılık faaliyetlerini bir grup hâlinde yürüten Türk vatandaşlarıdır.

d) Göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu hâlde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır.

e) Serbest göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu hâlde Türkiye'ye gelip, Devlet eliyle iskân edilmelerini istememek şartıyla yurda kabul edilenlerdir.

f) İskânlı göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup özel kanunlarla yurt dışından getirilen ve bu Kanun hükümlerine göre taşınmaz mal verilerek iskânları sağlananlardır.

g) Münferit göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup yurdumuza yerleşmek amacıyla bir aile olarak gelenlerdir.

ğ) Toplu göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup iki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre yurdumuza yerleşmek amacıyla toplu olarak gelen ailelerdir.

h) Bakan: Bayındırlık ve İskân Bakanısıdır.

ı) Bakanlık: Bayındırlık ve İskân Bakanlığıdır.⁴³⁶

⁴³⁶ Bayındırlık ve İskân Bakanlığı 17.8.2011 tarihli ve 648 sayılı kanunla Çevre, Şehircilik Bakanlığına bağlanmıştır. Bakanlığın ismi 29 Ekim 2011'de Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM Göçmenlerin Kabulü

Göçmen olarak kabul edilmeyecekler

MADDE 4 – (1) Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunup da sınır dışı edilenler ve güvenlik bakımından Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenler göçmen olarak kabul edilmezler.

Münferit göçmen kabulü

MADDE 5 – (1) Türkiye'de yerleşmek isteyen Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunan kimselerden, Türk uyruklu ve Türkiye'deki birinci veya ikinci derecede bir yakını tarafından referans verilen veya bulundukları ülkedeki konsolosluk temsilciliklerimize bizzat müracaat eden ve bu Kanun hükümlerine göre Dışişleri ve İçişleri bakanlıklarınca yapılacak incelemelerden sonra uygun görülerek serbest göçmen vizesi alanlar, hükûmetten hiçbir iskân yardımı istememeleri şartıyla İçişleri Bakanlığınca serbest göçmen olarak kabul edilirler.

(2) Bu yolla geleceklerin pasaportlarına gerekli açıklama yazılır ve haklarında 8'inci madde hükümlerine göre işlem yapılır.

Toplu göçmen kabulü

MADDE 6 – (1) Yabancı ülkelerle yapılan anlaşmalar gereğince Türkiye'ye gelmek isteyen Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı kimseler, anlaşma hükümlerine göre ve Dışişleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca verilecek karar uyarınca İçişleri Bakanlığınca serbest göçmen olarak kabul olunurlar.

(2) Bunlar hakkında 8'inci madde hükümlerine göre işlem yapılır.

Türk soyundan olmanın ve Türk kültürüne bağlılığın tayin ve tespiti

MADDE 7 – (1) Göçmen olarak kabul edilecekler bakımından Türk soyundan olmanın ve Türk kültürüne bağlılığın tayin ve

tespiti, ilgili bakanlıkların görüşü alınarak Dışişleri Bakanlığının tek-
lifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile yapılır.

Geçici barındırma, göçmen belgesi verilmesi ve vatandaşlı- ğa kabul

MADDE 8 – (1) 5'inci ve 6'ncı maddeler uyarınca yurda top-
lu olarak kabul olunan göçmenler, sınırlarımızdan girdikten sonra gi-
riş noktalarındaki göçmen kabul merkezlerinde sağlık, gümrük, idari
ve nakil işlemleri tamamlanıncaya kadar misafir edilirler. Bu süre
içinde bakım, beslenme ve barınma ihtiyaçları Kızılay Derneğinin de
yardımlarıyla Bakanlıkça karşılıksız sağlanır.

(2) Bu giderler için Maliye Bakanlığınca ivedilikle ödenek ak-
tarılır.

(3) Özel kanunlarla yurdumuza getirilen iskânlı göçmenler,
sınırlarımızdan yurda girdikten sonra geçici veya kesin iskânları için
belirlenen yerlerin, serbest göçmenler ise yerleştikleri yerlerin en bü-
yük mülki amirine müracaatla kendileri ve aile fertleri için “Vatan-
daşlığa Girme Beyannamesi”ni imzalayarak “Göçmen Belgesi” alma-
ya mecburdur. Göçmen Belgesi, iki yıl için geçerli olup geçici kimlik
belgesi olarak kullanılır. Bu belgede, göçmenin bu Kanunun hangi
maddesi uyarınca yurda kabul edildiği belirtilir.

(4) Göçmen olarak kabul edilenler, gerekli işlemlerin ilgili
kuruluşlarca tamamlanmasından sonra Bakanlar Kurulu kararıyla
vatandaşlığa alınırlar. Küçükler; baba ve analarına, baba veya anaları
yoksa kan ve kayın hısımlarına bağlı tutulurlar. Kimsesiz gelen kü-
çükler, yaşlarına bakılmaksızın vatandaşlığa alınırlar.

(5) 4'üncü maddede sayılan engellerden herhangi birini
taşıdığı yurda girdikten sonra tespit edilen şahısların, göçmenlik
işlemleri iptal edilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İskân Esasları

İskân yardımları

MADDE 9 – (1) Göçmen, göçebe, yerleri kamulaştırılanlar ve millî güvenlik nedeniyle yerlerinin değiştirilmesine karar verilenlerin iskânı; şehir, kasaba ve köylerde, Bakanlıkça hazırlanacak plan ve projesine uygun olarak;

a) Öncelikle konut ve arsası,

b) Esnaf, sanatkâr ve tüccarlara, geçimlerini sağlayacak iş yeri ve arsası ile işletme kredisi,

c) Çiftçilere tarımsal projesinde öngörülen arazi, gerekli tarımsal girdiler, tarımsal yapılar veya arsası ile aynî ve nakdî işletme ve donatım kredileri,

ç) Hak sahiplerinin talepleri hâlinde, konut, iş yeri ve tarım arazisi kendileri tarafından bulunarak teklif edilmesi ve Bakanlıkça uygun görülmesi hâlinde toplu veya münferit olarak ailelere iskân kredileri,

verilmek suretiyle bu Kanun hükümlerine göre borçlandırma yoluyla yapılır.

(2) Tarımsal iskân projesinde öngörülen yıllık işletme ve donatım kredilerini, tarım arazilerinin devrinden sonraki iki yıl içinde istemeyen ailelere bu krediler kullandırılmaz.

(3) Bu Kanun uyarınca yurda kabul edilen göçmenlerin, güm-rükten muaf kullanılmış eşyalarıyla birlikte sınırlarımızdan girişle-rinden itibaren; yerleri kamulaştırılanlarla millî güvenlik nedeniyle iskân edilenlere ve göçebelere yeni iskân alanına nakledilmeye baş-ladıkları tarihten itibaren barındırma, yiyecek, yakacak ve tedavi yar-dımları ile bunlardan muhtaç durumda olanlara bir defaya mahsus olmak üzere yiyecek yardımları ve ayrıca yerleri kamulaştırılanlara geçici iskân için karşılıksız yardımlar yönetmelikte belirtilen süre, miktar ve şartlara göre yapılır.

(4) Yukarıda sayılanların yeni iskân alanına nakilleri, hazırla-nacak nakil projesine göre devlet tarafından karşılıksız olarak sağlanır.

İskanlı göçmenlerin iskânı

MADDE 10 – (1) Yurda kabul edilen iskanlı göçmenler, şartların elverdiği yerlerde Bakanlıkça bu Kanun hükümlerine göre iskan olunurlar. Ancak, Türkiye'ye geldikleri tarihten itibaren iki yıl içinde iskanını istemeyen göçmenler, Bakanlıkça iskan edilemezler ve yapılmakta olan karşılıksız yardımlar kesilir.

Göçbelerin iskânı

MADDE 11 – (1) Göçbeler, İçişleri Bakanlığı ile gerektiğinde diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının da görüşleri alınmak suretiyle Bakanlıkça uygun görülecek yerlere bu Kanun hükümlerine göre iskan edilirler. Ancak, iskan duyurusu tarihinin bitiminden sonra yüz seksen gün içinde müracaat etmeyen aileler iskan edilemezler.

Yerleri kamulaştırılanların iskânı

MADDE 12 – (1) Kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılacak baraj, baraj mücavir alanı, koruma alanı, havaalanı, kara yolu, demir yolu, fabrika, ekonomi ve savunma ile ilgili diğer tesislerin inşası, tarih ve tabiat kıymetlerinin korunması gibi amaçlar için veya özel kanunların uygulanması sebebiyle;

a) Taşınmaz mallarının kısmen veya tamamen kamulaştırılması sonucu yerlerini terk etmek zorunda kalan aileler,

b) Yapılan iskan planlama etütlerinin başladığı takvim yılı başlangıcından en az üç yıl önce kamulaştırma sahasında yerleşmiş olup da taşınmaz malı olmayan aileler,

talep ettikleri takdirde Bakanlıkça gösterilecek yerlerde bu Kanun hükümlerine göre iskan edilirler.

(2) Ancak, iskan planlama etütlerinin başladığı tarihten önce yerini terk etmiş olup kamulaştırılacak taşınmaz malı bulunan aileler iskan edilmezler. Bu tarihten geriye doğru üç yıl içerisinde, taşınmaz mallarını zorunlu hal olmadan ellerinden çıkaran ve yerine eşdeğerde veya daha fazla değerde taşınmaz mal almayan aileler yerlerini terk etmemiş olsalar dahi iskan edilmezler. Zorunlu hâller yönetmelikle belirlenir.

(3) Kamu kurum ve kuruluşlarınca kamulaştırılan alanlarda yerleşik olan ve kamulaştırmadan etkilenen ailelerden devlet eliyle başka yerde iskânını istemeyenler, yazılı başvuruları üzerine, ilgili valiliğin teklifi ve İçişleri Bakanlığının olumlu görüşü alınmak şartıyla Bakanlıkça kendi köy hudutları içinde gösterilecek bir yerde iskân edilebilirler.

(4) Bu madde kapsamına giren ve devlet eliyle iskânlarını isteyen ailelerden; iskân duyurusu tarihinin bitiminden sonra doksan gün içinde müracaat etmeyenler ile aldıkları veya alacakları kamulaştırma bedelinin, Bakanlıkça belirlenen miktarını; kamulaştırma bedelinin Bakanlıkça belirlenen miktardan az olması hâlinde ise kamulaştırma ve tezyidi bedellerinin tamamını, Bakanlık Merkez Muhasebe Birimi Hesabına yatırmayı taahhüt etmeyenler iskân edilmezler.

Millî güvenlik nedeniyle iskân

MADDE 13 – (1) Millî güvenlik nedeniyle iskân edilecek yerleşim ünitelerinde yaşayan ailelerin iskânı, Millî Güvenlik Kurulunun önerileri doğrultusunda Bakanlar Kurulunca alınacak kararda belirtilecek şekil ve şartlar çerçevesinde bu Kanun hükümlerine göre yapılır.

Gösterilen yerde iskânı kabul etmeyenler

MADDE 14 – (1) 10, 11, 12 ve 13. maddeler kapsamına giren hak sahibi ailelerin, Bakanlığın gösterdiği yerlerde iskân edilme-yi kabul etmemeleri hâlinde hak sahiplilik durumları Mahallî İskân Komisyonunca iptal edilir. Bu durumdaki aileler ikinci bir iskân talebinde bulunamazlar.

İskân duyurusu

MADDE 15 – (1) 11, 12 ve 13. maddeler uyarınca iskân edileceklerle, iskân şekli ve şartları bağlı bulundukları köy, kasaba veya ilçe merkezlerinde duyurulur. İskân duyurusu ve bu duyuru üzerine yapılacak müracaatların usul ve esasları yönetmelikle belirlenir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Fiziksel Yerleşim Düzenlenmesi

Fiziksel yerleşim

MADDE 16 – (1) Kırsal alanda fiziksel yerleşimin düzenlenmesi amacıyla;

a) Yerleşim yerinin elverişsizliği sebebiyle yerinde kalkındırılmasına imkân olmayan köyler ile altyapı hizmetlerinin pahalıya mal olacağı tespit edilen yerleşim birimlerinin daha elverişli bir yerleşim yerine nakledilmesi,

b) Birden fazla istekli köy veya bir köy hudutları içinde kalan mahalle, kom, mezra ve benzeri dağınık yerleşim ünitelerinin mevcut yerleşim ünitelerinden birinde veya yeni bir yerleşim yerinde toplulaştırılması,

c) Afet nedeniyle parçalanmış köylerde, afete maruz kalmayan ailelerin talepleri hâlinde yeni yerleşim yerine ekleme yapılması,

ç) Nakli, toplulaştırılması ve fiziksel yerleşim iyileştirilmesi yapılacak köylerin imar planlarının yapılması, onaylanması ve bu planlara uyulmasının sağlanması, ayrıca onaylanmış köy imar planlarına göre ayrılan alanlardan istekli hak sahiplerine arsa satılması,

d) Çevrenin iklimine, sosyal ve ekonomik şartlarına, yapı malzemesi imkânlarına uygun nitelikte konut, tarımsal işletme binaları ve sosyal tesislerin tiplerinin ve uygun yerleşim modellerinin araştırılması, teknik yardım niteliğindeki tip projelerin hazırlanarak istekli köy veya köylülere verilmesi, gerektiği hâllerde köylerde sosyal, kültürel, idari, ekonomik yapı ve tesisler ile köy içi altyapılarının yapılması,

e) Nakil, toplulaştırma ve fiziksel yerleşim iyileştirilmesi uygulamaları tamamlanan köylerde, daha sonraki yıllarda rezerv arsa-lardan satın alan ailelere, kendi evini yapana yardım metodu ile kredi açılması, hizmetleri, imar mevzuatına uyularak hazırlanacak plan ve projelere göre yapılır veya yaptırılır. Gerektiğinde, yönetmelikte belirtilen esas ve usuller dâhilinde hak sahibi ailelere borçlanmaya tâbi olmak kaydıyla konut ve işletme binası için nakdi kredi açılır.

(2) Ancak, birinci fıkranın (a) ve (b) bentlerindeki hizmetlerin yapılabilmesi için köy seçmen listesinde kayıtlı olanların yarısından bir fazlasının, o yerin en büyük mülki amirliğine yazılı müracaatı esastır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İskânda Aile, İskân Komisyonları ve
İskân Tedbirleri

İskânda aile kabul edilecekler

MADDE 17 – (1) Bu Kanunun uygulanmasında aile bir bütün olarak kabul edilir ve aşağıda sıralananlar aile sayılır.

a) Karı ile koca,

b) Evlenmemiş çocuklar, ana ve baba ile veya bunlardan sağ olanı ile birlikte,

c) Evli çocuklar, evli torunlar ile çocuksuz erkek ve kadın dul- lar başlı başına,

ç) Anasız ve babasız kardeş çocuklar birlikte ve eşit hisselerle, bir aile olarak iskân edilirler.

Komisyonlar

MADDE 18 – (1) Bakanlıkça ihtiyaç duyulması hâlinde, Bakanın veya görevlendireceği kişinin başkanlığında, gerekli görülecek diğer bakanlık ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir Merkezi İskân Komisyonu kurulur.

(2) Bu komisyon, göçebelerin, göçmenlerin, yerleri kamulaştırılanların ve millî güvenlik nedeniyle iskân edilecek ailelerin ekonomik, sosyal ve sağlık şartlarına göre yerleştirilecekleri yerleri ve iskân programlarını tetkik etmek, iskâna yarayacak taşınmaz malları araştırıp bulmak, iskân ödeneklerini sağlamak ve harcanmasını kararlaştırmak, iskân konusunda görevli bakanlık ve kuruluşlarla iş birliği yapmak gibi görevleri yerine getirir.

(3) Bu Kanun hükümlerine göre iskân edilecekleri tespiti ve taşınmaz mal tahsisine mahallîn en büyük mülki amirinin veya gö-

revlendireceği kişinin başkanlığında; bayındırlık ve iskân, tapu, maliye, tarım ve gerektiğinde ihtiyaç duyulacak konularda hizmet veren kamu kurum ve kuruluşlarının görevlilerinden teşekkül edecek Mahallî İskân Komisyonu yetkilidir.

(4) Bu komisyonlar, eldeki bilgi ve belgelere göre iskân edileceklerin hak sahibi olup olmadıklarına dair karar alırlar.

(5) Bu maddede belirtilen komisyonların çalışma usul ve esasları, Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Temlik ve tescil

MADDE 19 – (1) Bu Kanun hükümlerine göre verilen taşınmaz malların temlikine, vali ve kaymakamlar yetkilidir. Dağıtım defter veya kararlarının vali veya kaymakamlarca onanması, temliktir. Onaylı defter veya kararlardaki miktarlar geçerlidir.

(2) Verilen taşınmaz mallar, temlik tarihinde yaşayan aile fertleri adına eşit hisselerle temlik ve tapuya tescil ettirilir.

Mülkiyete ve bedele ilişkin ihtilaflar

MADDE 20 – (1) Temlik edilmiş olan taşınmaz mallar mülkiyetine ilişkin olarak açılacak davalarda, davalı yeni malik ile birlikte tapudaki tescil durumuna göre hazinedir.

(2) Temlik tarihinden itibaren bir yıl geçtikten sonra malın kendisine ait olduğunu iddia edenler tarafından, el koyma tarihindeki rayiç bedel üzerinden dava açılabilir.

Devir, takyit ve geri alma

MADDE 21 – (1) Bu Kanuna göre verilen taşınmaz mallar temlik tarihinden itibaren on yıl süre ile hiçbir suretle satılamaz, bağışlanamaz, terhin edilemez, tapu kütüğüne satış vaadi şerhi konulamaz ve haczolunamaz. Bu taşınmazların tapularına bu yolla kayıt düşülür.

(2) Bu Kanuna göre hak sahiplerine verilen arazi, arsa, iş yeri, konut ve tarımsal tesislerin; takyit süresi içinde askerlik, tutukluluk, afet ve belgelendirilmiş uzun hastalık gibi geçerli bir özrü olmaksızın

kendileri tarafından işletilmediği, oturulmadığı veya satıldığı, kiraya verildiği, gelir elde etmek maksadıyla üçüncü kişilere kullandırıldığı tespit olunduğunda, Mahallî İskân Komisyonunca hak sahiplilik durumu iptal edilir, iskân amaçlarında kullanılmak üzere tapu kaydının iptali ile Hazine adına tescili mahkemeden istenir.

Taşınmazların fuzuli işgalden korunması

MADDE 22 – (1) Bu Kanunun uygulanması amacıyla sağlanan veya hak sahiplerine verilecek yapılar, arsa ve araziler; kimin işgali altında olursa olsun o yerin en büyük mülki amirinin yazılı emirleriyle kolluk kuvvetlerince boşaltılır ve kendilerine teslim olunur. Bunlara vuku bulacak tecavüzlerde de o yerin en büyük mülki amirleri kolluk kuvvetlerini kullanarak tahliye yetkilidir.

İskân işlerinin yürütülmesi

MADDE 23 – (1) Bu Kanun hükümlerine uygun olarak iskân edilenlerin istihkaklarının eksiksiz olarak vaktinde dağıtılıp teslim olunmasına ve üretici hâle getirilmesine ait işler ile diğer iskân işleri Bakanlığın mahallî teşkilatınca yürütülür. Bakanlığa ait personel, araç ve gerecin yetersiz olduğu yerlerdeki vali ve kaymakamlar; kendi il ve ilçelerindeki yargı organları hariç, Devlet memurları, özel idare ve belediye personeli ile araç ve gereçlerden uygun gördüklerini, iskân olunanları yerleştirmek, bunlara verilecek yerleri ölçmek, dağıtmak ve inşaatları kontrol etmek gibi iskân ve nakil işlerinde görevlendirmeye yetkilidir. Görevlendirilen personel öncelikle bu işleri yapmaya zorunludur.

(2) Zaruri durumlarda Genelkurmay Başkanlığından izin alınmak kaydıyla yukarıda belirtilen hizmetlerde Silahlı Kuvvetler personelinde de yararlanılabilir.

Proje kredisi

MADDE 24 – (1) Bu Kanuna göre iskân edilenlerin tespit edilecek hayat seviyesine kavuşabilmeleri için geliştirme, yan gelir temini gibi tedbirler, Bakanlık ile diğer ilgili kurum ve kuruluşlarca ortaklaşa hazırlanacak plan ve projelere göre yürütülür. Bu projelerde

yer alan tarım araç ve gereçleri, iskânlı ailelerin kooperatif kurmaları şartıyla kullanılır.

(2) Hayat seviyesinin tespitinde, kredi verilmesinde ve bu kredilerin yerinde kullanılmaması hâlinde uygulanacak usul ve esaslar yönetmelikte belirtilir.

ALTINCI BÖLÜM

Mali Hükümler

Gelirler

MADDE 25 – (1) İskâna ilişkin olarak;

a) Resmî ve özel, yerli ve yabancı kurumlar ile şahıslar ve milletlerarası göçmen ve mülteci teşkilatları tarafından yapılacak maddi yardımlarla nakde çevrilecek yardımlar,

b) Yabancı devletlerden göçmenler için alınacak tazminatlar,

c) İskân amaçlı alınmış, tahsis edilmiş veya inşa sonrası elde edilmiş ancak çeşitli nedenlerle hak sahiplerine devredilememiş taşınmaz malların ihale usullerine göre satışından elde edilen gelirler,

ç) Hak sahiplerine yapılan arsa satışlarından sağlanan gelirler,

d) Kamulaştırma bedelleri ile tezyidi bedel davaları sonucunda alınan paralar,

e) Geri ödeme tahsilatlarından sağlanan gelirler,

f) Diğer hibe, yardım ve gelirler,

genel bütçeye gelir kaydedilir.

Giderler

MADDE 26 – (1) İskâna ilişkin giderler;

a) Arazi ve arsa satın alma veya kamulaştırma bedellerini,

b) Borçlandırmaya tâbi bilumum tesis ve inşaat harcamalarını,

c) Kredi ödemelerini,

ç) Barındırma giderlerini,

d) Bu Kanunun 9'uncu maddesine göre yapılacak karşılıksız yardım giderlerini,

e) İskân hizmetlerinin gerektirdiği taşınır ile taşınmaz mal kiralınması ve satın alınması giderlerini,

f) İskân hizmetleri için etüt, plan, proje, harita ve araştırma yapma, yaptırma giderlerini,

g) Bu Kanun kapsamında yapılacak her türlü bina, tesis ve donatıları ile altyapı yapım giderlerini,

ğ) Kamulaştırma bedellerinin iadesine ilişkin giderleri,

h) Kırtasiye, yayın, büro malzemeleri, haberleşme, ilan, sigorta, mahkeme, noter giderlerini,

ı) İskân hizmetlerinin gerektirdiği diğer giderleri,

i) İskân hizmetleriyle ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına yaptırılacak işlerin bedellerini,

kapsar.

(2) İskâna ilişkin giderler Bakanlık bütçesine bu amaçla konulacak ödeneklerle karşılanır.

Borçlandırma, teminat ve vadesinde ödenmeyen borçlar

MADDE 27 – (1) İskân ve fiziksel yerleşim düzenlemele-
rinde hak sahipleri; kendilerine verilen taşınmazlardan dolayı, ka-
mulaştırılan ve satın alınan taşınmaz mallar için kamulaştırma veya
satın alma bedelleri, yapılar için maliyet bedelleri, Hazine arazileri
için rayiç bedelleri üzerinden borçlandırılırlar. Ancak, iskân amacı-
yla kamulaştırılmış, satın alınmış, inşa edilmiş olup çeşitli nedenlerle
tahsisleri bir yıl içinde yapılmamış taşınmaz mallar yeniden iskân uy-
gulanmasına alındığı takdirde, yeni hak sahipleri bu taşınmaz malların
rayiç bedelleri üzerinden borçlandırılırlar.

(2) Borçlandırma muameleleri, aile fertleri veya kendi başlarını
na iskân edilenlerin adına yapılır.

(3) Taşınmaz mallara ait borçlandırma bedelleri faizsiz olarak
tahsil olunur. Bu Kanun uyarınca açılacak işletme ve donatım kredi-
leri ile fiziksel yerleşimi düzenleme amacıyla yapılacak taksitli arsa
satışları ve aileye verilen konut ve işletme binası kredileri faize tâbidir.

(4) Taşınmaz malların borçlandırılmasında ödemesiz süre ve

vade, açılacak kredilerin ve arsa borçlarının faiz nispeti ve vadeleri ile borçlandırma ve kredilendirmeye ait diğer hususlar yönetmelikte belirtilir.

(5) Millî güvenlik nedeniyle iskâna tâbi tutulan ailelerin veya fertlerin borçlandırılıp borçlandırılmayacağı, borçlandırıldığı takdirde borçlanma usul ve esasları Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenir.

(6) Bu Kanun hükümlerine göre borçlandırma suretiyle yapılan iskân yardımlarının tamamı için, verilecek taşınmaz mallarda Hazine lehine birinci derecede ve birinci sırada ipotek tesis edilir.

(7) Erteleme sebepleri dışında kalıp da muaccel hâle gelen alacaklar, Bakanlıkça millî bir bankayla yapılacak protokol çerçevesinde takip ve tahsil olunur. Erteleme sebepleri yönetmelikle belirlenir.

(8) Borçlunun haczedilebilir taşınır malı bulunmadığı veya borcuna yetmediği takdirde, borcun tamamı muacceliyet kesbeder ve bu Kanuna göre verilen veya kredi açmak suretiyle sağlanan taşınmaz malların tapu kayıtları mahkeme kararıyla Hazine adına tashihen tescil edilir ve bu taşınmaz malların iade işlemleri 29'uncu madde hükümlerine göre yürütülür.

(9) İskân edilen ailelere verilen taşınmaz mallar, gerek idarenin ve gerekse iskân edilen ailelerin istek ve rızaları dışında geri alındığı takdirde, geri alınmadan dolayı eksilen istihkaklarının karşılanması maksadı ile yapılacak kamulaştırma ve satın alınmadan doğan ilave bedeller geri verilecek paralar tertibinden karşılanır.

Borçlandırmadan tenkis edilecek değerler

MADDE 28 – (1) Bakanlık Merkez Muhasebe Birimi Hesabına yatırılmış kamulaştırma bedelleri, borçlandırma bedellerinden düşülür; fazlası iade edilir; eksik kaldığı takdirde bu Kanun hükümlerine göre ilgililer borçlandırılır. Yatırılmış kamulaştırma bedelleri, borçlandırma ve/veya iade tarihi itibarıyla güncelleştirilir.

Verilen taşınmaz malların geri alınmasında iade işlemleri

MADDE 29 – (1) Mahkeme kararı ile taşınmaz malların geri

alınması hâlinde, evvelce ödenen taksitler veya zaruri ve faydalı giderler, geri verilecek paralar tertibinden iade edilir.

Borçlandırmasız hizmetler, harcamalar

MADDE 30 – (1) Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin olarak yapılacak; karşılıksız iskân yardımları, altyapı tesisleri, sosyal, kültürel, idari, ekonomik ve diğer tesisler, imar planları ve teknik yardım niteliğindeki tip projeler karşılıksız olarak yapılır veya yaptırılır.

Sari taahhüt yetkisi

MADDE 31 – (1) Ödemesi yapılacak proje, inşaat ve benzeri hizmetler için, her yıl ödenecek miktarı yılı ödenek tutarının yüzde ellisini geçmemek şartıyla beş yıla kadar gelecek yıllara sari taahhüde Bakan yetkilidir.

Kamulaştırma bedelleri

MADDE 32 – (1) 12'nci maddede belirtilen nedenlerle veya özel kanunlar gereğince taşınmaz malları kamulaştırılanlardan iskânını isteyenlerin kamulaştırma bedelleri ile tezyidi bedel davası sonucu alacakları paralar, kamulaştırmayı yapan kuruluşça bu taşınmaz mallarla ilgili her türlü vergi, resim ve harçlar kesildikten sonra, Bakanlıkça tespit edilen miktar veya kamulaştırma bedeli ve tezyidi bedel kadar iskân edilecekler adına Bakanlık Merkez Muhasebe Birimi Hesabına yatırılır. Vergi, resim ve harçlar ise kamulaştırmayı yapan ilgili kuruluşlara ödenir.

(2) İskân hakkı doğan aynı aile fertlerinin ayrı ayrı kamulaştırma bedeli alacağının olması hâlinde ve aile fertlerinin tamamı iskân istedikleri takdirde, ilgili kuruluşça bunlara ait kamulaştırma bedelleri toplu hâlde Bakanlık Merkez Muhasebe Birimi Hesabına yatırılır.

Kamulaştırmayı yapan kuruluş bütçesine gerekli iskân ödeneğinin konması

MADDE 33 – (1) 12'nci madde kapsamına giren ailelerin iskânı için ana projeyi yürüten kuruluşun bütçesinde yeniden yerleşimi

de kapsayacak şekilde gerekli ödenekler ile 13'üncü madde uyarınca iskânı yapılacaklar için gerekli iskân ödeneği ve kamulaştırılacak taşınmaz malların kamulaştırma ödenekleri, Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle kamulaştırmayı yapacak kuruluşlar tarafından Bakanlık bütçesine transfer edilmek üzere bu kuruluşların kendi bütçelerine konulur.

YEDİNCİ BÖLÜM

Muafiyetler

Gümrük muafiyetlerinden yararlanma

MADDE 34 – (1) Bu Kanun hükümlerine göre kabul edilen göçmenlerin, bir aile veya aile sayılan kişiler ile bir köy, mahalle veya topluluk olarak yurda getirecekleri kullanılmış zati, mesleki ve ev eşyaları bir defaya mahsus olmak üzere gümrük vergileri ile damga vergisinden ve diğer her türlü resim, vergi ve harçlardan muafıdır.

Muamelelerle ilgili muafiyetler

MADDE 35 – (1) Göçmenlerin pasaportları üzerinde yapılacak vize muamelesi ile kendilerine verilecek eşya belgeleri her türlü resim ve harçtan muafıdır. Göçmen, göçebe, millî güvenlik nedeniyle ve kamulaştırmadan etkilenen ailelerden iskân edilenlere bu Kanun hükümleri gereğince yapılacak iskân yardımı gümrük ve vergi muafiyeti, tabiiyet, nüfusa ve tapuya tescil ve nakil işlemleri dolayısıyla gerek kendileri tarafından verilecek gerekse ilgili dairelerce düzenlenecek her türlü evrak damga vergisi ile sair resim ve harçlardan muafıdır.

İskân yoluyla verilen taşınmaz malların vergilerden muafiyeti

MADDE 36 – (1) Bu Kanun hükümlerine göre temlik edilen arsa, arazi ve yapılardan bu temlik dolayısıyla veraset ve intikal vergisi ve ferağ harcı alınmaz; noterlerce yapılacak iskân ile ilgili taahhütnâme ve borçlanma senetleri ve bu konuda düzenlenen belgeler damga vergisi ve harca tâbi değildir.

(2) Bu Kanuna göre gerek borçlandırılarak ve gerekse peşin bedelli olarak verilen bütün arsa, arazi ve yapılar harçsız tapuya tescil edilerek tapu senedi verilir. Temlik, tefviz, borçlandırma ve ipotek işlemleri koyup kaldırma muameleleri, damga vergisi ve harca tâbi tutulmaz.

(3) İskân hizmetlerine ilişkin her türlü tapu muamelesinden döner sermaye katkı payı alınmaz.

Askerlik muafiyeti

MADDE 37 – (1) Göçmenlerin askerlikle ilgili muafiyetleri ve bu muafiyetlerden yararlanma usulleri, 21/6/1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Kanunundaki esaslara göre yürütülür.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Tahsis, devir ve temlik edilecek arazi ve arsalar

MADDE 38 – (1) Özel kanunlarda yazılı hükümler saklı kalmak kaydıyla bu Kanun uygulamalarında kullanılabilecek arsa ve araziler aşağıda belirtilmiştir:

- a) Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan araziler.
- b) Devletin özel mülkiyetinde bulunup da kamu hizmetlerine tahsis olunmamış ve kullanılmayan arazi ve arsalar.
- c) Bir veya birkaç köy, kasaba ve şehir orta malı olan ve tahsis amacı değiştirilmek suretiyle Hazine adına tescil ettirilen araziler.
- ç) Hazineden bedelsiz olarak belediyelere devredilmiş ve maksada tahsis edilmemiş olup 20/7/1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu amaçları dışında kalan yerler.
- d) İşlenmeye elverişli olmayan tuzlu, alkali, taşlık ve benzeri topraklardan devletçe ıslah suretiyle elde edilen araziler.
- e) Bakanlık tarafından gerçek ve tüzel kişilerden satın alınacak veya kamulaştırılacak arsa ve araziler.
- f) Köy tüzel kişiliğine ait arazi ve arsalar.

(2) (a), (b), (c) ve (d) bentlerinde belirtilen arsa ve araziler Maliye Bakanlığınca bu amaçla kullanılmak üzere tahsis edildikten sonra; (ç), (e), (f) bentlerinde belirtilen arsa ve araziler ise işlemleri sonuçlandıktan sonra iskân hizmetlerinde kullanılır.

Köy tüzel kişiliğine ait arsa ve araziler

MADDE 39 – (1) Köy tüzel kişiliğine ait arsa ve araziler, köy ihtiyar heyetince karar verildiği takdirde bu Kanun kapsamında kullanılabilir. Bu tür arsa ve arazilerin kıymet takdiri köy ihtiyar heyetince yapılır, arsa ve arazinin hak sahiplerine satışından elde edilen para köy bütçesine gelir kaydedilir.

Seçilemeyecek arsa ve araziler

MADDE 40 – (1) Bu Kanun kapsamında kullanılacak arsa ve araziler, özel kanun hükümleri ve millî güvenlik nedeniyle tahsis edilmiş veya 18/12/1981 tarihli ve 2565 sayılı Askerî Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu hükümlerine göre tesis edilecek askerî yasak bölgeler ve güvenlik bölgeleri sınırları kapsamında kalan yerlerden seçilmez.

(2) Ancak zorunlu hâllerde söz konusu arsa ve araziler ilgili kurumların uygun görüşü doğrultusunda kullanılabilir.

Ortak tesis ve yapıların tescili

MADDE 41 – (1) Bu Kanun hükümleri uyarınca karşılıksız yapılan ortak tesis ve yapılar, kullanım amacına göre ilgili tüzel kişilik adına tapuya tescil edilir.

(2) Bu ortak yapı ve tesislerin korunması, bakım ve onarımı ile amacına uygun olarak kullanılmasından, adına tescil işlemi yapılan tüzel kişilik sorumludur. Belirtilen hususların yerine getirilip getirilmediği, mülki amirlerince kontrol edilir ve gerekli tedbirler alınır.

Gönüllü katkı

MADDE 42 – (1) Bu Kanunun uygulamasına ilişkin hizmetlerin hızlandırılabilmesi için iskâna tâbi kimselerin gönüllü katkılarından yararlanır.

Devir ve intikal eden hükümler

MADDE 43 – (1) Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce iskân uygulamaları tamamlanmış olan aileler ile taahhütname verenlerden işlemleri devam edenlerin hak ve mükellefiyetleri saklı olup bu konuda ortaya çıkacak ihtilaflar, bu Kanundan önceki mevzuata göre çözümlenir.

Tahsil imkânsızlığı sebebiyle terkin

MADDE 44 – (1) Yapılacak takip sonunda tahsili imkânsız veya tahsili için yapılacak giderlerin alacaktan fazla olacağı anlaşılan sözleşmeye bağlanmış alacaklar ile gerçek ve tüzel kişilerden olan alacaklardan 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun 106'ncı maddesindeki parasal miktara kadar olanları terkin etmeye Bakan yetkilidir.

Bütçeye ödenek konulması

MADDE 45 – (1) Bu Kanunda yazılı görevlerin gerektirdiği etüt, araştırma, planlama, projeleme ve uygulama işleri Bakanlıkça yapılır veya yaptırılır.

(2) İskân işleriyle ilgili teknik ve idari personel, hizmet içi eğitim yapılacak kamu yapı ve tesisleri giderleri, Bakanlık bütçesine konulacak ödeneklerden karşılanır.

Yeni yerleşim yerinde ilgili kurum ve kuruluşlarca yapılacak hizmetler

MADDE 46 – (1) Bu Kanunun 10, 11, 12 ve 13'üncü maddeleri gereğince yapılacak iskânlarda elektrik, okul, sağlık evi ve benzeri tesisler ile altyapı hizmetleri ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri doğrultusunda Bakanlıkça yapılır veya yaptırılır.

Yönetmelik düzenleme yetkisi

MADDE 47 – (1) Bu Kanunla, yönetmelikle düzenlenmesi öngörülen hususlar ile bu Kanunun uygulanmasına ait diğer düzenlemeler, ilgili bakanlık ve kuruluşların da görüşleri alınarak Bakanlıkça düzenlenecek ve altı ay içerisinde çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Yürürlükten kaldırılan hükümler

MADDE 48 – (1) 15/5/1959 tarihli ve 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunun ek 7'nci maddesi ile 14/6/1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu ek ve değişiklikleri ile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır.

GEÇİCİ MADDE 1 – (1) Başbakan, Bulgaristan'dan zorunlu göçe tâbi tutulup Türkiye'ye gelerek yerleşmek isteyen Türk soylu kişilerle ilgili olarak bu Kanun çerçevesinde yapılacak işlemler ile alınacak kararların genel koordinasyonu ve bu kişiler için yapılan veya yapılacak konutların proje, yapım, kontrol ve hak sahibi seçimi, tahsis ve dağıtımı, kişiler adına temlik ve tapuda tescili ile borçlandırma konularında Toplu Konut İdaresi Başkanını görevlendirebilir.

(2) Bu Kanun uyarınca hak sahibine tahsis edilmiş olan konutun, takyit süresi içerisinde; iş yeri, ticarethane ve sair biçimde amacı dışında kullanılması ya da satış vaadi şerhi konulması, devredilmesi, satılması veya terhin edilmesi hâllerinden birinin ya da birkaçının valiliklerce tespit edilmesi üzerine ya da konut bedelinin geri ödenmesine ilişkin borçlanma taksitlerinin yatırılmamış olması gibi hâllerde, söz konusu taşınmazın, aynı durumdaki göçmenlerin hizmetinde kullanılmak maksadıyla tapu kaydının iptali ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı adına tescili Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından mahkemeden istenir. Mahkemece tapu kaydının iptaline ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı adına tesciline karar verilen konutlar, Toplu Konut İdaresi Başkanlığının talebi üzerine, bu Kanun ve 4/12/1984 tarihli ve 3091 sayılı Taşınmaz Mal Zilyedliğine Yapılan Tecavüzlerin Önlenmesi Hakkında Kanun çerçevesinde valiliklerce tahliye edilir.

(3) Mahkeme kararı ile taşınmaz malların geri alınması hâlinde, evvelce ödenen taksitler veya yapılan zaruri ve faydalı giderlerle taşınmaz maldan elde edilen intifaın bedelleri karşılıklı olarak hesap edilir, değerlerdeki fazlalıklar taraflarca iade edilir. Bu işlemlerden doğan bakiye alacaklar, Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca genel hükümlere göre takip ve tahsil olunur.

(4) Bu madde kapsamında açılacak dava ve takiplerde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.

(5) Bulgaristan'dan zorunlu göçe tâbi tutulup Türkiye'ye gelerek yerleşmek isteyen Türk soylu kişilere yaptırılan konutlardan almak üzere müracaat ederek para yatıranlardan konut sahibi olmayanların, bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içerisinde müracaat etmeleri hâlinde yatırdıkları bedel, yatırıldıkları tarihten itibaren işleyecek kanuni faizi ile birlikte kendilerine ödenir. Görülmekte olan davalar da bu hükme göre sonuçlandırılır. Süresi içerisinde müracaat etmeyen soydaşların yatırmış oldukları bedel, göçmen konutları hesabına gelir kaydedilerek toplanmış bulunan paralar bu şekilde tasfiye edilir. Bu fıkra hükümlerini uygulamaya ilişkin gerekli düzenlemeleri yapmaya Toplu Konut İdaresi Başkanlığı yetkilidir.

GEÇİCİ MADDE 2 – (1) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 2510 sayılı Kanun ve anılan Kanunun ek ve tadilleri gereğince hak sahibi olup da iskân edilemeyen aileler bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak iki yıl içinde valiliklere ve Bakanlığa yazılı olarak müracaat ettikleri takdirde, bunlara hak sahibi oldukları tarihte yürürlükte olan Kanun hükümleri ve aşağıdaki esaslar dâhilinde iskân yardımı yapılır:

a) Bu ailelerin hâlen muhtaç durumda olması gerekir. Ailelerin muhtaçlık durumlarının tespiti için asgari ücretin yıllık tutarı esas alınır.

b) İlk iskân kararında adı geçen ve hâlen yaşayan aile fertleri, bir bütün olarak bu yardımdan yararlanırlar. Mirasçılara bu hak tanınmaz.

c) Evlenmek suretiyle aileden ayrılan kadın ve erkekler, müstakil aile olarak bu yolda iskân yardımı isteyemezler.

ç) İlk iskân kararının verilmiş tarihi ile bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih arasında taşınmaz mal edinen aileler, bu taşınmaz malları devir ve temlik etmiş olsalar dahi bu yardımdan yararlanamazlar.

d) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıl içerisinde müracaat etmeyenlerle Bakanlığın yapacağı iskân yardımını herhangi bir nedenle istemeyenler, gösterilen yeri kabul etmeyenler

ve iskân edildikleri yeri terk edenler, ikinci bir iskân talebinde bulunamazlar ve iskân hakları kaybolur.

e) Verilen taşınmaz mallar aile fertleri adına eşit hisselerle tapuya tescil ettirilir. Taşınmaz mallar on yıl süreyle hiçbir şekilde satılamaz, bağışlanamaz, terhin ve haczedilemez. Tapularına bu yolda kayıt düşülür.

(2) Bu madde hükümlerine göre yapılacak harcamalar Bakanlık bütçesinden karşılanır.

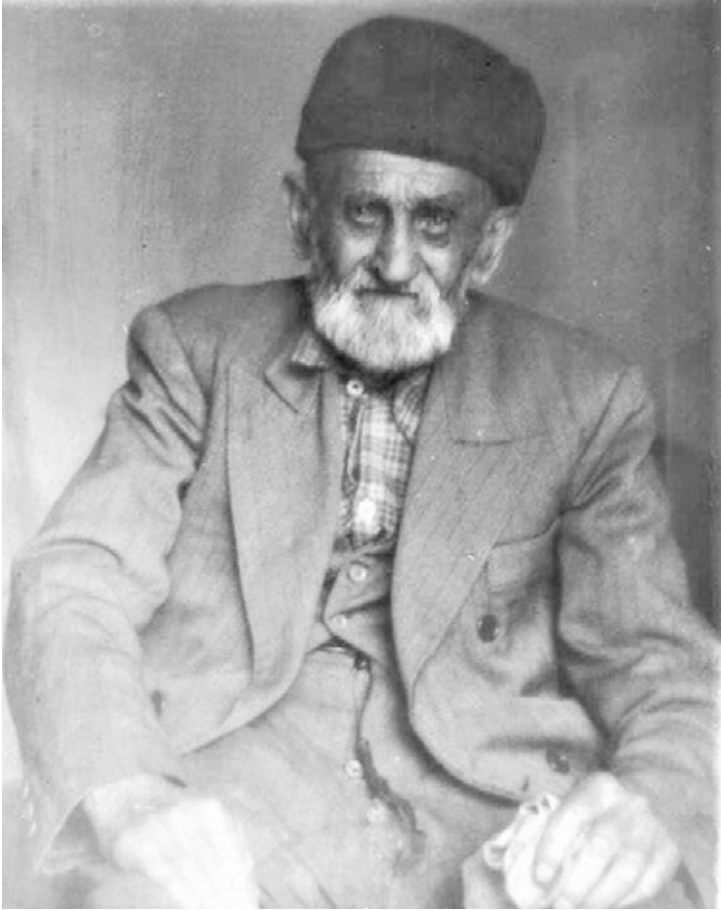
GEÇİCİ MADDE 3 – (1) Bu Kanunun öngördüğü yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, mevcut tüzük ve yönetmeliklerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

Yürürlük

MADDE 49 – (1) Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 50 – (1) Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür. 25.9.2006

1924 mübadili Necip oğlu Tefvîk [Kırca]'nın vefatından kısa bir süre önce çekilmiş fotoğrafı (Vefatı 1959)

EK 3**1924 MÜBADİLİ NECİP OĞLU TEVFİK [KIRCA]'YA AİT TASFİYE
TALEPNAMESİ**

1924'te Yunanistan'ın Kozana Vilayeti Kayalar Kazası Haydarlı Köyü'nden 1865 doğumlu Necip Oğlu Tevfik [Kırca]'nın Muhtelit Mübadele Komisyonu'na takdim eylediği ve karşılığında Türkiye'ye geldiğinde değerlendirilip bıraktığı mal ve arazilerine karşılık verilmek üzere doldurulmuş Tasfiye Talepnamesi örneğidir. Necip oğlu Tevfik, Sivas Suşehri'ne yerleştirilmiş ancak diğer mübadiller gibi, memleketlerinde bıraktıkları malların büyük çoğunluğunu burada alamamıştır.

Necip oğlu Tevfik 1909'da İstanbul'a gelip Kazasker Mahmud Efendi Medresesi'ni okurken 31 Mart Hadisesi ve Hareket Ordusunun gelmesi üzerine talebeliğini yarıda bırakıp memleketine geri dönmüştür. Köyünden İstanbul'a gönderilen tek okumuş kişi olduğundan devamlı Selanik'ten Haydarlı'ya gazete getirtirmiş. Suşehri'ne mübadil olduktan sonra köy camilerinde fahri imamlık yapmış ve 1959'da vefat etmiştir.

Bu belgeyi bizimle paylaşan değerli arkadaşım L. Kürşat Kırca'ya teşekkür ederim.

Kayıt numarası: 317

İHTAR

Ashab-ı müracaatın yanlış veya mübalağalı beyanname ita etmesi ve aksi hâlin kendi zararını mucib olacağı ihtar olunur.

TASFİYE TALEPNAMEŞİ

Zirde vaziyül-imza 30 Kanun-ı Sani sene 1923 tarihli mübadele mukavelenamesi mucibince atide irae olunan emval-i menkule ve gayr-ı menkulemin muhtelit mübadele komisyonu marifetiyle menafime muvafık surette tasfiye edilmesini rica ederim.

Müstedinin Hüviyeti

İsim ve pederinin ismi	Tevfik bin Necib	
Memleketi	Livası	Kozana
	Kazası	Kayalar
	Şehri	Kayalar
	Karyesi	Haydarlı
El-yevm sakin bulunduğu mahal	Livası	Kayalar
	Kazası	Kayalar
	Şehri	Kayalar
	Karyesi	Haydarlı
Sanatı	Çiftçi (Komisyon mührü)	

Cetvel A

Hîn-i hareketinizdeki emvâlinizin vaziyetine dair âtideki cetvel mücibince tafsilat veriniz

..... livası Kazası şehir veya karyesinde kain müstediye ait emval-i gayr-ı menkulenin cetvelidir.

Emlak ve arazinin cins ve nevi (hane, mağaza, tarla, bağ, bostan, orman, mera vesaire)	Mesaha-yı sat-hiyesi (dönüm veya arşun ve murabba)	Arazinin yetiştirdiği mahsulatin nevi (hayvanat, tütün, bağ vesair)	Emlak ve arazinin kain bulunduğu mahal, mahalle, mevkii, sokağın ismi ve numarası)	Emlak ve arazinin suret-i tasarrufu (ferag, intikal ve hibe)	Tapu senedlerinin veya diğer vesai-i tasarruflarının tarih ve numaraları (suretleri rabt olunacaktır)	Tapu senedi kimin namına mukayyeddır.	Emlak ve arazinin tapu senedinde mukayyedi (altın Türk lirası hesabıyla)	Mutasarrıf tarafından takdir edilen kıymet (altın Türk lirası yüz hesabıyla gurus)
Fevkani ve tahtani iki odalı bir bab hane ve gezindi	7x12=84 arşun	-	Kayalar kazasının Haydarlı karyesinde	Merhum pederimden irsen intikal	(balkan Harbinde za'yi olmuştur.) Tevfik bin Necib, Hacı Beycan ve Yol	Pederim namına	Mechuldur	200 liradır
Fevkani ve tahtani üç odalı bir kuliye	9x9=81 arşun	-	Bu dahi	Bu dahi	Tevfik bin Necib, Hacı Beycan ve Yol	Bu dahi	Bu dahi	200 liradır
Ahur	9x10=90	-	Bu dahi	-	Tevfik bin Necib, Hacı Beycan ve Yol	-	-	20 liradır
Samanhane	8x17=136	-	-	-	Tevfik bin Necib, Hacı Beycan ve Yol	-	-	35 liradır
Hayat	7x12=84	-	-	-	Tevfik bin Necib, Hacı Beycan ve Yol	-	-	20 liradır
Anbar	5x6=35	-	-	-	Tevfik bin Necib, Hacı Beycan ve Yol	-	-	40 liradır

Arsası ve bağlarıyla ve harman yeri, porta ? ve pınar	40x80=3200 2 dönüm	Yirmi meyve ağacı mevcuttur	-	-	Tevfik bin Necib, Hacı Beycan ve Yol	-	-	50 liradır
Tarla	11 dönüm 2 evlek	Arpa, buğday, mısır, burçak	Vovodalıkda	-	Hacı Beycan, İbrahim Yusuf Ahmed, Molla Veli ve Yol	-	-	172 liradır
Tarla	10 dönüm	Arpa, buğday, çavdar	Kum arasında	-	Ahmed Ali - Hasan Abdürrahim, İbrahim Aliboz ve Yol	-	-	150 liradır
Tarla	2 dönüm	Arpa, buğday, çavdar	Orta yolda	-	Cavid Abdullah, Ali Rafet ?, yol	-	-	30 liradır
Tarla	1 dönüm 2 evlek (bir buçuk)	Arpa, buğday, çavdar	Ekiş Elmalarda	-	Abdurrahman, Abdullah, Musa İsmail, yol	-	-	23 liradır
Tarla	1 dönüm 2 evlek (Bir buçuk)	Arpa, buğday, çavdar	Arslan pınarında	-	Osman Derman, Salih Elmas, Hacı Ahmed, yol	-	-	23 liradır
Tarla	1 dönüm 2 evlak (bir buçuk)	Arpa, buğday, çavdar	Armudaltı	-	Salih Murtaza, Hüseyin Adem, Hasan Tahir, yol	-	-	15 liradır

Tarla	4 dönüm 2 evlek(dörtbu- çuk dönüm)	Arpa, buğday, çavdar	Bağçevanbağı	-	Muharrem Receb, Ömer Fehim, Cavit, yol	-	-	70 liradır
Tarla	3 dönüm 2 evlek (üçbuçuk dönüm)	Arpa, buğday, çavdar	Çeşmealtı	-	Hacı Osman, İsmail, Hacı Beycan, yol	-	-	48 liradır
Tarla	1 dönüm 2 evlek (bir buçuk dönüm)	Arpa, buğday, çavdar	Darıyerlerinde	-	Hüseyin Mümin, Mehmed Ali, Hacı Kamil, yol	-	-	15 liradır
Tarla	4 dönüm	Arpa, buğday, çavdar	Sulupınarında	-	Hacı Beycan, Süleyman, Hacı Kamil, yol	-	-	60 liradır
Tarla	1 dönüm 2 evlek (birbuçuk)	Arpa, buğday, çavdar	Sonica'da ?	-	Şaban Mümin, Yakub, Ramazan, yol	-	-	23 liradır
Tarla	2 dönüm	Arpa, buğday, çavdar	Ulupınarında	-	Ahmed Salih, Tevfik Kerim, Sadullah, yol	-	-	30 liradır
Tarla	2 dönüm 2 evlek	Arpa, buğday, çavdar	Kavaklar bağı	-	Hacı Beycan, Ömer Besim, Salih Murtaza, yol	-	-	25 liradır
Tarla	6 dönüm	buğday, çavdar	Çay ardı	-	Kamil Bekir, Salim Bekir, Latif, yol	-	-	60 liradır

Tarla	7 dönüm	buğday, çavdar	Celli Altı	-	Mahmud Hasan, Şemseddin, Şeke ?, yol	-	-	35 liradır
Tarla	1 dönüm 2 evlek	buğday, çavdar	Celli arasında	-	Abdullah, Hacı Beycan, Şemseddin, yol	-	-	10 liradır
Tarla	4 dönüm	buğday, arpa, çavdar	Mezarlık altı	-	Mahmud Hasan, Muhiddin, Hacı Beycan, yol	-	-	60 liradır
Tarla	3 dönüm	buğday, çavdar	Kara Topraklarda	-	Veji Haşim ?, İzzet Şehabeddin, Muharrem, yol	-	-	15 liradır
Tarla	1 dönüm	buğday, çavdar	Çakırlı ovasında	-	Yunus, Ömer Arif, Tahir Adem, yol	-	-	15 liradır
Tarla	1 dönüm	buğday, arpa, mısır, tütün	Yeni bağlarda	-	Hasan Abdürrahim, Osman Derman, yol	-	-	15 liradır
Tarla	2 dönüm	Buğday, arpa, mısır, tütün	Çalıkkda	-	Salih Adem, Yusuf Hoca, Niyazi, yol	-	-	30 liradır

Cetvel B
Müstedinin terk eylediği emvâl-i menkûle

Eşya-yı beythiye (altın Türk lirası üzerinden mecmu kıymeti)					Eşya-yı ticariye muhtasararı beyanı ve altın Türk lirası üzerinden kıymet-i mecmuası	Hayvanat		Altın Türk lirası üzerinden kıymet-i mecmuası
						Adedi	Cinsi	
Muhacirine işe suretiyle bila-makbuz müsadere edilen					Yoktur	1	Öküz	10 ondur
						1	İnek dana	8 sekizdir
						1	Merkeb	3 üçdür
						1	Koyun	6 altıdır
						4	Sekizdir	4 dördür
						8		31 otuz bir liradır.
Guruş	Altun lira	Kıyye	Kile	Eşya				
62	2	11	6	Buğday				
31	1	15	3	Çavdar				
8		5	-	Mısır				
25	2			Nakden				
20	-	-	-	Yasdık				
10				Hasır				
20				Tepsi				
10				Sini ?				
10				Elek				
20				Tencere				
50				Kilim				
40				Tavuk(tabak ?)				
6	8							
Yedi lira seksen guruştur								
Sekiz lira altı guruş								

Hülasası

Guruş	Altun	Cetvel
	1706	"I" cetvelindeki emval-i gayr-ı menkulemden
6	18	"B" cetvelindeki muhacirine iâşe suretiyle bila-makbuz
47	19	"B" cetvelindeki yüzde kırk itibarıyla makbuz mukabilinde
25	4	"P" cetvelindeki çift alatımdan bila-makbuz
-	31	"B" cetvelindeki hayvanatımdan bila makbuz
78	1768	Bin yediyüz altmış sekiz lira yetmiş sekiz guruş

cetvel (4)

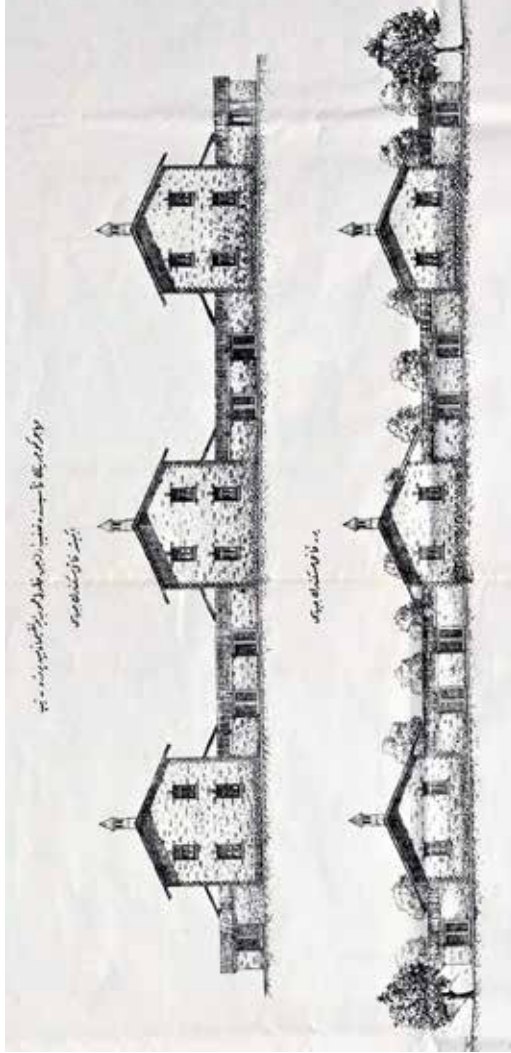
18 Teşrin-i Evvel 1912 tarihinden beri istimlak edilmiş olan emlak

1- istimlak edilen emlakın cins ve istimlakın tarihi
2- istimlak edilen emlakı takdir edilen kıymet ve müstedi bu meblağı almış mıdır? Müstedinin istimlak edilmiş olan bu emlak için kendisinin takdir ettiği kıymet nedir?
Mahal-i tanzim: Kayalar kazası Haydarlı Karyesinde, tarih:12 Mart 1924, müstedinin imzası Tevfik bin Necib

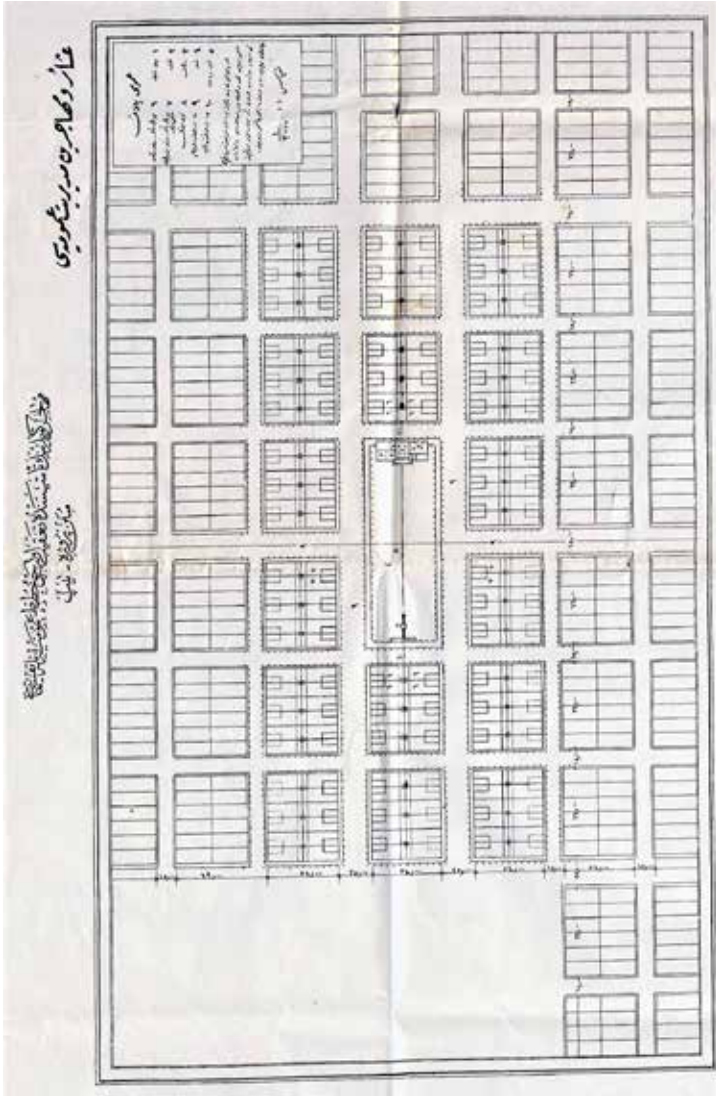
MÜSADERE EDİLEN EMVALİN BEYANI

1- Müstedinin hangi tarihten itibaren (A) ve (B) cetvellerinde irae olunan emvali tamamen ve kısmen müsadere edilmiştir.
2- Müsadere edilen emvalin 1909 ila 1914 seneleri zarfındaki varidat-ı seneviyesi miktarı ne idi. (A cetveli mucibince)
"I" cetvelindeki tarlalarım Ağustos 1923 mahi zarfında müsadere edilip muhacirine tevzi edilmiştir. Bilumum tarlalarım varidat-ı seneviyesi 1909-1914 tarihlerinde beş sene zarfındaki varidata nazaran bir senelik varidat-ı seneviyesi altun olarak yüz altmış liradır.
"B" cetvelinde mukayyed muhacirine iâşe suretiyle bila-makbuz müsadere edilen buğday, çavdar ve mısır ve nükud, kilim ve yastık Kanun-ı Sani 1922 mahi zarfında müsadere edilip muhacirine tevzi edilmiştir.
"B" cetvelinde mukayyed yüzde kırk itibarıyla makbuz mukabilinde müsadere edilen buğday, çavdar, arpa, 15 Ağustos 1923 mahi zarfında müsadere edilip yedimizde mevcut makbuz suretiyle işbu beyannameye rabt edilmiştir.
"P" çift alatım Ağustos 1923 mahi zarfında müsadere edilip muhacirine tevzi edilmiştir.
Ağustos 1923 tarihinde bir gün zarfında umumen bila-makbuz müsadere edilip derhâl ? muhacirine teslim edilmiştir.
Emval-i menkulemden bila-makbuz müsadere edilen emval-i menkulelerimi şuhud-ı şahsiye ve muamelat-ı umumiye ile isbat ederim.
İmza: Tevfik bin Necib
Kayalar kazası Haydarlı karyesi ahalisinden
Aza Tevfik
Aza Hasan bin Mustafa

Fotoğraflar

Osmanlı zamanında Aşair ve Muhacirin İdaresi tarafından 1919'da hazırlatılan bir katlı ve iki katlı köy ev planları. (BOA, DH. UMVM. 125/32)

Aşar ve Muhacirin İdaresi tarafından 1919'da hazırlatılan evlerin ve sokakların konumunu gösteren ızgara planlı örnek köy planı.

Göçmen Kardeşlerimiz konulu bir dergi grafiği

Tren penceresinden yeni bir hayata umutlu bakış
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Bulgaristan muhacirleri yeni ülkelerine ilk adımlarını atarken üç beş parça eşyalarını trenden indirmeye çalışıyor (Edirne 1951 /Erich Lessing)

Ay yıldızın gölgesinde trenden inenler yeni bir hayatın başlangıcında
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Edirne Göçmen Misafirhanesinde
göçmenlerin evrakları kontrol
edilirken
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Göçmenler eşyalarını indirmiş bekliyor. Küçük kız çocuğu uykudan uyanmış.
Arkada bir peçka ve borusu, su testileri ve hasırlı su şişeleri dikkat çekiyor
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Göçmenler bir bebeğin altını yıkıyor. Hayat bekler ama bebekler beklemes
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Göçmen aile reisleri her bir memurun önünde kayıt sıralarını bekliyor
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Bulgaristan muhacirleri trenden inmiş telaşla ilk kayıt merkezine doğru ilerliyor
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Muhtemelen aşı sırasındaki göçmen kadınlar tedirgin gözlerle fotoğrafçıya bakıyor
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Bir hasta muhacir, doktor kontrolünde sağlık merkezine muayeneye götürülüyor
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Trenden inen muhacirler birkaç bavul ve hasır örme su şişeleriyle bekliyor
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Eşya denklerinin üstünde dinlenen muhacir dede, torununa sevgi dolu gözlerle bir şeyler anlatıyor (Edirne 1951/Erich Lessing)

Sağlık kontrolünden geçirilen muhacir çocuk röntgenin çekilmesini beklerken işlemi merakla seyrediyor (Edirne 1951/Erich Lessing)

Bir muhacir çocuk karnını doyururken

Trenden inen muhacirler çoluk çocuk da olsa eşyalarını taşımak zorundalar
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Kayıt sırasını bekleyen muhacirler kısa bir dinlenme esnasında
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Muhacirler barındırılacakları eve yerleştirilirken arkada çocuklar bu yeni gelen insanları merakla gözlerle seyrediyor (Edirne 1951/Erich Lessing)

Muhacirler bir iskeleye indiriliyor
(Edirne 1951/Erich Lessing)

Bir muhacir trendeki yük vagonundan eşyalarını indiriyor. Peçka (kuzine) dikkat çekiyor (Edirne 1951/Erich Lessing)

Edirne Havsa'da inşa edilen göçmen evleri -1938-
(Zeynep Eres, *Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Donemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s. 388)

Kırklareli Kavaklı göçmen evleri
(Zeynep Eres, *a.g.e.*, s. 393)

Tekirdağ Muratlı'da bir göçmen evi
(Zeynep Eres, *a.g.e.*, s. 395)

Yozgat'ta bir göçmen köyü
(Zeynep Eres, *a.g.e.*, s. 395)

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BCA, 272-0-0-11-16-70-16. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).
- BCA, 272-0-0-12-42-54-3. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).
- BCA, 272-0-0-12-49-99-28. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).
- BCA, 272-0-0-12-50-106-39. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).
- BCA, 272-0-0-12-51-114-28. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).
- BCA, 272-0-0-13-79-1-14. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi.
- BCA, 272-0-0-14-74-9-15. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin), Sevkiyat kısmı.
- BCA, 272-0-0-14-76-29-8. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).
- BCA, 272-0-14-76-29-6. Toprak İskân Genel Müdürlüğü Tasnifi (Muhacirin).
- BCA, 30-10-0-0-233-570-25. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi
- BCA, 30-18-1-2-63-28-17. Kararlar Daire Başkanlığı tasnifinde Bakanlar Kurulu Kararı.
- BCA, 30-10-0-117-815-15. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi
- BCA, 30-10-0-0_73_478_2. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi
- BCA, 30-1-0-0-18-100-36. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü tasnifi.

- BCA, 30-10-0-0-116-810-10. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi.
- BCA, 30-10-0-0-116-809-3. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi
- BCA, 30-10-0-0-233-573-16. Muamelat Genel Müdürlüğü.
- BCA, 30-10-0-0- 241-629-15. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi.
- BCA, 30-10-0-0- 242-633-9. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi.
- BCA, 30-10-0-0-243-646-7. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi.
- BCA, 30-10-0-0-246-667-10. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi.
- BCA, 30-10-0-0-247-669-10. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifi.
- BCA, 30-10-0-0-72-474-6, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Tasnifi.
- BCA, 30-10-0-0_81_531_8. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Tasnifi.
- BCA, 30-10-0-0-116-810-8. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü tasnifindeki rapor.
- BCA, 30-18-1-1-16-70-17. Kararlar Daire Başkanlığı Tasnifi.
- BCA, 30-18-1-1-11-43-18. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-1-12-61-8. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-1-17-86-5. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-1-18-24-6/Kararlar Daire Başkanlığı tasnifi.
- BCA, 30-18-1-1-22-82-15. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-1-7-27-4. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-1-8-39-9. Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) tasnifi.
- BCA, 30-18-1-1-8-52-6. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-1-8-39-13. Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) tasnifi.
- BCA, 30-18-1-2-10-23-3. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-2-14-63-4. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-2-17-6-8. Kararlar Daire Başkanlığı
- BCA, 30-18-1-2-219-34-14. Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı tasnifi.
- BCA, 30-18-1-2-31-64-9. Kararlar Daire Başkanlığı
- BCA, 30-18-1-2-36-36-8. Kararlar Daire Başkanlığı
- BCA, 30-18-1-2-648-32-10. Kararlar Daire Başkanlığı Tasnifi.
- BCA, 30-18-1-2-7-61-5. Kararlar Daire Başkanlığı.
- BCA, 30-18-1-2-955-247-3. Kararlar Daire Başkanlığı Tasnifi.

- BCA, 30-18-1-2-935-169-2. Kararlar Daire Başkanlığı Tasnifi
 BCA, 30-18-1-2-987-338-3. Kararlar Daire Başkanlığı Tasnifi.
 BCA, 30-18-1-2/ 57-69-17. Bakanlar Kurulu'nun 28.08.1935 tarihli Kararı.
 BOA, DH. EUM. EMN. 77/8. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tasnifi
 BOA, DH. UMVM. 125/32. Dâhiliye Nezareti Umum Vilayetler Tasnifi
 BOA, HR. İM. 146/78. Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Tasnifi.
 BOA, HR. İM. 250/29 Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Tasnifi.
 BOA, HR. İM. 47/53. Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Tasnifi.
 BOA, HR. İM. 91/3. Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı Tasnifi.
 DİAD (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşiv Daire Başkanlığı), 571-35932-141638 – 463/ Türk Diplomatik Arşivi Tasnifi.

Kitap, Makale, Tezler

- 1989 *Bulgaristan'dan Zorunlu Göç, Belgesel Kitap*, Yay. Haz. Ayhan Orhan, Yurt dışı Türkler Başkanlığı yay. Ankara 2019,
 Ağanoglu, H. Yıldırım, *Bosna-İstanbul Yolunda Bir Sancak Şebri Priyepolye (1465-1877)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2021.
 Ağanoglu, H. Yıldırım, II. *Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'da Bir Direniş Mücadelesi Yücel Teşkilatı*, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay, 3. Baskı, İstanbul 2012.
 Ağanoglu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Günümüze Obri Gölü'nde Bir İnci Struga*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.
 Ağanoglu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talibi Göç*, İz Yayıncılık (9. Baskı), İstanbul 2012.
 Ağanoglu, H. Yıldırım, *Struga ve Obri Benim Vatanım –yaşayanların dilinden–*, İz Yayıncılık, İstanbul 2019.
 Ağanoglu, H. Yıldırım, *Tuna Nebrinde Bir Yitik Vatan: Adakale*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.
 Ağanoglu, H. Yıldırım, *Üsküp Kitabı*, Fide Yayınları, İstanbul 2008.
 Akalın, Hakkı, *Ege'de Bahar, Gül mü Diken mi!* Ankara 2000.
 Akdağ, Emin, *Şabitlerin Dilinden Unutulan Büyük Göç 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi*, İstanbul 2005.
 Akgöl-Hacıfeyzoviç, Salih, *Asla Umutsuz Olma*, Lutka Kitap, İstanbul 2020.
 Akşin, Sina, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018 (2. Baskı).

- Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul 2000.
- Aladağ, Ertuğrul, *Andonia-Küçük Asya'dan Göç*, İstanbul 1995.
- Aladağ, Ertuğrul, *Sekene, Türkleşmiş Rumlar, Dönmeler*, İstanbul, 1997.
- Andreadis, Yorgo, *Neden Kardeşim Hüsnü*, İstanbul 1992. Bu konu için kitabın tümünde bilgiler mevcuttur.
- Ardıçlı Mehmed, *Yücelciler 1947, Makedonya'da Müslüman Direnişi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Arı, Kemal, "Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Yıllarında Türkiye'de Mübadele, İmar, İskân İşleri ve Mustafa Necati", *Mustafa Necati Sempozyumu, 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Ankara 1991.
- Arı, Kemal, *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul 1995.
- Arslan, İsmail, *Selanik'in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)*, İstanbul 2010.
- Aruçi, Muhammed, "Yugoslavya" *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, Ankara 2013, TDV yay, ss. 573-579.
- Atabay, Mithat, "1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 3, Mart 2005.
- Aydınlı, Ahmet, *Türkiye'deki Göçmenler ve Şemsettin Günaltay'a Cevap*, İstanbul 1959.
- Babuş, Fikret, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, İstanbul 2006.
- Balta, Evangelia – Milas, Herkül, "1923 Mübadelesi'nin Tarihsel Sorunları Üzerine Düşünceler, Bir Destan ve Sözlü Tarih" *Tarih ve Toplum Sayı 149*, Mayıs 1996.
- Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yılığ*, Cilt 15, 1942-1945, Yayın No: 255, Ankara.
- Baydar, Nazif, "Balkanlar'dan Göç", *Yeni Türkiye Dergisi No: 16, Türk Dünyası Özel Sayısı*, İstanbul 1997.
- Bes, Antony- Hanhimaki, Jussi M.- Malolo, Joseph A. - Schulze, Kirsten E., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, Çev: Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019.
- Clog, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul 1992.
- Çandar, Cengiz, "Türklük, Milliyetçilik, Osmanlı Havzası (Rumeli ya da Balkanlar)", *Yeni Türkiye Dergisi No:16, Türk Dünyası Özel Sayısı*, İstanbul 1997, s. 1737.

- Çapa, Mesut, “Cumhuriyetin İlk Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey” *Mustafa Necati Sempozyumu, 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Ankara 1991.
- Çavuşoğlu, Halim, “Avrupa Birliği’nde Etnik Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt Yunan Vatandaşlığı’ndan Atılan Türkler ve Makedonlar», *Uluslararası Sempozyum Köprüler Kurduk Balkanlar’a*, İstanbul 2008.
- Çavuşoğlu, Halim, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri», *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar/ 2007, Sayı: 41, Ankara 2007, ss. 123-153.
- Çavuşoğlu, Halim, “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-67 Kitle-sel Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, Karam yayınları, Ankara 2006, ss. 107-147.
- Çetin, Turhan. “Bulgaristan’dan göç eden Türk nüfusun dağılışını etkileyen coğrafi ve kültürel faktörler.” *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu* (2011): 3-5.
- Dedeic-Kırbaç, A., “Boşnakların Türkiye’ye Göçleri”, *Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, Sayı 35, Mart-Nisan 2013.
- Duman, Önder, “Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskânı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.43, Bahar 2009.
- Duman, Önder, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, *Bilgi, Bahar 2008*, Sayı 45.
- Dursun, Davut, “Celal Bayar” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992.
- Düvenci-Karakoç, Fulya, “Bir Mübadele Kasabası’nın Zorunlu Göç Öncesi ve Sonrasındaki Durumu”, *Bursa’nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Abacı, Bursa 2008.
- Edirneli, Metin, *Balkanlar Ve...*, TRT yayınları, Ankara 2016.
- Emgili, Fahriye, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye’ye Göçleri (1878-1934)*, İstanbul 2012.
- Erder, Sema, “Düzensiz Göç, Göçmen Korkusu ve Çelişen Tepkiler”, *Türkiye’ye Uluslararası Göç, Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*, İstanbul 2010.
- Eren, Halit, “Balkanlar’da Türk ve Diğer Müslüman Toplumlari ve Göç Olgusu”, *Bay Dergisi*, Sayı 57, Prizren (Kosova) 2000.

- Eren, Halit, "Cumhuriyet Dönemi'nde Göç ve İltica", *Tarih Boyunca Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Yüzyılımız ve Türkiye Cumhuriyeti)* Üçüncü kitap, İstanbul 1993.
- Eres, Zeynep, *Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.
- Eriş, Eren Atala, *Yücelciler -Yugoslavya'da Gizli Türk Teşkilatı-*, Üsküp Sahafhane yayınları, İstanbul Ocak 2022.
- Erken, Ali, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve "Serbest Göç" Mutabakatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* Cilt 7, Sayı: 2, 2018, ss. 937-954.
- Ersoy-Hacısalihoğlu, Neriman, "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", 89 GÖÇÜ -Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç- Editörler: Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, İstanbul 2012.
- Ersoy-Hacısalihoğlu, Neriman, "Türkiye'de İktidar- Muhalefet Söylemlerinde 1989 Göçü ve Bulgaristan Türkleri", *1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı*, Editörler: Ayşe Kayapınar, Levent Kayapınar, Hakan Öztürk, Ökkeş Narinç, Çorlu Belediyesi Yay, İstanbul 2020.
- Ersoy-İnci, Petek, "1950-1960 Yılları Arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göç Eden Müslümanların İskânı: İzmir'in Bornova İlçesine Bağlı Çamdibi ve Altındağ Mahalleleri Örneği", XVIII. *Türk Tarih Kongresi*, 1-5 Ekim 2018, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt Göç ve İskân, ss. 217-238.
- Geraç, Cevat, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı, 1923-1961*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü yay, Ankara 1962.
- Göçmen, Muammer, "Ali Fethi Okyar" TDV *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul 2007.
- Gökacı, Mehmet Ali, *Nüfus Mübadelesi, Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*, İstanbul 2002.
- Gülen, Tahsin, *Ben Bir Mübadilim, Mayadağ'dan Şarköye*, İstanbul 2010.
- Gündüz, Tufan, *Belene, Ölüm İçin Yer Sert, Uçmak İçin Gök Uzak*, YTB yay., Ankara (Tarihsiz),
- Güvenç, Sefer, *Mübadele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları İle Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası*, İstanbul 2010.

- Hacısalihoğlu, Mehmet, “Sırbistan” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV yay, Ankara 2009.
- Hacısalihoğlu, Mehmet, “Sırbistan” TDV *İslam Ansiklopedisi*, TDV yay, Ankara 2009, ss. 121-126.
- Hacısalihoğlu, Mehmet, “’89 Göçü’ mü, ‘Etnik Temizlik’ mi? Türk Göç Tarihi Literatüründe Kavram Sorunu”, Bülten, Güz 2020, Sayı 4, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BAL-KAR), İstanbul 2020.
- Hacısalihoğlu, Mehmet, “’89 Göçü’ ile İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları”, *89 Göçü. Bulgaristan’da 1984- 89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*, Ed: Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, İstanbul 2012.
- Hadžišehović, Munevera, *A Muslim Woman in Tito’s Yugoslavia*, Texas-USA, 2003.
- Hatipoğlu, M. Murat, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Ankara 1997.
- Horvath, Bela, *Anadolu 1913*, İstanbul 1997.
- İçduygu, Ahmet, “Türkiye’de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak», *Türkiye’ye Uluslararası Göç, Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*, İstanbul 2010.
- İliadis, Hristos, *Trakya Tehdit Altında Gizli Yazışmalar -Türkiye Stratejisi-Gizli Politikalar-Azınlık Grupları*, çev: Lale Alatlı, Trakya Üniversitesi Yay., Edirne 2021.
- İlimsever, Hidayet-Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Arka Bahçemiz Üsküp (Örf, Âdet, Gelenek, Dil, Deyimler, Atasözleri, Tekerlemeler, Mâniler, Hatıralar)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.
- İnan, Arı, Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, Ankara 1982.
- İnginar-Kemaloğlu, Aysegül, *Trakya’ya İskân Edilen Göçmenler ve Bölgenin SosyoKültürel Yapısına Etkileri (1923-1960)*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020.
- İpek, Nedim, “Sakarya’ya Türk Göçleri», *Sakarya İli Tarihi Cilt 1*, Sakarya 2005.
- İpek, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006. s. 361.
- Kansu, Hüseyin, “Dört Ülkenin Vatandaşı Muhacir Hacı Yusuf Kansu’nun Sancak’tan Türkiye’ye Hicret Serüveni (1911-1991)”, İstanbul Saba-

- hattin Zaim Üniversitesi, *Göç ve Kültürlerarası Etkileşim Sempozyumu*, İstanbul 2019, ss. 855-869.
- Kaplanoglu, Raif, *Bursa'da Mübadele (1923-1930 Yunanistan Göçmenleri)*, İstanbul 1999.
- Karakoç, Ercan, "Ahmet Kenan Evren", TDV *İslam Ansiklopedisi*, Cilt Ek:1, Ankara 2020.
- Karakuş, Erdoğan, *İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-1939*, Ankara 1999.
- Karpat, Kemal H., "Türkler Osmanlı Atalarını Hatırlıyorlar", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, Derleyen: Kemal H. Karpat, Çev: Sönmez Taner, İstanbul 2004.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul, 2010.
- Kayapınar, Ayşe, "Bulgar Tarihçilerinin Kompro Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan'daki Türk Azınlığına Etkileri", *89 Göçü. Bulgaristan'da 1984- 89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Ed: Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu, Mehmet Hacısalıhoğlu, İstanbul 2012.
- Köksal, Ülkü, "Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu ve Faaliyetleri" XVIII. *Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt Göç ve İskân*, ss. 263-284.
- Köksal, Ülkü, *Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1960)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2004.
- Kurt-Güveloğlu, Gülşah, "SHS ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye İle Diplomatik İlişkileri (1923-1938)", *Türkiye-Sırbistan İlişkileri, Belgrad'a Uğrar Yolu Tuna'nın*, editör: Yeliz Okay-Tuncay Babalı, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012.
- Kümbetoğlu, Belkıs, "Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit; Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar", *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz: Kemali Saybaşı-Gencer Özcan, Bağlam Yay, İstanbul 1997, ss. 229-255.
- Macar, Elçin, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi", M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, (Der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2015.
- Maxim, Mihai, "Romanya Türklerinin Günümüzdeki SosyoKültürel Durumu", *Uluslararası Sempozyum Köprüler Kurduk Balkanlar'a*, İstanbul 2008.

- McCarthy, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar-Osmanlı Anadolu'su'nda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*, İstanbul 1998.
- McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev: Bilge Umar), İstanbul 1998.
- Milas, Herkül, *Ayvalık ve Venezis, Yunan Edebiyatında Türk İmajı*, İstanbul 1998.
- Muhtaroglu, Erdem, *1950'li Yıllarda Göç Politikaları ve Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye Serbest Göçler*, T. C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019.
- Olgun, Said, "Osmanlıdan Cumhuriyete Anadolu'ya Gelen Arnavut Göçmenler (1912-1927)", *7th International Symposium On Balkan History Studies/VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (UB-TAS), ed: Zafer Gölen & Abidin Temizer, Cilt/Volume I, Ankara 2019.
- Oran, Baskın, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 48 (01), ss. 109-120.
- Öksüz, Hikmet, "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)", *Atatürk Dergisi, Cilt III, Sayı I*, 2000.
- Öksüz, Hikmet, "İkili İlişkiler Çerçevesinde Balkan Ülkelerinden Türkiye'ye Göçler ve Göç Sonrası İskân Meselesi (1923-1938)", *Atatürk Dergisi, Cilt III, Sayı I*, 2000, ss. 169-188.
- Öktem, Naim, "Rumeli Türklerinin Dilekleri", *Türk Dünyası Dergisi*, Sayı: 9, Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Yay, İstanbul 1968, ss. 47-50.
- Öz, Mehmet Ali, *Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Soy Kütüğü*, 2. Baskı, Sivas 2014.
- Özcan, Gencer, "Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği" *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz. Kemal Saybaşıllı-Gencer Özcan, İstanbul 1997.
- Özer, Refik, *Yücelciler, Şehadetlerinin 50. Yılı Anısına (1948-1998)*, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay, İstanbul 1998.
- Özgür, Nurcan, "1989 Sonrası Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri ve Hak ve Özgürlükler Hareketi", *Berlin Antlaşması'ndan Günümüze Balkanlar*, Yay. Haz. Mustafa Bereketli, İstanbul 1999.
- Özgür-Baklacioğlu, Nurcan, "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar", M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya, (Der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2015, ss. 191-220.

- Özgür-Baklacioğlu, Nurcan, *Dış Politika ve Göç, Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*, Derin Yayınları, İstanbul 2010.
- Özkan, Salih, *Millî Devlet Olma Sürecinde Mübadele ve Niğde'ye Yapılan İskân*, Konya 2010.
- Özsoy, İskender, "İki Vatan Yorgunlarının, İkili Hayatları", *Selanik'ten Tuzla'ya Mübadele Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 2010.
- Özsoy, İskender, *İki Vatan Yorgunları, Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor*, Bağlam Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003.
- Özsoy, İskender, *Mübadele'nin Öksüz Çocukları*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007.
- Özsoy, İskender, *Mübadele'nin Yas Kardeşleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2014
- Özyürek, Ali Ezger, *Muhacirler Bitmeyen Göç*, İstanbul 2007.
- Parlak, Cengiz, "Çanakkale Merkeze Gelen Selanik Mübadilleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*ı (Bahar 2007).
- Peker, Mümtaz, "Lozan Konferansı'nda Nüfus Tartışmaları", *Belleten Cilt LXIX*, Sayı 256, Ankara 2005.
- Pekin, Müfide, *Belleklerdeki güzellik: Girit: mâniler, atasözleri, deyimler, tekerlemeler*. Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2007.
- Pınar, Mehmet, "1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 89 (2017).
- Pusch, Barbara, "İstenen ve İstenmeyen Konuklar: Türkiye'deki Yabancıların İş Hukuku Karşısındaki Durumu" *Türkiye'ye Uluslararası Göç, Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar*, Kitap yayınevi İstanbul 2010, ss. 75-88.
- Rauf, Abdülfettah, *Yine Vatan İçin*, İdefe Yayınları, Üsküp 2021.
- Saraç, Erdoğan, "Makedonya ve Türk Toplumunun Bugünkü Durumu", *Rumeli'nin Sesi*, Sayı: 8, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay, İstanbul 2005, ss. 25-29.
- Selimoğlu, İsmail, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'ya Mübadele Sonrası Göçler", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Abacı, Bursa 2008.
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt II, Yapı Kredi Bankası Yay, İstanbul 1973.
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, 1. Cilt, s. 177-192.
- Svoronos, Nikos, Çağdaş *Helen Tarihine Bakış*, İstanbul 1988.

- Şen, Bayram, *Nationalism And Migration: The Post-1950 Balkan Immigrants From Yugoslavia*, Atatürk Institute For Modern Turkish History, Boğaziçi University, (Master Thesis), İstanbul 2007.
- Şerif-Emin, Leyla, *Kaybolmazsan Bu Şehir Hâlâ Senin – Rumeli’de Şehir ve Zaman-*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2021.
- Şimşir, Bilal N., “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı*, Ankara 1985.
- Şimşir, Bilal N., *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul 1986, s. 209.
- Şiyak, İlber, *Bistra’nın Kardelenleri*, Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa, 2013.
- Temizel, Kaan, “Mübadele Öncesi Tuzla”, *Selanik’ten Tuzla’ya Mübadele Sempozyum Bildirileri, Mübadelenin 87. Yıldönümü Anma Etkinliği*, Yay. Haz. Kaan Temizel- Sefer Güvenç, İstanbul 2010.
- Tevfik, İhsan, *İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele: 1923’ten Bugüne Zorunlu Göç*, İnkilap Kitabevi, İstanbul 2014.
- Toğrol, Beğlan, *112 Yıllık Göç(1878-1989) -1989 Yazındaki Üç Aylık Göçün Tarih Perspektif İçinde Psikolojik İncelemesi*, İstanbul 1989.
- Ulküsal, Müstecib, “Tarih Boyunca Türk Göçleri (Kırım’dan ve Dobruca’dan)”, *Türk Dünyası Dergisi, Sayı 1*, İstanbul Şubat, Mart, Nisan 1966.
- Vergottini, M. De, *Göçmen Hareketleri*, Çev: Nüzhet Yakut, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yay, Ankara 1949.
- Yalçın, Kemal, *Emanet Çeyiz, Mübadele İnsanları*, İstanbul 1998.
- Yıldırım, Onur, *Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, İstanbul 2006.
- Yorulmaz, Ahmet, *Savaşın Çocukları-Girit’ten Sonra Ayvalık*, İstanbul 1998.
- Yücelden, Şerafeddin, “Yugoslavya Türkleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Yay, ss. 1094-1097.
- Yücelden, Şerafeddin, “Yugoslavya’dan Sessiz Türk Göçü” *Türk Dünyası Dergisi, Sayı: 11*, Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Yay, İstanbul 1968, ss. 12-16.
- Zaim, Burhaneddin, *İstip ve Köprülü Hatıraları*, Şehir Yayınları, İstanbul (tarihsiz).
- Zaim, Sabahaddin, “Son Yugoslav Muhacirleri Hakkında Rapor”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası* Cilt 19, Sayı 1-4, ss. 435-448.

İnternet Erişimi

<https://www.goc.gov.tr/baskanligin-gorevleri> Erişim Tarihi 22.8.2022.

<https://www.ismetinonu.org.tr/cocuklugu>. Erişim tarihi: 26.7.2022

https://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-kaya_nin_-ozgecmisi.tr.mfa.

<https://www.rubasam.com/rumeliden-turkiyeye-goclerin-nufuz-analizi.html> Erişim Tarihi: 29.8.2022

<https://www5.tbmm.gov.tr/tbmm04025003>.

https://www.T.C.cb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/celal_bayar. Erişim Tarihi 27.7.2022.

Dizin

- 1877-78 Savaşı, bkz. Osmanlı-Rus Harbi
- 2510 Sayılı Aşair ve Göçmen Kanunu 32, 41
- 2510 Sayılı İskân Kanunu 5, 40, 43
- 89 Zorunlu Göçü 5, 176
- Abdül Fettah Rauf Efendi, Hoca (Yugoslavya Müslümanlarından) 207
- ABD 133, 240, 299
- Adakale (Romanya) 4, 270, 271, 272, 273, 397
- Adana 20, 55, 73, 74, 95, 182, 252, 294
- Âdem Ali (Yücel Teşkilatı Şehidi) 219, 220, 223
- Afganistan 39, 298, 311
- Afyon 55, 72, 95, 285
- Agrar, bkz. Tarım Reformu
- Ağanoğlu, Asım (Priyepolyeli muhacir) 205, 206
- Ağanoğlu, Hüseyin (Priyepolyeli muhacir) 204, 205, 206
- Ağanoğlu, Ahmet (Priyepolyeli muhacir) 204, 205, 206
- Ağanoğlu, Leman (Üsküp muhaciri) 206
- Ahmed Efendi, Şeyh 30
- Ahmet Cevat (Yazar) 60
- Ahmet, Sadık (Batı Trakya Türkleri Lideri) 142
- Ahmetbey köyü (Lüleburgaz) 49
- Akdeniz 43, 49, 81, 121, 187, 300
- Akköy (Bursa) 60
- Aksaray 55, 73, 94, 95
- Akyol, İzzet (Silistre muhaciri) 268
- Alasonya (Yunanistan) 73
- Alaşehir (Manisa) 31
- Aleksandr (Yugoslavya Kralı) 195, 199
- Ali Abdurrahman (Yücel Teşkilatı Şehidi) 219, 223
- Ali Rıza Bey (Atatürk'ün Babası) 29
- Ali Rıza Efendi (Yüzbaşı) 286
- Ali Server Bey 94
- Almanya 176, 188, 194, 196, 240, 241, 248
- Alp, Zarif (Sırbistan Bursa Fahri Konsolosu) 253
- Amasya 55, 72, 73, 95, 127
- Anadolu 5, 18, 19, 20, 21, 23, 26, 31, 34, 35, 37, 38, 40, 43, 49, 59, 60, 62, 68, 69, 76, 78, 81, 85, 98, 99, 101, 102, 103, 106, 107, 110, 121, 122, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 141, 187, 188, 192, 204, 227, 237, 238, 248, 251, 255, 266, 276, 293, 294, 296, 299, 300, 302, 315, 401, 402, 403
- Anadolu Rumları 5, 98, 101, 102, 103, 134
- Ankara 7, 19, 20, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 39, 55, 56, 57, 59, 63, 68, 69, 77, 78, 81, 95, 105, 110, 127, 128, 129, 147, 149, 151, 167, 170, 171, 172, 175, 177, 178, 182, 191, 192, 196, 197, 199, 207, 209, 210, 211, 212, 225, 229, 235, 238, 239, 252, 259, 262, 266, 271, 276, 280, 286, 294, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405
- Antakya Ortodoksları 105

- Antalya 55, 72, 73, 74, 81, 95, 166, 272, 280, 312
- Araplaşmış Türkler 47
- Aras, Tevfik Rüşti (Mübadele Komisyonu Azası) 76, 149
- Arı, Kemal (Akademisyen) 65, 78, 93
- Arnavut Muhacir Siyaseti 6, 275
- Arnavut/lar 6, 15, 19, 24, 32, 33, 38, 41, 84, 191, 196, 202, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 220, 223, 224, 230, 231, 232, 233, 241, 243, 245, 247, 249, 254, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 295, 296, 297, 303, 403, 404
- Arnavutluk 6, 13, 27, 33, 58, 191, 212, 220, 230, 232, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 300, 305
- Artvin 55
- askerlik 47, 138, 168, 229, 303, 330
- Asuri 98
- Aşi belgesi 68
- Atatürk, Mustafa Kemal (Gazi) 29, 30, 35, 36, 47, 116, 112, 122, 123, 131, 132, 135, 136, 146, 158, 176, 194, 201, 195, 199, 251, 278, 279, 284, 285, 302, 399, 401, 403, 404, 405
- Ate, İsmail Hakkı, (Struga Türkü) 247
- Atina (Yunanistan) 60, 62, 103, 105, 137, 279
- Avrethisar (Yunanistan) 73
- Avrupa 7, 21, 26, 37, 133, 134, 142, 187, 188, 196, 224, 236, 237, 241, 253, 272, 274, 294, 299, 399
- Avrupa Birliği 7, 133, 142, 187, 188, 196, 274, 299, 399
- Avrupa Konseyi İskân Fonu İdare Meclisi 224
- Avusturya 191, 194, 240
- Aydın 20, 55, 72, 78, 89, 95, 108, 275, 286, 294
- Aydonat (Yunanistan) 88, 283, 284
- Ayıntab, bkz. Gaziantep
- Aysel (Bulgaristanlı Türk Kızı) 175, 176
- Ayvacı (Çanak kale) 53
- Ayvalık (Balıkesir) 62, 74, 84, 89, 103, 111, 121, 403, 405
- Ayvalık Muhacirin Heyeti 62
- Bakanlar Kurulu (T.C.) 26, 44, 136, 145, 146, 147, 151, 155, 170, 182, 183, 184, 185, 201, 204, 205, 241, 242, 278, 279, 282, 284, 285, 286, 288, 289, 324, 334, 342, 395, 397
- Balıkesir 55, 72, 95, 107, 178, 181, 182
- Balkan Harbi/Savaşı 4, 11, 17, 18, 20, 21, 29, 34, 53, 58, 75, 106, 117, 129, 130, 192, 201, 267, 293, 294, 315
- Balkan göçmeni sayısı 300, 301, 302
- Balkanlar 4, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 49, 53, 110, 121, 140, 142, 145, 186, 187, 191, 192, 194, 195, 198, 201, 207, 224, 230, 244, 249, 251, 253, 255, 274, 289, 290, 293, 296, 297, 300, 301, 306, 397, 398, 399, 402, 403
- Balkan Paktı 195, 254
- Banat (Romanya) 202, 258
- Başbakan/Başbakanlık 4, 31, 32, 57, 139, 148, 152, 153, 155, 164, 170, 182, 183, 184, 185, 211, 261, 262, 264, 272, 290, 340
- Batı Anadolu 19, 21, 49, 60, 129, 293, 294
- Batı Trakya 4, 19, 24, 28, 62, 63, 64, 67, 69, 126, 127, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 293, 299, 305
- Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği 141
- Bayar, Celal (T.C. Cumhurbaşkanı) 30, 31, 158, 164, 399
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (T.C.) 298, 322
- Bayrak, Murat (İşadamı) 253
- Bayramıç 53
- Bayrampaşa 240
- Belene (Bulgaristan) 172, 173, 175, 176, 400

- Berat (Arnavutluk) 283
 Berlin Antlaşması 186, 192, 403
 Berlin Duvarı 177, 178
 Besarabya 257
 Biga 20, 53, 294
 Bilecik 55, 72, 95, 182
 Birinci Dünya Savaşı 20, 21, 34, 37, ,
 38, 53, 63, 68, 75, 128, 129, 132,
 192, 194, 199, 200, 206, 230, 258,
 276, 294
 Bitlis 30, 55
 Boğazlıyan (Yozgat) 204
 Bolu 55, 72, 95
 Bor 94, 287
 Bosna 4, 6, 13, 27, 131, 192, 193, 194,
 195, 196, 200, 206, 219, 230, 240,
 241, 242, 243, 249, 252, 300, 305,
 397
 Bosna-Hersek 4, 6, 27, 194, 195, 196,
 200, 240
 Bossa Tekstil Fabrikası 252
 Boşnak/lar 19, 24, 25, 26, 32, 38, 41, 47,
 191, 193, 203, 204, 210, 213, 215,
 216, 217, 220, 224, 230, 231, 233,
 241, 249, 250, 254, 295, 296, 297,
 303
 Boşnakça 26, 204, 253, 295
 Bozcaada 75
 Bulgar/lar 17, 19, 20, 27, 129, 131, 143,
 144, 147, 148, 149, 153, 154, 156,
 158, 164, 165, 167, 168, 169, 170,
 172, 173, 174, 175, 187, 191, 192,
 211, 261, 281, 293, 294, 319, 402
 Bulgaristan 5, 12, 13, 17, 26, 28, 29, 30,
 31, 33, 37, 38, 39, 41, 44, 50, 51, 52,
 53, 54, 56, 57, 58, 69, 78, 103, 128,
 135, 136, 137, 138, 143, 144, 145,
 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153,
 154, 155, 156, 157, 158, 159, 164,
 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171,
 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179,
 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186,
 187, 188, 190, 191, 200, 224, 229,
 236, 243, 253, 257, 267, 268, 278,
 279, 281, 282, 288, 296, 297, 299,
 300, 305, 311, 313, 318, 319, 340,
 341, 357, 363, 397, 399, 400, 401,
 402, 403, 404, 405
 Bulgaristan Halk Cumhuriyeti 153,
 167, 170
 Bulgaristan Komünist Partisi 172, 177
 Bulgaristan Krallığı 143, 153
 Bulgaristan Türkleri 143, 145, 147, 149,
 155, 171, 175, 176, 177, 186, 400,
 403, 405
 Burdur 55, 72, 95
 Burgaz (Bulgaristan) 180, 281, 282
 Burmalı Cami (Üsküp) 202
 Bursa 31, 55, 60, 72, 85, 95, 108, 127,
 128, 156, 178, 179, 181, 182, 224,
 225, 241, 248, 249, 253, 275, 277,
 304, 399, 402, 404
 Bükreş (Romanya) 151, 194, 259, 260,
 262, 263, 265, 270, 271, 280
 Bükreş Büyükelçiliği (T.C.) 259, 265
 Büyük Taarruz 59
 Büyükkarıştıran (Lüleburgaz) 49
 Caclamanos (Yunanistan Delegeesi) 278
 Canıtez, Refet (Mübadele Vekili) 70, 74
 Canik 20, 294
 Cebel İsyanı (Bulgaristan) 176
 Cebelibereket (Osmaniye) 55, 95
 Cevriye Hanım (İsmet İnönü'nün an-
 nesi) 30
 CHP 35, 165
 Cunda 111, 121
 Curzon, Lord 68
 Çaçuli, Asaf (Arnavutluk Sefareti Baş-
 kâtibi) 287
 Çağlayangil, İhsan Sabri (T.C. Dışişleri
 Bakanı) 39, 297
 Çan (Çanakkale) 53
 Çalı harmanı (eziyet) 62
 Çanakkale 37, 52, 53, 55, 72, 82, 89, 90,
 95, 150, 181, 182, 296, 398, 404
 Çankırı 55, 95
 Çatalca 72, 73, 88, 275
 Çatalca Tahaffuzhanesi 88
 Çavuşesku (Romanya Devlet Başkanı)
 270, 272, 274

- Çerkez 24, 38, 98, 295
 Çeşme 83, 89, 101
 Çevre, Şehircilik Bakanlığı (T.C.) 322
 Çingeneler 147
 Çokum, Sevinç (Yazar) 175
 Çorlu 23, 51, 267, 269
 Çorum 55, 72, 95
 Çubriloviç (Yugoslav Politikacı) 33
 Dahiliye Nezareti 21, 262, 276, 279, 307,
 307,
 Darıca 77, 83
 Debre 29, 32, 236, 288, 289
 Demirel, Süleyman (T. C. Başbakanı) 31, 170, 184, 185, 271, 272
 Demirhisar (Yunanistan) 73, 127
 Demografi 33, 34, 63, 190, 202, 300, 301
 Demokrat Parti/DP 31, 39, 158, 165, 166, 214, 251, 253, 254, 302, 400, 404
 Denizli 55, 73, 74, 96
 Devlet İstatistik Enstitüsü 54, 56, 97, 129
 Devlet Planlama Teşkilatı 178
 Dışişleri Bakanlığı 7, 170, 210, 213, 220, 233, 278, 397
 Diyarbakır 55, 96, 276, 311, 312
 Dobruca 6, 257, 258, 261, 262, 264, 265, 273, 274, 313, 405
 Drama 17, 60, 73, 79, 90, 108, 111, 123, 131, 132, 398
 Ecevit, Bülent (T.C. Başbakanı) 184, 185
 Edirne 19, 20, 37, 50, 51, 52, 55, 72, 96, 128, 134, 150, 156, 157, 159, 162, 181, 182, 192, 202, 225, 275, 278, 281, 293, 294, 296, 307, 313, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 401
 Edremit 74
 Ege 49, 59, 187, 213, 224, 251, 253, 266, 300, 397, 403
 Eğerce köyü (Mudanya-Bursa) 60
 Elazığ/Elaziz 55, 96
 Elbasan (Arnavutluk) 289
 Emniyet Genel Müdürlüğü 305
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 7
 Emval-i Metruke Komisyonu 65
 ENKA 253
 Enver Hoca (Arnavutluk Devlet Başkanı) 291
 Erdek (Balıkesir) 83, 89
 Ergene Havzası 50
 Ergiri (Arnavutluk) 285, 286
 Ermeni 65, 98, 130
 Erzincan 55, 96
 Erzurum 55, 63, 182
 Eskişehir 35, 55, 72, 96, 178, 182, 286, 288, 401
 Eşkel (Bursa) 60
 etabli 126
 Evagheli, Pandeli (Arnavutluk Meclis Reisi) 291
 Evliya Çelebi 124
 Evren, Kenan (T.C. Cumhurbaşkanı) 31, 402
 Ezine 53, 286
 Fadıl Bey, Tayyareci Binbaşı 286
 Fatih Medresesi 31
 felaketzedeler 63
 Ferdinand (Romanya Kralı) 258
 Ferizovik (Kosova) 211
 Feyzullah Ağa, Sofuzade 29
 Filibe (Bulgaristan) 52, 152, 153, 154, 155, 180
 Filistin 47
 fırar 76, 94, 126, 148
 Florina (Yunanistan) 90
 Fransa 188, 241
 Gabrovo (Bulgaristan) 180
 Gagavuz Türkleri 257, 313
 Gamak Motor Fabrikası 252
 Gaziantep 55, 73, 96
 Gaziemir (İzmir) 182, 183
 Gebze 67
 Gelibolu 19, 53, 72, 89, 128, 191, 267, 269, 275, 281

- Gemlik 30, 31
 Genç Müslümanlar Teşkilatı (Bosna-Hersek) 219
 Gerede, Hüsrev (Siyasetçi, Diplomat) 250
 Gevgili (Makedonya) 73, 90
 Giresun 55, 72, 81, 82, 96, 112
 Girit 20, 53, 74, 76, 78, 79, 83, 84, 85, 86, 90, 105, 111, 113, 114, 119, 121, 122, 404, 405
 Goran 32, 41, 230
 Gostivar (Makedonya) 211, 236
 Göç İdaresi Başkanlığı 40, 298, 304
 Göç Mukavelesi 6, 261, 262
 Göç Tarihi 23, 76, 98, 130, 145, 188, 198, 227, 237, 238, 401, 402, 403
 Gökçeada 133, 299
 Gökçeli köyü (Drama/Yunanistan) 90
 Görice (Arnavutluk) 285, 286
 Görükle (Bursa) 128, 179
 Grebene (Yunanistan) 73, 116, 120
 Gümülcine Konsoloslugu (T.C.) 137
 Gümülcine Türk Öğretmenler Birliği 141
 Gümüşhane 55, 72, 96
 Hacışehoviç, Munevera (Yazar) 203
 Hak ve Özgürlükler Hareketi (Bulgaristan) 186, 403
 Halep 117
 halıcılık 102, 130
 Hanya (Girit) 79
 Harabatı Baba Vakfı (Kalkandelen/Makedonya) 202
 harikzedeler 63, 71, 72, 91
 Hasan Fehmi Bey (Maliye Vekili) 65
 Hasköy (Bulgaristan) 180
 Haydarpaşa 199, 216
 Hilâl-i Ahmer 75, 79, 87, 320
 Hüdavendigar 20, 275, 294
 Hüseyin Ragıp Bey 194
 Isparta 32, 55, 72, 96, 128
 İaşe Talimatnamesi 89
 İbrahim Efendi, Şeyh 30
 İbrahim Memduh (Davutpaşa Lisesi Fransızca Muallimi) 126
 İçel 55, 96
 İhsan Tevfik (Yazar) 61, 78, 83, 99, 100, 104, 112, 125
 İkinci Dünya Savaşı 6, 34, 52, 53, 143, 152, 153, 195, 200, 206, 211, 212, 220, 226, 265, 268, 270, 273, 274, 291, 316, 397, 402
 İlimsever, Hidayet (Yazar) 217, 238
 İmar Müdüriyet-i Umumiyesi 70
 İngiltere 68, 266
 İnönü İsmet (T.C. Başbakanı) 30, 127, 148, 291
 İpek (Kosova) 211, 289
 ipek sanayi 107, 108, 130
 isim değiştirme operasyonu (Bulgaristan) 172, 174
 İskân Kanunu 5, 6, 34, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 71, 213, 296, 298, 340
 İskân-ı Muhacirin Komisyonu 21
 iskânlı göçmen 36, 51, 158, 200, 239, 259, 261
 İskeçe Türk Birliği 141
 İsmail Hakkı, Kobakizade 77
 İstanbul 2, 4, 7, 12, 15, 18, 25, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 53, 55, 56, 59, 61, 65, 66, 67, 68, 72, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 96, 99, 100, 103, 104, 106, 108, 111, 113, 115, 120, 123, 126, 127, 128, 130, 131, 134, 140, 142, 144, 145, 149, 150, 173, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 186, 187, 194, 195, 198, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 217, 219, 220, 224, 226, 228, 229, 231, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 245, 246, 248, 251, 252, 253, 255, 265, 266, 267, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 297, 299, 305, 313, 343, 373, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405
 İstiklal Harbi 21, 38, 44, 60, 69, 112, 122, 274, 294
 İşkodra (Arnavutluk) 286, 288

- İştîp (Makedonya) 207, 211, 218, 236, 405
- İtalya 37, 191, 291
- İzëtbegoviç, Aliya (Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı) 219
- İzmir 30, 31, 55, 59, 65, 69, 72, 73, 74, 83, 84, 88, 91, 96, 98, 103, 113, 117, 120, 122, 123, 178, 182, 183, 197, 204, 213, 224, 229, 235, 253, 275, 277, 278, 298, 308, 400, 403
- İzmit 35, 72, 92, 107, 123, 275, 401
- Jupa (Makedonya) 29
- Kafkasya 25, 27, 295
- Kalkandelen (Makedonya) 211, 236, 241
- Kamberli köyü (Kılış) 90
- Kandiye (Girit) 76, 79, 83, 113, 114, 122
- Kansu, Hüseyin (İstanbul Milletvekili) 203, 204
- Kansu, Yusuf (Priyepolyeli muhacir) 203, 204, 401
- Kapıkule 156, 168, 176, 177, 243
- Kaplanoglu, Raif (Yazar) 85
- Karadağ 117, 194, 195, 196, 202, 242, 252
- Karadeniz 60, 74, 104, 128, 129, 145, 187, 225, 239, 251, 300, 399, 401, 402
- Karaferye (Yunanistan) 61, 73, 81
- Karamanlica 100
- Karol II (Romanya Kralı) 33, 266
- Kastamonu 55, 69, 78, 96, 398, 399
- Kastorya, bkz. Kesriye
- Katerin (Yunanistan) 73
- Katliam 11, 12, 17, 18, 24, 28, 61, 130, 143, 145, 193, 243, 254
- Kavak İskeleyi 52
- Kavala (Yunanistan) 17, 62, 66, 73, 79, 80, 90
- Kaya, Şükrü (T.C. İçişleri Bakanı) 6, 53, 77, 149, 263, 307, 308, 309, 316, 318, 319
- Kayalar (Yunanistan) 61, 73, 78, 81, 104, 112, 125, 343, 345, 346, 353
- Kaygan kimlik 233
- Kayseri 55, 73, 85, 94, 96, 276
- Kemal Seyfullah (Makedonya Milletvekili) 222
- Kesriye (Yunanistan) 73, 90, 287
- Kestel (Bursa) 179
- Keşan 115
- Kılıç, Osman (Bulgaristan Türkü/Yazar) 39
- Kılış (Yunanistan) 90, 118
- Kırca, Şefik (Mübadil) 81, 82
- Kırcaali (Bulgaristan) 180
- Kırım 27, 43, 53, 265, 274, 405
- Kırım Savaşı 43, 53
- Kırkkilise 72, 281
- Kırklareli 37, 50, 55, 96, 150, 178, 181, 182, 202, 225, 237, 240, 243, 281, 296, 373
- Kırklareli Misafirhanesi 241
- Kırşehir 55, 73
- Kızılay 2, 6, 14, 15, 181, 209, 242, 243, 244, 324
- Klazumen misafirhaneleri 88
- Kocacık 29
- Kocaeli 55, 96, 178, 182, 266
- Konya 20, 55, 60, 71, 73, 96, 283, 294, 309, 404
- Kosova 4, 6, 13, 15, 27, 187, 191, 196, 200, 202, 211, 217, 224, 232, 233, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 252, 290, 300, 399
- Kosovalı Arnavutlar 243
- Koşukavak (Bulgaristan) 313
- Kozan (Adana) 73
- Kozana (Yunanistan) 61, 73, 112, 343, 345
- Kozlu köyü (Drama-Yunanistan) 90
- Köprülü (Makedonya) 31, 207, 211, 213, 231, 236, 405
- Köprülü, Fuat (T.C. Dışişleri Bakanı) 31, 213
- Köseivanov (Bulgaristan Başbakanı) 33
- Köstence (Romanya) 52, 261, 262, 266, 270, 271, 274, 310, 313

- Kumanova (Makedonya) 211, 236, 241
 Kurtuluş Savaşı, bkz. İstiklal Harbi
 Kuzey Makedonya Cumhuriyeti 208, 217
 Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (Yunanistan) 134
 Küçük, Sami (Kürmay Albay) 17, 131
 Kürküt köyü (Kılıks/Yunanistan) 90
 Kütahya 45, 55, 69, 72, 96, 107, 182
 Ladas, Stephen (Yazar) 56, 128
 Lahey Uluslararası Adalet Divanı 196
 Langaza (Yunanistan) 73, 118
 Lapseki (Çanakkale) 53
 Laşit (Girit) 83
 Lessing, Erich (Fotoğrafçı) 156, 159-163
 Libohova (Arnavutluk şehri) 286, 290
 Libohova, Ekrem (Arnavutluk Hariciye Nazırı) 290
 Limni 90
 Lozan 5, 31, 43, 59, 63, 65, 66, 67, 68, 78, 90, 100, 124, 127, 128, 129, 135, 165, 199, 270, 278, 404
 Lozan Konferansı 67, 68, 129, 199, 404
 Lozan Mübadilleri Vakfı 78, 90, 124, 127, 135, 404
 Luma (Arnavutluk) 288, 289
 Lüleburgaz 49
 Lütfü Arif (Mübadele Komisyonu Azası) 126
 Macır evleri 51
 Makedonca 112
 Makedonya 4, 6, 13, 15, 19, 21, 27, 29, 30, 32, 35, 41, 60, 88, 92, 107, 123, 131, 195, 196, 201, 202, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 241, 242, 243, 244, 247, 248, 249, 252, 258, 293, 294, 295, 300, 305, 314, 398, 399, 403, 404
 Makedonya Devlet İstatistik Kurumu
 Makedonya Ordusu 241
 Malatya 55, 73, 96
 Manastır (Makedonya) 27, 30, 61, 236
 Manisa 31, 55, 72, 73, 74, 97, 178, 181, 182, 234, 235, 308, 309, 317, 405
 Maniu, İlul (Romanya Başvekili) 260
 Maraş 55, 73, 97, 276, 286
 Margiliç (Yunanistan) 283
 Marmara 49, 52, 60, 119, 179, 187, 224, 251, 300
 Marmara Ereğlisi 52
 Mayadağ (Yunanistan) 115, 127, 400
 McCarthy, Justin (Akademisyen) 54, 55, 128, 129, 130, 403
 Mecidiye (Romanya) 273
 Meçovo (Yunanistan) 88
 Mekik Göçü 305
 Mekteb-i Harbiye 30
 menatik-ı memnua 275
 Menderes, Adnan (TC. Başbakanı) 31, 164, 212, 252
 Menteşe 72, 73, 74, 308
 Mersin 55, 73, 74, 83, 89, 97, 113, 119, 123, 309
 Metaksas (Yunanistan Başbakanı) 33
 Mevhibe Hanım (İsmet İnönü'nün eşi) 30
 Mezalim 19, 24, 62, 137, 154, 192, 293
 Mısır 47, 351
 Midilli 62, 74, 90, 307
 Millet Sistemi 230
 Milli Mücadele 31, 34
 Miloşeviç (Sırbistan Cumhurbaşkanı) 242
 Mladenov, Peter (Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri) 177
 Mora (Yunanistan) 19, 293
 Moskova (SSCB) 257, 278
 Mudanya 59, 60, 83, 85, 128
 Muğla 55, 97, 310, 319
 muhacir köyleri 48
 Muhacirin İdaresi 21, 355
 Muhacirin Müdüriyeti 69, 283, 307
 Muhtelit Mübadele Komisyonu 56, 62, 67, 76, 86, 279, 280, 343
 Mukaddemiye Camisi (Halep) 117

- Muratlı köyü (Tekirdağ) 51
 Mussolini (İtalya Başbakanı) 37
 Mustafa Kemal, Bkz. Atatürk
 Mustafa Necati (Mübadele Vekili) 65, 69, 70, 71, 74, 78, 79, 135, 278, 298, 398, 399
 Mustafa Paşa Camii, Gazi (Üsküp) 202
 Mübadele 5, 13, 18, 31, 39, 43, 56, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 99, 101, 102, 105, 108, 111, 113, 115, 116, 118, 119, 123, 126, 127, 128, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 278, 279, 280, 286, 295, 298, 299, 308, 315, 343, 398, 399, 400, 402, 404, 405
 Mübadele Anlaşması 67, 294
 Mübadele Cemiyeti 5, 126, 127
 Mübadele İmar ve İskân Kanunu 71
 Mübadele ve İskân Müdüriyeti 70
 Mübadele vekilleri 84
 Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti 5, 69, 105
 mülteciler 56, 63, 71, 72, 102, 137, 243, 245, 246, 283, 285, 332
 Müslüman 11, 15, 19, 20, 21, 24, 27, 28, 32, 44, 47, 67, 69, 76, 83, 85, 88, 108, 112, 122, 129, 135, 139, 147, 148, 172, 174, 182, 187, 191, 192, 193, 194, 200, 203, 210, 213, 214, 215, 219, 225, 230, 232, 240, 241, 247, 250, 251, 254, 257, 262, 266, 267, 273, 274, 275, 279, 280, 281, 293, 294, 302, 305, 306, 398, 399
 nakliyat 86, 201, 319
 Nansen, Dr. (Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiseri) 59, 66, 68
 Narda (Yunanistan) 88
 Naslıç (Yunanistan) 73, 99, 116, 118
 Naşit Hakkı Bey 45
 NATO 27, 196
 Nayır, Yaşar Nabi (Yazar) 35, 265
 Nazmi Ömer (Yücel Teşkilatı şehidi) 219, 223
 Near East Relief 130
 Nevrekop (Bulgaristan) 73
 Nevşehir 94
 Niğde 55, 60, 71, 73, 85, 94, 97, 123, 287, 404
 Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi 39, 70, 298
 Nüfus tahmin modeli 301
 Ohri (Makedonya) 4, 211, 226, 228, 236, 247, 397
 Oniki Adalar 37
 Ordu 55, 72, 97
 Orhan Bey/Gazi 19, 43
 Ortodoks/lar 19, 67, 105, 215, 216, 257, 264, 265
 Osmanlı Devleti 13, 17, 19, 24, 26, 34, 131, 135, 145, 191, 192, 203, 205, 224, 275, 297, 307
 Osmanlıca 153, 164, 180, 206, 217, 267
 Osmanlı-Rus Savaşı/Harbi 11, 17, 19, 30, 44, 53, 145, 192, 293
 Örendere köyü (Kavala) 90
 Özsoy, İskender (Yazar) 18, 62, 77, 90, 101, 110, 111, 113, 116, 123, 132
 pamuk 108
 Papas, Mösyö (Mübadele Komisyonu Üyesi) 126
 Partizanlar 195, 212
 Pazarcık (Bulgaristan) 180, 261, 274
 Pendik 111, 117, 240
 Pirlepe 30, 231, 236
 Pirmedi (Arnavutluk) 285
 Plevne (Bulgaristan) 31, 180
 Poliroz (Yunanistan) 73
 Pomak/lar 24, 32, 38, 41, 105, 147, 148, 154, 155, 156, 172, 295, 297
 Pontus 74, 104, 132
 Preşova (Sırbistan) 31
 Preveze (Yunanistan) 73, 88, 105
 Priştine (Kosova) 211
 Priyepolye (Sancak/Sırbistan) 4, 12, 26, 203, 204, 205, 206, 397
 Prizren (Kosova) 187, 211, 399
 psikolog 109, 120
 psikolojik 11, 105, 109, 113, 116, 117, 119, 125, 176, 208, 209, 219, 222

- Radoviş 217, 218, 236
 Rankoviç (Yugoslav İçişleri Bakanı) 28, 217, 224
 Razgrad (Bulgaristan) 30, 180
 Renda, Yahya (Yanyalı) 88
 Resmo (Girit) 79, 111, 121
 Reşadiye (Yunanistan) 88
 Rodos 37
 Romanya 6, 13, 33, 35, 37, 38, 41, 44, 50, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 135, 145, 146, 149, 151, 191, 195, 229, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 280, 288, 296, 300, 305, 311, 313, 318, 319, 399, 402
 Romanya Türkleri 257, 267, 274
 Romen/ler 194, 257, 259, 260, 261, 262, 265, 271, 272, 273
 RUBASAM 300, 302
 Rum muhacirler/göçmenler 62, 78
 Rum/lar 20, 21, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 74, 75, 78, 81, 85, 92, 93, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 113, 116, 119, 120, 122, 123, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 138, 139, 287, 294, 298, 299, 308, 398
 Rumca 84, 85, 99, 100, 101, 104, 113, 116, 120, 121
 Rumeli 4, 13, 15, 18, 19, 20, 24, 26, 29, 31, 35, 38, 51, 53, 54, 106, 107, 110, 124, 127, 128, 129, 191, 192, 199, 208, 209, 214, 216, 218, 220, 226, 228, 229, 230, 231, 243, 244, 275, 293, 295, 296, 297, 299, 300, 302, 304, 313, 397, 398, 403, 404, 405
 Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği (İstanbul) 15, 199, 214, 216, 218, 220, 228, 229, 230, 231, 243, 397, 403, 404
 Rusçuk (Bulgaristan) 180
 Rusya 47, 53, 78, 135, 145, 253, 257, 291, 311
 Ruşenı Bey (Samsun Milletvekili) 45
 Sadak, Necmeddin (T.C. Dışışleri Bakanı) 165
 Samsun 45, 55, 72, 73, 74, 77, 89, 92, 97, 108, 120, 128, 276
 Sancak 12, 27, 28, 108, 180, 192, 193, 202, 203, 204, 206, 224, 230, 234, 249, 253, 397, 398, 401
 Sancaklı Tül Fabrikası 253
 Sarıdoğanlı köyü (Kalkış/Yunanistan) 90
 Sarışaban (Yunanistan) 73
 Saydam, Refik (T.C. Sağlık Bakanı) 266
 Selanik (Yunanistan) 27, 29, 61, 67, 73, 79, 81, 82, 83, 88, 90, 107, 108, 114, 115, 117, 120, 124, 125, 128, 203, 210, 286, 343, 398, 404, 405
 Serbest Göç Anlaşması 218
 serbest göçmen 35, 200, 202, 204, 206, 207, 224, 225, 229, 231, 239, 241, 258, 259, 323
 Serez (Yunanistan) 73
 serpiştirme 304
 Sevindikli köyü (Kalkış/Yunanistan) 90
 Sevr Antlaşması 75
 Sırbistan 5, 31, 33, 52, 103, 128, 135, 191, 192, 194, 195, 196, 203, 210, 242, 248, 252, 253, 270, 277, 278, 279, 280, 281, 286, 305, 401, 402
 Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti 196
 Sırp 7, 15, 27, 28, 191, 192, 193, 194, 196, 200, 202, 203, 212, 242, 243, 281, 300
 Sırp Hırvat Sloven (SHS) Krallığı 7, 191, 193, 194, 199, 202
 Sırplaştırma 32
 sıtma 34
 Silifke 73, 280
 Silistre (Bulgaristan) 180, 261, 267, 268
 Sinop 55, 72, 97
 Sirkeci 207, 230
 Sivas 20, 29, 55, 73, 97, 99, 104, 276, 294, 304, 343, 403
 Slav 194, 202, 215, 216, 253
 Sliven (Bulgaristan) 180
 Sofya (Bulgaristan) 167
 Sofya Büyükelçiliği (T.C) 167

- Sovyetler Birliği 56, 128, 215, 253
- Soyak, Hasan Rıza (Atatürk'ün Özel Kalem Müdürü) 195
- Split Centilmenlik Anlaşması 213
- Srebrenitsa 247
- Struga (Makedonya) 4, 226, 228, 236, 247, 248
- Suriye 39, 47, 298, 311, 318
- Suşehri 61, 82, 104, 304, 344
- Süleyman Zühtü Bey 30
- Şakir Bey, Zümrezade 281
- Şen, Bayram (Yazar) 251
- Şeyh Şamil 53
- Şimşir, Bilal N. (Yazar) 149
- Şuayb Aziz, şehit (Yücel Teşkilatı Başkanı) 219
- Şumnu (Bulgaristan) 180
- Tandoğan, Nevzat (Ankara Valisi) 250
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi (T.C. Bükreş Elçisi) 260, 261, 265
- Tara, Şarık (İşadamı) 253
- Tarım Reformu 202, 203, 209
- Tasfiye talepnamesi 295, 34, 345
- Tekin, Necdet (Prof. Dr) 300
- Terakkiperver Cumhuriyet Partisi 105
- Tiran (Arnavutluk) 289, 290
- Titulesco (Romanya Dışişleri Bakanı) 266
- Toğrol, Beğlan (Yazar) 177
- Toplu Konut İdaresi 181, 340, 341
- Toprak İskân Genel Müdürlüğü 33, 39, 63, 76, 81, 88, 275, 285, 286, 298, 395
- Trakya 4, 19, 20, 21, 24, 26, 28, 35, 37, 41, 43, 46, 48, 50, 51, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 126, 127, 128, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 149, 150, 151, 201, 202, 224, 225, 249, 250, 262, 266, 293, 294, 296, 299, 300, 305, 311, 312, 320, 401
- Trakya Umumi Müfettişliği 41, 46, 50-1, 150-1
- Tunalı Hilmi (Kütahya Mebusu) 69
- Turgut, Hulusi (Yazar) 32
- Tuzla Tahaffuzhanesi 88
- Türk Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol 128
- Türk bilinci 32, 41, 231, 232
- Türk kökenli 257
- Türk soyu 38
- Türk vapurları, 81
- Türkan Bebek (Bulgaristan) 175
- Türkçe müzik 174
- Türkiye 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 105, 107, 108, 111, 112, 113, 115, 120, 123, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 149, 153, 155, 156, 157, 158, 164, 167, 168, 169, 170, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 309, 310, 316, 317, 319, 322, 323, 326, 340, 341, 343, 373, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404
- Türkiye Büyük Millet Meclisi / TBMM 31, 53, 60, 65, 69, 71, 135, 158, 164, 194, 203, 277, 280, 281, 307, 308, 309, 317
- Türkiye Cumhuriyeti 7, 9, 11, 14, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35,

- 37, 38, 39, 40, 44, 47, 55, 58, 72, 128, 135, 141, 145, 155, 167, 170, 180, 190, 194, 200, 203, 204, 209, 212, 213, 251, 254, 265, 268, 277, 285, 290, 295, 297, 298, 299, 300, 302, 305, 400
- Türkiye Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu 229
- Türkler Asya'ya (slogan) 207
- Türklerin Asimilasyonu 5, 172
- Türkleştirme 44, 45, 84, 132, 398
- Türklük 47, 213, 219, 220, 230, 249, 250, 254, 297, 398
- Türk-Yunan 11, 24, 63, 66, 83, 165, 295, 397, 405
- Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Protokol ve Sözleşmesi 63
- tütün 77, 107, 108, 138, 235, 346, 349
- Ulahça 112
- Ulahlar 258
- Ulukışla 94
- ulusçuluk 105
- Urfa 55, 97, 286
- Urla 83
- Ümmetçilik 44
- Üsküp (Makedonya) 4, 6, 12, 19, 203, 204, 206, 207, 208, 211, 217, 219, 220, 222, 223, 230, 231, 232, 234, 236, 238, 242, 243, 244, 245, 246, 253, 289, 397, 400, 401, 404
- Van 55
- Varna (Bulgaristan) 52, 180
- Veliko Tırnovo (Bulgaristan) 180
- Venizelos (Yunanistan Başbakanı) 100, 101, 131
- verem 34, 206
- Viçitırın (Kosova) 211
- Virvan köyü (Kılış/Yunanistan) 90
- Vodina (Yunanistan) 90, 120
- Yahudi 131, 215
- Yakova (Kosova) 289
- Yalova 102, 123, 182
- Yamak köyü (Mudanya-Bursa) 60
- Yanya (Yunanistan) 73, 84, 88, 111, 117, 120, 285
- Yedikule 207
- Yenice (Çanakkale) 53, 90
- Yenice-i Vardar (Yunanistan) 73, 90, 127
- Yeniden Doğmak (Dizi film) 176
- Yerapetra (Girit) 83
- yerli halk 92, 93, 94, 105, 111, 116, 127, 302
- Yılmaz, Mesut (T.C. Başbakanı) 32, 184
- Yozgat 26, 55, 97, 204, 374
- Yugoslav Ordusu 196
- Yugoslavya 4, 5, 6, 11, 12, 13, 27, 28, 31, 32, 33, 38, 41, 48, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 129, 145, 166, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 270, 272, 276, 277, 281, 288, 289, 290, 291, 295, 300, 304, 311, 314, 318, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 405
- Yugoslavya Federasyonu 196
- Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyetleri 212
- Yugoslavya Göçmenleri 214, 230
- Yugoslavya Komünist Partisi 33, 216
- Yunan Anayasası 141
- Yunan askerleri 59
- Yunan hükümeti 126, 138, 279
- Yunan Makedonyası 103
- Yunan Milli Emniyeti 139
- Yunan Ordusu 59
- Yunan Vatandaşlık Kanunu 141
- Yunanca 112
- Yunanistan 5, 11, 13, 21, 26, 28, 29, 33, 38, 52, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 67, 68, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 115, 118, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 133,

- 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140,
141, 142, 191, 195, 200, 212, 229,
265, 276, 277, 278, 280, 283, 284,
285, 286, 294, 295, 299, 300, 304,
305, 343, 398, 400, 401, 402
- Yunanistan Krallığı 212
- Yücel Teşkilatı (Makedonya Türkleri
Teşkilatı) 4, 6, 219, 220, 222, 223,
397
- Yücelden, Şerafeddin (Yücel Teşkilatı
Genel Sekreteri) 221, 229, 239
- Zahit (Mübadele Cemiyeti Kâtib-i
Umumisi) 126
- Zaim, Sabahaddin (Akademisyen) 207,
215
- Zeytinburnu 207, 273
- Zeytinburnu Muhacirhanesi 273
- zeytinlik 22, 295
- Zırafta köyü (Mudanya-Bursa) 60
- Ziştovi (Bulgaristan) 30, 31
- Zog (Arnavutluk Kralı) 33
- Zonguldak 55, 72, 97
- Zorunlu göç 131, 145
- Zübeyde Hanım (Atatürk'ün Annesi)
29, 30

Rumeli, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan bile önce yerleştiği bir coğrafya... XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adım adım fethedilen bu topraklar, Anadolu coğrafyasından bölgeye iskân edilen Türk nüfus ve yanı sıra İslamlaşan topluluklar için yurt olmuştur. Devletlerin kuruluş, ilerleme ve çöküş dönemlerine şahit olduğumuz tarih sahnesinde, aynı kaderi Osmanlı'nın da yaşadığını gördük. İmparatorluğun küllerinden doğan genç Türkiye Cumhuriyeti de mirasını devraldığı devletin himayesinden artık çıkmış olan ve etnik kökeni ne olursa olsun "Türk" nazarıyla bakılan tüm unsurlara kucağını açmıştır. Yıldırım Ağanoğlu bu çalışmasında Cumhuriyet Dönemi'nde Balkanlar'dan göç eden/ettirilen bu insanları, arşiv belgelerine dayanarak inceliyor. Göçlerin adeta bir tasfiye ve örtülü sürgün metodu olduğunu, göçlerin arkasında yatan nedenleri, bu göçleri nasıl tanımlamamız gerektiğini ve sonuçlarını vukufiyetle ortaya koyuyor.

BİR TASFİYE VE ÖRTÜLÜ SÜRGÜN METODU OLARAK
BALKANLAR'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER [1923-2004]
H. YILDIRIM AĞANOĞLU

DİZİ ADI: ARAŞTIRMA- İNCELEME

KİTAP NO: 08

